

ENCICLOPÈDIA CASTELLERA

Història I: dels antecedents al 1939

ENCICLOPÈDIA CASTELLERA

ENCICLOPÈDIA CASTELLERA

Director: Xavier Brotons Navarro

VOLUM I

Història 1. Dels antecedents al 1939

Jordi Bertran Luengo • Joan Bofarull Solé
Xavier Brotons Navarro • Alexandre Cervelló Salvadó
Jordi Castañeda Campamà • Pere Ferrando Romeu
Xavier Güell Cendra

Cossetània
EDICIONS

[publicacions]
urv

Amb la col·laboració de:

Generalitat de Catalunya
Departament de la Presidència

Comitè executiu:

Primera edició en paper: desembre del 2017

ISBN: 978-84-9034-697-6

© del text: els autors

© d'aquesta edició:

9 Grup Editorial / Cossetània Edicions

C. de la Violeta, 6 · 43800 Valls

Tel. 977 602 591

cossetania@cossetania.com • www.cossetania.com

1a edició digital: octubre de 2023

ISBN: 978-84-1365-088-3

Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili

Av. Catalunya, 35 · 43002 Tarragona

Tel. 977 558 474 · publicacions@urv.cat

www.publicacions.urv.cat

Llibre sota una llicència Creative Commons BY-NC-SA

Índex

Introducció, per XAVIER BROTONS NAVARRO.....	9
ELS ANTECEDENTS DELS CASTELLS: EL BALL DE VALENCIANS O MUIXERANGA....	12
JORDI BERTRAN LUENGO	
Un model de festa nascut al segle XIV	12
Bràfim, el primer ball de valencians català.....	23
La muixeranga d'Algemesí, el ball de valencians perpetuat	27
La rivalitat en l'aixecament de construccions.....	28
▶ Creacionisme versus evolucionisme. JOAN BOFARULL SOLÉ	18
VALLS, BRESSOL DELS CASTELLS. ELS PRIMERS ANYS DEL SEGLE XIX	36
ALEXANDRE CERVELLÓ SALVADÓ	
Notícia del ball de valencians vallenc.....	36
La Colla dels Pagesos	38
La Colla dels Menestrals	44
La dualitat vallenca (1805-1819).....	46
Quinze anys de prohibició (1819-1834).....	50
L'explosió del fet casteller: el sorgiment dels Xiquets de Valls (1835-1850)	62
Una activitat, diversos noms	68
▶ La família Batet Llobera. ALEXANDRE CERVELLÓ SALVADÓ.....	56
LA PRIMERA ÈPOCA D'OR (1851-1893)	70
PERE FERRANDO ROMEU	70
▶ La Moixiganga d'Igualada. XAVIER GÜELL CENDRA	78
▶ El castell de deu. XAVIER BROTONS NAVARRO.....	94
▶ Els castells «nets» polèmics del segle XIX. JORDI CASTAÑEDA CAMPAMÀ.....	126

LA DECADÈNCIA CASTELLERA (1894-1925)	158
XAVIER BROTONS NAVARRO I PERE FERRANDO ROMEU	
Constatació de la Decadència.....	163
Les causes.....	170
Els símptomes	186
Conclusió	198
▶ <i>Lo tres de nou, una obra simptomàtica.</i> XAVIER BROTONS NAVARRO I PERE FERRANDO ROMEU.....	180
LA RENAIXENÇA CASTELLERA (1926-1939)	202
XAVIER GÜELL CENDRA	
Primera etapa (1926-1929).....	203
Segona etapa (1929-1930).....	212
Tercera etapa (1930-1932).....	217
Quarta etapa (1933-1936).....	226
Peculiaritats d'un període	233
Castells durant la Guerra Civil de 1936-1939.....	254
REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES	257
Llibres i articles	257
Arxius i col·leccions.....	270
Premsa consultada	270

Introducció

El millor moment, objectivament, de la història dels castells catalans era una excel·lent oportunitat per plantejar-se la confecció i la publicació d'una enciclopèdia sobre el tema. En efecte, els castells —ho diuen tots els experts— viuen ara mateix la millor etapa de la seva més que bicentenària trajectòria, des de molts punts de vista: pel que fa al nombre de colles i de castellers; quant a l'extensió territorial —amb la implantació, fins i tot, de colles a l'estranger—; respecte a la seva acceptació social; en referència al seu nivell tècnic i organitzatiu; pel que fa a la seguretat; quant a la seva projecció mediàtica...

Sens dubte, a més, aquest projecte editorial es justificava, també, pel fet que l'anterior obra de síntesi i amb afany global sobre els castells datava del 1981, l'any que, precisament, va significar la recuperació dels llavors llegendaris castells de nou, símbol inequívoc d'una nova etapa d'esplendor que és l'origen de la bonança de les últimes dècades.

Efectivament, el segon volum de *Món Casteller*, la mítica enciclopèdia casteller dirigida per l'enyorat Pere Català i Roca, es va publicar just l'any que la Colla Vella dels Xiquets de Valls va descarregar, per Santa Úrsula, el 4 de 9 —el primer castell de nou del segle XX—, i amb prou feines va ser a temps de poder publicar-ne la fotografia.

El cas és que aquesta obra col·lectiva coordinada pel polifacètic estudiós vallenc va representar tota una novetat, en el seu moment, quant a la bibliografia sobre castells, i avui, malgrat les seves limitacions, continua sent una obra molt vàlida i de consulta imprescindible per a tots els estudiosos dels castells, però el seu àmbit temporal es va acabar precisament l'any 1980, a les portes de l'inici d'un període de creixement casteller que, malauradament, no va poder documentar.

En efecte, des de l'aparició de *Món Casteller* els castells han canviat molt, gairebé en tots els aspectes. Però quant

al que ens interessa, hi ha una certesa: durant tots aquests anys s'ha pensat, s'ha reflexionat, s'ha investigat i s'ha publicat moltíssim sobre castells —segurament, més del que s'havia fet fins aleshores—, de manera que podem dir amb tota la seguretat que avui, de castells, en sabem molt més que no pas fa 35 anys, en tots els seus àmbits.

És per això, doncs, que Cossetània Edicions, gràcies a la col·laboració de diverses institucions (Generalitat de Catalunya, Diputacions i Ajuntaments) i empreses, emprenen la publicació d'una enciclopèdia sobre els castells que posi sobre paper tots els coneixements de què avui dia disposem sobre aquesta manifestació cultural nostra. L'obra s'oferirà en sis volums, que s'aniran publicant de manera consecutiva i que contindran els temes essencials per comprendre el món casteller en la seva globalitat: història (dos volums); tècnica i ciència; sociologia i antropologia; projecció, i art i castells (arts plàstiques, música, literatura, llengua...).

Cadascun dels volums es divideix, al seu torn, en diferents capítols, que han estat encarregats als màxims especialistes de cada disciplina. Podem parlar, doncs, de capítols d'autor, tot i que l'obra, com és lògic, manté una unitat argumental en la seva totalitat. D'altra banda, al final del llibre s'inclou una llista de referències bibliogràfiques, que, entre altres, té l'objectiu de facilitar al lector aprofundir en cada tema.

Es tracta, doncs, d'una obra de síntesi que pretén oferir al lector una visió global completa del món casteller i que, alhora, li indica on pot ampliar els seus coneixements sobre una determinada qüestió. Paral·lelament, l'obra es beneficia de la inclusió de les darreres novetats que la recerca ha propiciat en diversos àmbits d'estudi dels castells.

En definitiva, l'objectiu d'aquesta enciclopèdia és doble: d'una banda, reunir i actualitzar en una única obra de síntesi i consulta tots els coneixements de què disposem

actualment sobre els castells, amb la finalitat de donar una visió global del fenomen i documentar-ne la història fins al moment actual; i, de l'altra, dotar la comunitat castellera d'una informació i unes opinions que facilitin la reflexió sobre els importants reptes de futur que ha d'afrontar el món casteller.

No cal dir que esperem aconseguir el repte que ens plantejem amb aquesta enciclopèdia castellera i que l'obra resulti profitosa als seus lectors.

XAVIER BROTONS NAVARRO
Director de l'enciclopèdia

Nota sobre nomenclatura

Creiem necessàries algunes precisions sobre la nomenclatura referida als castells (construccions) que aquesta enciclopèdia farà servir en els sis volums que la componen.

Partim de la base que la nomenclatura dels castells (és a dir, el nom que reben les diferents construccions) és rica i variable, per la qual cosa veiem amb disgust un cert empobriment i encotillament que hem detectat darrerament en aquest àmbit.

Dit amb altres paraules: històricament, molts castells no han tingut una única manera de ser anomenats. Per exemple, un castell com el 3 de 9 ha rebut, al llarg de la història, les següents denominacions, entre d'altres: castell de nou, tres de nou, tres de nou amb folre i, fins i tot, torre de nou, una varietat quant a nomenclatura que avui dia es tendeix a evitar, però que és útil conèixer quan es llegeixen testimonis de diferents èpoques.

Sigui com sigui, a l'hora de triar un model lingüístic per als noms dels castells, el nostre criteri principal ha estat el de claredat, per evitar confusions i ambigüitats.

Això vol dir que, en el cas dels castells que es fan habitualment amb folre o amb folre i manilles, hem optat per incloure tant la nomenclatura clàssica com la nomenclatura folrista, tot respectant la tria de cada autor.

Pel que fa a la primera, es tracta d'un sistema que prescindeix sistemàticament dels afegits «amb folre» i «amb folre i manilles» (perquè considera que són elements sobrentesos i intrínsecs a la versió estàndard del castell), de manera que es parla tranquil·lament de pilar de 7, 2 de 8, 3 de 9, 4 de 9, 5 de 9, 4 de 9 amb l'agulla/el pilar, 7 de 9, pilar de 8, 2/torre de 9, 3 de 10, 4 de 10...

Cal dir que aquesta ha estat la nomenclatura normal i natural predominant al llarg de la història fins aproximadament als anys vuitanta del segle XX (i l'única en la documentació més antiga i en els registres orals fins avui mateix), i entre altres avantatges presenta el de la concisió.

Quant a la segona, la folrista, cal remarcar que comença a sorgir tímidament als anys setanta del segle XX, es comença a escampar cap als vuitanta, amb la reaparició dels castells de nou, i és actualment molt usada. La seva principal característica és que sol emprar sistemàticament les etiquetes «amb folre» i «amb folre i manilles» com a elements específics del nom del castell: pilar de 7 amb folre, 3 de 9 amb folre, 4 de 10 amb folre i manilles...

Un comentari a part mereixen aquells castells que excepcionalment es basteixen prescindint d'un element de suport (folre o manilles) que és intrínsec en la seva versió estàndard. En aquest cas hem desestimat el sistema que anomena aquests castells «a seques» (per exemple, 4 de 9 en comptes de 4 de 9 sense folre o net), perquè es pot prestar a confusions greus amb la nomenclatura clàssica. D'altra banda, ens hem decantat per les denominacions del tipus 2 de 9 sense manilles o 4 de 10 sense manilles (en lloc de 2 de 9 amb folre o 4 de 10 amb folre) perquè són lingüísticament més clares, atès que destaquen, precisament, l'excepcionalitat.

Finalment, hem optat per fer servir l'adjectiu «net» tant en la seva accepció de «sense pinya» com de «sense folre», atès el seu ús històric i actual, malgrat que molts desconeixen l'ús de la segona accepció.

ENCICLOPÈDIA CASTELLERA

Història 1

**Dels antecedents
al 1939**

Els antecedents dels castells: el ball de valencians o muixeranga

Jordi Bertran Luengo

Un model de festa nascut al segle XIV

Des del seu origen com a nació, els territoris històrics de llengua catalana havien mantingut celebracions prou comunes a les diferents zones que els configuraven. Els castells van néixer com una part de la festa d'uns espais concrets de Catalunya. Sense trencar amb el llegat dels avantpassats, van ser una icona d'innovació cultural. L'any s'estructurava a partir del calendari cristià que havia integrat elements de cultures anteriors i altres que havien conviscut i lluitat amb la nostra. El poble —en la majoria dels casos amb la complicitat de les autoritats— havia basat elements festius que amb els anys es van convertir en patrimoni i tradició.

Els castells emergiren en un cicle d'aquest calendari. Des de l'edat mitjana els diferents estaments de la vida ciutadana havien commemorat la festa del Corpus Christi, les festes patronals i les cerimònies espectacularitzades de les entrades públiques de grans personalitats. Foren concebudes com la transformació de les localitats en grans espais teatrals. Places i carrers esdevenien l'escenari idoni pel qual discorria un ampli conjunt d'actants agrupats en diferents representacions. L'objectiu era doble. D'una banda, el religiós i catequètic, ja que les autoritats eclesiàstiques, amb la cooperació de les civils i dels gremis,

explicaven el missatge bíblic amb escenes que desfilaven les unes rere de les altres. D'altra banda, les civils refermaven el sentiment de pertinença a les comunitats locals i oferien diversió a una població sotmesa a pestes, plagues, guerres, pobresa i fam.

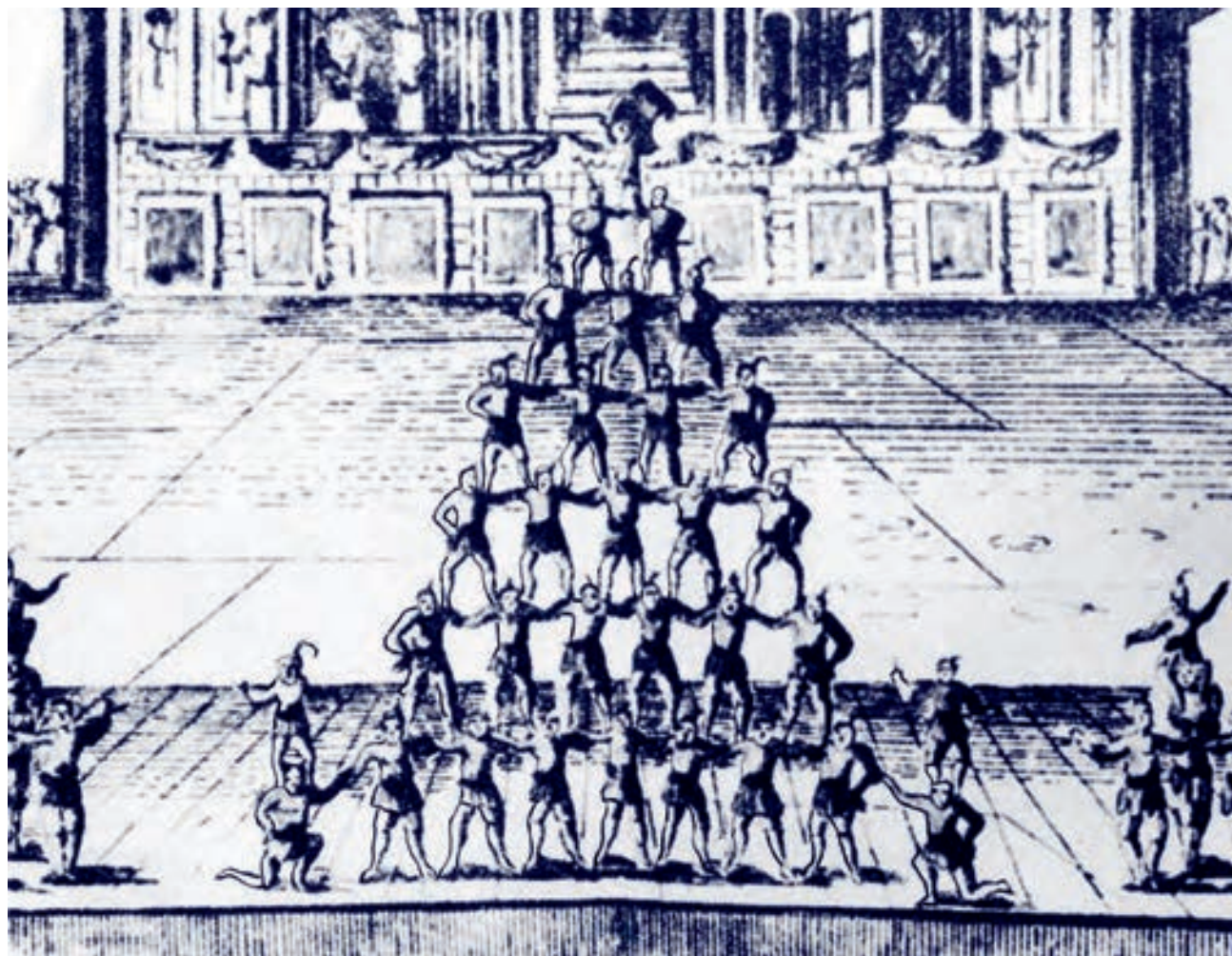
Aquest model de festa, nascut al segle XIV, es perpetuà durant centúries. Per la continuïtat històrica des dels temps medievals fins a l'actualitat, mereixen un esment especial les festes del Corpus de la ciutat de València, les del Corpus de Morella i les de Santa Tecla a la ciutat de Tarragona. Tot i que les primeres proves fefaents no apareixeran fins més endavant, en les arquitectures humanes també esdevingueren populars i riques altres celebracions de les mateixes característiques, com les Festes Decennals de la Mare de Déu de la Candela de Valls, la festa major de Sant Bartomeu a Sitges, la de Sant Fèlix a Vilafranca del Penedès, o les Festes de la Mare de Déu de la Salut d'Alghemesí. Altres localitats celebraren aquests rituals amb menor fastuositat però amb continuïtat. Tot i les distàncies geogràfiques, compartiren la mateixa tipologia d'elements teatrals i festius. N'eren comuns personatges bíblics, bestiari, entremesos del bé contra el mal, representacions al·legòriques, balls parlats o misteris de carrer. Els organitzadors integraven en aquests seguicis danses que s'alternaven amb els elements teatrals. Entre les que perduren, coneixem els balls de bastons, espases, torneigs, cossis —o cossis i prims—, cercolets —o arquets—,

gitanes —carxofa o mangrana—, pastorets, llauradores, panderos —i panderetes—, primera i figuetaires.

Aquests elements no han estat inamovibles al llarg de la història. Els organitzadors havien dissenyat el gran espectacle del Corpus i la festa patronal de manera progressiva per modular-lo celebració rere celebració. La voluntat de millora dels seguicis processionals facilità la transferència d'elements teatrals entre els diferents territoris de llengua catalana i amb la resta dels hispànics. Els trasllats dels arquebisbes entre seus episcopals i les rivalitats entre diòcesis afavoriren aquests processos. A finals del segle XVI, el 1589, València incorporà els gegants, preexistents des del XV al Principat i a altres àrees hispàniques. El mateix any a València aparegueren dos nanos, inexistents fins aleshores almenys als territoris de llengua catalana, i presentats com els «pares» dels gegants (Bueno 1997: 108-109). Les relacions entre localitats tenen un altre exemple suggerent el 1747 a Alghero, pel cinquè centenari de la troballa de la Mare de Déu de la Salut. En aquesta commemoració fou important l'ascendència morellana del rector Blai

Querol i Gasulla, que el 1724 havia escrit sobre la festa de la Mare de Déu i que pel que sembla contribuï a la mimesi de la d'Alghero envers la del Corpus de Morella o al Setenni d'aquesta població dels Ports (Domingo 1983: 99).

La voluntat d'innovació i la barroïtzació que impregnà les processons farà augmentar la riquesa dels seguicis. En aquest context trobem les primeres notícies a Catalunya d'homes que pujaven els uns damunt dels altres, amb un de sol que coronava la construcció. El jurat en cap de Girona, Jeroni del Real (1592-1683), escriví una autobiografia novel·lada sense datar, *Hechos de Heleodoro*. Pel que fa al període entre Nadal i Carnaval, explicita «las fuerzas de Hércules, que hacían torres de hombres subiendo unos encima de otros trabados de las manos tres órdenes teniendo los pies sobre los hombros haciendo como una torre y uno que subía más alto» (Vila 2011: 55-56). Esdevé la primera notícia catalana d'aquesta nomenclatura de construccions originàries de Venècia, realitzades damunt d'escenaris bastits sobre botes i taulells de fusta, o sobre barcases.

► *Les Forces d'Hèrcules a la Piazza Maggiore de Bolonya, a l'actual Itàlia, amb la figura coneguda com piràmide xinesa. Fragment d'un gravat de Carlo Buffogoni. A Girona actuaren abans del 1683. (Foto: CDOCA. També reproduït a Món Casteller, I: 18, a partir de l'Archivio di Stato, a Bolonya)*

L'altra notícia fonamental pertany a les festes de Santa Tecla de Tarragona del 1692. El jesuïta Jaume Vilar la qualificà com «una campana» (1693: 148). Aquest any van tenir un caràcter extraordinari per celebrar «el nuevo Rezado de Santa Tecla, y mayor extension de sus cultos» (Vilar 1693: 7). El procés fou llarg, ja que s'havia iniciat el 1685. No fou fins al 1692 que l'arquebisbe rebé el decret d'aprovació de Roma. L'anhel d'aquest estatus especial tingué conseqüències determinants perquè es preparés una Santa Tecla extraordinària. Per remarcar-ne la singularitat, es creà una comissió integrada pel Capítol de la Catedral, els consellers municipals i la Universitat. La crònica dels preparatius ofereix, per contrast amb l'habitual, alguns detalls de gran interès:

Todos los años sin ser llamados acuden à esta ciudad para la fiesta de Santa Tecla variedad de danzas de diversas partes, sin otro motivo, que el de su devocion, y aunque este, llamados de los festivos ecos, acudieran en mas numero, que se premiarian aun con mas generosidad que los años passados, se pidiessen otros à las cofradias. (Vilar 1693: 18-19)

Era comú, doncs, que en el seguici de Santa Tecla participessin balls de diferents localitats, premiats per la seva presència. Vilar en relaciona el cost total:

A los dances, y musicos de Tarragona no se les dà cosa, à los estrangeros, aunque la ciudad à ninguno llama, se les premia con toda generosidad. A este fin el ultimo dia de las fiestas asistió el señor consul segundo en la Casa de la Ciudad, desde las nueve de la noche hasta las quatro de la mañana [...]. Entre todos estos, que hazian numero de setecientos hombres, se repartieron mil escudos, la metad mas, que suele gastar en ellos la ciudad los otros años. (Vilar 1693: 151-152)

El consell municipal doblà el pressupost anual i arribà a mil escuts per gratificar el seguici. Alhora pretenia garantir que les confraries locals que actuessin finalment fossin setze: «Venian despues las cofradias en numero de diez, y seis» (Vilar 1693: 143). La relació de la festa ens apropa a la seqüència ritual anual. Els balls realitzaven la primera sortida després de les vespres de la vigília celebrades a la Catedral. La segona era el matí de la diada de Santa Tecla, primer en el context de les matinades i després en l'anada de la corporació municipal a recollir l'arquebisbe a palau per després dirigir-se junts a ofici. En relacionar la processó de la tarda, Vilar afegeix més detalls sobre la dinàmica del seguici, pel que fa a balls i músics:

Incorporados en las dos alas, que formavan estos esquadrones, ivan en primer lugar los dances [...] y como esta de la procession en la principal funcion de todo este agregado de dances, y musicos, y acuden à ella todos con el mayor numero, que este año fue excessivo, se desahogan con tal celebridad, y aplauso, que atenta este año la musa, al que movian solo los dançantes en obsequio del sagrado braço. (Vilar 1693: 144)

Opina que la quantitat de balls i músics fou excessiva, però no s'està d'oferir-ne aspectes complementaris. La durada fou de cinc hores:

La procession comencò à salir de la primada iglesia á las quatro de la tarde, y aunque fue una de las mas bien ordenadas, que se han visto, y la buelta mayor, que la de otros años, yà estava de buelta à la catedral parte de la procession, y el santo braço aun no avia salido de ella, el qual se le restituyò à las nueve de la noche. (Vilar 1693: 146)

És suggerent l'anàlisi del fragment amb els balls destacats:

El numero de ellos, sin entrar en èl los de la ciudad, llegò à quarenta y nueve, entre quienes se contava uno del reyno de Valencia. Los que componian cada dance uno con otro hazian numero de diez, el trage en cada uno era conforme la habilidad en que se señalava; unos dellos formavan varios, y diestros paloteados, otros con espadas desnudas, y sus broquelillos remedavan tan al vivo una contienda, que à vezes entretenian con susto; algunos en trage de gitanillas deslucian à las mismas con sus bueltas, y mudanças; muchos con sus castañuelas se esmeravan en exquisitos primores de pies, y aun avia quien en trage pastoril se hiziesse lugar entre los otros, y pudiesse ladearse, no solo con los pastores del Ida, sino con quantos celebraron à su dios Pan con semejante obsequio. Ni dexava de ser muy notado el que entre bueltas, cruzadas, y varias mudanças formava una campana puestos sus dançantes de pies unos encima de otros hasta rematar en uno solo, prosiguiendo sin parar su dance hasta deshazer otra vez la campana. (Vilar 1693: 148)

Sortiren 49 balls de fora de la ciutat i probablement 10 de Tarragona. Les relacions dels gremis en les cerimònies d'entrada de nous arquebisbes del 1664 i 1695 detallen els mateixos 10 elements: joc de titans, ball de vells o de dames i vells, ball de Sant Miquel i diables, ball de cavallets i turcs, ball de cossis o de cossis i prims, ball de

gitanos i gitanes, ball de gegants, ball de cercolets, ball de reis, joc de l'hort i àliga. Les actes municipals apunten que una altra entrada del 1680 se celebrà «ab la mateixa forma que esta continuat»¹ en la precedent del 1664, per la qual cosa estrenem el cercle. Hi havia sis confraries que sortien amb atxes i bandera, sense ball. Eren la dels joves sastres, la dels revenedors, hostalers i taverners, i la dels blanquers, totes tres de la mà menor. Les altres tres a què es refereix Vilar foren les de la mà mitjana: les de Sant Salvador o dels mercaders, de Sant Cosme i Sant Damià o dels metges, cirurgians i apotecaris, i la de Sant Lluc o dels notaris i procuradors.² No tenien l'obligació de sortir amb ball.

Dona la xifra de 10 balladors com a estàndard als balls. Tot i això, sabem que alguns grups locals eren integrats per més actuants. S'expliciten els balls de bastons, espases, gitanes i pastorets. Dels 59 elements festius, n'hi ha un que mereix una atenció especial per a Vilar, ja que prové del regne de València. Si no es tractés d'un fet inusual, no seria destacat. Es fixa especialment —«Ni dexava de ser muy notado»— en el ball que combina les coreografies —«bueeltas, cruzadas, y varias mudanças»— amb l'execució d'una construcció d'homes «puestos sus dançantes de pies unos encima de otros» —que denomina «campana» i que és coronada per un sol ballador— «hasta rematar en uno solo». Arran de notícies coetànies i posteriors, la historiografia castellera ha identificat el ball de la campana que actuà a Tarragona el 1692 amb el procedent de terres valencianes. Es tractaria d'un préstec continuador de la dinàmica documentada des de finals del segle anterior entre el Principat i el País Valencià. Per la Santa Tecla del 1692 tenim un altre detall important que referma la idea de préstecs festius, en el mateix sentit des del País Valencià a Tarragona. Ens referim a la construcció de la màquina escènica de caràcter aeri denominada «mangrana» o núvol, com encara succeeix al cèlebre Misteri d'Elx, representació d'arrel medieval i Patrimoni Immaterial de la Humanitat des de 2001 (Vilar 1693: 127-132). L'origen valencià de l'arquebisbe de Tarragona Josep Sanxis i Ferrandis, nascut el 1622 a Almussafes —a la Ribera

Baixa del Xúquer—, professor a la Universitat de València i diputat del regne de València el 1664, és una de les causes probables de la nova espectacularitat de la processó tarragonina.

Finalment, Vilar fixa el nombre de grups de músics en 40, més 50 sonadors individuals. El seguici era integrat per 700 homes, sense comptabilitzar els agremiats de les confraries:

[...] los coros musicos en numero de quarenta, y à mas de esto sinquenta hombres particulares de diversos instrumentos, y habilidades, que se avian empleado, segun su devocion en el festejo de nuestra patrona. Entre todos estos, que hazian numero de setecientos hombres. (Vilar 1693: 152)

El caire viatger de danses integrades per persones valencianes que assisteixen a festivitats al Principat i a les Espanyes és documentat des del XVII. Una primera plaça tant per l'antiguitat com la continuïtat de notícies és la ciutat de Madrid. Al Corpus de Madrid la dansa valenciana és la que més cops apareix referenciada entre 1658 i 1748, a més d'una prèvia el 1611 (Portús 1993: 203-204). Les descripcions conservades permeten constatar-hi l'ús de bastons, espases i castanyoles. Però també ha arribat un dibuix del 1672 d'un castell de tres pisos, integrat per una base de tres homes, un segon pis de tres més i un tercer amb un de sol cap per avall. Al peu figura una inscripció que diu: «Esta tarasca ha de tocar el tamboril para que dancen los hombres la danza del Castillo. Ha de dar vueltas alrededor y el hombre que está arriba ha de bailar con los pies. La tarasca de dos varas, las primeras figuras cinco cuartas y las demás de una vara.»³ Aquest castell figurava sobre la tarasca, serp mecanitzada de grans dimensions —les dues «varas» correspondrien a 3,34 m—, que sortia a la processó del Corpus. Al damunt de la bèstia es reproduïen personatges i escenes articulats, al·lusius a fets històrics, pecats o costums i festes populars. L'esquema i descripció de la tarasca del 1672 constaten que a Madrid coneixien la «danza del Castillo».

¹ Arxiu Històric de la Ciutat de Tarragona (AHCT). *Llibre del Consolat*. 1679-1684, f. 37v.

² Aquesta llista ha estat elaborada a partir d'un *Memorial* de la Catedral de Tarragona del 1572, citat per Salvat (1961: 520). Per a la correspondència entre les advocacions de cada confraria i els oficis, s'han usat les investigacions en curs per part de l'autor per a la Universitat Rovira i Virgili, centrades especialment en la documentació municipal del període comprès entre el segle XIV i principis del XIX, de les quals se'n pot consultar una síntesi a Bertran (2009). També ha estat d'utilitat per esclarir algunes qüestions sobre les advocacions de les confraries de la mà mitjana el treball a cura de Virós (2000).

³ Archivo de Villa. Ayuntamiento de Madrid [ASA 2-198-1].

La comparació amb la figura anomenada «la pila» del contrapàs de Taüll (Alta Ribagorça) és inevitable. La de Taüll fou documentada fotogràficament durant els anys cinquanta del XX per Joan Amades, i així es practica en l'actualitat (Amades 1958: 99). Per la festa major, els homes formen una pinya al so de la música. Tres hi pugen a sobre en un segon pis i, finalment, un corona la construcció. Aleshores es posa dret i alça els braços, i després es posa de cap per avall, mentre mou els peus fent la figuere- ta, la mateixa de l'anotació madrilenya del 1672. La construcció es desfà. El contrapàs de la pila s'havia ballat als dos Pallars, Alta Ribagorça, Vall d'Aran i Vall de Benasc. La música d'aquesta extensió més àmplia així ho testimonia, perquè la tonada de la nit de Sant Joan a les falles d'Isil (Vall d'Àneu), coneguda com a marxa dels fallaires, és el contrapàs xin-xina o de la pila. En el mateix sentit, la relació morfològica amb la torre de «la volantiner», vigent a les Festes de la Mare de Déu de la Salut d'Algemesí (País Valencià) —Patrimoni Immaterial de la Humanitat per

la Unesco—, és evident. És una de les pujades tradicionals, amb caràcter desenfadat i divertit, de la muixeranga d'Algemesí. La formen una base de quatre homes i un pis de tres sobre el qual s'enfila un muixeranguer adult que es col·loca de cap per avall, tot mantenint l'equilibri durant uns moments, abans de deixar-se caure d'esquena per ser recollit a l'aire pels que romanen fora de la construcció. No se subjecten dels braços, sinó que s'abracen els uns als altres formant un cos compacte, com es fa a Taüll.

En aquesta fase embrionària, la denominació «castell» s'aplica a una construcció els dos primers pisos de la qual són de tres homes a Madrid, mentre que a Taüll i Algemesí els tres homes formen el segon pis. Alhora, a les tres localitats apareix l'altra característica que es perpetuarà: un home corona la construcció. Taüll permet comprovar que primer es col·locava dret i després feia la figuere- ta, exercici mantingut ocasionalment en construccions castelleres. Una arquitectura anomenada «castillo» també és alçada avui per diversos grups d'aficionats a Carbonero el

▲ Dues il·lustracions de la processó del Corpus de Madrid. A l'esquerra: «Dança del castillo» el 1676 dibuixada per Leonardo Alegre. (Archivo de Villa, Ayuntamiento de Madrid [ASA 2-198-1]). A la dreta: identificada com a «torre de niños» per José M. Bernáldez i dibuixada per Francisco Londoño. (Archivo de Villa, Ayuntamiento de Madrid, reproduïda a Bernáldez 1983: 92)

Mayor —Segòvia— pel romiatge de la Mare de Déu del Bustar, amb la seqüència de coronament dempeus, visques a la Mare de Déu i figuereta. És suggerent la relació amb la figura anomenada «el castillo» dels «danzantes y zarragón» de Galve de Sorbe (Guadalajara). Allí, dos dels balladors s'abracen com si fessin una torre castellera. Enmig, s'hi col·loca un tercer. Dos més puguen damunt dels abraçats i se'ls asseuen a les espatlles. Un sisè ballador comença a córrer i salta per quedar fent la figuereta sobre el dansant en posició d'agulla al mig dels dos baixos i baixar per l'altra banda. Una construcció idèntica es fa a Tardáguila (Salamanca). La figuereta es practicava i practica en altres balls del Corpus i les festes patronals, com els de cercolets, pastorets i figuetaires al Camp de Tarragona i al Gran Penedès.

Una taula pictòrica de l'ermita de la Fuente Santa a Zorita (Càceres) datada a mitjan XVII, mostra un grup en una processó, integrat pel capatàs, un músic de corda amb llaüt, i sis homes que formen una torre humana de tres cossos, el primer de tres homes, el segon amb dos i el tercer amb un, amb els braços en creu, tot fent un prisma coronat dempeus, és a dir, en la posició inicial (Fernández 1962: 193-199). Els esquemes o dissenys de les tarasques de Madrid inclouen una representació d'un altre «castell» de tres pisos amb els actuants amb indumentària similar a la del 1672, però considerada una «torre de niños». Correspon al 1709, amb tres al primer pis, tres més al segon i un que el corona aixecant la mà dreta, sense fer la volantina (Bernáldez 1983: 92-93). En les terres hispàniques són diverses les construccions que han mantingut fins avui l'estructura dels tres pisos. N'hi ha amb tres homes al segon pis i un que la corona al tercer, com al «dance» de La Almunia de Doña Godina —Aragó—, la del «paloteado» de Ribaforada —Navarra—, la de Laño al Condado de Treviño —Burgos—, la de Berantevilla, la de Pipaón i la del romiatge a l'ermita de la Trinitat a Kuartango a la Rioja alabesa —Euskadi—, l'extingida torre de la «loa» de La Alberca —Salamanca—, o un castell de tres pisos que camina a Peñalsordo —Extremadura. Amb diferents morfologies, es planten construccions a Sariñena i Sena —Aragó—, Condemios de Arriba, Molina de Aragón —ambdós a Guadalajara—, San Pedro de Gaillos —Segòvia—, Briones, Cenicero, Elciego, Hervías, Labastida, San Asensio i San Vicente de la Sonsierra —la Rioja— i Ablitas —Navarra.

La vinculació semàntica de «volantina» i «volteadores», que com a nova invenció havien actuat en la reculada data del 1613 al Corpus de Pamplona, es revela suggerent.

Maite Pascual hi ha documentat la contractació d'un ball: «Nueva invención con muchas personas y volteadores de diferentes sitios de Malla, gitano» (1998: 275). Enmig de les danses que habitualment hi actuaven, sobretot de bastons i espases, es contractà aquesta nova invenció, és a dir, encara no vista en una celebració important del calendari festiu de la Navarra del segle XVII. Alhora la consideració que fossin «moltes» les persones actuants implicaria que es tractés d'un nombre major que el regular a les danses navarreses, integrades per entre 8 i 11 balladors.

L'erudit basc Julio Caro Baroja, sobre els «dances, palotiaus o paloteados» navarresos, i emprant documentació de Pedro Arellano sobre la comarca de Tudela, constata «una torre apoteótica por los danzantes, cuya cúspide ocupa el “rabadán”» (Caro 1984: 190). Les colles que els ballaven eren integrades per 8 balladors, el majoral, el rabadán, l'àngel i el diable; un total de 12 persones. Es tracta de balls parlats amb text i dansa, amb la combinació de bastons i cintes. Arellano i Caro documenten aquests «palotiaus» en cinc poblacions: Ablitas, Cortes, Fustiñana, Murchante i Ribaforada. Altres fonts apunten més de 10 localitats. Hem vist que a Ablitas i Ribaforada les construccions humanes s'han perpetuat. El musicòleg Inocente Aguado va localitzar la realització d'«el castillo» a Murchante en la versió antiga del ball recuperat en temps democràtics i executat amb tres pisos (1972), com el de Cortes, de la mateixa altura, viu fins a finals del segle XIX (Lostado 2012: 111).

En les nombroses referències de Madrid a la «danza de Valencia» (1658, 1673), «danza valenciana» (del 1661 al 1748), «danza de valencianos» (del 1685 al 1738), «hombres vecinos de Madrid imitada a valencianos» (1695) o «danza imitada a la valenciana» (1703), alguns mestres procedeixen del País Valencià. Juan Portús situa Vicente Regal el 1685, Mauricio Navarro el 1689 —de la Vall d'Uixó, la Plana—, Gaspar i Tomás Solé el 1691 —de Bétera, Camp de Túria—, José González el 1700 i Juan Herrera el 1702 i 1703 (1993: 204 i 312). La referència del 1689 és important atès que els valencians perceberen 3.000 rals, enfront dels 1.400 de la dansa d'espases amb un mestre de Brunete —Madrid—, els 700 de la de «niñas» i els 270 de la de «morenos y morenas». El 1700 els valencians foren gratificats amb 2.400 rals, més que els 1.650 de la «danza de gala», els 800 de la de negres o els 700 de la de gitano. És il·lustratiu que el 1703 sortiren alhora els valencians representats pel mestre valencià Juan Herrera, que van rebre 2.400 rals, i la «danza imitada a la valenciana», que en cobrà 600. Les diferències en les quantitats envers les altres dues danses, la de gala i la de gitano, són

Creacionisme *versus* evolucionisme

Joan Bofarull Solé

L'origen dels castells és un dels debats més antics de la historiografia castellera i té un gran valor simbòlic. Per això, de vegades, els arguments es barregen amb les passions. Els estudiosos es divideixen, bàsicament, en dos grups: la majoria són *evolucionistes* —és a dir, sostenen que els castells són el producte de l'evolució en el temps de l'antic ball de valencians, al seu torn procedent de la muixeranga valenciana—, mentre que una minoria defensa una hipòtesi *creacionista*, o sigui, que els castells haurien estat inventats en un moment històric determinat tot trencant amb els seus possibles antecedents.

La teoria tradicional diu que els castells provenen d'alguna dansa popular. Ja al segle XIX, Josep Anselm Clavé (1868) va escriure: «Las tan celebradas collas llamadas dels *xiquets de Valls* [...] son hijas de las antiguas *danzas de valencianos*». Un text del segle XVIII (Masdeu 1784, copiat a Català i Roca 1981: I, 20) relacionava el ball de titans amb els castells, però Joan Amades (s/d 18 i 1934: 24) va observar que els

seus balladors, lligats amb una peça de roba, no podien alçar castells. Actualment es considera provat que els castells provenen del ball de valencians i aquest, de les muixerangues valencianes.

Els vallencs consideren els castells com una part del seu patrimoni i identitat, per això molts creuen que «resultaría algo paradógico que los “Xiquets de Valls” no fueran de Valls, o, por lo menos, de su Campo, sino de Valencia, de Atenas, de Roma o de la Meca» (Vives 1948). Emili Morera (1909: 796) també creia que aquesta tradició «deuria nàixer a Valls en la edat mitjana» i Francesc Blasi (1997: 18) afirmava rotundament: «Nosaltres opinem que els castells són purament vallencs». L'any 2001 les dues colles castelleres de Valls van celebrar el seu 200 aniversari, fet que va originar un debat sobre la seva antiguitat (per exemple, Bartolí *et alii* 1998).

Alguns escriptors han intentat desvincular el ball de valencians del País Valencià: «D. Sebastià Farnés y otros escritores catalanes entienden que se ha considerado erróneamente a Ausias March natural de Valencia, gracias al equívoco de la palabra *valencià*. Esta palabra en catalán significa en su sentido recto, *fuerte, sano, robusto*, y en sentido traslaticio, *esforzado, animoso*. ¿No cuadran perfectamente estos epítetos a los *castellers*?» (Castell 1927). Aquesta teoria tingué bastanta acceptació en el món del folklore (per exemple, Flamissell 1959), cosa sorprenent si tenim en compte que en la literatura es va descartar l'any 1912 (Chiner 1993).

El creacionisme casteller va ser formulat per primera vegada per Joaquim Beseran (1994): «Pels motius que sigui, a Valls, a finals del segle XVIII, un grup de “valencians” decideixen independitzar-se del seu “ball” —el qual continuarà existint— i crear una agrupació que tindrà com a objectiu únic fer castells. Per això ens cal parlar de “revolució” i no d'evolució.» Els creacionistes vinculen els castells amb la política: «La Colla dels Pagesos esdevindrà defensora de les idees conservadores, i la Colla dels Menestrals, de les liberals.»

La muixeranga no és la moixiganga

La **muixeranga** és un element festiu tradicional d'alguns pobles valencians: Algemesí, l'Alcúdia, Titaigües, Peníscola i Forcall. Malgrat les diferències en la música, vestuari, etc., tenen alguns elements comuns: les construccions humanes, els balls, la interpretació religiosa i el contingut burlesc. És l'antecedent del ball de valencians.

Per altra banda, la **moixiganga** és una tradició pròpia d'alguns pobles catalans, com Sitges, Valls, Vilafranca del Penedès, Tarragona, Vilanova, Badalona, etc. La majoria representen escenes de la passió de Jesucrist, i inclouen petites construccions humanes (com a màxim algun pilar de 3).

Emili Morera (1909: 796) havia identificat dos germans Batet com els primers caps de les colles vallenques i Francesc Ballester (1920: 154) va escriure: «Dos germans, anomenats Batet (Pep i Salvador), eren l'ànima de la colla dels pagesos, i per raons d'entre ells el Pep se'n passà a la colla dels menestrals.» A partir d'aquí, Joan Climent (2006 i 2013) va trobar alguns documents on Josep Batet és anomenat «casteller» i sembla que, efectivament, era cap de la colla dels Menestrals. Altres textos anomenen el seu pare, Jaume Batet, *de las Anxanetas*. Climent creu que els dos germans Batet estaven totalment enfrontats.

Joan Climent afirma que «el pilar és l'única figura del ball de valencians que ha perdurat fins avui» (Climent 2013: 30), que els primers castells es feien sense pinya ni folres (Climent 2013: 98-99, 128 i 132-133) i que l'any 1819 l'aixecador ja es quedava acotxat (Climent 2013: 44). En un principi, va situar la invenció dels castells l'any 1812, per la Constitució de Cadis (Climent 2006, 21 d'abril), però després la va canviar al 1813, arran de l'abolició de l'agremiació forçosa (Climent 2013: 62).

A més, Climent no amaga la seva predilecció per la Colla dels Menestrals, que considera precedent de la Colla Joves. L'any 1827, per exemple, van actuar a Tarragona uns balls de valencians i la crònica diu: «Cabalmente formaban estas reuniones la gente del campo y de la pesca» (*Diario de Tarragona*, 16-10-1927), que cal interpretar com a pagesos i pescadors, però Climent (2013: 93) exclama: «no hi havia cap grup liberal? Impossible!» Climent menysté sistemàticament la Colla dels Pagesos: «Del segon [Salvador Batet], gairebé ningú se'n recorda» (Climent 2006).

Jaume Grau (1997) identifica la Colla dels Menestrals amb la confraria del Roser de Vilafranca, segons ell formada per «fadrins de la vila», mentre que els Pagesos serien de la Muixerra, que creu «constituïda per botiflers lligats a l'ocupació borbònica, els mateixos que havien prohibit els castells a Vilafranca el 1786 i que posteriorment ho farien a Valls», amb la qual cosa confon els castellers amb les autoritats. Grau (2007) arriba a qüestionar l'existència de la Colla dels Pagesos el 1819.

La principal aportació de Josep Maria Rodon és la hipòtesi que un tal Anton Claramunt, nat al poble de Carme i que va anar a viure a la Riba abans del 1784,

va portar la moixiganga d'Igualada a Alcover, on se li hauria canviat el nom per «ball de valencians» (Rodon 2014: 30 i 37). Ara bé, la notícia més antiga (molt dubtosa) de la moixiganga d'Igualada és de l'any 1802 i la primera segura del 1850 (Carner 1955: 36-37; Solsona 2010: 63-64, i Güell 2013: 18-23). El canvi de nom, de moixiganga a ball de valencians, no és fàcil d'explicar, però és simplement impossible que el citat Claramunt aprengué una dansa que encara no existia a Igualada.

Hi ha diversos fets que els creacionistes no poden explicar. Per exemple, s'ha sabut que Josep Batet fou el padrí d'una filla del Salvador (Bofarull 2017: 12) i que el Salvador fou padrí d'un fill del Josep; també s'ha demostrat que el Salvador, el Josep i l'Anton van arrendar una terra conjuntament (Cervelló 2017), de manera que la relació entre aquests germans potser no era tan dolenta. Joaquim Beseran (1994) diu que, quan es formaren les colles castelleres, el ball de valencians continuà existint, però Joan Amades (s/d 58) explica: «Hem fet diferents treballs per a veure si trobàvem dades referents a aquest ball a la vila de Valls, i tots han donat un resultat completament negatiu.» Joan Climent (2006, 21 d'abril) creu que Josep Batet «hauria transformat l'estructura del castell humà per fer-la més alta», però també escriu: «uns grups de ball de valencians ja n'havien modificat l'estructura» (Climent 2013: 21). Quan algú inventa una cosa nova, li posa un nom diferent, però Josep M. Rodon sosté que «ningú no veié cap necessitat de batejar aquell grup folklòric» perquè els espectadors ja coneixien el ball de valencians i «no hi veien gaire diferència» (Rodon 2014: 69).

Els evolucionistes han comparat els castells amb els balls de valencians i les muixerangues valencianes. La figura més típica d'aquestes últimes tradicions és la torre (construcció amb un nombre decreixent de persones en cada pis), però alguns textos també parlen del pilar, la figuereta i el «castell», que té tres persones per pis (Mañé 1853). La primera actuació d'un ball de valencians es produí a Tarragona el 1687; des d'allí s'escampà pel Camp i després al Penedès. En algunes festes es trobaren diferents grups i la rivalitat els portà a assolir els 6 pisos l'any 1770 a l'Arboç i els 7 a Tarragona l'any 1802, però després de la guerra del Francès els únics que actuaren fora del seu poble foren els de Valls (Bofarull 2007: 121-150).

Els canvis que van originar els castells es van produir lentament: l'any 1801 els balls de valencians ja feien pinyes (Bofarull 2011), el 1819 van fer els primers castells de 8, el 1827 encara ballaven, el nom de «balls de valencians» es va mantenir de forma exclusiva fins al 1849, una foto del 1862 mostra que l'enxaneta encara es posava damunt de l'acotxador, etc.

Pere Ferrando (1998b) ha trobat diverses notícies que demostren que a Valls hi havia dues colles castelleres a partir del 1842, com a mínim. També va publicar una poesia anterior al 1843 que relaciona la festa de Sant Isidre amb els castells i, per tant, amb la Colla dels Pagesos (Ferrando 2012 i 2014a). «En les anàlisis que exposem per separat en aquestes pàgines es poden

comprovar totes les connexions existents entre els castells i el ball de valencians, de tal manera que queda prou clar que els primers són el resultat de l'evolució dels segons» (Ferrando 2010c).

Recentment s'ha trobat un tal Jaume Fuster Foguet, àlies *Anxaneta*, conegut a Valls entre 1770 i 1780. Un rebut de les festes del 1791, corresponent a roba «per los *Noys de Castells*», també s'ha relacionat amb el ball de valencians de Valls. Àlex Cervelló (2017), que ha estudiat detingudament les famílies castelleres de Valls, considera que la Colla dels Pagesos prové directament del ball de valencians; per tant, confirma la teoria evolucionista. En canvi, creu que la Colla dels Menestrals es devia formar més tard, entre els anys 1805 i 1819.

▲ Els evolucionistes han comparat els castells amb les muixerangues valencianes. A la foto, la Muixeranga d'Algemesí al seu poble, el 8 de desembre de 2016. (Foto: Joan Bofarull Solé)

▲ El ball de valencians és l'antecessor immediat dels castells. Imatge del ball de valencians de Reus, 29 de juny de 2006. (Foto: Joan Bofarull Solé)

també notables: 1.650 i 700 rals, respectivament. Des del 1707 les quantitats per als valencians oscil·len entre els 150 rals i, puntualment, els 1.000. Tot indica que s'imposà la realització per part de balladors locals.

Aureli Capmany obrí un altre focus d'atenció. Així, registrava el 1674 al Corpus de Sevilla «una danza de valencianos» en què coneixem el cap de quadrilla, Matías Font, natural de Morvedre, l'actual localitat valenciana de Sagunt, rebatejada amb aquest nom el 1868 pel govern de l'Estat, i que dona lloc a la comarca del Camp de Morvedre (Capmany 1944: 396). El 1822 encara hi seguien participant «entretejiendo sus pasos con movimientos de sorprendente agilidad».⁴ El detall confirma el caire viatger dels balls de valencians cap a altres territoris peninsulars. Una tercera via d'expansió, intuïda en les pervivències de construccions esmentades, és la del riu Ebre en amunt. L'acurat treball d'Iñaki Irigoien constata la dinàmica d'actuacions de balls procedents del País Valencià en el Corpus de Bilbao. Les informacions es refereixen al llibre de comptabilitat de la Cofradía del Santísimo Sacramento entre els segles XVII i XVIII:

Los danzantes que ha empleado con más abundancia la villa de Bilbao en las fiestas del Corpus han sido de procedencia extraña a ella. También hay que decir que el origen de estos grupos tiende a ser hacia el sureste de Bilbao, es decir, la cuenca del Ebro y el Mediterráneo: principalmente Navarra, La Rioja y reino de Valencia, siendo éstos últimos los que con más frecuencia han venido. (Irigoien 2006: 356)

L'ús dels termes «danza de Valencia», «danza valenciana», «danzantes balencianos», «la danza que vino del reino de Valencia», «la danza que vino de Valencia» o «del reyno de Valencia», «los valencianos» o «los diez hombres balenzianos», no permet dubtes sobre el caràcter viatger del ball i referma la coincidència temporal del fenomen amb Madrid. A Bilbao els valencians queden recollits en el període entre 1686 i 1749. Les notícies s'inicien gairebé 30 anys després de Madrid —el 1658— i finalitzen un any després —el 1748. El paral·lisme durant 62 anys en les mateixes dates del Corpus implica diferents colles tombant per la Península. La comparació de pagaments entre ambdues localitats certifica remuneracions similars entre 1686 i 1717. La forquilla a Bilbao se situa entre

3.300 i 1.800 rals, mentre que, a Madrid, de 3.000 a 2.400 rals. La distància entre el País Valencià, prenent València com a punt de sortida, i Bilbao i Madrid és de 492 i 442 quilòmetres, respectivament. Aquesta variable, així com la diversa procedència dins de les terres valencianes, contribuïa a les oscil·lacions.

Irigoien fa extensives les actuacions del ball de valencians a la veïna Portugalete, així com a altres localitats de Biscaia, no solament pel Corpus sinó en diverses celebracions (2006: 359-360). Paral·lelament, la documentació bilbaïna permet identificar els instruments que l'acompanyen des del 1686 —«gaytero»— i 1687 —«dulçaynas y panderos»—, considerant que els dos de vent són el mateix (Irigoien 2006: 361). La dolçaina valenciana s'expandeix de manera paral·lela al ball de valencians, i genera àmplia presència dels instruments denominats d'inxa o canya. Alhora, a Bilbao el 1687 es constaten dos balls procedents de València en la mateixa actuació. Podria tractar-se d'elements que executaven habilitats diferents, però és inherent una rivalitat potencial entre ambdós, com succeirà durant la centúria següent a Catalunya.

Un altre territori clau en l'expansió dels balls de valencians, a mig camí entre el País Valencià, Catalunya i el País Basc, fou Navarra, i sobretot Pamplona, on van actuar durant més de 100 anys, del 1690 al 1792, mig segle més que a Madrid o Bilbao (Ramos 1998: 468-470). La documentació aclareix que aquests grups es caracteritzaven per les seves «danzas, así como volteos y habilidades» (Ramos 1998: 469), «agilidades y volteos» i perquè havien «danzado y volteado» (Ramos 1998: 557-558). El *Libro del Ceremonial*, de l'Ajuntament de Pamplona, redactat durant la segona meitat del XVIII, disposa que a les festes de San Fermín concorrin «todas las danzas de valencianos» o «otras dos de valencianos, sin que en esto haia punto fijo; que unos años suele haver dos danzas y otros tres» (Pomares 2007: 48). Els balls de valencians s'esmenten en plural, com hem vist en alguns casos a Bilbao. El repàs a diferents anys permet comprovar que n'hi ha dos o tres. I també viles com Estella els reberen aviat, el 1699 (Jimeno 1987: 211); a Viana el 1730 (Labeaga 1990: 84); a Tafalla el 1736; a Elciego; a Tolosa; a Segura; i el 1781, per l'«extraordinaria habilidad», a Villafranca de Ordicia (Pomares 2007: 51). Labeaga aportava informació sobre actuacions dels valencians a Tudela a finals del segle XVIII:

⁴ BLANCO, José (1991): *Corpus Christi 1822 y leyendas de las tiras, dins 8 tiras dibujadas de la Procesión del Corpus de Sevilla 1747*. Sevilla, Comisaría de la Ciudad de Sevilla para 1992, Ayuntamiento de Sevilla, s.n.

▲ Torre de «Cucuño» del «Dance» de Tauste, ball de valencians expandit per la vall de l'Ebre i fossilitzat en el temps que ha pervingut fins avui, en una imatge dels anys vint del segle XX. (Foto: Col·lecció Carmen Sánchez i Luis Arrondo, reproduïda a Cebamano 2005: 117)

Nos cuenta Iribarren que Branet, que visitó Tudela por los años de la Revolución Francesa, escribió en sus Memorias que a la corrida de toros del día de Santa Ana llegó el Ayuntamiento «precedido de una tropa de valencianos que bailaban a son de castañuelas. Antes de los toros ejecutaron diversas danzas e hicieron cabriolas y figuras con palos». También bailaron en la procesión de la patrona ante su imagen. (1990: 85)

Constata el caire mixt de coreografia —entre les quals les de bastons— i «cabriolas», nom vinculat a exercicis gimnàstics, i l'ús de castanyoles, viu als balls de valencians a Catalunya fins al XX. Per la seva banda, Pomares identifica l'especialitat dels balls de valencians:

En este abigarrado mundo de los danzantes parece que destacaron indudablemente los danzantes valencianos, excelentes danzantes, expertos en troqueos, en volteos, en equilibrios, en todas las habilidades habidas y por haber y en una variedad de ejercicios y arquitecturas humanas que hoy en día nos cuesta imaginar;

en definitiva, en danzar y voltear, que es lo que más les debía caracterizar. Sus diestros maestros de danza, ya lo podemos intuir, serían unos verdaderos innovadores [...] «danzar y voltear», expresión que aparece repetidas veces en las libranzas de pago municipales [...] las torres y construcciones humanas, algo tan propio de las danzas valencianas. (Pomares 2007: 53)

I explica el mateix mimetisme localitzat a Madrid:

Parece ser que los danzantes valencianos, tan aplaudidos y elogiados en tantos lugares, fueron dejando por donde pasaban un estilo y un saber que enriquecían el hacer de danzantes locales y de otros danzantes itinerantes, en definitiva, de otros maestros de danza. Tanto es así que comparsas de danzantes que no procedían de Valencia pasaron a llamarse también «danzantes valencianos». (Pomares 2007: 53)

Ramos situava la mimesi ja l'any 1707 a Pamplona en un grup d'Estella i en un pagament «por una danza que de orden de la dicha ciudad, desde la ciudad de Estella ha traído de muchachos, quienes a imitación de valencianos han manifestado sus habilidades en las fiestas por el nacimiento del principe» (1998: 558). El fenomen constatat a Madrid el 1703 havia succeït a Estella, i s'estengué a altres localitats navarreses, com Aoiz el 1754 (Ramos 1998: 558). Pomares apunta a Pamplona els costos superiors dels valencians sobre la resta d'elements festius, com a Madrid: «La profesionalidad de los danzantes valencianos queda patente en su remuneración, claramente superior a la de otros grupos y en el hecho de desplazar a otras comparsas habituales en cada lugar» (Pomares 2007: 55). Al limítrof Aragó, a Tarazona, el 1789 en les festes de proclamació del rei Carles IV, «divirtieron al pueblo dos bailes valencianos con diferentes danzas, vueltas, figuras, equilibrios y otras ligerezas de habilidad y destreza» (Torre 2004: 324). Aquesta extraordinària habilitat és la que veiem en un dels balls més emblemàtics del folklore peninsular: el «dance» de Tauste, fossilització de l'estadi primitiu del ball de valencians, amb torres que arriben als quatre pisos d'altura en quatre tipologies diferenciades. Es basteixen les de «Cucuño» —amb onze torraires—, de «San Miguel» —vuit—, de «pulso» —onze— i de «caballos» —tretze. Totes són rematades per un infant, el «rabadán», que en les dues primeres puja dempeus sobre el «gato», torraire adult a quatre grapes sobre el pis inferior, amb similitud amb l'acotxador. A la localitat saragossana d'Alagón la torre actual del «dance» també arriba als quatre estadis, el segon dels quals és de tres homes.

Bràfim, el primer ball de valencians català

Un any després de la primera notícia de valencians a Bilbao, el 1687 a Bràfim —a 22 quilòmetres de Tarragona— existia un ball anomenat de valencians, que sembla que actuà per Santa Tecla d'aquest any, junt amb altres formacions foranes. El pare Andreu de Palma de Mallorca localitzà els *Memorials de las Coblas y Ballas de Santa Tecla el año 1687*, que transcrivé actualitzant-ne el grafisme.⁵ Després Jordi Morant va incloure la reproducció fotogràfica en el seu treball sobre aquesta activitat. El títol de l'article d'Andreu introdueix la idea que els balls anaven a un concurs, en què també participaven elements locals. Estableix quatre categories: cobles, balls, trompeters i altres tocadors. Una atenta lectura del document permet adonar-se que enlloc s'esmenta el concurs o concursos. Així ho advertí també Morant. Tot i que el mot «concurs» té una triple accepció —'concurrència', 'contribució' i 'competició'—, Andreu no deixava dubte que volia referir-se al tercer, ja que explicita que «enguany és any de concursos», en al·lusió a l'imminent concurs de castells que el 1933 acollí la plaça de toros, i també al de sardanes.

És important la cita del «ball de balensians de Brafim Gregori Rabada ab nou companys [...] a 6 oras». Si bé d'aquesta informació no podem constatar la realització de construccions humanes, cal notar que el ball de valencians és en un mateix document al costat dels de moros i cristians, espases, bastons i gitanes. En cap cas no pot tractar-se d'un ball que sigui d'aquestes modalitats. Potser podria contenir-ne alguna, però havia d'aportar altres habilitats. La construcció de torretes en seria una, com succeeix a Tauste, on s'alternen amb ballades amb espases, bastons i cercols. D'altra banda, aquest ball de valencians ja és presentat com a propi de Bràfim. Si comparem aquest escenari amb el de Madrid, a la capital espanyola els valencians foren habituals a partir del 1658 i a principis de la següent centúria nasqueren colles pròpies. Si ho fem amb Pamplona, l'arribada dels valencians és coetània a la de Bràfim i els grups propis es feren esperar fins al 1707. A Bràfim el procés d'assimilació es devia produir prèviament, però aquest detall no elimina la coexistència amb les colles vingudes des del País Valencià corroborades pels

casos de Madrid fins al 1703, Bilbao fins al 1749, Pamplona fins al 1792, o la més propera de Tarragona del 1692.

El ball de valencians de Bràfim l'integraven 10 homes. La xifra és habitual en els valencians que coetàniament acudien al Corpus de Bilbao, si bé en algun cas puntual, com el 1735, arribaren a 15. El 1699 els valencians a Estella —Navarra— també eren 10. Aquest nombre reapareix en una notícia posterior referent a les «cuadrillas de volatineros valencianos» del Corpus de Granada del 1774. L'investigador Miguel Garrido Atienza confirma el caire viatger del ball de valencians i facilita una sucosa descripció:

[...] seguían interpoladas entre los carros cuatro ó cinco danzas, compuestas de vario número de individuos de uno y otro sexo, las que después, en los descansos de la procesión, al acorde compás de sus instrumentos, entregábanse á cadenciosos y divertidos bailes. El deseo de la novedad sustituyólas alguna vez con cuadrillas de volatineros valencianos [...] Las danzas no han sido como otros años, las quatro acostumbradas de hombres, y mugeres vestidos de tela; sino dos quadri-llas de valencianos, de á diez hombres cada una, que costeó desde Valencia la Comission, los quales vestidos de volantes, al son de tamborilillo, y la dulzaina, tegian sus coros, y como volatines daban saltos, y trepas unos sobre otros, con tal destreza, y ligereza, que con la novedad, y el mayor costo (por traerlos desde tan lexos) se consiguíó, que no se echasen de menos las danzas de los demás años. (1990: 89)

Fixem-nos en l'etimologia comuna de «volatines» i «volatinera», que emparenta els valencians amb altres manifestacions ressenyades i observem la duplicitat d'execucions. El text distingeix el fet de «teger sus coros» i el de saltar i «trepar» uns sobre els altres amb lleugeresa. Per una banda, són òbvies les figures dansades i, per l'altra, devien alçar construccions si més no de tres pisos, perquè, en cas contrari, l'autor no n'hauria remarcat la «destreza y ligereza». Com el 1687 al Corpus de Bilbao, a Pamplona posteriorment, o a Tarassona el 1789, en què també hi havia dos balls, caldria dilucidar si existia competència o, per contra, cooperaven per realitzar torres més altes. Les evolucions s'acompanyen de dolçaina i tabalet, com a Bilbao des del 1687 i a Pamplona després.

⁵ PALMA DE MALLORCA, Andreu de: «Un concurs de cobles, balls i músics, a Tarragona, durant es festes de Santa Tecla de l'any 1687», a *La Cruz*, 23/03/1933, p. 4. El document original és a l'AHCT. *Llibre del consolat de la ciutat de Tarragona 1684-1690*. Document solt.

Tornem a terres catalanes. En l'entrada a Tarragona del rei Carles III, l'1 de juliol del 1706, la confraria dels fadrins menestrals va treure al carrer un ball «que diuen de valencians»: «despres la bandera de la confraria dels fadrins menestrals y tras de ella un ball que diuen de Valencians».⁶ Ocupà el segon lloc del seguici i mai no havia estat esmentat amb anterioritat ni tampoc ho serà més en cap altra de les entrades públiques de personatges il·lustres i arquebisbes que continuen l'assistència gremial fins a la guerra del Francès. La confraria dels fadrins menestrals és el primer cop que apareix amb aquest nom, però ocupa el mateix lloc que des del 1577 havia tingut la de joves sastres, que desfilava sense cap ball. Els joves o fadrins menestrals només llüiren el ball de valencians el 1706, mentre que a partir del 1722 van executar el de Santa Fe. L'expressió «que diuen de» és única en la llarga relació de documents que vinculen els gremis tarragonins amb el seguici. Introdueix un sentit de percepció, com si qui dona fe del que va succeir posés el nom en funció del que ha escoltat a tercers. La notícia tarragonina del 1687 era d'un grup de Bràfim i la del 1692 d'un del regne de València, fets que reforcen l'ús de l'expressió del relator del 1706.

El mateix juliol del 1706 a l'Arxiu Històric de Reus consta «lo ball de valencians» a càrrec dels pagesos reusencs representats per Mateu Bages, que, a diferència del de Bràfim, era integrat per 8 balladors, als quals es paguen «8 parells de sabates», «aiguarent i bascuit» i «los cascabels» (Palomar 2002: 13). El maig del 1712 apareix un ball de valencians a Valls pel retorn de la Mare de Déu del Lledó al cambril després d'haver beneficiat la ciutat amb la pluja.⁷ El juny del 1721 el santuari de Sant Magí de la Brufaganya (Conca de Barberà) va acollir danses per la benedicció de la capella de les fonts, entre les quals els valencians (Capdevila 1924: 61). Per Sant Pere del 1724, a Reus, consta per primer cop en territori català la dualitat de «dos balls de valencians» i el 1725 s'arribà a tres, com a Pamplona. Era l'únic ball que disposa de més d'un grup. El mateix 1725 es ballava a Prades, on tingué llarga continuïtat. L'any 1733, a Reus, per Sant Bernat Calbó, n'actuaren tres —que arribaren a quatre el 1775—, un quart de la Secuita i un cinquè de Tarragona. El 1734 consta el ball de valencians de la confraria del Roser de la Selva del Camp en el trasllat de la Mare de Déu de Paret delgada a

l'ermita, mentre que el 1737 se n'encarregà la dels pagesos (Palomar 2002: 14-15 i 36).

El 16 d'octubre del 1746 es repeteix la dualitat a Tarragona per la proclamació del rei Ferran VI. La cerimònia es desenvolupà a la Part Alta, dins de les muralles. El seguici precedia el penó reial, que s'aturà en tres indrets per proclamar la nova majestat:

Dadas las tres de la tarde, para cuya hora havia el muy ilustre Ayuntamiento combidado à todos los que devian assistir à la real proclamacion, se hallaron los señores capitulares, con el señor theniente de corregidor, y los señores Don Joseph de Vidàl, y don Ventura de Ferràn, en las Casas del Ayuntamiento, quedando en la calle los lacayos con los cavallos, los clarines, y timbales de la ciudad, los dos dances de valencianos, y otro de Santa Fè [...]. La formacion se dispuso con el siguiente orden. Primeramente ivan dos dances de valencianos con sus ayrosos trages, exercitando su acostumbrada destreza; y seguidamente à estos iva otro danze de S. Fè [...]. Continuò la brillante comitiva su marcha, llenando el ayre los diferentes coros de musica, y divirtiendolo à los que ivan siguiendo, y à los que à pie fixo esperavan, los diestros danzarines, que sobre baylar con destreza, forman tan ligeros, como si bolàran, altas torres, sin perder el compàs de los instrumentos, imitando à los saltantes hijos de el Sol, y de Minerva. (1746: 42-43 i 46)

Retrobem al·lusions a la destresa al so de la música, apuntada en una data posterior a Granada. És el primer cop que el relator explica els exercicis com a «torres». L'adjectivació d'«altes» afegeix un nou estadi evolutiu al relat diacrònic. El document inclou els diferents encàrrecs dels gremis locals, centrats en guarnir carrers i places per on havia de discórrer el penó. No apareix la tradicional assignació del ball de cada gremi en les entrades de monarques i arquebisbes, fet que fa pensar que els dos balls de valencians no pertanyien a cap confraria local. Mentre que l'any 1706 l'únic ball de valencians esmentat era vist com un fet prou desconegut, el 1733 ja n'hi havia un de tarragoní que viatjava a Reus i el 1746 en surten dos, un dels quals potser continuador de l'anterior. El mateix 1746, en la data més antiga localitzada al País Valencià, trobem a Peníscola «Una danza, que allí esstava / hacer un

⁶ AHCT. *Llibre del Consell*. 1704-1707, f. 177v.

⁷ Notícia extreta de l'Arxiu de la Reverenda Comunitat de Preveres de Sant Joan de Valls, citada per Ribas (1912: 82).

castillo ordena» (Frechina 2003: 20), element festiu que ha arribat fins avui. Un any després, el 1747, Algemesí organitzà el cinquè centenari de la troballa de la Mare de Déu de la Salut amb influències del model festiu de Morella, localitat que, com Peníscola, està adscrita a la diòcesi de Tortosa. El ball de valencians es recull a l'Argentera el 1753 (Bargalló 1999: 37), mentre que Capmany rescatava el que el 1762 assistí a la col·locació de la primera pedra de la nova Seu de Lleida (1944: 396).⁸ El 1767 a l'Alcúdia (regne de València) es localitza «la comparsa Mogigange, compuesta de 16 mozos» (Frechina 2003: 22), identifica da amb els recuperats Negrets.⁹

Les notícies confirmen l'expansió d'un embrionari element festiu, de clares ressonàncies acrobàtiques, en què l'agilitat dels actuant evolucionà al Camp de Tarragona i a l'antic Penedès cap al ball de valencians entès com a antecedent directe dels castells. Els pioners valencians optaren per una fórmula innovadora que implicava traslladar-se més enllà de la comarca immediata i, amb una determinada professionalització, desenvolupar una activitat folklòrica, aviat imitada amb major o menor continuïtat en altres territoris peninsulars. La successió de festes d'estiu devia afavorir que obtinguessin ingressos addicionals a l'activitat principal, potser l'agrícola. Només fou al Principat on es produí primer la imitació del ball pels grups locals —com a Madrid, al País Basc i a Navarra— i, posteriorment, una evolució tècnica que va configurar els castells.

Entre 1687 i 1769, a Catalunya el ball de valencians aixecava torres de fins a cinc pisos. Les podeu veure a Cambrils, Reus, Tarragona, el Vendrell o Vilanova i la Geltrú amb tres pisos, l'opció retrobada. Tot i així, les imatges del ball de les primeres dècades del segle XX testimonien construccions de fins a quatre pisos a Arbeca (les Garrigues) l'any 1925, també recuperat, i —a mig camí d'una petita colla d'aficionats castellers— a l'Argilaga (Tarragonès), el 1929, en què s'agafen les cames dels segons per donar-los suport. Els balladors continuen sense subjectar-se pels braços, sinó que s'abracen els uns amb els altres

▲ Pilars del ball de valencians de Vandellòs, probablement caminant, davant de les banderes processionals als anys vint del segle XX. (Foto: Col·lecció Josep Bargalló Badia, reproduïda a Bofarull 2007: 63)

tot formant un cos compacte. A Arbeca, les construccions tenen gran interès. Sobre el penúltim pis de dos homes —dosos— encara es manté el nen que corona la construcció amb una primitiva aleta en creu. A l'Argilaga, la posició de l'enxaneta adult amb els braços a la cintura és la mateixa que s'ha localitzat en fotografies d'antics pilars castellers.

⁸ La notícia original prové de SORIANO FUERTES, Mariano (1855): *Historia de la música española desde la venida de los fenicios hasta el año de 1850*, 4 vol. Madrid-Barcelona: Martín y Salazar Narciso Ramírez. Fou identificat com a ball de les torres per INZENZA, J. (1888): *Cantos y bailes populares de España*. Madrid: A. Romero A.

⁹ Els Negrets de l'Alcúdia realitzen construccions humanes. El 1514 tenim constància a Tarragona d'una notícia puntual d'un ball de negres, analitzat a Bertran (2017): «La construcció de la festa en l'escena de la urbs: el trànsit del segle XV al XVI», a *Revista de Poètica Medieval* (en premsa). Raül Sanchis Francés ens aportà la informació de la troballa d'un ball de negrets a Tortosa el 1585, que més endavant realitzarà arquitectures humanes. Aquesta aportació i altres apareixeran publicades a SANCHIS (2017): «Representacions festives extraordinàries a Tortosa (segles XIV-XIX): Jocs, farses, balls i entremesos», a *Actes de la XIII Jornada d'Etnologia de les Terres de l'Ebre, Roquetes, 24 d'octubre de 2015* (en premsa).

La muixeranga d'Algemesí, el ball de valencians perpetuat

Sense ser denominat així, perquè no tindria sentit a la casa pròpia, el ball de valencians s'ha perpetuat fins avui al País Valencià, especialment a Peníscola —on es coneix com els dansants— i a les Festes de la Mare de Déu de la Salut d'Algemesí, quilòmetre zero de la muixeranga, on s'havien mantingut els cinc pisos en la construcció anomenada «l'alta», i alhora únic lloc on s'ha emprat sense interrupció la denominació «muixeranga». Amb més intermitències, el ball de valencians ha continuat a l'Alcúdia —els Negrets—, l'Olleria —els Locos— i Titaigües —la Mojiganga—, mentre que a Forcall sobreviu una versió infantil —dansa dels Varetos. A més, es practicava en d'altres localitats fora de la pròpia terra, com hem comprovat amb la procedència de certes colles. També mereixen ser destacades la «mogiganga de varios cuerpos y figuras» a Castelló el 1789, «la moixiganga dels vells [...] amb uns damunt de atres pujaven» a València el mateix any (Frechina 2003: 20), i a Carcaixent —on també consten els cinc nivells (Amades 1934: 31). Durant el segle XIX, quan el mot «moixiganga» s'identifica amb les arquitectures humanes valencianes, apareix amb diferents denominacions a Alcoi, Bellreguard, Nules, Sogorb, Torrent i Xiva (Frechina 2003: 20). Així mateix, la presència de vint obrers i un xiquet en la processó patronal de Gandia el 1875 ha estat interpretada com a tal (Vila 2016). Sueca sembla que conservà la seva fins ben entrat el XX (Cebamano 2005: 137).

Però és a Algemesí, a la Ribera Alta, on es cospa l'esperit del primitiu ball de valencians o muixeranga. El 7 i 8 de setembre encara s'hi contempla la veritable ànima muixeranguera, sense el vessant pecuniari que l'havia acompanyat durant segles; i amb un pis més, fins a arribar

al sisè.¹⁰ Els muixerangers, amb la vestimenta virolada de roba de matalàs, amb bandes verticals de color vermell i blau llampants, i amb els bonets orelluts —barrets amb dues orelletes—, assisteixen a la trilogia de processons —la de les promeses, la processoneta del matí, i la volta general— tot aixecant construccions contínuament durant hores. Tot just abans que s'incorporin al seguici, en dues fileres, evolucionen amb ciris encesos a les mans en la dansa anomenada «el ball», «el passeig» o «els floretes» —florets. És l'element coreogràfic. Aquí enlairen una pujada, que corona el xiquet amb els braços oberts en creu i alçant la cama. Allà fan un «pinet», la versió local del pilar casteller. Més enllà basteixen una figura que rememora la vida de la Mare de Déu, o aquella tan especial que anomenen «l'enterro» que, al so de la versió del *Dies irae, dies illa*, en simbolitza l'adormiment. Pujades i pinets serien els elements originaris del ball de valencians. Algunes pujades han perpetuat el sistema antic de coronament, en què el penúltim muixeranger —l'alçador— es «desplega» per aixecar el xiquet que rebla la construcció. És la tècnica que adoptaren els castells i que arribà fins a la segona meitat del XIX. En queden testimonis gràfics i lèxics, com el mot «aixecador». La pujada primitiva d'aquestes característiques és la torre o torreta, de quatre pisos. La fructífera trajectòria de Tomàs Pla Romaguera com a mestre de la muixeranga des del 1973 originà combinacions basades en la torre, com la «tomasina» —en al·lusió a l'autoria d'aquesta construcció de cinc pisos— i el «cinc d'oros» —es tracta d'una suma de cinc torres que després ha admès altres variables en la del mig. D'altres pujades patrimonials, com l'«alta», han arribat sense la tècnica del desplegament. El mot «alta» testimonia una època en què era la construcció de major altura: cinc pisos, envers els quatre de les torres. Fins que Pla no creà la tomasina el 1995, l'alta havia mantingut la supremacia dels cinc pisos.¹¹ El penúltim muixeranger no fa l'acció de

El ball de valencians d'Arbeca entre 1925 i 1926 amb una construcció de quatre pisos i amb el nen que la corona amb els braços en creu. Ha estat recuperat en la segona dècada del segle XXI. (Foto: Arxiu Municipal d'Arbeca)

¹⁰ Agraeixo els testimonis compartits des del 1994 amb els integrants de la muixeranga d'Algemesí a la seva vila per les Festes de la Mare de Déu de la Salut, la trobada de muixeranges i la setmana de bous. En especial, aquestes consideracions sobre el fet muixeranger no haurien estat possibles sense les experiències relatades pels mestres Tomàs Pla i Joan Beltran, així com per Salva Cortés i Quico Sempere. Tot i això, és impossible incloure aquí la llarga llista d'informants.

¹¹ La creació de l'«alta de sis» l'any 2000 per part de la Muixeranga d'Algemesí ha determinat que actualment es parli d'«alta de cinc» i «alta de sis».

desplegar-se i aixecar el xiquet, però la posició dempeus és una imatge fidedigna de temps històrics.

La muixeranga obre pas a la Mare de Déu, al capdavant del seguici. És un espectacle popular que interacciona amb el veïnat, que els obre les cases perquè es refresquin, els aplaudeix amb ànim i no s'està de permetre que els més menuts de la família s'enfilin dalt de la «Marieta». Els acompanyen dolçaina i tabal, perquè les evolucions són enlairades amb música, mostra clara que la muixeranga és, en l'origen, un ball que requereix una tonada pròpia per ser executat i no purament un exercici gimnàstic. La llengua també ha perpetuat l'origen preindustrial d'aquest element festiu. La màxima autoritat dins la muixeranga és el mestre, que la comanda, denominació comuna als balls tradicionalitzats durant l'Antic Règim fins al tombant del segle XVIII al XIX. La muixeranga manté el privilegi d'entrar al temple per fer construccions en honor a la Mare de Déu, i comença caminant amb una de bastida, tècnica semblant a la castellera. Una vegada davant de l'altar, enlaira altres torres. Així, la muixeranga algemesienca és testimoni de superació de les prohibicions de les autoritats civils i religioses per evitar que els elements festius es mantinguessin dins de les catedrals, basíliques i esglésies.

La rivalitat en l'aixecament de construccions

Malgrat que avui dia es poden veure a Algemesí dues muixerangues —la colla històrica heretada de la tradició oral, i la nova, creada l'any 1998—, la rivalitat definitiva en les construccions pel que fa al ball de valencians s'assentà al Principat. L'any 1770 a l'Arboç, al Penedès, es va organitzar una actuació un xic diferent. Gaietà Viaplana explica que hi actuaren quatre balls de valencians, una quantitat ja assolida amb anterioritat, però de fora de la pròpia vila i cadascun d'una localitat diferent: el Catllar, la Riera de Gaià, Santa Margarida i els Monjos i el Vendrell:

[...] l'ajuntament acordà traslladar la festa de S. Julià al 22 de gener de l'any a què ens referim 1770 [...].

Prèviament concertats, vingueren els balls dits valencians; el del Catllar, que féu el castell de sis sostres, acompanyat de la dolçaina, es reputà pel millor; el de la Riera, el del Vendrell i de Sta. Margarida i els Monjos. Se'ls donà estatge en el quarter, llenya i palla per a les cambrades, corrent a son càrrec la manutenció, que la serviren els hostalers de Gornal. Entre llevats de taula i balls a les cases, els quedaren 10 lliures a cada u d'ells. (Català i Roca 1981: I, 58)

Atenent a la crida de l'organització arbocenca, els diversos balls de valencians decidiren viatjar i compartir plaça en un indret que no disposava de grup propi. Foren els habitants del Catllar els que en sortiren guanyadors, perquè aixecaren el castell de sis pisos. Aquest és el primer cop que trobem documentada aquesta altura, i el fet que s'esmentés de forma explícita n'evidencia el valor. Encara avui dia els castells es consideren com a tals quan assoleixen els sis pisos. També en l'actualitat l'Arboç manté una diada —cada quart diumenge d'agost per la festa major— en què el pes fonamental el duen les colles convidades de fora vila.

L'any 1770 l'organització arbocenca i els valencians del Catllar van ser la llavor dels castells. Les cinc localitats implicades tenen una característica comuna: pertanyen al territori de la vinya i del raïm. La dinàmica del ball de valencians incloïa els llevats de taula en què, mentre s'acabaven els dinars a les cases, els balladors els oferien l'actuació a canvi de diners. Realitzaven altres exhibicions davant dels estatges familiars fora dels recorreguts oficials amb el mateix objectiu. Alhora, el fet que se'ls facilités allotjament permet deduir que començaven d'hora i acabaven tard, així com que incloïen la vigília.

En aquest mateix context l'escriptor Rafael d'Amat i Cortada, baró de Maldà, recull «lo [ball] dels valencians» que va actuar en ocasió de la festa major de Sant Fèlix del 1771 a Vilafranca, però sense explicitar cap detall ni cap construcció (Amat 1994: 117 i 121).

La popularitat creixent dels valencians era vista amb recel per les autoritats. Feia anys que els arquebisbes es planyien de la participació d'elements teatrals i festius en el marc del Corpus i de les festes patronals. Cap a la segona meitat del XVIII reaparegueren les limitacions sobre la festa de la mà dels governs il·lustrats que, per lluitar

La imatge més antiga conservada de la Muixeranga d'Algemesí, corresponent al 1889, actuant a la plaça Major, on hi ha tant l'Ajuntament com la basílica menor de Sant Jaume apòstol. (Foto: Museu Valencià de la Festa, Algemesí)

◀ *El castell de tres pisos dels Dansants de Peníscola, ball de valencians en terres valencianes, en el moment de recitar la «loa» des del capdamunt el 2017. Està documentat el 1746 i s'ha perpetuat fins avui en les Festes de la Mare de Déu de l'Ermitana. (Foto: Jordi Bertran)*

contra l'endarreriment en molts aspectes, atacaren tot allò que tingués flaire ancestral, autòctona i d'identitat local i comunitària. Els il·lustrats exaltaven l'alta cultura com a eina educativa per treure les classes populars del retard multiseular. Dins d'aquest despotisme il·lustrat, els governs reglamentaren la vida cultural, el teatre, els espectacles i les diversions populars. Entre les prohibicions hi ha les del rei Carles III, que el 1768 eliminà l'ús del català a les escoles, el 1777 vetà els espectacles en les processons, i el 1780 en dictà altres que afectaven el se-

guici que precedia la part religiosa de les processons, o el fet de disparar amb arcabussos dins de les poblacions. La Reial Audiència de Catalunya expressà el 1772 recels sobre la participació dels seguicis en el Corpus i imposà restriccions a Barcelona, limitació que un any després es traslladà a Tarragona. El 1790 el pensador i ministre Gaspar Melchor de Jovellanos escrivia la *Memoria para el arreglo de la policía de los espectáculos y diversiones públicas, y sobre su origen en España*, en què proposava l'abolició de la teatralitat popular, arran de les «necedades e indecencias»

incloses (Jovellanos 1952). A la pràctica els il·lustrats accentuaren la dicotomia entre les expressions de la cultura oficial i la popular. Les autoritats religioses i civils van intentar prohibir els balls de valencians en ple procés de desenvolupament tècnic.

El 1771 l'arquebisbe aragonès de Tarragona, Joan Lario, esmentava que dins de l'església de Torredembarra es feien «torres, ô, castillos», i els prohibia a l'interior del temple (Bofarull 2010a: 39). Altre cop el paral·lelisme amb altres territoris, en aquest cas els navarresos i concretament Tudela el 1781, permet copsar el mateix fenomen. El degà de la Catedral «dispone que la danza de valencianos se quede en la puerta de la iglesia» durant l'ofici patronal i que un agutzil municipal mantingui «mediando algún espacio» la separació envers la part religiosa i eviti que s'aturin.¹² Manuel Llorca Agulló, l'alcalde major i corregidor interí de Vilafranca del Penedès i altres pobles veïns entre 1782 i 1786, és a dir màxima autoritat de

l'Estat en l'àrea territorial,¹³ exposava que al Principat i al regne de València el ball de valencians, que havia actuat de manera itinerant al davant de les processons, era una pràctica comuna, alhora que feia explícita la necessitat d'evitar els castells amb què accedien a finestres i balcons: «Sobre que extermine el uso de los castillos en los vailes nombrados de valencianos, y aun se prohiba absolutamente el uso de tales bayles.»¹⁴ La prohibició destil·la que, tal com succeïa a l'Arboç, el ball de valencians funcionava autònomament fora de les processons, arran de la prohibició reial del 1777, circumstància que afavorí una dinàmica festiva diferent, tot incentivant-ne la competència. Es corrobora de nou que en les actuacions es captava. Els detalls dels possibles robatoris de faves als horts o de clavells i flors a les cases aclareix, per una banda, l'ànim de subsistència d'aquestes colles i, de l'altra, un costum dels balls —pervivent fins a temps recents— que era guarnir-se els mocadors del cap amb una flor, sobretot el clavell.

► La Mojiganga de Titaigües, executada cada set anys, en una imatge del 1978 amb la figura de l'«altar mayor». Titaigües es troba en la zona castellanoparlant del País Valencià. (Foto: Ajuntament de Titaigües, facilitada pel Museu Valencià de la Festa, Algemesí)

¹² CENTRO CULTURAL MIGUEL SÁNCHEZ MONTES: *Antecedentes históricos de las tradiciones del Corpus Christi de Tudela*, a http://www.perrinche.com/comision_corpus/antecedentes_historicos.htm.

¹³ El Principat fou dividit en 12 corregiments pel Decret de Nova Planta de Felip V, un cop suprimides les 15 vegueries i 8 sotsvegueries anteriors.

¹⁴ SABATÉ, Antoni (1989): «Notícia sobre el nostre desaparegut ball de valencians», a *El Figarot*, 8-9 (abril). Vilafranca del Penedès: Castellars de Vilafranca, pàg. 8-9. El document íntegre ha estat reproduït fotogràficament per MIRALLES, Eloi (2013): *Castellers de Vilafranca. Precedents: Valencians i Xiquets. Primera Època: 1948-1956*. Vilafranca del Penedès: Castellars de Vilafranca, pàg. 23-26.

Els governants no reeixiren en els intents, ja que les organitzacions continuaren permetent l'actuació dels balls de valencians, que havien iniciat una fèrtil revolució tècnica. Durant el darrer terç del XVIII es produeixen circumstàncies que potenciaren el cicle del Corpus i les festes patronals, que necessiten alimentar-se del vessant espectacular. El 1772 arribaren a Mataró les relíquies de les santes Juliana i Semproniana, futures patrones; el mateix any finalitzaven les obres de l'ermita del Remei d'Alcover; a Tarragona, el 1775 s'inaugurà la capella monumental de Santa Tecla; a Vilafranca, sant Fèlix fou nomenat compatró el 1776; a Vilanova i la Geltrú, el 1780 nasqué la Festa de la Mare de Déu de les Neus com a celebració votada que esdevingué festa major d'estiu; el 1783 s'establí l'aplec de Bràfim a l'ermita de la Mare de Déu de Loreto, un dels més antics del Camp de Tarragona; mentre que a Valls, el 1791, se signà el vot públic a la Mare de Déu de la Candela, que suposava l'establiment de les Festes Decennals. De manera paral·lela, en l'aspecte econòmic, s'esdevingué un fet essencial: el 1786 es concedí a Tarragona el permís per comerciar lliurement amb Amèrica i l'activitat econòmica s'orientà cap al vi i l'aiguardent. Això comportà l'expansió de la vinya en una zona àmplia al voltant de la ciutat.

En el marc d'aquestes coordenades d'inspiració il·lustrada, a Catalunya sorgí una nova manifestació teatral: la moixiganga. És el que Noemí Sans ha denominat la «segona sacralització» del ball de valencians (Sans 2015: 5). L'exercici acrobàtic o constructiu perd força enfront de la dramaturgia, la representació, la gestualitat i el simbolisme, essencials per explicar la vida de Crist, servint-se de pilars i altres arquitectures humanes. La llum d'atxes, el revestiment de les indumentàries i dels barrets amb guarniments florals i el caire itinerant d'algunes figures o quadres —com l'enterro, el davallament, les argolles...— reforça el sentit dramàtic. Aquesta representació al·legòrica es potencià per controlar els castells cada cop més alts que al segle XVIII aixecaven els balls de valencians. Sovint es gratifica millor la moixiganga que els valencians, amb l'objectiu d'incentivar-la. A Valls, Fidel de Moragas la situava el 1725, juntament amb el ball de valencians (1924: 210); a Reus la trobem documentada el 1775, al costat de quatre de valencians (Català i Roca 1981: I, 59); a Alforja el 1784 (Bayer 1988: 110); a Valls de nou el 1790, també amb els valencians (Climent 2013: 25); i a Vilafranca el 1798 (Bayer 1988: 95). La moixiganga és fruit de l'aliança entre els nous corrents civils i la continuïtat de les expressions religioses vigents, que coexistiren en lloc

d'esdevenir antagoniques. Conviviren dues manifestacions diferenciades: d'una banda, la religiosa i simbòlica, la moixiganga; de l'altra, la gimnàstica, els valencians. Per això, els pilars i torres són encara essencials en la configuració de les escenes de la moixiganga. En alguna localitat, com Igualada, ambdues manifestacions persistiren en un mateix grup festiu, i puntualment succeí en alguna actuació dels Xiquets de Valls, fora de pròpia plaça, igual que a Algemesí. Aquí encara comprovem aquesta convivència de les pujades amb les figures religioses dedicades a la Mare de Déu —com la Maria alta, o assumptió; l'enterro, o dormició; el retaule, el guió i el guionet, vanos de pilars o pinets als quals s'identifica amb el penó de la Mare de Déu; o l'extingit altar. També de les deu figures de la Moixiganga de Titaigües, n'hi ha cinc que o bé mantenen noms religiosos o bé han estat interpretades en aquest sentit. Així mateix, a Aragó, la Contradanza de Cetina juxtaposa quadres sacres amb d'altres que no ho són.

Però els balls de valencians no tenien aturador. L'èxit de l'actuació de l'Arboç tingué conseqüències notables. D'una banda, el 1786 aparegué el primer testimoni gràfic català d'un ball de valencians, obra d'Antoni Marco, seminarista de Tarragona natural de Duesaigües, en la coberta interior d'un llibre (Morant 1976: 64 bis). Hi veiem un pilar de tres coronat per un nen que aleteja —el primer enxaneta documentat gràficament de la història pilanera—, mentre que el baix i el segon usen la mateixa tècnica que els pilaners actuals, sense faixa a la cintura. L'aleta en forma de creu és l'original d'aquest signe de coronament de l'espadat. El dibuix el presenta enmig de dues files de quatre balladors cadascuna i encara amb un altre home al darrere amb el vestit més guarnit i un braç enlaire com si donés alguna indicació a la resta de balladors. Duen castanyoles a les mans, excepte el baix i el segon. La indumentària, amb faldellí, mocador en bandolera creuat al pit, picarols als camalls i una possible gorra musca al cap, emparenta el ball amb els altres dels seguicis. Tres balladors de la renglera dreta són dibuixats amb faixa fosca a la cintura. En el tercer sembla que la faixa s'hagi estès fora dels límits buscats pel dibuixant. Queda el dubte de si aquest possible incident aturà la traça i enfosquiment de les faixes dels altres balladors, o si no en duien tots. Finalment, apareix el dimoni burlesc —comú a altres balls—, un músic de vent —potser un graller—, un timbaler i un quart personatge no identificat. Un altre pilar de tres es documentà a Alcover el 1788 o 1789, segons les fonts, i el de quatre a la mateixa vila el 1789 o 1790, liderat per Anton Claramunt, àlies *Caragol*, junt amb quatre o cinc

▲ *La Moixiganga de Valls en les Festes Decennals de la Mare de Déu de la Candela del 1921, al claustre del convent del Carme, amb el misteri de la Creu. (Foto: Pere Català Pic. Arxiu Municipal de Valls)*

persones més d'aquesta localitat. Els pilars de tres i quatre amb l'aleta en creu s'han mantingut a la muixeranga d'Algemesí, amb la denominació de «pinet», i en algunes moixigangues catalanes: Tarragona, Vilafranca i Vilanova. També apareixen dibuixats pilars de dos caminant a la processó del Corpus de Barcelona de finals del XVIII (Amades 1934: 70-73), pràctica mantinguda a Peníscola.

Una segona conseqüència fou la imitació de la reeixida fórmula arbocenca, per exemple a Alcover el 1778, on actuaren un ball de valencians propi, un del Milà, un de la Masó i un quart del Rourell, tres dels quals, doncs, colles de fora vila procedents de localitats demogràficament petites. Fixem-nos que ni a l'Arboç ni a Alcover els viatgers no provenien dels grans nuclis poblacionals de les

comarques tarragonines, que eren, per aquest ordre, Reus, Tortosa, Tarragona i Valls, malgrat que sabem que tant a Reus com a Tarragona hi havia hagut colles de fora de la pròpia plaça que hi actuaren. La tercera conseqüència derivada de l'Arboç fou l'extensió geogràfica de les exhibicions de castells de sis pisos pels valencians catalans. El 1788 hi ha documentada «la mudanza de catalanes denominada la torre» a Barcelona en la proclamació de Carles IV (Buezo 1991: 135). El 1790 es va remetre una enquesta a l'Ajuntament de Valls demanant informació per elaborar un treball històric sobre Catalunya. S'hi pot llegir que per la festa major de Sant Joan sortien diverses danses sense un nombre fix. Entre les esmentades hi ha la dels valencians, al costat de la moixiganga (Climent 2013:

25). L'any següent, el 1791, en la institució de les festes en honor a la Mare de Déu de la Candela van prendre part diferents balls, entre els quals el dels valencians.

Antoni Sanmartí informa que els sis «estados» arribaren a Lleida el 1802, on s'havia conegut la fase prèvia dels valencians el 1762 (Català i Roca 1981: I, 62). Ara s'hi constaten dos grups de cert volum amb 30 homes cadascun i «torres» de fins a sis pisos, xifra allunyada de les primeres informacions que havien parlat de 10 homes per grup i que evidencien una altra conseqüència inexorable en l'evolució d'aquestes formacions. Feien enfilat un «intrépido niño» dalt de la construcció, com l'havia vist abans del 1794 l'infatigable escriptor Rafael d'Amat, baró de Maldà. Els records tarragonins del Baró són el primer testimoni d'inxanetes castellers en acció de què la història ha volgut deixar constància, mentre que els lleidatans són els primers que coneixem explícitament en un castell de sis pisos. Referint-se al 23 de setembre, diu Amat:

En est matí, festa major en la ciutat de Tarragona, no ha estat tant alegre, vista la dels antecedents anys, per no haver-hi hagut, per motiu de las pregàries, cap

diversió de balls dels titans, dels primers, dels valencians y altres en Tarragona, que corrian ab los de bastons per la ciutat y en la tarde acudian a la professó de Santa Tecla. Y la habilitat de castells, o sostres de gent, ab un noy al capdemunt, fent-l'i la figuereta. (Aritzeta 1982 oct: 7)

En el cas tarragoní, per al Baró, valencians i castells són dos fenòmens diferents. En els segons un noi fa la figuereta, descripció que correspondria amb l'exercici realitzat a la «volantinera» algesimense, la de Taüll, la «danza del castillo» de Madrid i altres localitats hispanes. I com més gent, millors construccions. El novembre del mateix 1802, a Tarragona, en una visita reial, s'esmenta la gran quantitat de colles de valencians que hi actuaren, sense explicitar-ne la procedència (Sánchez 1995: 46). La notícia, contemporània de la lleidatana, és essencial perquè eren capaços de bastir set pisos «y a veces de más». Actuaven per supererogació, és a dir, podien fer les seves pràctiques *motu proprio* sempre que haguessin assistit a certs moments rituals del programa oficial per acompanyar les autoritats.

Primer testimoni gràfic d'un ball de valencians a Catalunya, amb un pilar de tres enmig de dues fileres de components, datat a mà el 1786. (Dibuix d'Antoni Marco, seminarista de Tarragona nascut a Duesaigües, realitzat en la coberta interior del llibre de la seva propietat, Logicae Rudimenta, de Felice Amat, editat a Barcelona el 1784, 2a ed., i pertanyent a la col·lecció de Lluís Bonet i Punsoda, reproduït a Morant 1976: 64 bis)

Valls, bressol dels castells. Els primers anys del segle XIX

Alexandre Cervelló Salvadó

Notícia del ball de valencians vallenc

En un article pòstum, Francesc Ballester i Castelló afirmava que «per tradició se sap que els castells varen ésser coneguts a Valls, als darrers del segle XVIII o primers del XIX. Si els castells haguessin estat coneguts el 1791 en el que el gran patrici En Pau Baldrich va instituir les festes, desenals, de Nostra Senyora de la Candela és indubtable que haurien actuat, mes cap document d'aquella època els menciona», i seguia: «es parla d'ells, per primera volta, per les festes de la Candela de 1801» (1950: 5). En realitat, però, sí que hem localitzat una referència que evidencia que a Valls, per la instauració d'aquelles festes, el 1791, hi actuaren els *Noys de Castells*.

A l'inici del text, Ballester afirmava que «vaig sentir-me fortament decepcionat, després de saber, casi del cert, que l'origen dels castells que fan els Xiquets de Valls era cosa recent. Jo hauria volgut, per ells, la patina que sols donen els segles, la rancier que dona el temps». És evident que, com a vallenc, desitjava que els castells fossin més antics. De fet, si hagués localitzat les referències que corroboren l'existència d'un ball de valencians a Valls ho hauria vist diferent, tenint en compte que es tracta del precedent dels castells actuals.

Fins al dia d'avui alguns autors posaven en dubte l'existència d'un ball de valencians vallenc, ja que només s'havien localitzat tres referències explícites: el 1712, el 1725 i el 1790. Però amb l'estudi sistemàtic de les festivitats vallenques, que podeu consultar a *Els orígens del fet casteller: del ball de valencians als Xiquets de Valls* (Cervelló 2017), hem pogut establir, sense marge d'error, que es tractava d'un ball de valencians local.

Les respostes a l'interrogatori de Francisco de Zamora (1790) ja ho afirmaven així, però, a més, hem localitzat el vallenc Jaume Fuster Foguet, àlies *Anxaneta* (ACAC), que pel que sembla adquirí el prestigi i el renom entre 1770 i 1780. Aquest personatge evidencia l'existència d'un ball local, però també s'ha de remarcar que és l'única persona —si més no, que n'hàgim trobat referència— que va gaudir d'aquest renom.

La primera evolució del ball de valencians cap als castells la situem pels volts del 1770 (amb l'actuació a l'Arboç i l'aparició de l'*Anxaneta* a Valls). Fou llavors quan la rivalitat existent, entre els diferents grups, per veure qui era millor implicà que la construcció humana passés per sobre del mateix ball.

En aquell moment, la monarquia hispànica vivia una transformació. La reforma també va arribar al terreny de la festivitat, en la qual es pretenia mantenir la separació entre allò que era sagrat i allò que era profà. D'aquesta

manera, doncs, els balls, danses i diversions públiques que respectaven els costums i conservaven la prudència es van poder mantenir, mentre que les danses que s'allunyaven d'aquests valors, i no fomentaven la pietat ni la devoció, van començar a ser perseguits. El fet que fos en aquell moment quan s'iniciaren les prohibicions entorn dels valencians, ens fa pensar que l'evolució que van protagonitzar, tot prioritant la construcció humana a la dansa —molt lligada, per l'aixecament del castell, a la rivalitat—, era un focus d'escàndols i tensions.

La primera prohibició eclesiàstica localitzada és de l'any 1771, a Torredembarra. Posteriorment es va promulgar la Reial cèdula del 1777. I finalment, del 1786, es conserven prohibicions a molts municipis. La que ens interessa especialment és la de Vilafranca del Penedès, per dues raons. D'una banda, perquè ens confirma que les interdiccions van tenir l'efecte desitjat i que els valencians van deixar de participar en les processons i actes religiosos. De l'altra, perquè s'hi explica que, com que gaudien del suport popular, van seguir ballant allunyats dels actes litúrgics.

Considerem que fou la transformació viscuda a l'entorn de la festivitat, en la qual es prioritzà la part divina sobre la profana, circumstància que motivà que els balls de valencians protagonitzessin un nou canvi. Aquesta fou la segona evolució, produïda pels volts de mitjans de la dècada dels vuitanta del segle XVIII.

En conclusió, el canvi que van viure alguns dels balls de valencians va ser relativament ràpid. El primer moviment s'originà per la rivalitat de fer les construccions més altes (entre 1770 i 1780); el segon n'era la conseqüència directa, ja que motivà la pèrdua dels valors religiosos del ball i la necessitat de regular-lo. Entre les dues transformacions, sembla que hi hagué uns quinze anys, temps durant el qual alguns balls de valencians s'allunyaren de la part litúrgica de la festa, però sense abandonar la dansa. Aquest allunyament els degué obrir les portes a centrar la seva atenció a aixecar castells cada vegada més alts? Creiem que sí.

El paper que va jugar Valls en aquest procés, tot i compartit, és preponderant. A la capital de l'Alt Camp hi va haver la necessitat de generar un vocabulari específic. En aquest sentit, hem localitzat la referència més antiga del mot *anxaneta* i l'hem pogut contextualitzar entre els anys setanta i primers vuitanta del segle XVIII (tot i no tenir-ne referència documental fins al 1816-1818), fet que evidencia que els valencians vallengs van ser-ne protagonistes destacats.

Dilucidar si en aquesta evolució va tenir-hi més importància la competència (o rivalitat) o si foren les prohibicions religioses és molt difícil. En tot cas, el canvi de la religiositat en l'entorn festiu, amb la prohibició de les conductes indecoroses, era evident arreu i també va afectar els balls de valencians. Aquestes prohibicions en alguns casos van ser molt específiques mentre que en d'altres no tant, per la qual cosa van afectar cada grup de manera diferent, i això motivà que l'evolució posterior no fos uniforme.

A Valls, però, fou diferent. D'una banda, ja existia un ball de valencians local que havia protagonitzat la introducció de la canalla (malgrat que consta l'ús de canalla en el dibuix del seminarista i, potser, en el ball de valencians del Catllar...), a través de la figura de l'enxaneta. D'altra banda, no es va trobar amb l'oposició del sector eclesiàstic local. A diferència de molts municipis on havien estat prohibits, tot indica que a Valls no hi succeí. De fet, ha quedat rastre de la intervenció eclesiàstica en contra de diverses activitats festives, però en el cas dels valencians i dels castells no n'hem localitzat cap, cosa que significa que, a diferència d'altres llocs, a Valls eren tolerats.

Finalment, en aquest procés també hi va jugar un paper destacat la qüestió política. Els Veciana van entrar en escena en la vida vallenga a partir del 1714, primer com a sotsbatlle i després van obtenir la batllia. A més, a partir del 1723 van ostentar el càrrec de comandants de les Esquadres de Catalunya.

Inicialment, el poder que van reunir els va valdre per posar fi a diverses tensions que hi havia, però amb els anys i diversos abusos de poder que van cometre van reaparèixer les tensions entre l'oligarquia vallenga que dividí la població en dos bàndols: la «pandilla baixa» (amb els Veciana al capdavant) i la «pandilla alta».

Aquesta polarització va tenir conseqüències en la societat i arribà a l'entorn festiu, ja que tot indica que aquests grups antagònics es volien apropar a l'entorn festiu per tenir més visibilitat entre la població.

No sabem si fou conseqüència directa d'aquesta vinculació, o si simplement els valencians destacaven per sobre dels altres balls del seguici, però amb el pas dels anys van sobresortir de la resta, fins al punt de convertir-se en un ball de masses (hem d'interpretar aquestes paraules en el context del segle XVIII, entenent que, quan ens referim a masses, volem dir que devia cridar més l'atenció que els altres, possiblement perquè les construccions humanes que feien destacaven més i, sobretot, perquè era el més fàcil de valorar en funció de si queien o no).

La Colla dels Pagesos

En aquest context, el 1791 van aparèixer els *Noys de Castells*. Va ser per la instauració de les Festes Decennals i els podem considerar els primers castellers dels quals tenim referències:

Rebut del senyor Don Jaume Cessat, rector de Valls, la quantitat de 4ll 2s 6, dich quatre lliuras dos sous y sis diners, per roba pressa en la botiga per los Noys de Castells que està encarregat. Valls y febrer 7 de 1791. Joseph Gallissa (ACAC).

No sabem de quina roba es tractava, però la pagà el rector al cap de poc de la celebració. Creiem, doncs, que aquests diners eren a canvi d'algun complement utilitzat per aquests *Noys de Castells*, qui sap si els feia falta alguna indumentària diferent de la del ball de valencians.

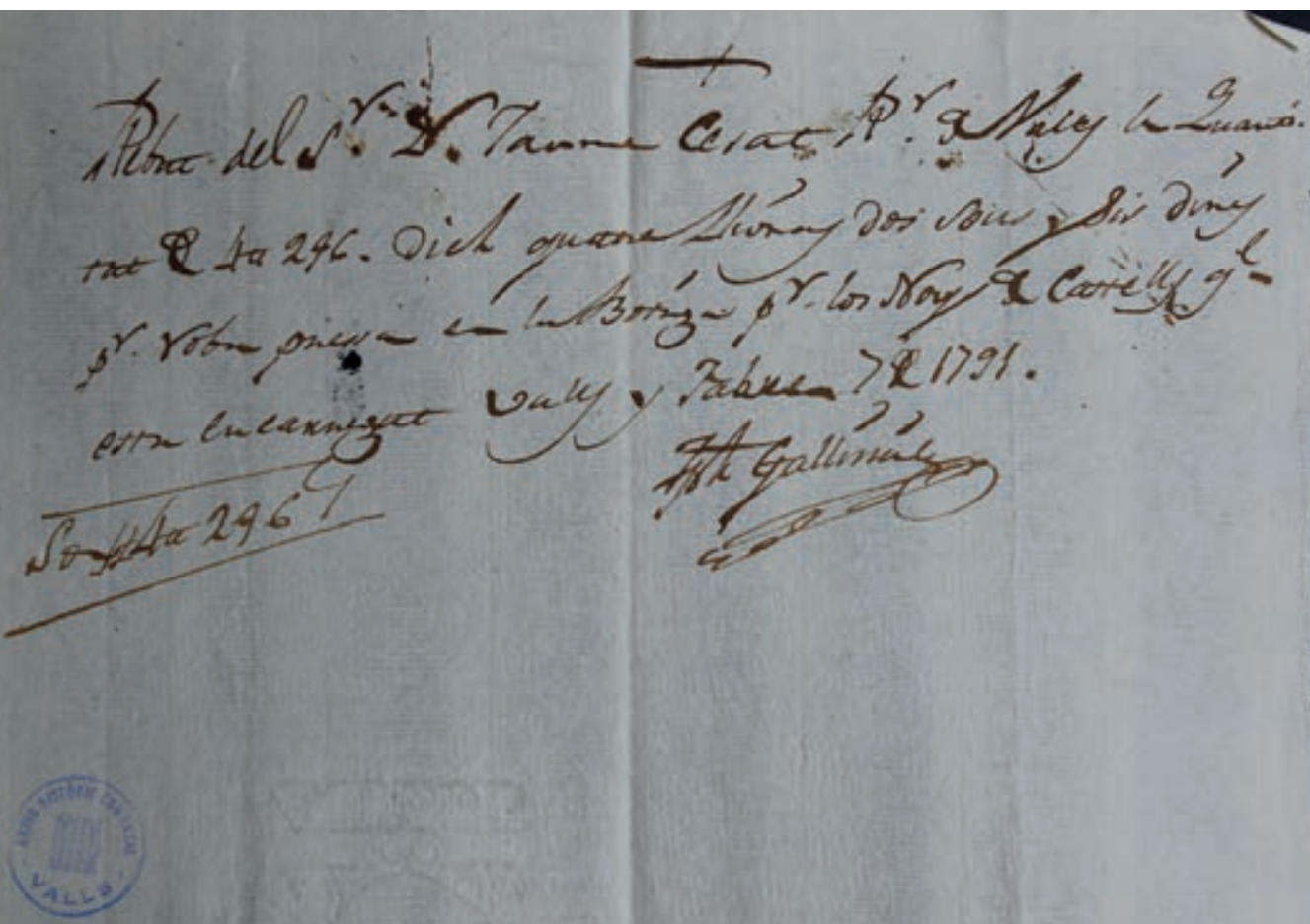
Hi ha diversos motius que refermen aquesta hipòtesi. El primer, que a Valls hi havia ball de valencians i que duien a terme construccions humanes. Després, l'aparició de Jaume Fuster Foguet, dit *Anxaneta*. Finalment, hem

resseguit totes les factures conservades per buscar-ne de semblants i no n'hi ha més, cosa que la fa més singular. Podria ser que entre aquells nois n'hi hagués algun d'orfe i el Dr. Cessat es fes càrrec d'una part de la despesa? Hem de tenir en compte que en aquells moments el rector de Valls era l'encarregat d'administrar diverses causes pies per fer actes de caritat.

Amb tot, la confirmació de la nostra hipòtesi la trobem en les paraules que utilitzà el Baró de Maldà referint-se a les festes de Santa Tecla de Tarragona de l'any 1794:

En est matí, festa major en la ciutat de Tarragona, no ha estat tant alegre, vista la dels antecedents anys, per no haver-hi hagut, per motiu de les pregàries, cap diversió de balls dels titans, dels prims, dels valencians y altres, en Tarragona, que corrian amb los bastons per la ciutat y en la tarde acudian a la professó de Santa Tecla. Y la habilitat de Castells, o sostres de gent, amb un noy al capdamunt, fent-hi la figuereta. (Amat 1986: 94)

El text és important. D'una banda confirma que l'any 1794 no hi va haver diversions. Però separa clarament dos balls, el de valencians «y la habilitat de Castells [en ma-

◀ Joseph Gallissà signà el rebut a Jaume Cessat pel pagament de la roba presa pels Noys de Castells. (ACAC. Parròquia de Sant Joan de Valls. Registre 68, 07/02/1791)

► *Detall del manuscrit Paseo á Villafranca del Panadés. Año de 1771 con el motivo de annual festividad, del Baró de Maldà, on es refereix al ball de valencians a Vilafranca del Penedès. (BC. Manuscrit 3029, pàg. 26v)*

y concluida, se sirvió el apasajo, que es musica por otro termino. Acabada la función, puse mis pies á la Calle, donde al salir de la Casa de Valles, havia un hombre viejo. Su traje como de Pastorcillo de la montaña) el que se apoyaba con la gran Viola del Casamor, y los muchachos de por allí le rodeaban, y tambien otros muchos de una, y otro Sexo, contemplandole, admirados de ver aquella gran maquina, y que pudiese sonarse con tal destreza. Nosotros desde Casa Valles subimos á la del Sr. Administrador, y la Señora (como las Sacristanas en adornar sus retablos) ella sin ser Sacristana, componia con todos sus hijos, y Pedronias á la Imagen de San Felix, que collocada en el tabernaculo, devia conducirse en aquella tarde á la Parroquia, para la procesion de la Siguiente tarde, con todo aquel Cuerpo politico, y sequencia de los bates, ó dambas se usan allí, dels balls de bastons. ball de Sta. Jè y Valencians como en Tarragona por Sta. Tecla &c. Antes de solemnizarse las Completas en la Parroquia, que serian las cinco, y quarto, me fui á Casa Espuny, haciendo un poquito de quemquam, con aquellos mis Individuos conocidos; Desde allí con Joseph Salvany, fuime á la Casa de Ricart, sita debajo los Porticos de la Plaza, y en la entrada de la referida Casa, estaba haciendo media, ó miga en Idioma Catalan una Donsella Joven, á la que conoci por un proprio nombre, que era de Theresa Ricart, hermana mayor, de Antonia, y me dixo Salvany, que la madre de aquellas dos Jovencitas, era su hermana, su nombre tambien de Theresa, hablamos un poquito con su Sobrina Theresa, la que ya desde entonces, con su hermana me conocieron. Acabaronse por entonces las razones, yendome á proveher de otras á Casa, y primeramente abrir boca al Chocolate, que me vino de perlas,

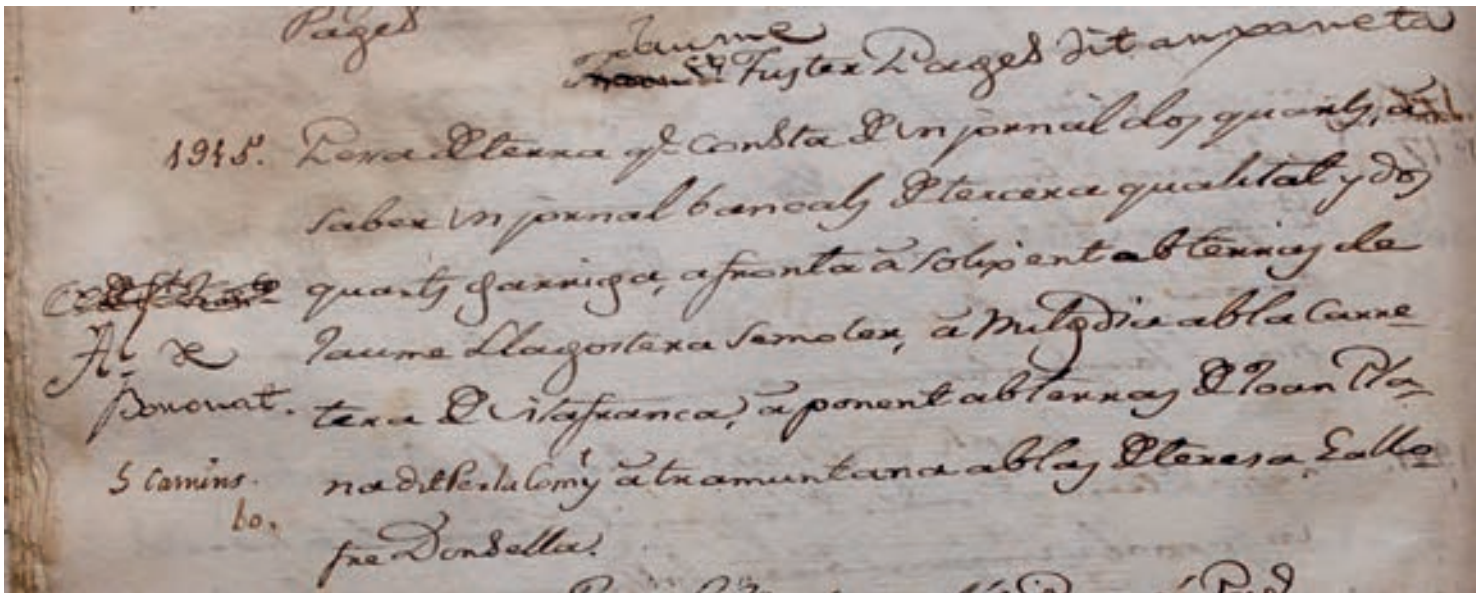
júscula], o sostres de gent», la qual cosa confirma la nostra hipòtesi que en aquell moment les diferències entre un i altre ja eren prou evidents per definir-los per separat. Recordem que el Baró de Maldà coneixia bé el ball de valencians (ja l'havia vist, com a mínim, a Tarragona i a Vilafranca). Finalment, destaca la importància d'un noi al capdamunt fent-hi la figuereta. Aquesta expressió confirma que en aquell moment l'enxaneta era la peça clau i, potser, la que marcava la diferència amb la resta de valencians. En tot cas, l'únic enxaneta que ens consta era el vallenc Jaume Fuster Foguet, tot i que, per l'edat que tenia en aquell moment, no podia fer d'enxaneta, i hauria de ser algun altre nen més petit.

La manera com el Baró de Maldà va descriure el que li havien explicat, referint-se a l'habilitat dels castells i al noi que hi feia la figuereta, ens recorda molt el document que citàvem dels *Noys de Castells*, i més si tenim en compte que va passar la nit del 21 de setembre del 1794 a Valls, per la qual cosa és probable que fos allí on li van explicar que l'endemà no els veuria.

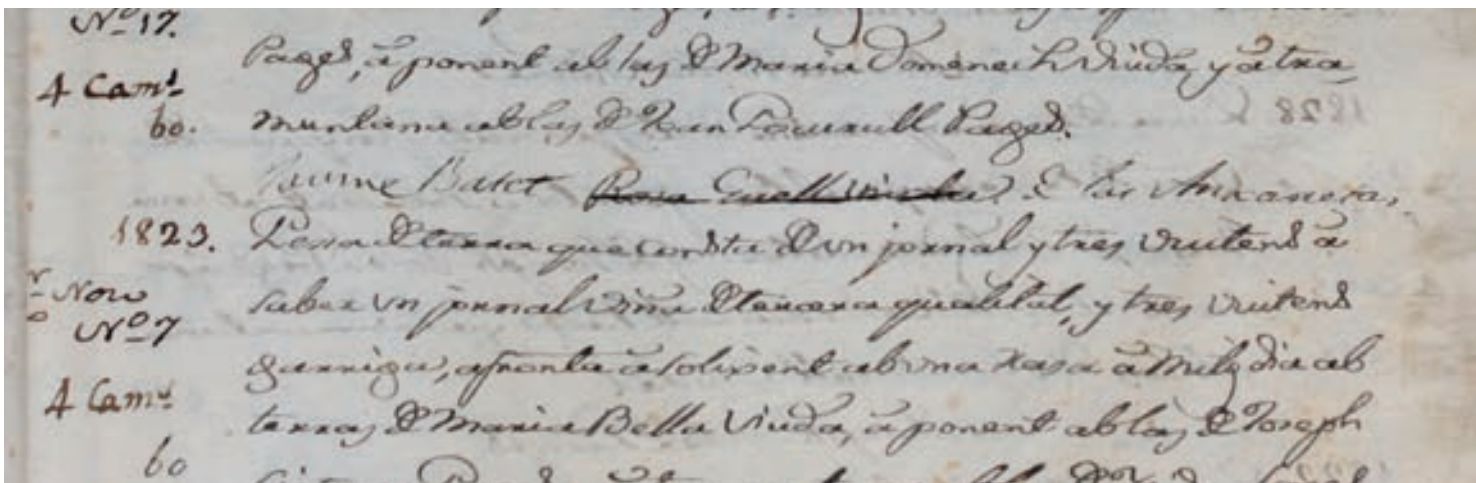
Tot i que aquell any no hi hagué castells per Santa Tecla, creiem que els anys anteriors sí que n'hi havia hagut i que, des del 1791, foren protagonitzats pels vallencs.

Però qui eren aquells *Noys de Castells*? Per tal d'esbrinar-ho ens hem centrat en Jaume Fuster Foguet, ja que és l'únic a qui hem pogut identificar d'aquesta etapa més

▲ Fragment de la recanació realitzada entre 1816 i 1818 en què s'aprecia el propietari de la parcel·la 1945 i el renom. Es tracta de Jaume Fuster, pagès, dit Anxaneta. (ACAC. Ajuntament de Valls. Registre 2382)

▲ Fragment de la recanació realitzada entre 1816 i 1818 en què s'aprecia el propietari de la parcel·la 1823 i el renom. Es tracta de Jaume Batet de las Anxanetas. (ACAC. Ajuntament de Valls. Registre 2382)

primerenca. El van batejar el 22 d'abril del 1765; els seus pares eren Francisco Fuster Llagostera i Antònia Foguet Palau. Es casà el 1792, als 26 anys, i va tenir 4 fills. Va morir el 6 de setembre del 1840, als 79 anys, com a conseqüència d'una caiguda. Era pagès.

Emili Morera va introduir dos personatges més: «Pep de Batet y Salvador Batet, abdos germans» (1909: 796) i Ballester ho amplià afirmant: «dos germans, anomenats Batet (Pep i Salvador) eren l'ànima de la colla dels pagesos» (1920: 154). Joan Climent localitzà el pare, Jaume Batet Espelt de las Anxanetes (2013: 40).

Aquestes tres referències mostren clarament la relació entre la família Batet i els castells. El renom de las

Anxanetes confirma que l'activitat que va donar fama a Jaume Fuster Foguet se seguia practicant, per la qual cosa, a banda d'indicar que els fills de Jaume Batet Espelt eren enxanetes, evidenciava la continuïtat de l'activitat que practicaven amb el ball de valencians vallenc.

A més, els resultats de la recerca, publicada recentment, posen de manifest la relació de veïnatge entre la família de l'Anxaneta i la de Francisco Batet, primer al raval del Carme i a partir del 1810 al carrer Nou de Boronat. A més, el 1821 a la casa de Francisco Batet hi vivia la família de Josep Batet Llobera (sembla que eren oncle i nebot). Una mostra més d'aquesta relació és el matrimoni, el 1818, entre Joan Fuster Galofré, fill de l'Anxa-

neta, i la Francisca Güell Massó, neboda política del *de las Anxanetas*.

Un altre dels veïns que hem localitzat era Joan Serra. Creiem que es tractava de Joan Serra Sanjoan, avi de Josep Serra Miret, *Pep de Janillo*, que en una entrevista afirmava: «el meu pare havia parat força castells. Li deien el *Batista de Janillo*. Tots els seus fills, que eren quatre, formàvem a la Colla Vella» (*Catalunya. Revista d'informació i expansió catalana*. Març del 1936, any VI, núm. 64, Buenos Aires).

Així, el seu pare, Joan Baptista Serra Freixas, ja feia castells amb la Colla dels Pagesos junt amb els seus fills, que segons el testimoni van formar part del 4 de 9 net que la Colla Vella dels Xiquets de Valls va fer a Tarragona el 1881. A més, però, la muller de Joan Serra Sanjoan era la Teresa Caixal Batet, cosina del *de las Anxanetas*.

Encara trobem una altra vinculació entre la família Batet i la Colla dels Pagesos. Es tracta de la relació d'aquests amb una de les altres nissagues castelleres. Així, la neta de Joan Tondo Pont, l'Úrsula Tondo Soler, serà la padrina del fill gran de Josep Batet Llobera. Mentre que el net de l'Agustí Tondo Pont serà Isidre Tondo Ballart, cap de la Colla Vella dels Xiquets de Valls cap al 1875.

Com apuntàvem, la política també va jugar un paper important entorn dels castells. La relació entre la política i el ball de valencians sembla que sorgí en un moment molt primerenc, ja que hem localitzat un vincle que considerem rellevant: la relació entre la família Tondo i els Veciana. El 1717 Pere Anton Veciana va fer de padrí a la Coloma Tondo Ciurana, germana del besavi de l'Isidre Tondo Ballart, cosa que reforça la continuïtat entre el ball de valencians i la Colla dels Pagesos. Tot indica que Pere Anton Veciana s'arrecerà al ball de valencians —i per tant al gremi dels pagesos— per guanyar influència entre els veïns, ja que cal tenir present que llavors era un personatge nouvingut a Valls, que, tot i que ostentava el poder armat del territori, no estava ben vist entre les famílies poderoses de la vila.

Encara hem localitzat dues relacions més. La primera es produí quan l'Antònia Fuster Foguet, germana de l'*Anxaneta*, es va casar amb Josep Sans Pié, fill d'un mosso d'Esquadra. La segona, com veurem més endavant, era la relació existent entre els Veciana i Salvador Batet Llobera.

► *Relació de veïns del raval de Boronat segons consta a la Llibreta dels combregants dels arrebals y masias de la parroquia de sant Joan Baptista de la vila de Valls en lo any 1821. (AHAT. Fons Parroquial de Valls. Llibreta de combregants 1821. Unitat 623.26)*

Arrebals de Boronat	
1 Gasol	Rosa m ^a obit Josep h ^a + Josep f +
2 Mota	Josch + Aina m ^a + Miquel + Magdalena m ^a +
3 Clorens	Rosa m ^a -
Peçeta	Roset + Magdalena m ^a + Rau f + Rosa m ^a +
Sabatè	Josch + Jana m ^a +
4 Calbet	Bonaventura + Antonia m ^a + Franc +
Salvadora	Josch m ^a + Jacinto f +
5	Josch + Teresa m ^a + Raula f + Ilario f +
6 Sanjoan	Nicolau + Maria m ^a + orden f +
7 Batet	Josch + Maria m ^a + + Pere + + Rosa m ^a +
8	Josch + Jana m ^a + Aina f + Joan f + Jana m ^a +
9 Thomas	Joan + Rosa m ^a +
10 Serra	Joan + Teresa m ^a + Joan f +
11 Bergans	Jana m ^a + Magdalena m ^a +

De fet, la cultura popular ha mantingut viu el record d'aquesta relació. Ramon Miró, el 1902, publicà el poema *Els Xiquets de Valls*, on s'hi apreciava:

Digne fill de Tarragona
jo't saludo ab lo cor franch
y ab tú canto y ab tú admiro
als valents Xiquets de Valls.
¡Qui'ls contempla y no'ls admira
quan lo castell van pujant
al só de timbals y gralles
fent aquells castells de carn!...
Me recordan quan nins eram,
quan de las collas detrás,
sentint refilear sas grallas
no tenim goig més gran.
Lo jayo de casa nostra,
la tradició conservant,
son descendents dels Vecianas,
ens deya, no's perdran may.
Qu'ell encés per l'entusiasme
fen lo de set espadat,
va ajudar a axecar las torras
aquestas torras de carn.
Si nostres avis las feyan,
datant de sigles passats,
miremlas bé aquestas torras,
miremlas bé com las fan.
Que tan en combats com festas
los de Valls van fent igual,
y tan en pau com en guerra,
sempre els castells van alçant.
No necessitan murallas
si tenen que defensa's
perque el seu pit es de roca,
son de Valls son catalans.
Per això quan bé la festa
a la plaça els xichs se'n van
y allí s'axecan las torras
que fan els Xiquets de Valls.

(*El Progreso Vallense*, 24/08/1902)

En definitiva, els diferents personatges que hem pogut relacionar evidencien que la Colla dels Pagesos va evolucionar del ball de valencians vallenc. El fet que aquestes famílies es van relacionar entre si mostra, d'una banda, la continuïtat i, de l'altra, que es tractava d'un grup força cohesionat i, fins a cert punt, endogàmic.

Un cop identificada la colla, ens preguntem què va passar mentre que algun vallenc va respondre l'interroga-

tori de Francisco de Zamora (1790) i la primera festa decennal (1791), perquè aquell grup de balladors deixés de ser considerat un ball de valencians i s'hi referissin després com *Noys de Castells*. Creiem que es va produir un canvi en la tècnica que utilitzaven per fer les construccions humanes. Amb tot, només en podem fer una hipòtesi, ja que no hi ha documents que ho corroborin. La nostra proposta, però, planteja que els canvis es devien produir de manera primerenca i consistiren en l'adopció de la suma de pilars, la qual cosa donava el resultat d'un home sobre l'altre a cada pis, que va ser possible gràcies a la incorporació de la canalla, que reduïa el pes de la part superior del castell i, al mateix temps, oferia més estabilitat a la construcció. A més, per poder fer aquests castells creiem que fou necessari perfeccionar la tècnica de pujar que utilitzaven les moixigangues i els valencians, i s'adoptà la tècnica dels tres passos o «cops de peu», la qual cosa permetia que l'ascens fos més ràpid, més segur i amb menys sotracos que fessin perillar la construcció.

Amb l'entrada en escena dels primers castellers es va viure un període molt llarg de convivència amb els balls de valencians, circumstància que fa gairebé impossible destriar en quines ocasions eren uns o altres. De fet, només ho podem afirmar en determinades celebracions de les quals se n'han conservat detalls. Per exemple, fins ara pensàvem que el 1791 a Valls hi havia participat un ball de valencians, però ara sabem de l'existència dels *Noys de Castells*. A Tarragona, el 1794, el Baró de Maldà confirmava l'existència de les dues activitats, per la qual cosa sabem que els anys anteriors hi participaren els castellers vallencs i els valencians. Per contra, a Reus el 1797 hi van actuar dos balls de valencians; el de «hombres» va cobrar 1 lliura, 17 sous i 6 diners, mentre que el de «nois» cobrà 3 lliures, 7 sous i 6 diners (Palomar 2002: 17), però no en tenim més detalls.

El 2 de febrer del 1801 es va celebrar el primer desenari de les festes de la Mare de Déu de la Candela. Francesc Ballester afirmava que «es feren castells, essent aquesta la data en què els xiquets ballen a Valls per primera volta», i continuava:

Però per més que els castells siguin de Valls, perquè a Valls han crescut, a Valls s'han desenrotllat, i a Valls s'han fet admirar de tothom, no van néixer a Valls, sinó a Alcover l'any 1789, en què un home anomenat Caragol, junt amb quatre o cinc més del poble, varen fer el pilar de tres, i l'any següent, amb motiu d'unes festes per a tornar la Mare de Déu del Remei, van fer el de quatre. Els castells d'Alcover, trasplantats a Valls

el 1801, van fer-se forts; [...]. Com dèiem, el febrer de 1801 vingueren a Valls els d'Alcover, i junts amb els del poble feren el pilar de cinc i el de tres que anà davant de la processó. (Ballester 1920: 153 i 154)

Fins ara, aquesta era la referència més antiga sobre l'origen dels castells a Valls —i la que han acceptat la majoria d'autors—, però podem afirmar que no encaixa amb les informacions analitzades fins al moment, tenint present que diversos grups de valencians havien fet castells en dates més reculades i que Valls n'havia estat protagonista destacada, amb un ball propi i la figura de l'*Anxaneta*.

Així, si a Valls ja hi havia un ball local, cal que ens preguntem si hauria fet falta l'ajuda dels d'Alcover per fer els pilars esmentats. A més, Pere Ferrando va demostrar que el renom *Caragol* es referia a Anton Claramunt Vilamala, que residí a Alcover a partir del 1807, per la qual cosa tot indica que la participació castellera fou posterior (*El Pati*, 04/01/2008). En aquells moments la família del *Caragol* vivia a la Riba, per la qual cosa, com veurem més endavant, podria haver tingut relació amb el sorgiment de la segona colla.

El 6 d'octubre del 1802 es va celebrar el casament del futur Ferran VII amb la princesa Maria Antònia de Borbó i Dues Sicílies a Barcelona. Per arribar-hi, la família reial va passar per Lleida els dies 6 i 7 de setembre, on hi van ballar dues danses de valencians que «con tanta habilidad como ligereza formaban torres, con diferentes actitudes, á la altura de seis estados, incluso el intrépido niño bailando á su remate al son de un coro de música» (Sanmartí 1802). Tot indica que aquests dos balls que aixecaven construccions de 6 pisos eren de Lleida.

El següent lloc on van celebrar el pas de la família reial fou a Igualada, on el 9 de setembre hi va actuar un ball de valencians del Pla de Cabra (Güell 2013: 18 i 19).

Celebrada la cerimònia, la família passà per Vilafranca del Penedès els dies 10 i 11 de novembre, on van veure un ball de valencians, creiem que de la mateixa localitat.

Finalment, arribà el torn de celebrar-ho a Tarragona, on, de l'11 al 15, s'hi van celebrar diversos actes. La crònica relatava així la participació dels balls de valencians:

A más de todas estas cuadrillas, se veían otras muchas de las que llaman danzas de valencianos, que valieron brincando motu proprio, et de plenitudine bonae voluntatis, como por vía de superogación, y para sainete de las fiestas; ocupándose principalmente en la plaza de San Antonio en la difícil maniobra de las torres, que forman subiendo, y manteniéndose en pie

con el mayor equilibrio unos hombres sobre otros hasta el número de siete, y a veces de más; representando la pretendida estatura gigantesca de los titanes, ó aquella hazaña portentosa de haber colocado un monte sobre otro, como otras tantas gradas para escalar el cielo; [...] y aunque la empresa es algo temeraria, y parece más a propósito para estrellarse contra el suelo; sin embargo, la robustez y fortaleza de los que se ocupan, qual otros Nembrods, en la fábrica de estas torres de Babel, su habilidad y destreza, y sobretudo el estar acostumbrados á mirarlo, hace que se considere como remotísimo el peligro; y si por desgracia sucede venir-se á tierra este edificio de carne humana, lo más que se experimenta, y esto rara vez, es romperse alguno las piernas, brazos, ó muslos, que son los gages del oficio.

Entre altres coses, Pere Ferrando s'adonà que aquells valencians tenien llibertat d'actuació pel fet de ser contractats i no formar part dels gremis de la capital. A més, un cop realitzat el que havien pactat, podien ballar lliurement per on volguessin amb l'objectiu de guanyar més diners amb la capta que realitzaven. El cronista destacava el risc que assumien els balladors, però, al mateix temps, afirmava que es feien mal poques vegades per l'habilitat i experiència que tenien. I també destacava que els tarragonins estaven acostumats a veure'ls, per la qual cosa sabien que les conseqüències d'una possible caiguda no eren massa greus (Ferrando 2009).

El text afirma que hi havia diversos balls de valencians i que es van fer castells de set. Però qui va fer aquestes construccions? Creiem que van ser els pagesos vallencs. Pensem que en aquells moments tots els balls, tant els valencians d'arreu com els castellers vallencs, encara devien anar vestits de manera molt similar i tots ballaven, per la qual cosa la diferència principal hauria de recaure en l'altura de la construcció i en la tècnica per fer-la. La nostra hipòtesi és que el cronista va veure diversos grups que feien una activitat semblant (ballaven i feien construccions humanes), per la qual cosa devia considerar els que feien construccions de set pisos com un altre ball més, quan en realitat tot indica que es devia tractar dels primers castellers. A més, ens sembla molt interessant que a Tarragona fos habitual veure'ls, ja que corrobora les paraules del Baró de Maldà en referència a la festa major del 1794, quan ja diferenciava els castellers dels valencians.

De nou a Valls, el 17 de maig del 1803 es van celebrar unes festes on Francesc Blasi creia que hi havien participat els valencians vallencs (1948: 15), però, sense més dades, no podem saber de qui es tractava.

La Colla dels Menestrals

Ballester en referència a les dues colles deia: «L'afició arrelà tan profundament, que el 1805 ja es troben a Valls dues colles de castellans: la dels pagesos i la dels menestrals, integrades per treballadors del camp i obrers industrials respectivament» (1950: 154).

Pel que fa a l'aparició de la Colla dels Menestrals, però, les dades no són tan clares. Tot i que Ballester la situa l'any 1805, nosaltres creiem que aquesta colla fou el resultat de l'evolució del ball de valencians de Picamoixons. El problema és que no ens ha arribat cap referència explícita que confirmi l'existència d'aquest ball i només vagues informacions que ens permeten intuir-ho.

Picamoixons era un agregat de Valls, i això el situava en aquella època com un barri més, que participava en les celebracions religioses, com la resta de vallencs, fins que el 1753 hi anà amb entitat pròpia. De fet, era habitual que els municipis que anaven a les rogatives amb processó ho fessin acompanyats d'un ball local. No podem saber si fou en aquell precís moment que n'adoptaren un, però a partir del 1768 la parròquia de Sant Salvador va disposar d'un vicari propi, fet que li donava certa independència de la de Valls. A més, en aquell moment també s'estava produint un xoc entre els Veciana i Salvador París (natural de Picamoixons), per la qual cosa creiem que el ball es podria haver incorporat llavors per donar més visibilitat a les discrepàncies polítiques.

Entre la documentació analitzada hem trobat que a Picamoixons hi va haver diverses tensions socials, entre les quals en destacaven algunes relacionades amb la festivitat. Així succeí el 1791, quan el vicari no va permetre que la festa major se celebrés com la resta d'anys. La més sonada, però, fou l'any següent, quan a la capital de l'Alt Camp s'hi van fer unes rogatives per aconseguir la pluja. A la processó de pregàries els veïns de Picamoixons hi van anar amb normalitat, però a la d'acció de gràcies només hi van assistir els veïns sense el vicari, que es va negar a acompanyar-los.

Pocs dies després el vicari general de Tarragona indagava per saber què havia succeït i preguntava algunes coses al rector Cessat:

Debe averiguarse:

1. Si el vicario de Picamoxons en sus sermones ha dicho que no se salvan los curas, vicarios y confesores, y que pide a Dios que no le dexen morir en este estado.

2. Si dixo: que el sub-baile llevaba la bandera de Lucifer.
3. Si dixo que era pecado mortal asistir a la procesión de rogativas de Valls, lo mismo que ir a un sarao.
4. Si puso la imagen de Christo en tierra, diciendo que lo piasen, si querían ir a dicha procesión.
5. Si dixo que vendría una bruja de montaña, que movería una tempestad contra el termino. (AHAT)

Què va passar a la processó de rogatives? A les cròniques realitzades pels religiosos vallencs no s'hi detallava cap situació diferent de les d'anys anteriors. Només sabem que van seguir el costum de les rogatives del 1788 i que, per tant, hi va haver balls. Podria ser aquest el motiu de discòrdia? Pot ser que el que era normal i habitual a Valls no ho fos tant en un dels seus agregats? En tot cas, la primera vegada que localitzem Joan Baptista Saludes com a vicari de Picamoixons és el 2 d'octubre del 1788, mentre que les últimes rogatives en què van participar els diferents balls s'acabaren el 27 d'abril d'aquell any, per la qual cosa sembla que no devia conèixer en profunditat el que hi succeïa, i el que va veure per la processó de pregàries del 1792 va fer que no volgués assistir a la d'acció de gràcies. De fet, estem convençuts que hi va tenir a veure que tot just l'any abans, per la instauració de les Decennals, havien entrat en escena els *Noys de Castells*.

La causa podria ser que, quan els de Picamoixons es van incorporar a la processó amb entitat pròpia, adoptessin un ball de valencians (els altres pobles que acudien a les processons vallencs ho feien amb balls propis) i que en aquell moment el vicari ho veiés bé. Amb el pas dels anys, però, tot indica que els canvis que s'estaven introduint en aquest ball ja no li van fer tanta gràcia —tal com succeïa en molts altres municipis—, tenint en compte que segons les prohibicions analitzades comportaven una relaxació de la moral cristiana en les processons.

Tot i que hem localitzat altres tensions, la següent que ens interessa és una denúncia anònima, del 1799, on s'hi detallava que a Picamoixons hi havia dos bàndols enfrontats i on es destacava una baralla produïda entre el jovent. D'entre tots, els germans Josep Martínez àlies *el Coix* i Ramon Martínez àlies *del Valencià* eren els més mal considerats.

Ens interessa Ramon Martínez Sobiranes (en alguns documents es troba escrit Subirana, Soberana i Subirà). Per saber-ne més, hem resseguit la família i hem localitzat el seu avi Francisco Martínez *lo Valencià*, natural d'Almassora, al regne de València, que va arribar a Picamoixons

abans del 1710, ja que aquell any es casà amb Àngela Saperas —vídua de Pau Montserrat (més endavant veurem que un descendent d'aquest matrimoni va ser assassinat el 1821). Quedà vidu el 1725 i dos anys després es casà en segones núpcies amb Magdalena Pujol. D'aquest casament va tenir quatre fills —Francisco, Joseph, Anton i Joan.

Dels quatre germans ens interessa Josep Martínez Pujol (06/04/1733 – 16/08/1793), que es casà amb Raimunda Sobiranes el 1758. D'aquest matrimoni van tenir set fills, entre els quals hem localitzat els dos germans a qui es referia l'informe esmentat: Josep Martínez Sobiranes (11/11/1770 – 23/01/1840) i Ramon Martínez Sobiranes (26/02/1774 – 16/12/1851).

Ballester afirmava que a Valls ja hi havia dues colles el 1805 i que els castells van néixer sota la influència dels d'Alcover, però Anton Claramunt (el pare del *Caragol*) va residir a la Riba entre 1784 i 1807, quan l'hereu es casà amb Josepa Casanoves, veïna d'Alcover, i s'hi traslladaren amb tota la família. Podria ser que el ball de valencians que va participar a les festes del 1788 a Alcover estigués integrat per balladors de Picamoixons, la Riba i Alcover?

Com veurem, la família Martínez mantenia una estreta relació amb persones dels municipis esmentats i la proximitat entre els pobles i l'ermita del Remei (on actuà un ball de valencians) ho feien possible, perquè està situada dins de l'àrea d'influència dels tres pobles.

Així, Francisco Martínez i Magdalena Pujol van fer padrins per a dos dels seus fills (Francisco —nat el 1728— i Joan —nat el 1739—) dos homes de la Plana (actualment és una entitat de població d'Alcover, però fins al segle XIX va formar un municipi propi amb Samuntà).

Francisco Martínez i Saperas, fill del primer matrimoni, va fer padrí del seu fill a Vicenç Querol, paperer de la Riba. El fill d'aquest, Francisco Martínez Robuster, va batejar sis dels seus fills amb padrins de la Riba, entre els quals hi havia dos paperers més: Joan Ribé i Ramon Català.

Per la seva banda, Josep Martínez i Pujol, del segon matrimoni, va fer padrí de la seva filla Maria a Anton Martínez, també paperer de la Riba.

Com veiem, aquesta família reuneix totes les característiques que assenyalava Ballester. D'una banda, el seu origen i la data d'arribada a Picamoixons la situen en l'àmbit del ball de valencians. De l'altra, estava relacionada amb diverses famílies de la Riba, lloc on residia la família del *Caragol* en aquells temps. I finalment, la relació amb els menestrals situada en l'entorn del sector paperer.

Una altra connexió amb la Riba esdevindrà important pels volts del 1850, quan Ramon Ribé Targa, conegut

com el *Xon* i fill del poble, es va convertir en el cap de la Colla dels Menestrals.

Per acabar, encara hi ha una connexió que considerem important: es tracta de la divisió de bàndols que hi havia a Valls. Abans esmentàvem la relació entre els Veciana, la «pandilla baixa» i la primera colla; per contra, la família Martínez, com exposarem a continuació, estava relacionada amb la «pandilla alta».

Així, la quarta filla nascuda del matrimoni Martínez Sobiranes, la Maria, tenia com a padrina la senyora Manuela Monguió Baldrich (que pertanyia a la important família vallenca dels Baldrich i Janer), muller d'Anton Monguió Plana, adroguer i candeler de cera de Valls, i membre del bàndol oposat als Veciana. I entre la resta de la família hem localitzat altres padrins que formaven part de la burgesia vallenca, com Josep Gallissà, botiguer, i Joan Pi i Miret, apotecari.

Considerem que els membres de la «pandilla alta» es van relacionar amb aquell ball de Picamoixons amb la voluntat de mantenir la confrontació amb l'oligarquia local i fer arribar la lluita a les classes baixes, allunyades de la política però properes als problemes quotidians i a les celebracions i tradicions populars; a més, era una bona manera de guanyar visibilitat.

Ballester situà l'aparició dels Menestrals el 1805, però què va passar que ho justificqués? Aquell any les tensions entre els bàndols polítics vallencs es van intensificar al voltant de l'elecció dels diputats i, fins i tot, hi va haver d'intervenir l'alcalde major de Tarragona, que acabà posant ordre. Entre els que es van queixar hem localitzat Joaquim Monguió i Espoy, que reclamava, com a membre de l'antic Ajuntament, que s'acabessin les injúries contra ell i es fes un acte públic per demanar-li perdó. A més, a banda de les queixes polítiques, Monguió tenia altres temes pendents amb el capellà Cessat i la comunitat religiosa.

Per un informe sobre la celebració de les festes de la Minerva, sabem que Monguió tenia el privilegi que la custòdia del Santíssim, que es treia a les processons que realitzava el gremi d'assaonadors el matí i la tarda del diumenge de la infraoctava de Corpus, estigués una estona al davant de casa seva, en una capella que preparava mentre es cantava un «villancico». Però el 1804 el Dr. Cessat no hi accedí i la custòdia va passar de llarg, per la qual cosa Monguió es queixà a les autoritats superiors (recordem que tretze anys enrere fou Cessat qui va pagar la roba als *Noys de Castells*).

Cessat va respondre les acusacions tot explicant que no tenia l'obligació de deixar la custòdia a casa de Mon-

guió, afegia que «me pareció que así lo exigían las críticas circunstancias de esta población, en las que cualesquiera parcialidad sería muy odiosa» i insistia que a la pròxima processó faria el mateix (APSJ).

No hi ha més detalls, però hem de tenir present la relació existent entre la família Martínez i els Monguió, per la qual cosa és probable que fos en aquell context de tensions polítiques i religioses quan el ball de valencians de Picamoixons s'implantés a Valls i hagués configurat la Colla dels Menestrals.

En definitiva, tot i que es tracta d'una hipòtesi, respon perfectament a les premisses que coneixíem:

- En l'origen d'aquesta colla trobem la participació de forasters, d'Alcover, de la Riba i de la Plana, juntament amb els vallencs de Picamoixons (creiem que la participació del *Caragol* per les Decennals del 1801 es degué produir en aquest context).
- La professió de tots els personatges que hem resseguit, per vincles familiars: eren menestrals que formaven part del sector paperer.
- Existia una relació evident amb la «pandilla alta», bàndol enfrontat als Veciana, i format per membres de la burgesia valenca que representaven els sectors més progressistes de la població, com els Monguió. Sembla que els dos partits veien aquesta activitat com un bon aparador per donar més visibilitat a les seves reivindicacions.

Tot i que no tenim la certesa absoluta que succeís així, veurem més endavant que entre 1819 i 1824 es van produir un seguit d'assassinats relacionats amb els castellers vallencs que confirmen la nostra interpretació, i que mostren que els membres d'aquest ball de valencians de Picamoixons ja havien format part del dels pagesos vallencs i que se'n devien separar sense cap tensió, ja que el motiu havia estat participar en les celebracions amb entitat pròpia.

En conclusió, l'aparició de la dualitat castellera responia a un xoc entre mentalitats diferents. De fet, en aquella època ser pagès era una professió més conservadora i, per tant, arrelada a les tradicions i propera a l'Església. Per contra, ser menestral (o tenir un ofici) permetia disposar d'un sou constant i garantit, fet que els situava en un altre graó de la societat, ja que no es depenia de la meteorologia per poder sobreviure. Aquesta dualitat va fer imprescindible l'existència de dues colles, però també que la rivalitat es convertís en un dels trets diferencials del fet casteller vallenc, que ha perdurat fins als nostres dies.

La dualitat valenca (1805-1819)

Amb l'entrada en escena de les dues colles castelleres serà més difícil saber quina hi va actuar en cada moment. De fet, les referències sobre actuacions seguiran sent escasses durant molts anys. Tot i això, les dades que s'han conservat ens permeten situar alguns personatges, com per exemple Isidro Borrell, a qui localitzà Joan Climent cap al 1816 (2013: 46). I ara l'hem pogut situar amb el renom *la Gralla* el 1807 i, més endavant, veurem que va tenir un paper important en el desenvolupament del fet casteller valenc.

El 8 de juny d'aquell mateix any a Barcelona es va celebrar la canonització del beat Josep Oriol. Entre els diversos actes festius destacaven «los valencians amb la musica de grallas, tan desapasible als oídos, ballen tots pels carrers y places y fan castells pujant uns sobre els musclos dels altres de quatre y cinc estans. Acompanyen á las grallas, tocant un tambor» (Amat 1908: 141 i 142). Segons Bofarull, al text queda clar que es tracta d'un ball forà (2010b: 4), però, en tot cas, el detall que les construccions que aixecava fossin de quatre i cinc pisos ens fa pensar que devia ser un dels grups tradicionals.

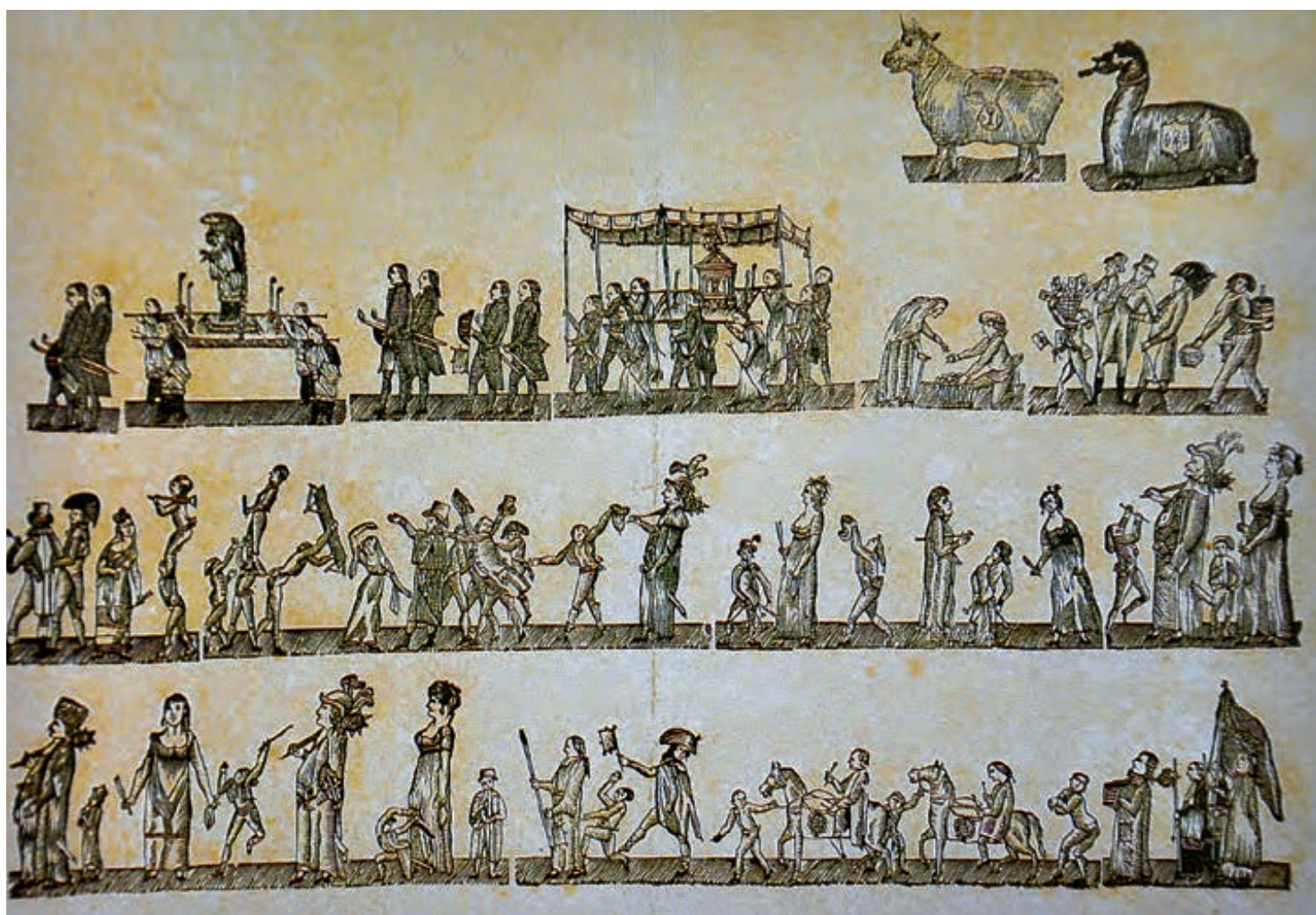
Entre 1808 i 1814 es va produir la guerra del Francès. Aquest conflicte es va caracteritzar per dos aspectes. D'una banda, la resistència espanyola, que utilitzà la guerra de guerrilles, i el suport de l'exèrcit britànic. De l'altra, la dualitat política que es vivia al país: per un costat hi havia el règim oficial de Josep I; per un altre, el govern format per les juntes locals i provincials, coordinades per la Junta Suprema Central, que a partir del 1810 es convertí en Regència, ja que actuava en nom de Ferran VII.

Mentre durà la confrontació hem localitzat poques referències entorn de les construccions humanes en el context festiu. A Reus, l'any 1810, «lo ball de valencians amb dos homes, lo un sobre l'altre de peus drets i a sobre dels dos homes, un noi a peus dret i un home que toca la gralla i un altre que toca el timbal» (Palomar 2002: 18).

Per contra, Pere Ferrando va localitzar textos que s'hi referien en l'entorn bèl·lic. Així, el 6 de novembre del 1807 a Hamburg, entre els soldats espanyols que s'hi estaven hi havia el batalló de voluntaris de Catalunya i el de voluntaris de Tarragona, que s'entretenien així: «Aquí se ve una porción de soldados encaramándose unos sobre los hombros de otros para formar un castillo ó pirámide» (*La Gaceta de Madrid*, 01/12/1807).

Per lo Dip ^t - - - - -	25.2	+ 8202
+ Isidro Borrell dit la Gralla		
Per son p ^t de 1 ^a y 1 ³⁰ - - - - -	4621.	+ 4621.
+ Jph Rodon Tox ⁿ		
Pa de t ^{xa} la Serra Cont ^o 1 ² a reg ⁿ 3 ^a - - - - -	821.	
1/2 fruit ^l - - - - -	12121.	
1/2 herm. - - - - -	211.	
Per lo Dip ^t - - - - -	25.2	
xi Per son p ^t de 2 ^a - - - - -	2521.	+ 3521.

▲ Detall del cadastre de Valls del 1807, on apareix Isidro Borrell dit la Gralla. (ACAC. Ajuntament de Valls. Registre 2264)

▲ Primer full original, sense retallar, de la processó de la beatificació de sant Josep Oriol, l'any 1807 a Barcelona. La processó mostra diferents elements del seguici popular que hi van participar, entre els quals s'aprecien els pilars del ball de valencians.

La segona notícia és del 19 de març del 1811, en plena lluita contra els francesos per ocupar el castell de Montjuïc: «Los tiradores de Villafranca se ofrecieron para escalar la muralla por medio de un castillo humano, de los que suelen levantar en los festejos populares del Panadés» (Clopas 1961).

La darrera fa referència al 13 de juliol del 1812, quan diversos caragirats (catalans que donaven suport als francesos) van robar diverses cases a l'Arboç i la crònica detallava que «entraren per la finestra al (~~ball de bal~~) [*sic*] un sobre del altre» (Simón 2002: 285).

En definitiva, totes tres notícies mostren que els soldats provinents de l'àrea d'influència del ball de valencians coneixien la tècnica de pujar els uns sobre els altres, perquè ho veien amb certa regularitat en les seves festes i, fins i tot, en podrien haver estat protagonistes.

Acabada la guerra del Francès, Ferran VII va iniciar el camí de retorn a Madrid. Durant el viatge, el monarca va passar per Reus, on fou rebut amb tots els honors. «Las castañuelas de otra danza con sus atrevidas torres de bailarines de á seis y siete hombres afianzados uno sobre otro en línea perpendicular, descubría nuestra firmeza y aptitud para los asaltos» (Farré 1997: 77).

Aquesta notícia és important. Per primera vegada una crònica ens confirma com es bastien els castells —al text es parlava de torres— amb uns homes sobre d'altres posats en perpendicular o, el que seria el mateix, la suma de pilars. També diu que es feien castells de sis i set pisos, cosa que sembla normal si tenim en compte que ja s'havien fet a Tarragona el 1802. Llavors ja hi havia dues colles castelleres a Valls que podien fer-los; per tant, no podem afirmar si hi van ser les dues o només una.

El 3 d'abril el monarca va anar a Valls, on el van rebre amb tots els honors. Segons Francesc Puigjaner, «hubo danzas (balls) de todo género, y de ese año data ó tiene origen la costumbre de las torres, castells ó Xiquets de Valls, que tanta celebridad han adquirido más tarde» (1881: 293 i 294).

Emili Morera ho ampliava dient: «Entenem nosaltres que la fama dels castells de Valls ha començat en lo segle XIX, una vegada conclosa la agremiació forçosa, després del establiment del nou organisme polític, prenent los aficionats com un ofici la tasca de fer castells, majorment quan en lo primer terç del segle XIX varen dividir-se los castells en dues colles y la competència entre elles augmentà l'atreuiment y en certa manera reglamentà la qualitat y importància del castell» (1909: 796). A partir d'aquesta afirmació Climent situava l'origen dels castells a partir del

DETALL DEL QUE VAN COBRAR ELS VALENCIANS A VILAFRANCA DES DEL 1802 FINS AL 1819

ANY	PAGAMENT
1802	9 lliures, 2 sous i 4 diners
1803	9 lliures
1805	9 lliures
1806	9 lliures i 8 sous
1814	22 lliures i 5 sous
1815	26 lliures i 10 sous
1816	15 lliures
1817	22 lliures i 10 sous
1818	22 lliures i 10 sous
1819	28 lliures, 2 sous i 6 diners

8 de juny del 1813 perquè «s'acabava d'aprovar el Decret CCLXII, en el qual es concedia la total llibertat del treballador per exercir l'ofici que volgués» i, referint-se a les paraules de Morera, deia: «Quan diu “fama dels castells” es refereix a la trajectòria castellera dels Xiquets de Valls durant tot el segle XIX, va començar una vegada conclosa l'agremiació forçosa. És a dir, el 1813. I no en té prou, a més, perquè la ratifica tot dient que aquest fet havia succeït poc després del nou organisme polític, o sigui, quan la Constitució de Cadis del 1812 havia fet fora l'Antic Règim» (2013: 62).

Quan s'aprovà aquest decret Catalunya formalment formava part de la França napoleònica, per la qual cosa mai no va entrar en vigor. A més, ni que s'hagués intentat posar en marxa, el país estava en guerra i, un cop va retornar el monarca, s'afanyà a imposar l'absolutisme de nou (el 4 de maig del 1814, Ferran VII va abolir la Constitució del 1812 i inicià la restauració de l'absolutisme). Per tot això, creiem que Morera es referia al 6 de desembre del 1836, quan s'implantà el decret que proclamava la llibertat de la indústria i el treball, i després de l'ascens al tron de la reina Isabel II, ja que suposava el final de l'absolutisme que havia practicat Ferran VII, però ho veurem més endavant.

Amb les dades que hem resseguit és evident que en aquell moment els castells ja existien i eren una pràctica que cada vegada estava més consolidada. Tot i això, actuar en pròpia plaça al davant del monarca devia marcar un punt d'inflexió que s'encarregaren de reflectir tant Puigjaner com Morera.

Durant aquests anys hem localitzat poques referències sobre l'activitat dels valencians i dels castellers. L'excepció fou Vilafranca, on els comptes de la festa de Sant Fèlix ens aporten molts detalls del que van cobrar.

Recordem que a Vilafranca els balls de valencians havien estat prohibits el 1786 pel corregidor i que des de llavors no en teníem cap referència. La primera vegada que els trobem relacionats al llibre de comptes de Sant Fèlix fou el 1802 (Ribas 1999). Com hem vist, després hi van ser regularment. Però de quin ball es tractava? Era local o forà? La resposta la trobem en les paraules del Baró de Maldà quan descrivia la festa del 1805: «com si fossen valencians, y no de Vilafranca, tots saltant y donant voltes, pujant algun sobre altre, rient y fent bulla ab tot aquell soroll de grallas y tambors, no se si també dulzainas», i ens detallava com eren les seves construccions: «quan passarien aquells mozos [*sic*, «per mossos»] de Vilafranca, ab gran destresa, pujant uns sobre altres, formant castells [...] sostenint-se uns amb altres sobre dels muscles, finint allò de 3 y 4 sostres ab un noy al cap de munt» (FAV), per la qual cosa queda clar que es tractava del ball local i que seguia el model tradicional.

El 2 de febrer del 1808 van ballar els valencians, però aquesta vegada amb motiu de la visita de Carles IV a la vila. Després, mentre durà la guerra del Francès, no hi ha detalls sobre l'activitat del ball, que va reaparèixer el 1814. L'any següent, a banda d'anotar el que van cobrar els valencians, hi havia una altra despesa molt interessant: «pagat al home que anà de propi a Valls, a desdonar lo vall foraster... 1 lliura, 17 sous i 6 diners» (Ribas 1999: 179).

Hi ha diverses interpretacions possibles. La nostra és que des de Vilafranca es va contractar una de les colles vallenques i, al darrer moment, s'ho repensaren i van contractar l'altra. El fet que aquella fos la primera vegada que els valencians cobraven més que la moixiganga local —també era la retribució més alta de què tenim constància fins a aquell moment— ens fa pensar que qui acabà actuant va ser una de les colles vallenques, tot i que no podem saber de quina es tractava. De fet, el 1816, els valencians van tornar a cobrar menys.

En definitiva, al nostre entendre, el 1815 els vilafranquins devien gaudir de l'actuació dels vallencs. L'any se-

güent sembla que va actuar el ball local, que podria haver quedat molt reduït —en l'àmbit humà— per la guerra (recordem que el grup de tiradors de Vilafranca es va veure implicat en l'assalt a Montjuïc, el 1811), per la qual cosa intuïm que a partir de llavors podrien ser els vallencs els qui actuaven per Sant Fèlix.

Acabada la guerra, trobem referències a actuacions de valencians a la Selva del Camp i a Montblanc, on van participar «tres bayles de valencianos con sus elevadas torres», i seguia: «se formaban muchas torres, que en un instante desaparecían, para dar lugar a otras, que de nuevo se levantaban» (Nolasco 1817: 27).

El punt àlgid de la rivalitat castellera arribà el 1819, quan, arran d'una actuació i la consegüent rivalitat per ser els millors, es van cometre dos assassinats —aquell dia els Menestrals van fer el primer castell de vuit pisos documentat (que poques hores després igualaren els Pagesos). Tal com hem exposat, més enllà de la competició intrínseca per fer el castell més alt, aquell dia també es van enfrontar dues mentalitats oposades, una de tendències conservadores i l'altra de liberals, sense descartar que també hi hagués qüestions familiars que, en aquest cas, no tenim manera de documentar.

Els fets van succeir el 19 de juliol del 1819 durant la festa que se celebrava al barri de la Mare de Déu del Carme. El testimoni detallava que «en aquellos días hubo un bayle que llaman de valencianos, y que había dos partidos, uno de Labradores y otro de Menestrales», i afirmava que encara quedava alguna reminiscència de l'antic ball, tenint en compte que els menestrals ballaven i els pagesos dansaven. El text també mostra la rivalitat que hi havia entre les colles per superar-se, fins al punt que aquesta tensió va derivar en dues persones mortes (Castells 1946: 6 i 7).

Les víctimes van ser Joan Bofarull Tondo i Pau Moncunill Montserrat, ambdós relacionats, tant pel seu ofici com per les connexions familiars, amb la Colla dels Pagesos. De fet, Joan Bofarull estava casat amb la Rosa Tondo Torrents, que era cosina germana d'Agustí Tondo Rabassó (pare d'Isidre Tondo Ballart). A més, la germanastra de la Rosa, l'Úrsula Tondo Soler, fou la padrina del primogènit de Josep Batet Llobera, el 1817. D'altra banda, la cosina germana de Pau Moncunill era la muller d'Agustí Peris Lavila, germà de la dona del Salvador Batet Llobera.

Els acusats d'aquests assassinats foren Francisco Queralt, àlies *Cameta*, Pedro Juan Moncunill i Maria Moncunill (ACAC). Dels dos darrers, no n'hem pogut saber cap referència més. Per contra, el primer podria ser Francisco Queralt Vallverdú (Cervelló 2017).

En definitiva, sembla que aquells crims estaven relacionats amb l'activitat castellera i, possiblement, també van respondre a connotacions polítiques. Però, a més, sembla que hi hagué tensions familiars pel mig. D'una banda, un tiet de Francisco Queralt Vallverdú estava casat amb Francisca Bofarull Martí, tieta d'un dels morts. De l'altra, Pedro Juan i Maria Moncunill podrien ser familiars de la segona víctima.

Per una documentació posterior, sabem que el 1824 *Cameta* estava obligat a presentar-se diàriament a les autoritats i que poc després dels crims hi va haver un indult reial per a totes les persones que havien estat detingudes per temes polítics. Aquest indult responia a l'inici del Trienni Liberal (1820-1823), pel qual es va restaurar la Constitució de Cadis i es retornava a un sistema liberal.

Tot i que les dades mostren que el principal acusat no va estar-se gaire temps a la presó, aquells crims sí que van tenir conseqüències per als castellers vallencs. D'una banda, es va prohibir que la Colla dels Menestrals actués a Valls durant 15 anys. De l'altra, es produí un augment de la violència entre els castellers. Creiem que, amb la voluntat de rebaixar la tensió, també es podria haver produït un canvi en la direcció de les colles.

Quinze anys de prohibició (1819-1834)

El règim liberal s'havia imposat i el nou govern va restablir, entre el 1820 i el 1823, la llibertat d'indústria, la liberalització dels intercanvis comercials, l'abolició dels gremis, la supressió de les senyories jurisdiccionals, la venda de terres dels monestirs, reformes en el sistema fiscal, el codi penal i l'exèrcit. També es van indultar tots els presos per opinions polítiques i es posà en marxa la Milícia Nacional, que era un cos de voluntaris armats per defensar la Constitució.

Per fer-ho, però, no es podien augmentar els impostos i es va optar per la desamortització eclesiàstica. Aquesta reforma pretenia que les propietats passessin a mans més actives amb l'esperança de generar més beneficis per a la hisenda de l'Estat i fer avançar el capitalisme al camp.

Aquesta iniciativa va convertir els membres de l'Església i els ordes religiosos en els enemics del sistema liberal, ja que eren les principals víctimes de la desamortització. A més, els pagesos van veure que, tot i les reformes, no

podien accedir a la propietat de la terra, que passà a mans dels antics senyors, convertits en propietaris.

Per contra, la manera amb què les autoritats liberals van encarar les reformes va generar tensions internes que acabaren dividint-los. D'una banda, hi havia els moderats, partidaris que les reformes no perjudicessin les elits que, mitjançant la Constitució del 1812, es basaven en els conceptes de «llibertat i ordre». D'altra banda, els exaltats volien reformes més radicals i que afavorissin les classes mitjanes populars, a partir de la Constitució de Cadis però amb un discurs antiaristocràtic, i el seu lema era «Constitució o mort!».

L'any 1822 es van aixecar partides absolutistes a Catalunya i la revolta prenia força. Però la insurrecció va ser derrotada per l'exèrcit liberal, amb el suport de la Milícia Nacional, i la Regència es traslladà a França. Tot i la victòria, s'havia fet evident el fracàs dels liberals envers una part de la població, sobretot els pagesos. Ferran VII va demanar ajuda a la Santa Aliança, que va acceptar enviar-hi l'exèrcit francès dels Cent Mil Fills de Sant Lluís. Van travessar la frontera l'abril del 1823 i van avançar pel país per restituir el monarca.

S'iniciava així la Dècada Ominosa (1823-1833). A Catalunya, la restauració de l'absolutisme va implicar una forta repressió sobre els liberals i la violència es va estendre ràpidament, ja que era propiciada pel govern.

Coincidint amb els 15 anys de prohibició (1819-1834), en l'àmbit polític es produí un xoc entre dues mentalitats oposades que protagonitzaren una lluita constant per definir el model d'Estat que desitjaven per fer front a l'Antic Règim, que ja no es podia mantenir.

A Valls succeí el mateix, i les tensions arribaren a tots els segments de la població, des de les elits fins a les classes humils, i foren precisament els castellers els qui, en determinats moments, les feien més visibles. La relació amb els bàndols vallencs i la ideologia que defensaren alguns dels castellers evidencien que les colles tenien una tendència política més o menys marcada, en funció del moment. La Colla dels Pagesos va ser considerada tradicionalista, mentre que la dels Menestrals era vista com a liberal, però del sector més intransigent.

Hem localitzat un document molt interessant que fa evident que les tensions van persistir. Es tracta de *Nombres de los reos de las causas criminales pendientes en el Tribunal Ordinario de la Villa de Valls* de l'any 1824 (ACAC), que ens ha permès, gràcies a la relació que coneixem entre *Cameta* i els crims del 1819, localitzar-ne d'altres de relacionats amb el fet casteller (Cervelló 2017).

► Primera pàgina del document Nombres de los reos de las causas criminales pendientes en el Tribunal Ordinario de la villa de Valls. (ACAC. Col·lecció Rafael Castells. Registre 2196, 1824)

Nombres de los reos de las causas criminales pendientes en el Tribunal Ord. de la Villa de Valls.

De la muerte de Juan Viofartull y Pablo Monconill.

Juan^{co} Gueraut, alias Carretero, Pedro Juan Monconill, y Maria Monconill, todos de Valls.

Sobre aprehension de muchos postulados

Promovida por don Juan Monera de Valls, Jose Balle, Antonio de la Cruz, Jose Solanes, Sachilleres, Antonio Capdevila, y Pedro Guay, todos de Solsona.

Sobre haber sido herido Agustin Jabregas.

José Jangas, y Agustin Jabregas Regedores de Valls.

Sobre la muerte de Juan^{co} Guall, y herida de Antonio Abas.

Juan^{co} Perna, Jose Perna, Regedor y Sagrado Guay Jurados los dos primeros naturales de Valls, y el otro de Valls.

Sobre haber sido herido Jose Vint y Jose Monerrot, de cuyas heridas murió este.

Juan^{co} Guall, Juan^{co} Gueraut, alias Carretero, Jose Juan^{co} la Cruz al^o del Asociacion Nord, Maginó Juncos, al^o March Antons, Miguell Fortuny al^o Miguel del Mar, Agustin Pelay al^o la Vall, Juan^{co} Riera, Juan^{co} Vero Ratera, Juan^{co} Domingo, y Jose Misa, al^o la Noja todos de Valls.

Sobre fabricacion y Expendicion de Monedas falsas.

Salvador Costa, fabricante, y Pedro natural de Fullada, y otros.

Una de les víctimes fou Josep Montserrat Pont, mort el 13 de maig del 1821, i que tenia vincles familiars amb els Tondo (relacionats amb la Colla dels Pagesos) i els Martínez (vinculats al ball de valencians de Picamoixons). Tot i que aquestes relacions van produir-se molt abans de l'assassinat, mostren que les esmentades famílies degueren participar del ball de valencians vallenc fins, com a mínim, quan el de Picamoixons entrà en escena.

Els acusats del crim van ser: Francisco Queralt *Cameta*, Francisco Güell, Josep Francisco Carrera *Apotecari Nou*, Magí Janer *March Anton*, Miquel Fortuny *Miquelet del Nu*, Agustí Blay *lo Taller*, Francisco Ninot, Francisco Pere Mateu, Francisco Domingo i Josep Miró *lo Nap*. Així, si anaven amb Francisco Queralt *Cameta*, sembla que la resta devien ser de la Colla dels Menestrals. En l'àmbit polític Francisco Ninot va ser sergent de la Milícia Mòbil de Barcelona, per la qual cosa devien ser liberals.

Una altra de les víctimes fou Francisco Güell Francesc, mort el 10 de febrer del 1819, i que estava emparentat amb els Batet i els Fuster, per la qual cosa el situem en l'àmbit de la Colla dels Pagesos. Sembla que la víctima era un dels acusats del crim anterior, però per les dates en què es produïren els fets no podia ser, ja que fou el primer a morir. Els acusats foren els germans Josep i Francisco Òdena (de Vilaverd) i Lázaro Puig (de Valls). Josep Òdena també estava relacionat amb la mort d'un militar del Batalló de Màlaga, però no en sabem res més.

La tercera víctima que ens interessa d'aquest document era Francisco Miquel Coll, mort el 5 d'abril del 1822, que també tenia vincles amb les famílies Batet i Fuster, per la qual cosa el podem situar en l'entorn de la Colla dels Pagesos. A més, el fill de la seva germana Teresa era Fèlix Fàbregas Miquel, conegut com a *Feliets* o *Jaio Fèlix*, i el fill de l'Antònia era Josep Domènech Miquel —tots dos van ser terços del 4 de 9 sense folre que la Colla Vella va fer a Tarragona el 1881 (un cosí germà seu, l'Anton Fàbregas Mialet, *Anton de l'Escolà*, va ser segon del mateix castell). Per contra, el net del germà de la víctima, Josep Batalla Miquel, *el Navarro*, va esdevenir el cap de la Colla Nova a partir del 1876.

Al cadastre del 1828 hem localitzat Jaume Miquel, pagès, dit *Castañolas* (podria ser el pare o l'avi de la víctima), fet que fa evident la continuïtat entre els valencians i la Colla dels Pagesos.

En definitiva, aquell període va ser d'una violència extrema i els castells i la política estaven relacionats. Que totes les víctimes localitzades tinguin vincles amb la Colla dels Pagesos respondria al fet que després del Trienni es

persegüessin més els abusos comesos pels liberals que la resta. D'altra banda, els lligams existents entre els diversos personatges ens fan pensar que, inicialment, el ball de valencians vallenc estava integrat per membres de totes aquestes famílies. Un ball de valencians que pel que sembla tingué una escissió (creiem que sense cap complicació ni baralla, perquè fou motivada per qüestions religioses entorn de les processons) i que, cap al 1760, donà pas al ball de valencians de Picamoixons. A més, podem observar que el fet casteller vallenc era força endogàmic, cosa que no ens ha de sobtar, ja que moltes famílies han mantingut viva la tradició de formar part d'una colla (com succeí amb la Colla dels Caneles del Vendrell, al segle XX).

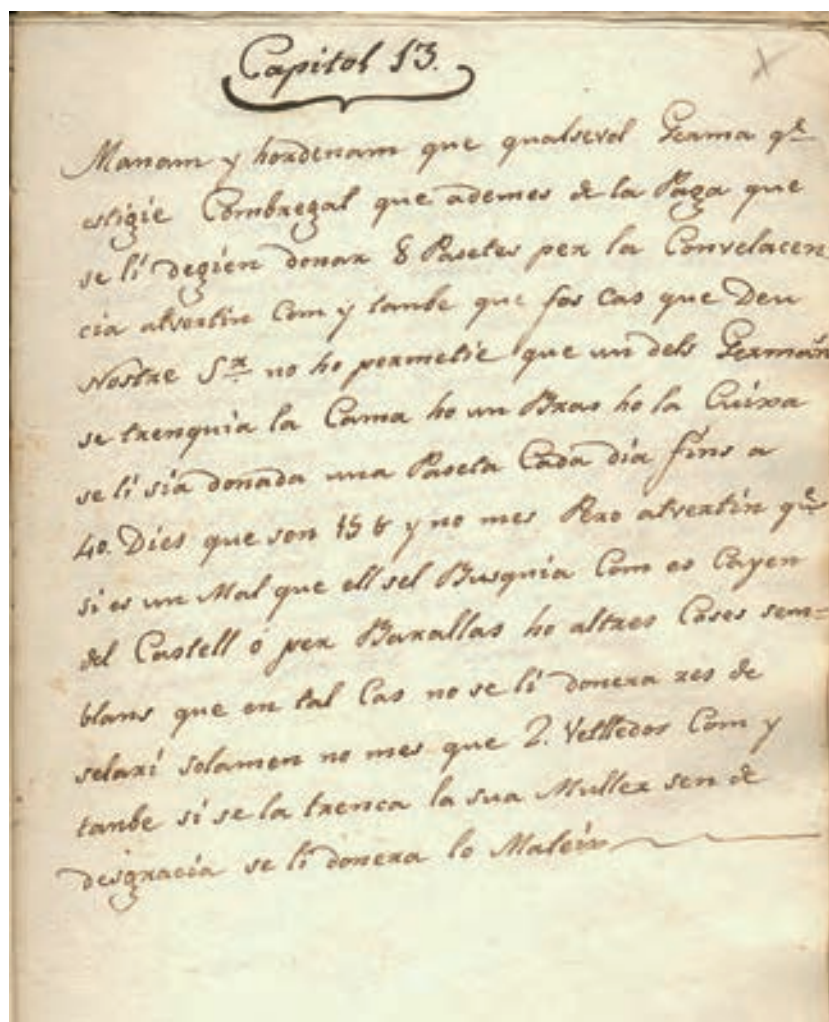
Com veurem, durant aquest període existeixen poques referències sobre el fet casteller, per la qual cosa es podria pensar que, amb la situació que es vivia, no hi havia massa ganes de celebrar res. Però sabem que, tot i la conflictivitat, el calendari festiu es va mantenir.

A Tarragona, el 9 de març del 1822, es va celebrar l'aniversari del restabliment de la Constitució i hi van anar dues danses de valencians «que sobre baylar con destreza, forman tan ligeros como si volaran altas torres, sin perder el compás de los instrumentos» (Morant 1976: 62); però no sabem de qui es tractava.

A Barcelona, el 1823, hi hem localitzat una actuació d'un ball de valencians curiosa. Es tracta de la primera vegada que tenim constància de la participació d'aquesta dansa en un teatre. Segons un anunci, del 23 de juny, s'afirmava que després de la representació hi hauria un ball de bastons i «grupos valencianos» (*Diario de Barcelona*, 23/06/1823), fet que indica que devien ser valorats entre el públic de la ciutat comtal.

Dos documents evidencien que, tot i les poques dades que ens han arribat, els castells se seguien practicant. Ens referim als estatuts de dues germandats assistencials de Valls. La primera, del 1824, deia: «havem convingut y tractat, en presència de tots, que com á fiels [*sic*, per «fidels»] companys y bons jermans, de assistir-nos en totas necessitats que possible sian ab lo favor de Déu Nostre Senyor en la forma que se prescriu en los Capítols següents.» Però el que més ens interessa és el següent: «Per un mal incurable ó molt llarg se subministraran 40 dias de paga y asistencia y altres 40 dies de mitja paga. Per forces voluntarias ó valentias com es per castells, ó jugadas y cosas semblants, no tenen paga ni asistencia» (ACAC). La segona era de l'any 1828 i anava en la mateixa direcció: «Pero advertim que si es un mal que ell sel busquia com es cayen del castell ó per barallas ho altres cosas semblants,

► *Capítol 13 de les ordinacions d'una germandat assistencial vallenca que preveia què havia de succeir si els seus membres es feien mal fent castells. (Arxiu Municipal de Valls. Llibreta de Bonaventura Rey. Propietat de la família Cartanyà Benet. Còpia digital, pàg. 17)*

que en tal cas no se li donarà res de salari, solament no mes que 2 vetllados [*sic*, per «vetlladors»], com y també si se la trenca la sua muller sen de desgràcia, se li donera lo mateix» (AMV).

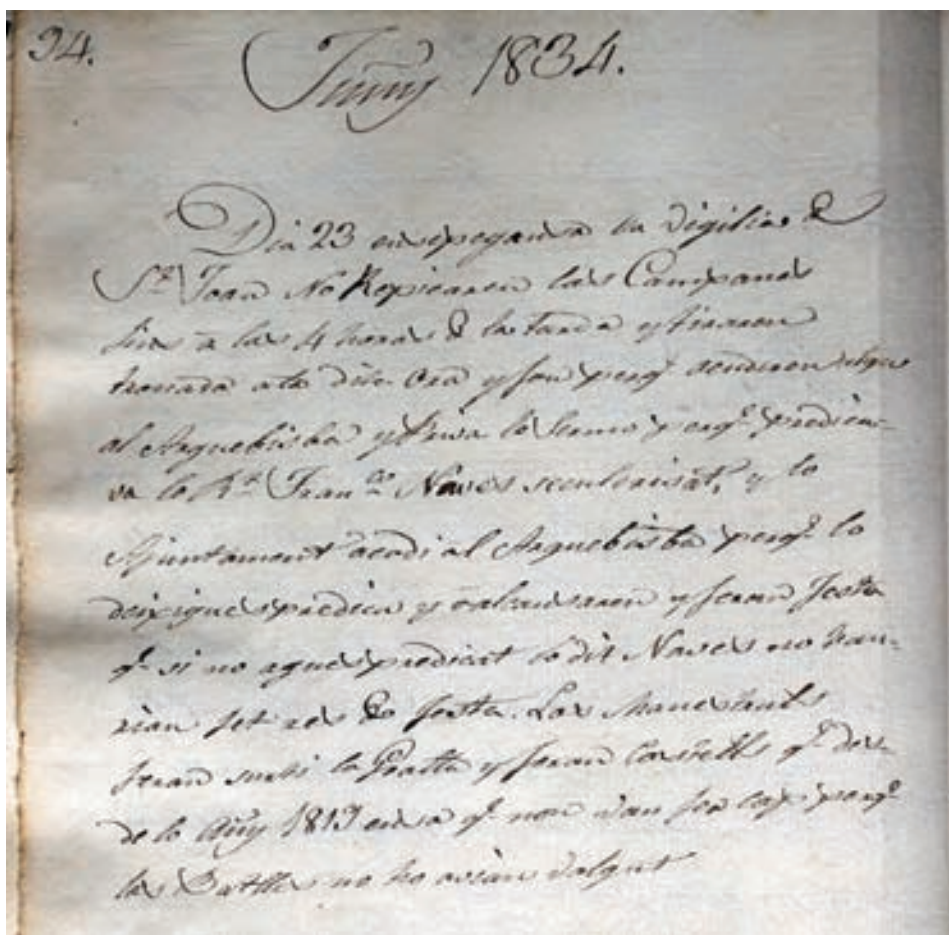
Aquestes informacions, a banda de fer evident que se seguien fent castells, també mostren que la societat se'ls mirava amb cert recel, ja que, si es lesionaven, la resta dels associats no volia assumir el cost de mantenir-los i, sobretot, que podien actuar al marge de la tutela gremial, cosa que, per contra, els dotava de més llibertat per actuar on volguessin.

En l'àmbit polític, la incapacitat del govern per fer front a la crisi va motivar que els sectors més reaccionaris agitessin els voluntaris reialistes fins que aquests agafaren les armes. S'iniciava la guerra dels Malcontents (d'abril a octubre del 1827).

Per tal de posar fi a la revolta, Ferran VII va anar a Tarragona per demostrar que era lliure i amnistià tots els revoltats. La visita del monarca es va celebrar i hi va parti-

cipar un ball de valencians. La premsa s'hi referí així: «Se habían dispuesto en obsequio de Su Majestad unos bailes sencillos y populares, cuyo objeto es formar castillos de hombres montados unos sobre otros: esta gente precedia la comitiva de Su Majestad al son de dulzainas y gaitas. Cabalmente formaban estas reuniones la gente del campo y de la pesca, hombres que aunque rústicos son realistas decididos» (*Diario de Tarragona*, 16/10/1827). Tot i que la crònica afirmava que s'hi havia fet castells de 7, no sabem si van ser els valencs o els tarragonins, o el resultat d'una col·laboració mútua.

Acabada la guerra dels Malcontents, el capità general de Catalunya, el comte d'Espanya, inicià una onada de terror contra els liberals i els reialistes que s'havien sollevat, que durà fins al 1832, però que no acabà amb la inestabilitat. Amb aquesta situació tots els partidaris de l'Antic Règim i contraris al liberalisme es van agrupar al voltant de l'infant Carles Maria Isidre, germà del rei, i que semblava cridat a ser el successor de Ferran VII.

◀ *Detall de la Llibreta de las notas comensat al juny del 1833 [y 1834], on es confirma que la prohibició d'actuar a Valls durant quinze anys (1819-1834) afectà directament la Colla dels Menestrals. (ACAC. Fons Família Vives Ferreter, p. 94)*

L'any següent Ferran VII va tornar a veure els valencians a Lleida, però aquell dia no van fer torres (Fontova 2002: 206). I, segons la premsa, Igualada aprecià «las airosas danzas y grupos piramidales que ejecutaron dos coros de juvenes exquisitamente engalanados» (*Diario de Barcelona*, 04/05/1828).

El naixement de la infanta Isabel, el 10 d'octubre del 1830, encara propicià més aquesta divisió. Ferran VII va morir el 29 de setembre del 1833, tres mesos després que les Corts haguessin jurat com a hereva de la corona la princesa d'Astúries. S'iniciava així el període de regències i, al mateix temps, la lluita entre carlins i liberals.

A Valls, les festes per homenatjar la successora al tron es van realitzar del 10 al 12 d'agost i, segons Puigjaner, «recorrieron las calles danzas, castells y balls de diables» (1881: 311 i 312). Aquesta referència confirma la participació de la Colla dels Pagesos, ja que per Sant Joan de l'any 1834 sabem que «los manestrals feran surti la Gralla y feran castells que des de lo any 1819 ensa que non van fer cap perque los batlles no ho avian volgut» (Ferrando 2013: 17), cosa que confirma que la prohibició decretada pel batlle de Valls, el 1819, afectà només la Colla dels Menestrals. Un cop superats els quinze anys, retornava la dualitat casteller a Valls.

Les celebracions per l'acceptació com a hereva al tron de la princesa Isabel, però, es van produir en molts altres municipis, com Tarragona, Reus o Vilafranca, on les cròniques afirmen que hi van actuar diversos balls, però no fan cap referència als castells.

Pere Ferrando localitzà que a Porrera també ho celebraren amb la participació dels castellers vallencs: «Al 4 y 5 de octubre de 1833 en Porrera se hizo una grande fiesta por la jura de Isabel por princesa de Asturias sobre todo en nuestra casa nos distinguimos por los adornos de la fachada de casa, en arcos, estatuas, arañas, capillas, surtidores de vino y agua, en la población hubo bailes y danzas, las torres con los chiquillos venidos de Valls las hicieron 8 hombres el uno encima del otro» (*Cultura*, juny de 2013).

El motiu pel qual aquesta actuació tan destacada es produí a Porrera podria ser per la relació que Aniceto Baldrich Veciana tenia amb aquesta localitat, perquè la seva muller era d'allà i hi posseïen moltes terres i una casa. Aniceto Baldrich fou alcalde de Valls en diverses etapes liberals i la vila de Porrera també ho era, per la qual cosa creiem que aquesta actuació anà a càrrec de la Colla dels Menestrals. Si fou així, malgrat la prohibició d'actuar a Valls, els Menestrals devien seguir gaudint de bona forma, tenint en compte que de nou trobem un castell de vuit pisos.

Hem deixat per al final el que succeí, en referència als castells, a Vilafranca per dues raons. D'una banda, perquè a la capital de l'Alt Penedès hi haurien actuat ambdues colles vallenques, ja que la prohibició no hi afectà. De l'altra, perquè és l'única població que ens permet una visió general, ja que es conserven les dades de tots els anys en què hi van participar els valencians.

És evident que en aquest període ja podem afirmar que quan els administradors de la festa vilafranquina parlaven de valencians es referien, en realitat, als castellers vallenques.

Una anàlisi de les dades (excepte les del 1822 i 1823, que no apareixen relacionades als comptes) mostra una variació, any sí any no, del que es pagava als valencians i hi ha diverses hipòtesis que ho justificarien. Primer, que unes vegades hi participés una colla i altres totes dues. Segon, que el nivell de les colles fos diferent i es pagués més a una que a l'altra. Tercer, que cada any variés el nombre de dies pels quals eren contractats. Finalment, com que cada any hi havia uns administradors nous, potser també variava la voluntat de gastar més o menys diners.

El 1827 no consta el que van cobrar; per tant, no podem afirmar si hi van participar. Per contra, sabem que

pagaren a un home perquè anés a Valls a buscar «miñons y hòmens per al ball de valencians». Eloi Miralles creu que aquell any potser no hi va haver castells, ja que el país estava immers en la guerra dels Malcontents (2013: 35). Tot i que també podria ser que s'hagués recuperat el ball local amb l'ajuda d'alguns vallenques, ja que l'any anterior van cobrar molt poc (potser van fer una mala actuació?). Si fou així, veient el que van pagar els administradors els anys següents, sembla que el públic vilafranquí no en quedà gaire convençut i devien optar per tornar a requerir els serveis dels vallenques.

Volem destacar que l'any 1833, per primer cop, es va publicar a la premsa el programa de la festa major de Sant Fèlix, concretament al *Diario de Barcelona* del 24 d'agost. S'informava dels actes del 29, 30 i 31, però ens interessa especialment el del 30: «concluida la funcion de la iglesia desfilarán los [*sic*] comparsas acompañando al Magnífico Ayuntamiento, el cual si gusta presenciará desde las mismas Casas Consistoriales cuanto aquellas ejecuten mas selecto; luego, algunos valencianos formarán un castillo de siete estados cuando menos» (*Diario de Barcelona*, 24/08/1833).

DETALL DEL QUE VAN COBRAR ELS VALENCIANS A VILAFRANCA DES DEL 1820 FINS AL 1833

ANY	PAGAMENT	DETALL
1820	33 lliures i 15 sous	
1821	45 lliures, 18 sous i 9 diners	
1824	30 lliures	«per fer lo castell de set»
1825	40 lliures	«perquè feren lo castell de set espedat»
1826	23 lliures, 7 sous i 6 diners	
1827	5 lliures, 1 sou i 3 diners	«per anar un home a Valls per llogar los miñons y hòmens per lo vall de valencians»
1828	56 lliures i 5 sous	
1829	45 lliures	
1830	71 lliures i 5 sous	És la primera vegada que es detalla que foren contractats per tres dies
1831	58 lliures, 2 sous i 6 diners	
1832	45 lliures	
1833	56 lliures i 5 sous	

La família Batet Llobera

Alexandre Cervelló Salvadó

Emili Morera es referia als germans Salvador i Josep Batet Llobera com «Sos més antichs caps de colla coneguts» (1909: 796). I Francesc Ballester ho amplia dient que «eren l'ànima de la colla dels pagesos, i per raons d'entre ells el Pep se'n passà a la colla dels menestrals i des de llavors són conegudes les colles amb els noms de colla del Pep i colla del Salvador» (1920: 154). Climent, per contra, afirmava que Josep Batet va «ser el primer de crear una colla castellera, la Colla de Menestrals, el 1813» (2013: 43), i ho justificava per les tensions polítiques que hi havia a Valls a començaments de segle: «les divisions de les famílies, els odis, les discòrdies, les enemistats, les idees oposades, etc. van ser arguments suficients perquè els germans Josep (19 anys) i Salvador Batet (21 anys), el 1813, acabessin implicant-se en partits diferents, si és que no ho varen fer poc abans» (2013: 49).

En realitat, però, hi ha moltes proves que demostren que entre els germans no hi havia cap tensió, ni familiar, ni econòmica, ni política, si més no en aquell moment.

En l'àmbit familiar tot ens indica que es tractava d'una família unida. Així, Salvador Batet va fer padrins de la seva filla Magdalena, nascuda el febrer del 1819, el seu germà Josep i la seva muller. I els padrins de la seva filla Teresa, nascuda l'octubre del 1821, foren el seu germà Anton i la Teresa Llagostera. D'altra banda, Josep Batet va escollir com a padrins del seu fill Francisco, nascut l'agost del 1824, el seu germà Salvador i la Teresa Casellas, i del seu quart fill, el Rafel, nat el juliol del 1827, en feu padrina la Francisca Peris, muller del Salvador. Finalment, l'Anton Batet va escollir el Salvador perquè fos el padrí de la seva filla Rosa Maria, nada el setembre del 1822, i al Josep i la seva muller padrins del Josep, nat el febrer del 1833. Encara hi ha una altra data a tenir en compte: es tracta del 26 de desembre del 1836, quan els fills del Salvador i del Pep es van casar el mateix dia a l'església parroquial de Sant Joan, per la qual cosa tot indica que no tenien cap problema.

En l'àmbit econòmic tampoc no sembla que hi hagués discòrdies. Salvador Batet era el gran i, per tant, l'hereu. Tot i així, als capítols matrimonials (del 7 de juliol del 1811) constava que no seria el propietari real fins que els pares morissin. Als capítols de l'Anton (del 15 de juliol del 1819) es feia constatar que el pare i el Salvador li donaven la llegítima, amb la qual cosa tot quedava establert. A més, per un document del febrer del 1833 sabem que el Josep i l'Anton havien cobrat el que els tocava (al Josep 60 lliures, 30 cobrades el 1816 i la resta dos anys després, i a l'Anton una peça de terra plantada de vinya i diversos utensilis). El 8 d'octubre del 1835 el Josep i l'Anton van arrendar conjuntament una terra al terme del Pla, per un període de 60 anys. I dos anys després, en van arrendar una altra amb el Salvador.

Pel que fa a la política, Climent s'equivocà en afirmar que «A primers de l'any 1821, Josep Batet, liberal de 28 anys, Salvador Batet, reialista-absolutista, de 30 anys, i Anton Batet, liberal, de 23 anys, es van allistar a la Milícia Nacional de Valls» (2013: 89). L'únic document on apareixen anotats els tres germans Batet és *l'Allistament dels espanyols de 20 a 45 anys complets, veïns de la vila de Valls y son terme, que tenen propietat, rendes, industria ó modo conegut de subsistir; practicat per la formació de la Milícia Nacional Local de ella, amb arreglo al decret de Corts de 29 de juny prop passat* (ACAC). Es tracta de la llista a partir de la qual s'escollien els milicians. És normal que hi apareguin, però en cap cas significava que tots en formessin part, ja que, si fos així, s'hi haurien allistat tots els homes del poble que complien els requisits. De fet, no es van integrar a cap de les companyies de la milícia.

El 3 d'agost del 1824, acabat el Trienni Liberal, els germans Josep i Anton Batet (els acompanyava *Jose N de la Gralla* —en aquella època, quan no se sabia el nom o cognom d'alguna persona s'utilitzava la N per assenyalar que era incògnit—), es van veure involucrats en una baralla amb diversos militars del 10è batalló,

622
65
Batet
H

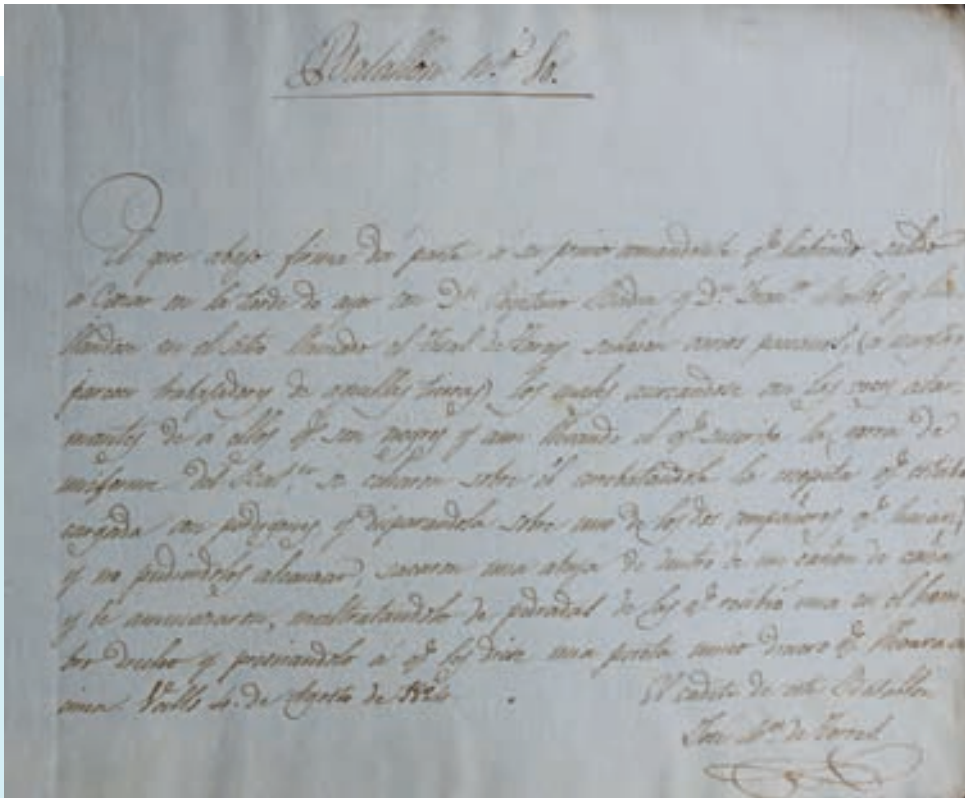
Als trece de Febrer de mil vuyt cents dinou per mi bair
firmat En esta Iglesia Parroquial de St Joan Baptista de
la Vila de Valls fou batejada Magdalena Francisca The-
resa filla legitima y natural de Salvador Batet Paga y
Francisca Petis Conyuga de Valls: nasque ahix a onse-
horas de la nit: foren Padrins Joseph Batet Paga y
Magdalena Batet y Casellas Cony. de dita: als q^{ts} he adver-
tit lo parentiu y obligacio = Gabriel Robuste Vicari =

▲ Josep Batet i Magdalena Casellas foren els escollits pel seu germà Salvador per ser els padrins de la seva filla Magdalena. El bateig es feu el 13 de febrer del 1819. (AHAT. Fons Parroquial de Valls. Llibre de Baptismes del 1815 al 1819, pàg. 622)

272.
Batet.
H.

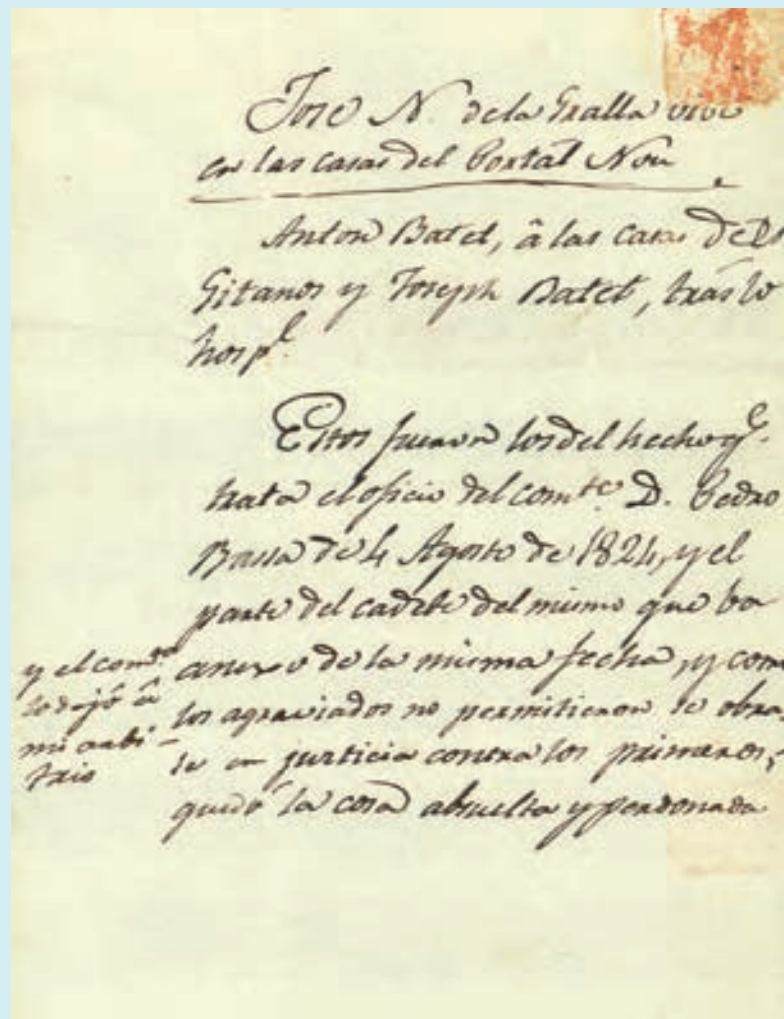
Als trece de Agost de mil vuyt cents vint y quatre per
mi bair firmat en esta Iglesia Parroquial de St Joan
Baptista de la Vila de Valls fou batejat Francisco Salva-
do Joseph fill legitim y natural de Joseph Batet Paga,
y de Magdalena Casellas Conyuger: nasque ahix a
dos quantos de deu del vespre: foren Padrins Sal-
vador Batet Paga, y Francisca Casellas Viuda tota
de Valls: als que he advertit lo parentiu y
obligacio. = Joseph Janer Vicari =

▲ Salvador Batet va ser el padri del fill del seu germà. Francisco Batet Casellas va ser batejat el 13 d'agost del 1824, l'endemà d'haver nascut. (AHAT. Fons Parroquial de Valls. Baptismes del 1820 al 1825, pàg. 749)

◀ Carta del cadet José M. de Torres en què explica als seus superiors que uns veïns de Valls els van insultar, amenaçar i robar al crit de «á ellos que son negres». (ACAC. Col·lecció Rafael Castells. Registre 1405, 04/08/1824)

► Document on es detalla el nom de les persones que van cometre l'agressió esmentada. Es tractava dels germans Josep i Anton Batet i de Jose N, de renom la Gralla. (ACAC. Col·lecció Rafael Castells. Registre 2161, 11/08/1824)

entre els quals el cadet José M. de Torres, que explicà que, enmig de crits de «á ellos que son negres», els dos germans els van prendre l'escopeta, els van apedregar i els van robar (ACAC). «Negres» era com s'anomenaven despectivament els liberals, i per això podem afirmar que ells eren absolutistes. A més, aquella agressió no va tenir cap conseqüència per als responsables, cosa que ens fa pensar que la víctima era considerada liberal i, per tant, les autoritats no van perseguir l'atac.

Finalment el 1824, Salvador Batet va formar part del Batalló de Voluntaris Reialistes i els seus companys el van escollir com a candidat a ocupar el càrrec de subninent, tot i que no l'aconseguí.

Uns anys més tard, el 1827, Salvador es va veure involucrat en una baralla on va ferir Esteve Cases Sanahuja, que era liberal —i fins i tot l'havien acusat d'afrancesat—, i el tancaren a la presó. Fou en aquest context que Pedro Pablo Veciana, tinent coronel graduat i comandant de les Esquadres, i el prevere Josep Rodon van fer gestions per alliberar-lo, fet que confirma la seva vinculació amb els Veciana.

En definitiva, queda demostrat que la família Batet Llobera no s'havia barallat ni per qüestions familiars ni econòmiques ni polítiques, cosa que ens fa pensar que en aquest moment no hi havia cap motiu perquè els germans estiguessin enfrontats en l'àmbit casteller. De fet, es confirma la versió de Ballester, que tots dos anaven amb la Colla dels Pagesos i el Pep es passà a la dels Menestrals, però sense especificar el moment concret en què es va produir el canvi, que fou posterior.

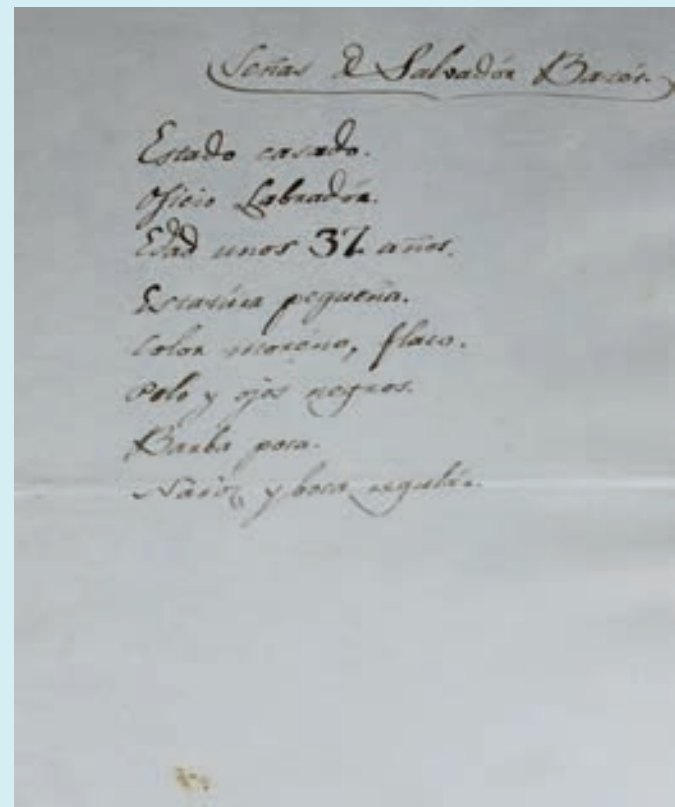
La nostra hipòtesi és que Salvador Batet Llobera, en algun moment després dels crims comesos el 1819, accedí a la direcció de la Colla dels Pagesos. Ho creiem perquè a l'hora de produir-se l'elecció entre els voluntaris reialistes per escollir els diferents càrrecs del batalló, ser el cap de colla li devia servir de mèrit i els seus companys li van donar suport perquè fos un dels tres candidats al càrrec de subninent. Si analitzem qui eren els altres dos candidats s'observa clarament que pertanyien a un estatus social més elevat, tenint en compte que un era ciutadà honrat de Barcelona, i l'altre, fill d'un hisendat. Tot i el suport dels seus companys, no fou escollit per ocupar el càrrec.

El Salvador va dirigir la colla fins al 1827, quan en l'entorn de la guerra dels Malcontents agafà les armes

per defensar el monarca. Fou en aquell context quan ferí Esteve Cases Sanahuja, liberal, per la qual cosa fou empresonat fins a finals del 1830 o inicis del 1831.

Creiem que, mentre Salvador estava reclòs, s'en-carregà de la direcció de la Colla dels Pagesos el seu germà Josep. De fet, seria el més lògic tenint present que hem demostrat que no s'havia produït cap baralla entre ells i en un entorn on la família esdevenia tan important degué ser una solució acceptada per la majoria (i més si tenim en compte que alguns castellers eren família dels Batet).

Aquesta situació es va mantenir fins que el Salvador fou alliberat. Un cop recuperat de la duresa carcerària, necessitava començar a guanyar diners (els tràmits realitzats per la seva muller perquè l'alliberessin mostren que la família passava una situació complicada). A més, la sentència judicial l'obligava a pagar els costos derivats del judici i es van haver d'endeutar.

▲ Document amb la descripció de Salvador Batet quan fou requerit per la justícia a causa de les ferides que va infligir a Esteve Cases Sanahuja. (ACAC. Fons Família Veciana. Registre 6775, 1827)

La nostra hipòtesi és que per poder assumir totes aquestes despeses el Salvador va tornar a dirigir la Colla dels Pagesos. No sabem com s'ho va prendre el seu germà, però si hem de jutjar per la relació familiar i que van arrendar una finca junts, tot indica que no li devia semblar malament.

La mort de Ferran VII donà pas a la Primera Guerra Carlina. Fins a aquell moment hem observat que els germans Batet s'havien posicionat clarament a favor del bàndol absolutista, però durant els set anys que durà el conflicte bèl·lic no hem trobat cap referència que mostri que el Salvador hagués tornat a agafar les armes. Per contra, les dades mostren que el Josep, el 1838, no pagava la contribució a l'Ajuntament liberal i que el seu primogènit, el Josep Batet Casellas, s'integrà en una partida carlina, ja que el 1839 es presentà a Tarragona per sol·licitar l'indult (Cervelló 2017).

La situació dels dos germans era ben diferent. Mentre el Salvador es recuperava econòmicament dels deutes adquirits per haver ferit un liberal, Josep s'enfrontava a les autoritats municipals i tenia un fill que lluitava amb les partides carlines. El fet de no haver localitzat cap indici que justifiqui una baralla entre els germans ens permet intuir que el detonant pel qual Josep va deixar els Pagesos per passar als Menestrals podria respondre només a una qüestió econòmica.

Emili Morera apuntava que fer castells s'havia convertit en un *modus vivendi* a l'afirmar que «la fama dels castells de Valls ha començat en lo segle XIX, una vegada conclosa l'agremiació forçosa, després de l'establiment del nou organisme polític, prenent los aficionats com un ofici la tasca de fer castells, majorment quan en lo primer terç del segle XIX varen dividir-se los castells en dues colles y la competència entre elles

GOBIERNO POLITICO DE LA PROVINCIA.

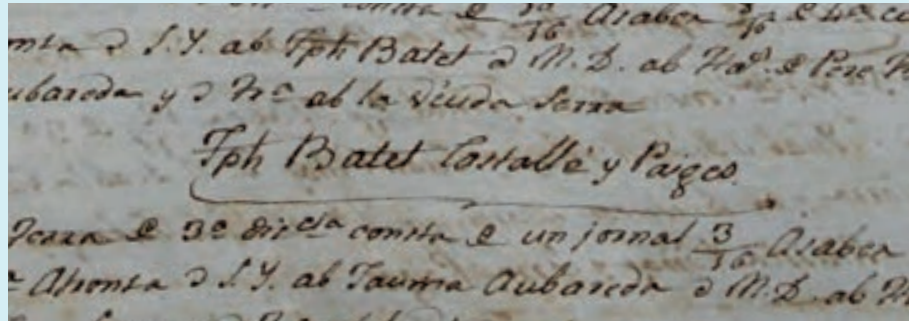
Relacion de los facciosos que segun los partes recibidos en la Secretaria del mismo, se han presentado á solicitar el indulto en varios puntos de la Provincia en el mes de Noviembre último á saber.

NOMBRES.	CLASES	NATURALEZA	PUNTOS DE SU PRESENTACION	ULTIMO DOMICILIO
Felipe Mibera (a) Manela.	Paisano	Tortosa	Tortosa	Tortosa
Francisco Carles.	id.	id.	id.	id.
Antonio Balada.	id.	Jesus y María	id.	Jesus y María
José Pallarés (a) el Estudian.	id.	Perelló	id.	Perelló
Benito Beltran (a) Sorra.	id.	Tivenys	id.	Tivenys
Ramon Pecho-abierto.	id.	«	id.	«
Damian Dasca.	id.	Valls	Alcover	Valls
Salvador Claramunt (a) Caragol	id.	Alcover	id.	Alcover
José Fortuny.	id.	Raurell	Raurell	Raurell
Magin Genovart.	id.	Peralta	Villaseca	Peralta.
José Batet.	id.	Valls	Tarragona	Valls.

Tarragona 10 de Diciembre de 1839 — Baltasar de Toda.

▲ *Detall amb la Relacion de los facciosos que segun los partes recibidos en la Secretaria del mismo, se han presentado á solicitar indulto en varios puntos de la Provincia en el mes de Noviembre último á saber. Hi destaca Josep Batet i Salvador Claramunt, Caragol. (Boletín Oficial de la Provincia de Tarragona, 24/12/1839, pàg. 2)*

► *Detall de la recanació de Valls del 1846 on apareix esmentat Josep Batet, «Castallé y Paiges». (ACAC. Ajuntament de Valls. Registre 2380)*

augmentà l'atreuiment y en certa manera reglamentà la qualitat y importància del castell» (1909: 796).

El final de l'agremiació forçosa, tot i els intents que se n'havien produït, es duqué a terme definitivament el 6 de desembre del 1836, quan «declararon finalmente abolidos todos los gremios o corporaciones de oficios en España, consolidando la libertad de trabajo como un derecho fundamental básico del individuo» (Ramos 2016: 567). A més, la referència de Morera a l'establiment del nou organisme polític podria fer referència al regnat d'Isabel II, que sentencià de mort l'Antic Règim i l'absolutisme anterior.

Cal destacar que, si aquest era un ofici, els castellers s'hi podien guanyar la vida o, com a mínim, podien obtenir un sobresou important. De fet, l'any 1844 Josep Batet reclamava uns diners al Catllar al·legant que hi havia anat a fer castells, mentre que, dos anys després, el van inscriure en una recanació¹⁵ com a «Josep Batet Castallé y Paiges» (ACAC); per tant, es tractava de dos oficis.

La confirmació d'aquesta nova etapa castellera la trobem, d'una banda, en l'augment de les actuacions i, de l'altra, en la millora econòmica que, tot i les guerres, van viure els germans. De fet, el Salvador va guanyar-se millor la vida que el Josep, el qual, amb tot, consolidà una posició econòmica més bona que la d'altres pagesos amb propietats similars. Estem convençuts que la causa d'aquesta puixança econòmica es produí pels ingressos derivats de dirigir les colles (si el Salvador es va enriquir més fou perquè va exercir més anys de cap

de colla que el seu germà). En tot cas, seria a partir que el Josep agafés les regnes dels Menestrals quan les colles van ser conegudes a Valls com la del Pep (Menestrals) i la del Salvador (Pagesos), denominacions que s'allunyaven de les antigues tensions. Per contra, a Vilafranca aquells noms no representaven la dualitat que existia a la vila, i foren batejades amb noms que, d'una banda, tothom coneixia i, de l'altra, servien per mantenir viva la rivalitat: la Muixerra, per referir-se als Pagesos, i la Roser, per als Menestrals.

El canvi de nom degué ser possible perquè les tensions entre les dues colles es van suavitzar. D'una banda, el final de l'agremiació forçosa sembla que havia reduït la importància de pertànyer a un determinat col·lectiu professional; de l'altra, fer castells cada vegada era més rendible, i, finalment, la situació política del moment motivà que els dos bàndols oposats s'unissin contra un enemic comú. Tanmateix, Ballester definia els castellers que es canviaven de colla així: «cada casteller sentia veneració per la seva, i els pocs empassats que hi havia eren mirats amb molts mals ulls per tots, negant-se gairebé la majoria que un empassat els posés els peus damunt» (1920: 157). Però tot indica que el cas de Josep Batet Llobera fou diferent (també podria ser que llavors no s'hi donés tanta importància com en l'època en què Ballester redactà la seva obra), ja que inicià la seva vida castellera amb la Colla dels Pagesos i, fins i tot, creiem que la podia haver dirigit quan el Salvador va ser a la presó, per després passar-se a la Colla dels Menestrals i comandar-la.

¹⁵ Una recanació és un document que elaboraven els ajuntaments, on s'anotaven totes les finques rústiques per calcular la riquesa de les persones i poder cobrar-los els impostos corresponents a través dels cadastres.

L'explosió del fet casteller: el sorgiment dels Xiquets de Valls (1835-1850)

Amb la mort de Ferran VII es va iniciar el camí cap al liberalisme. Els partidaris del seu germà Carles s'hi van oposar i amb l'excusa de dirimir una lluita dinàstica es va iniciar un conflicte fratricida en què els dos bàndols volien imposar el seu model d'Estat.

Durant aquells anys, les regències de Maria Cristina i de Baldomero Espartero van intentar controlar la situació fins que, el 1844, es va fer efectiva la majoria d'edat de la reina Isabel II, amb només 13 anys. Tot i la voluntat de modernitzar el país, els conflictes entre carlins i liberals es van mantenir i van motivar dues guerres: la Primera Guerra Carlina (1833-1840) i la Segona Guerra Carlina (1846-1849).

Les referències castelleres mentre durà la primera guerra són minses però, alhora, importants, perquè mostren que totes dues colles vallenques van mantenir una activitat més o menys constant.

Transcorreguts els 15 anys de prohibició, els Menestrals van reaparèixer a Valls per la festa major del 1834 i l'any següent, per les festes de la Mare de Déu de la Candela, «Los Menestrals eran los de la Gralla, que feran lo castell de tres pilans de vuit y lo pilar de set» (ACAC).

Som de l'opinió que, tot i que el document només fa referència als Menestrals, en les dues ocasions hi devien participar totes dues colles, però, en tot cas, ens interessa més la referència a *la Gralla*. Creiem que es referia a Isidre Borrell o el seu fill Josep, i que es destacava perquè, a banda de tocar l'instrument, també podia tractar-se d'un dels capdavanters dels Menestrals.

Amb tot, tant si hi va actuar una colla com totes dues, el que resulta important és que aquell 2 de febrer es van tornar a veure castells de vuit pisos a Valls, dels quals no en teníem cap referència des del 1819, cosa que confirma que els Menestrals, tot i la prohibició, havien mantingut l'activitat fora de la vila. A més, fou la primera vegada que s'utilitzà la denominació «tres pilans de vuit», que era la descripció del que es veia i que s'acabà convertint en la manera en què ens referim avui dia als castells: el 3 de 8.

A Vilafranca la guerra motivà que des del 1834 fins al 1837 només se celebrés la festa major amb els actes litúrgics. El folklore festiu es reincorporà per Sant Fèlix del 1838, quan els valencians van cobrar 40 rals, els gegants

128 i el drac 164, per la qual cosa, com apuntava Antoni Ribas, potser es tractava d'un grup local que va rebre l'ajut d'alguns castellers (1999: 326).

Per Sant Fèlix del 1839 els valencians cobraren 86 rals. En realitat també era poc, menys que el ball de bastons o els gegants, però no sabem si fou per la guerra, si va repetir el ball local o si també hi assistiren alguns vallenques.

Fos com fos, el conflicte armat s'acabava i del 19 al 22 de setembre es van celebrar a Barcelona les Festes de la Pau. La premsa en deia això: «En la plaza de la Constitución y en la de la ciudad el baile de valencianos ha hecho sus castillos de hombres. Aunque han estado muy distantes de hacer lo que se hace en el campo de Tarra-gona, tomándose por cosa improvisada no ha sido cosa de silbarlos», i seguia: «Por la tarde bailes por las calles y muchos castillos de modo que estas fiestas son una sancion del modo de decir francés “faire des chateaux en Espagne” porque efectivamente los tales castillos no son mas, atendida su poca firmeza, que castillos en el aire» (*Diario de Barcelona*, 23/09/1839).

Tot i no saber qui hi va actuar, la notícia confirma que a Barcelona els castellers començaven a gaudir de certa popularitat. A més, deia que a la zona tradicional el nivell casteller era molt més elevat.

Ballester es referia a aquest bon nivell dient: «abans del 1840 es feien ja els 3 de 7, 2 de 6, pilar de 5, el 3 de 6 aixecat per baix. I dit any es carregà per primera volta, a Valls, el 3 de 8 aguantant les cames dels terços» (1948: 156).

El 1840 la regent Maria Cristina, amb les seves filles, va visitar Barcelona i hi van haver castells: «Todo el dia de ayer recorrieron las calles con el tamboril y la gayta, los gigantes y el baile de valencianos. Los componentes de este baile, ni bailan ni son valencianos. Su patria es Valls, y de alli han venido ad hoc, y lo que hacen no es baile sino castillos de hombres, porque Valls es pueblo famoso en castillos de hombres, como Sitges en malvasia y Mataró en langostas y en ocurrencias felices, etc. etc.» (*Diario de Barcelona*, 02/07/1840). I seguia: «Hanme dicho que en la noche de la entrada de la augusta familia se hicieron varios castillos de hombres en frente de la tribuna de Palacio, y que en uno de ellos Su Majestad la Reina Gobernadora se dignó coger el niño que coronaba el castillo, y entrarlo en la tribuna» (*Diario de Barcelona*, 03/07/1840).

Amb aquestes paraules el cronista confirmava que, tot i la guerra, la fama dels vallenques s'havia consolidat durant aquells anys, i es convertiren en els més destacats. També és la primera referència explícita al fet que l'enxaneta pugés al balcó —tradicció que ha arribat als nostres dies.

Diversos autors han afirmat que la falta de referències a les actuacions de la Colla dels Pagesos unida al fet de la seva tradició carlina fan pensar que es van passar tot el període bèl·lic combatent. Creiem, però, que si els Pagesos s'haguessin passat tota la guerra amb els seus integrants recorrent les muntanyes i lluitant al bàndol carlí, la fama dels vallencs no s'hauria consolidat tant. De fet, hi ha indicis suficients per proposar que la colla que actuà aquells dies a Barcelona podria ser la dirigida per Salvador Batet Llobera, ja que dos dies després el seu fill, Agustí Batet Peris, va patir una agressió que arribà als jutjats (hi estava involucrat un tal Antonio Domingo, que veurem més endavant relacionat amb els Menestrals), tal com mostra l'acta notarial per la qual, pare i fill, perdonen els agressors. Ens podria semblar estrany que hi assistís la colla de tradició carlina, però de fet anys després succeí el mateix, quan l'octubre del 1875 la Muixerra (coneguda des d'aleshores com a Colla Vella) es desplaçà a Saragossa amb motiu de les Festes de la Pau, un cop acabada la Tercera Guerra Carlina, per fer-hi castells.

El 1840 a Vilafranca es van contractar els valencians «amb l'obligació de fer la torre, aspedats & c [castells] de set» i van cobrar 41 lliures i 5 diners (Ribas 1999: 339). Aquest salari estava en consonància amb el d'abans de la guerra, cosa que suposava que es podien fer castells més alts. De fet, el 1841 a Vilafranca es va fer per primera vegada «lo castell de vuit davant de la Casa de la Vila, may vist en esta vila», i pel qual van cobrar 38 duros.

El 23 de setembre, per Santa Tecla, Tarragona va veure castells de la mateixa altura: «hi hagué 8 balls: un de diables, que feren molt foch, i dos balls de valencians, un de pagesos i un de pescadors, i tingueren la fantasia que uns per altres qui o podia fer milló, de modo que las dos collas feren el castell de 8 de 3 pilars, i després els pescadors lo feren de 8 de 2 pilars, i los pagesos feren lo espadat de 5, muntaren les escalas, anaren prop la Catedral, y tornaren a baixar i arribaren als quatre cantons del carrer Major, y hagué una gran alegria» (*Diario de Tarragona*, 23/09/1927).

Actualment segueix viu el debat sobre si van ser les colles vallenques o les tarragonines les que van fer aquestes construccions. De fet, el que interessa és que a la capital es tenia consciència que eren colles locals (a banda de Valls, no succeí en cap població més), tot i que el més probable és que haguessin rebut el suport dels membres més destacats de les colles vallenques.

A banda dels castells de vuit, el text relata que el 1841 ja es feia el pilar caminant, que pujava i baixava les escales de la Catedral. Aquesta actuació ha arribat fins als nostres

dies i cada 24 de setembre podem veure les colles tarragonines pujar les escales de la Catedral i arribar, després, fins a la porta de l'Ajuntament.

El nivell es mantenia, i a Vilafranca el 1842 es van distingir per la seva habilitat els dos balls de valencians «que uns y altres feren lo castell de vuit, la torre de set y los espedats de sis y moltes altres operacions dificultoses, tot lo que presencià lo molt Il·lustre Ajuntament des de los balcones de la Casa de la Vila; y sens dir res més de lo que és, se pot dir que no hi ha persona en esta vila que may hagi vist lo que treballaren los valencians molt y bé, que ya serà molt que de molt temps se vegin iguals operacions» (Ribas 1999: 359).

Aquesta és la primera vegada que tenim certesa documental que hi van actuar les dues colles al mateix temps; per contra, només s'anotà un increment en la despesa de 10 duros respecte a l'any anterior, que creiem que responia a la bona actuació realitzada l'any abans, per la qual cosa sembla que una colla hi assistí contractada pels administradors mentre que l'altra hi anà pel seu compte.

Per Sant Joan del 1843 a Valls hi van actuar totes dues colles. És la primera vegada que hem localitzat un pagament municipal per aquesta activitat a la capital de l'Alt Camp. En realitat, aquest tràmit implicava un procés previ pel qual les dues colles van ser contractades, i es van pagar 240 rals «a los grupos vulgo castells, según orden» (AHT). L'import era baix, però si tenim en compte que no s'havia de pagar el desplaçament i que hem de suposar que les actuacions en pròpia plaça es feien amb certa freqüència, el preu sembla adequat.

El juny d'aquell any a Tarragona es van dur a terme unes festes amb motiu de les revoltes que hi havia al país i, entre d'altres, es va crear una comissió per als balls de valencians, que, segons consta als comptes, va pagar 1.462 rals «por los gastos de la danza de los valencianos» (CDOCA). El pagament d'una quantitat tan elevada ens fa pensar en la possibilitat que hi hagués activitat castellerà més d'un dia i que, probablement, hi prenguessin part les dues colles vallenques, tot i que cap document no ho certifica. Per contra, a Vilafranca els valencians van cobrar 4 duros menys que l'any abans.

L'1 de desembre del 1843 a Valls van celebrar la majoria d'edat de la reina Isabel II, que s'avançà als 13 anys per intentar acabar amb les tensions dinàstiques. Segons el programa d'actes, el dia 30 de novembre «por la tarde saldrán los gigantes y las danzas ó bailes al uso del país, recorriendo la población», i el dia 1, després de l'entrada a l'Ajuntament de les autoritats «dándose entonces prin-

cipio á la formación de grupos llamados vulgarmente castells haciéndose así [mismo] en aquel momento otra salva de morteretes» (AMV).

Tot i que es tractava d'una celebració clarament polititzada, hi van actuar totes dues colles. Aquest fet és important perquè mostra que les tensions existents fins llavors es devien suavitzar fins al punt que tots dos bàndols oposats podien prendre part en un acte com aquell.

El 1844 Tarragona va rebre dues visites importants. La primera fou el pas de Maria Cristina, els dies 10 i 11 de març, quan segons la premsa s'hi esperava la participació dels valencians, i afegia: «las danzas del país que concurrirán de Valls» (*El Heraldo*, 27/02/1844). La segona fou els dies 30 i 31 de maig i l'1 de juny, per la visita d'Isabel II. Des de la capital es van fer les gestions per contractar els vallencs, però la resposta de l'Ajuntament fou: «en vista del muy atento oficio de vuestra superioridad y deseosa esta Corporación en cuanto a ella dependa de cooperar se tributen a Su Majestad y Alteza, los obsequios y demostraciones de júbilo posibles, ha mandado comparecer los directores de la torres ó castells vulgo los valencianos, resultando no ser posible reunir con la perentoriedad que se necesita los sujetos apropósito para formar dichas torres ó grupos, pues a mas de necesitarse un crecido número de ellos, no se encuentran los mas en esta villa, ni de consiguiendo dispuesto a poder pasar a esa» (ACAC). Quedava clar que, amb tant poc temps, no es podien reunir els suficients castellers, perquè n'hi havia d'altres pobles veïns.

Amb tot, les gestions per contractar les colles vallencs són molt importants, ja que mostren que les autoritats, locals i provincials, no identificaven la Colla dels Pagesos com a enemics polítics, fet que confirma la nostra hipòtesi que la rivalitat ideològica s'havia suavitzat en aquells moments. D'altra banda, tot i ser necessària la col·laboració de castellers d'altres localitats, els vallencs eren percebuts per la resta com els millors.

Com apuntàvem, Josep Batet va fer una reclamació al Catllar perquè li devien una part dels diners aparaulats per l'actuació castellera realitzada per la festa major.

Per Sant Fèlix fou contractat el ball de valencians, que cobrà 42 duros, i «s'esmerà de tal modo que sorprengué als espectadors per haver fet coses que may s'havien vist en lo decurs dels anys passats, com són entre altres coses lo castell de vuit» (1999: 380 i 382). Sorpren que es donés tanta importància al castell de vuit, perquè ja l'hi havien fet els anys 1841 i 1842. Així doncs, es podria tractar d'una construcció de vuit que encara no s'havia vist? No tenim cap referència que ens permeti fer més suposicions.

El 1845 s'inicià amb castells a Vilanova i la Geltrú per Sant Antoni Abat. El *Diario de Barcelona* publicà el programa dels dies 16, 17 i 18 de gener, amb el permís de les autoritats, i hi destacava el seguici «y por último la de valencianos, en la que lucirán su maestría varios profesores de entre los más acreditados del Principado», que els acompanyà el primer dia. Per al 17, entre altres actes, detallaven que «finalizada la función y precedido del mismo acompañamiento, volverá el cuerpo municipal á las casas consistoriales, frente de las cuales todas las danzas, harán alarde de sus habilidades; y particularmente la de valencianos, que se propone construir una torre elevando primero la cúspide y acabando por los cimientos» (03/01/1845). Per les notícies relacionades, sembla que es referia als vallencs, i que s'hi anunciava un castell aixecat per baix.

Aquell mateix any a Valls, entre els preparatius de la festa major, van notificar a les autoritats provincials que hi hauria danses a l'estil del país, i que «se acostumbra también aquí las torres y castells que llaman; y observo que este año apunta alguna rivalidad de cuadrillas, aunque no tan viva como la que años atrás ocasionaba fuertes disgustos» (ACAC).

De nou una referència molt important, perquè confirma que la participació dels balls i dels castells era molt habitual a la festa major, cosa que reforça la nostra hipòtesi que els vallencs veien fer castells sovint a totes dues colles. D'altra banda, perquè tornem a observar que les colles havien rebaixat la rivalitat i, en tot cas, sembla que només competien per fer la millor actuació.

El 26 de juliol del 1845 el Vendrell estava de festa major i, segons la premsa, «se harán en la plaza las difíciles suertes de las torres y espadats, que tanto llaman la atención á los que por primera vez visitan las poblaciones del campo de Tarragona» (*Diario de Barcelona*, 22/07/1845). L'any següent també hi van participar «los del vall [*sic*, per «ball»] dels valencians formado [*sic*, per «formando»] torres y castillos cual, segun se decia, jamas se habian verificado en paraje alguno, circunstancia que produjo unos aplausos y un entusiasmo imponderable» (*Diario de Barcelona*, 30/07/1846). Si hem de jutjar per la crònica, el nivell casteller era cada vegada més alt.

Aquell 1846 també hi van haver castells a Vilanova i la Geltrú, del 3 al 5 d'agost. El programa destacava «la de valencianos, ejecutada por los mas diestros y acreditados atletas del campo de Tarragona recorrerán de continuo las calles, acompañarán al magnífico ayuntamiento que asistirá en cuerpo á las funciones religiosas y precederán las procesiones» (*Diario de Barcelona*, 19/07/1846).

A Vilafranca «los bailes lucieron otra vez su habilidad delante del Ayuntamiento, habiendo los del ball dels valencians formado torres y castillos, cual jamás se habían verificado» (Català i Roca 1981: I, 89), però no en sabem res més.

A Tarragona, per Santa Tecla, «tuvo lugar la formación de las torres y castillos, llegando á hacerlas hasta la altura de ocho hombres» (*Diario de Barcelona*, 28/09/1846).

L'expansió de l'activitat castellera era innegable. I a Tarragona, entre el 16 i el 18 d'octubre, van celebrar el casament reial. Entre els tràmits per organitzar-ho, els tarragonins van anotar que per contractar els «valencianos con las torres, bastan tres días de anticipación para avisarles» (CDOCA). Sabem que hi van actuar els valencians amb les seves torres, i que van cobrar 1.600 rals.

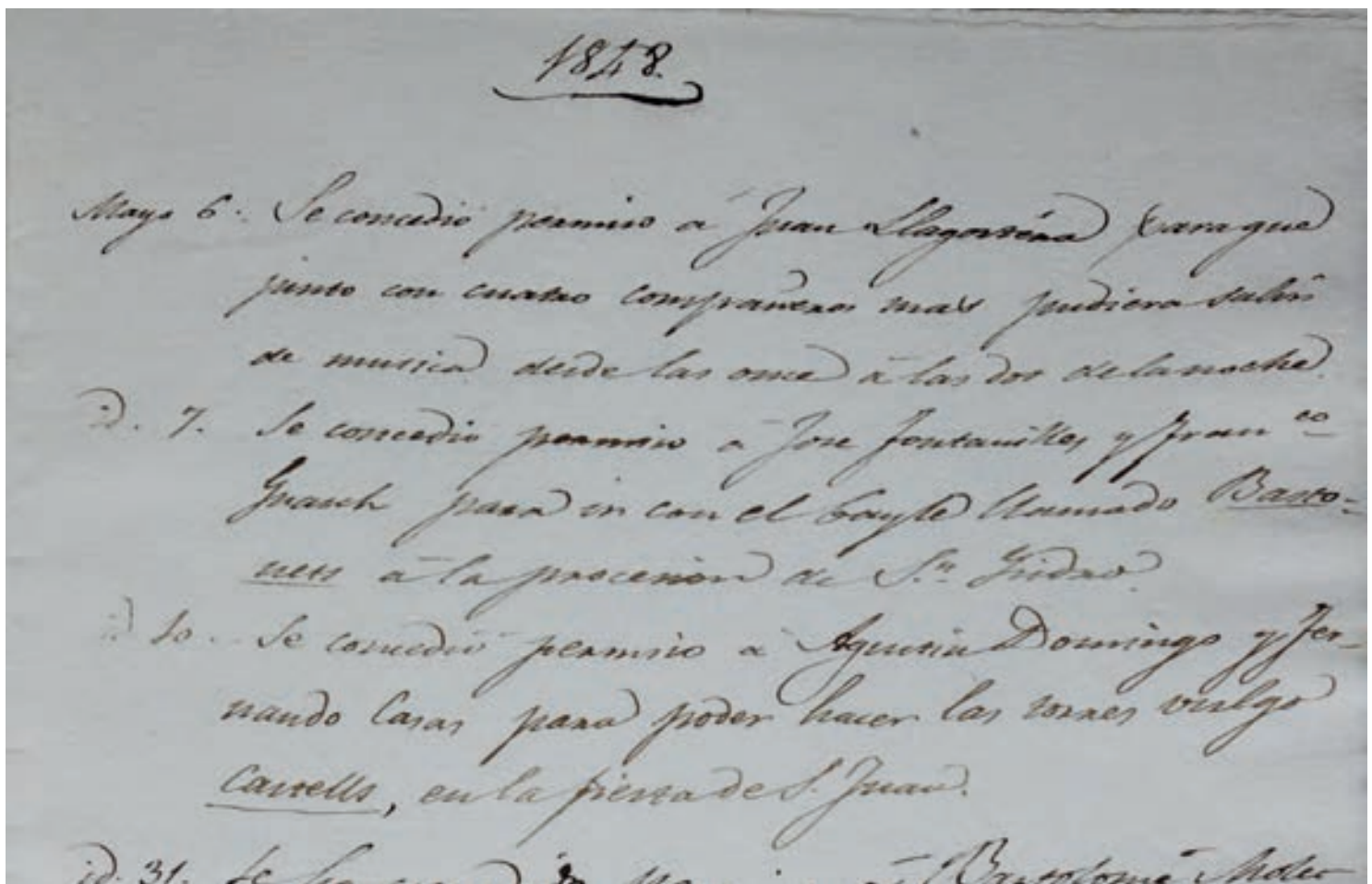
L'enllaç reial també es va celebrar a Barcelona, des del 24 fins al 26, amb la participació dels valencians «casi todos ellos de la parte de Tarragona» (*Diario de Barcelona*,

25/10/1846). A Valls també ho festejaren i, tot i que no tenim constància de la participació castellera, el més normal seria que hi haguessin actuat.

Aquell casament motivà un nou conflicte, la Segona Guerra Carlina (1846-1849), que més que un aixecament carlí fou una revolta catalana contra la dictadura dels moderats i contra un seguit de mesures que pertorbaven la vida del país i duïen les classes baixes a la misèria. Per aconseguir-ho es van unir en la lluita els dos extrems del panorama polític per fer front al govern. Així, carlins i republicans iniciaren un conflicte que va rebre el suport de bona part de la ciutadania.

Mentre va durar aquesta guerra, excepte l'any 1847, que fou el més dur, l'activitat castellera va anar seguint el curs de les festivitats.

Del 1848 sabem que l'Ajuntament vallenc va concedir diversos permisos perquè els músics poguessin tocar i perquè el ball de bastons participés en la processó de Sant

▲ Detall de diverses autoritzacions que va concedir l'Ajuntament de Valls, entre les quals destaca la que va atorgar a Agustín Domingo i Fernando Casas per fer «las torres vulgo castells» per la festa de Sant Joan. (ACAC. Ajuntament de Valls. Carpeta de los permisos que se han concedido á varios individuos para salir de música por las noches. Registre 697, 1848)

Isidre. Entre aquests, n'hi havia un del 10 de maig per als castellers: «se concede permiso á Agustín Domingo y Fernando Casas para poder hacer las torres vulgo *castells* [sic], en la fiesta de San Juan» (ACAC).

L'autorització es va donar a dos joves, l'un de 25 anys i l'altre de 14, que, com veurem, representaven la Colla dels Menestrals. Tot i la seva joventut, tots dos es van allistar a les partides que lluitaven contra el govern. Fernando Cases Gavaldà era teixidor, mentre que Agustí Domingo Martí era pagès.

El cognom Domingo l'hem localitzat en altres moments. El primer fa referència al 1821, quan hi havia un Francisco Domingo entre els responsables de la mort de Josep Montserrat (creiem que es tractava de Francisco Domingo Nadal, avi de l'Agustí). El segon fou el 1840, quan entre els agressors d'Agustí Batet Peris hi havia un Antonio Domingo (que podria ser Anton Domingo Martí, germà de l'Agustí). Finalment, el permís esmentat del 1848.

Tot indica que aquesta família va tenir un paper destacat en la direcció de la colla i, fins i tot, en podrien haver estat caps abans que ocupés el càrrec Josep Batet Llobera.

Creiem que en aquells moments el Salvador i el Josep ja no eren els caps de les respectives colles, ja que la Segona Guerra Carlina els degué allunyar dels castells. De fet, aquell conflicte bèl·lic va ser diferent dels anteriors i els dos bàndols que fins llavors havien estat oposats s'uniren per lluitar contra els liberals moderats, per la qual cosa pensem que els germans Batet, d'una banda, escarmentats del que van sofrir durant els dos conflictes anteriors i, de l'altra, perquè s'havien significat amb els carlins, van fer un pas al costat en la direcció de les colles. Tot indica que mentre els germans van ser caps de colla dels Pagesos i dels Menestrals es va produir una relaxació de les tensions que havien protagonitzat abans, per la qual cosa el nou conflicte que s'estava produint podria haver estat la causa que els va fer plegar.

Però si els dos joves a qui es donà el permís eren membres dels Menestrals, què va passar amb la Colla dels Pagesos i la seva autorització? Recordem que llavors alguns dels membres de les dues colles anaven amb els facciosos, raó per la qual no tindria cap sentit que només es concedís permís a una i es prohibís a l'altra. Creiem, doncs, que els

PRIMERA REFERÈNCIA QUE CONFIRMA QUE ES VA ASSOLIR UNA CONSTRUCCIÓ

ANY	MUNICIPI	CONSTRUCCIÓ ASSOLIDADA	REFERÈNCIA
1770	L'Arboç	Castells de 6	«el castell de sis sostres»
1801	Valls	Pilars de 3 i de 5	
1802	Lleida	Castells de 6	«torres a la altura de seis estados»
1802	Tarragona	Castells de 7	«hasta la altura de siete»
1819	Valls	Castells de 8	
1835	Valls	3 de 8	«lo Castell de tres pilars de vuit»
1840	Barcelona	Pilar al balcó	
1841	Tarragona	2 de 8, pilar de 5 caminant	
1842	Vilafranca	Pilar de 6	«espedats de sis»
1845	Vilanova i la Geltrú	Castell aixecat per baix	«construir una torre elevando primero la cúspide y acabando por los cimientos»

Pagesos el devien demanar dies abans o després. De fet, a partir del 1845, la secció de comptabilitat del govern polític de la província exigia autoritzacions per celebrar reunions i diversions públiques, feien pagar i fins i tot posaven sancions, i s'obligava a penjar els permisos a la porta de la casa capitular, per la qual cosa és molt probable que l'autorització dels Pagesos es devia concedir en un altre moment.

A Reus, el 27 de juliol, van celebrar la festa de Santa Anna i la premsa detallava que «tuvimos las danzas del país, las torras, muchos fuegos artificiales concluyendo con saraos» (*El Fomento*, 30/07/1848).

A Vilafranca, per Sant Fèlix, els valencians van cobrar 960 rals. No sabem quins castells hi van fer, però n'esperaven veure de vuit: «la tan celebrada de valencians, en la cual se forman grupos de habilidad y equilibrio de ocho hombres de elevación colocados unos sobre otros» (*Diario de Barcelona*, 25/08/1848).

El final de la guerra arribà el 14 de maig del 1849, i s'iniciava una nova etapa per a les colles vallenques.

La primera actuació es produí al Vendrell, on la premsa s'hi referí així: «valencianos (vulgo Xiquets de Valls)» (*El Barcelonés*, 19/07/1849).

És la primera vegada que apareixia aquest nom, que definia perfectament el que estava passant. D'una banda, es mantenia la denominació tradicional de valencians. De l'altra, recollia la veu popular per referir-se als castellers vallenques, sense distinció de colles, els Xiquets de Valls.

A l'agost s'anunciava la participació dels Xiquets de Valls a Cubelles per als dies 14 i 15 i, a finals de mes, van ser a Vilafranca per Sant Fèlix, on van cobrar 1.000 rals. La premsa esperava veure-hi castells de vuit.

Aquell any encara hi va haver castells a Torredembarra per Santa Rosalia, a Montblanc per la Mare de Déu de la Serra, a Tarragona i a Alcover.

El 1850 es mantingué la dinàmica amb bones actuacions en diversos municipis. La primera referència la trobem a Vilafranca, on, per les festes de la Mare de Déu del Roser, el 5 de maig, hi va haver castells. Al programa es deia que entre els balls hi hauria el dels «Nois de Valls en cuyas atrevidas torres y castillos de hombres se admiraran por su destreza y agilidad» (*El Barcelonés*, 19/04/1850).

A Reus, per la festa major celebrada entre el 28 de juny i l'1 de juliol, també hi va haver castells. La premsa s'hi referia així: «embellecidas por las torres que se verificarán en los días mencionados, para cuyo objeto se han contratado infinidad de hombres y muchachos aptos para su desempeño» (*El Barcelonés*, 30/06/1850). Salvador Palo-

mar s'adonà que al programa els valencians i els castellers anaven separats, per la qual cosa sembla que el primer es podria tractar d'un dels balls tradicionals. A més, localitzà una crònica que ampliava els detalls sobre els castellers: «En la vigília arribaren los torrístes, forman dos torras o compañías, los balls o danzas del país anaren a compañía lo aguantament a las completas de San Pere, amb molta legria que causava veurer que tot Reus estava per obsequiar las festas» (2002: 21), on es confirmava la participació de dues colles.

Al Vendrell, segons el programa de festes, també hi van actuar els Xiquets de Valls (*Diario de Barcelona*, 22/07/1850).

Del 3 al 5 d'agost es va celebrar la festa major de Vila-seca i s'hi esperaven les «torres o castillos de hombres» (*El Barcelonés*, 29/07/1850). El 5 d'agost també es va celebrar la festa de la Mare de Déu de les Neus a Vilanova i la Geltrú, amb actuació castellera. Se'n conserva el rebut: «He recibido del señor alcalde corregidor de esta villa la cantidad de quarenta duros por los gastos de los Chiquets de Valls» i el signava Francisco Monserrat (ACG). Segons la premsa, els Xiquets de Valls «entusiasmaron á los concurrentes con sus difíciles y atrevidos ejercicios» (*Diario de Villanueva*, 07/08/1850). No sabem quin paper hi jugava Francisco Montserrat, si es tractava del vilanoví que va fer les gestions per contractar els vallenques, o si era un dels representants de la colla. Tampoc no sabem quina colla hi actuà, però per la relació posterior entre la vila i Gabriel Baldrich podria tractar-se de la Colla dels Menestrals.

A Tarragona també hi va haver castells per Sant Magí, i la premsa ho comparà amb Santa Tecla perquè hi va haver actuació castellera al davant de la Catedral (*Diario de Barcelona*, 23/08/1850).

Xavier Güell localitzà dues referències més. La primera a la Selva del Camp, on «no faltaba la indispensable dulzaina y tamboril con sus grupos de mocetones que hacian las torres á que son tan aficionados los de este país» (2011a), i la segona el 14 de setembre a Roda de Berà: «con un estruendo de grallas y allí trabajó el baile dels Chiquets de Valls hicieron (dos castells de vuit y torres espadats, etc.)» (2011b).

Per Sant Fèlix, a Vilafranca la premsa confirmava que s'hi esperaven els valencians per fer-hi torres i castells (*Diario de Barcelona*, 22/08/1850).

Tot i que no s'ha conservat cap detall sobre l'activitat de les colles a Valls, el més normal és que hi haguessin actuat, com succeí a la resta de municipis. I fins aquí el recorregut per la primera meitat del segle XIX.

Una activitat, diversos noms

L'aparició de la denominació «Xiquets de Valls» posava fi a una llarga etapa en la qual els castellers vallencs van conviure amb els balladors dels balls de valencians (en alguns llocs encara es mantenen aquells grups, però en d'altres ja havien desaparegut). De fet, el nom de valencians es va mantenir molts anys en les poblacions que veien actuar els castellers vallencs. Vegem-ho:

A Vilafranca, que és la població que més actuacions té ressenyades, sempre s'hi van referir com a ball de valencians, amb diferents variants ortogràfiques, tot i que el 1849 van especificar que es tractava de «las cuadrillas que forman castillos de hombres» i el 1850 amb «Nois de Valls».

A Tarragona, la denominació més utilitzada fou «danza de valencianos» fins que l'any 1849 hi afegiren «o castellés». No obstant això, a la capital, el 1794 el Baró de Maldà va diferenciar el ball de valencians dels castells descrivint-los així: «y la habilidad de Castells, o sostres de gent, amb un noy al capdamunt, fent-hi la figuereta», i el 1802, amb motiu de la visita reial, el cronista s'esplaià amb els detalls: «en la difícil maniobra de las torres, que forman subiendo, y manteniéndose en pie con el mayor equilibrio unos hombres sobre otros hasta el número de siete, y a veces de más».

A la resta de poblacions on s'han conservat referències, sempre s'hi van referir com a valencians, amb diferents variants en alguns casos. Excepte a Porrera, on el 1833, els van definir com els «chiquillos venidos de Valls».

A Valls, per contra, veurem que succeí de manera totalment diferent:

- 1791: «Noys de Castells».
- 1819: «Bayle que llaman de Valencianos», i seguia: «uno de Labradores y otro de Menestrales». En aquest cas, cal destacar que es tractava d'un document judicial i que va ser redactat per una altra persona, ja que el testimoni no sabia escriure.
- 1834: «los manestrals».
- 1835: «los Menestrales».
- 1843: D'aquest any hi ha dues referències. La primera fou Sant Joan, quan els van anomenar «grupos vulgo castells», i per la celebració de l'ascens al tron d'Isabel II van anotar «grupos llamados vulgamente castells».
- 1844: També hi ha dues referències. La primera era una resposta a les autoritats de Tarragona i hi deia

«los directores de las torres ó castells vulgo los valencianos». La segona va ser la reclamació dels diners per l'actuació al Catllar on s'hi van referir com «grupos vulgo castells».

- 1845: «las torres y castells que llaman».
- 1848: «las torres, vulgo castells».

La diferència és clara. De fet, a Valls només trobem dues referències que esmentin als valencians. La primera, la declaració dels assassinats del 1819. La segona, quan van respondre als tarragonins el 1844.

La manera en què es referien a l'activitat castellera evidencia que a Valls, com a protagonistes del sorgiment dels castells humans tal com els entenem avui dia, van tenir clar des del moment inicial, ja el 1791, que feien una cosa totalment diferent del que havia ballat el ball de valencians local. Per contra, als altres llocs sempre van ser vistos com una evolució del ball de valencians que ja coneixien i havien vist durant molts anys. Com a molt, alguna vegada es van veure amb la necessitat d'incorporar alguna descripció més detallada, cosa que confirma que ho entenien com una evolució de l'antic ball.

Així doncs, el nom amb el qual eren coneguts els castellers vallencs als pobles on actuaven era l'última reminiscència d'aquell ball de valencians que fou l'origen de tot. Estem convençuts que aquell anacronisme responia al fet que els vallencs feien servir el substrat de balladors dels balls locals en la majoria de poblacions on actuaven.

En definitiva, a partir del moment en què van entrar en escena els castellers vallencs es va establir una dilatada convivència entre els castellers i els balladors dels diversos balls de valencians. Tanmateix, no hem trobat cap document que ens permeti esbrinar per quin motiu els vallencs no van ser imitats per altres grups de valencians. De fet, només hem localitzat alguna referència a l'existència de grups tarragonins, tot i que hi intuïm la col·laboració vallenga, i alguna altra a l'activitat castellera al Camp de Tarragona, com afirmà Pascual Madoz, al seu *Diccionario geográfico, estadístico y histórica de España y sus posesiones de ultramar*:

En Tarragona y su Campo sobresalen los bailes que llaman de valencianos, que consisten en grandes grupos de hombres unos sobre otros, hasta el número de 8, formando torres de 2, 3 y 4 pilares; las hay también de un solo pilar de 5 y 6 hombres, y entonces se llama espadat, y todos estos grupos rematan en un niño de 9 ó 10 años de edad; los mas diestros en estas torres son los de Valls (1849: 625).

En qualsevol cas, Valls es convertí en el bressol dels castells i els vallencs en protagonistes únics d'una activitat que cada vegada s'aniria estenent més.

La recerca realitzada també ens permet aportar algunes altres valoracions que considerem oportú assenyalar.

La primera fa referència a l'extracte social d'aquells castellers. Com hem vist, inicialment hem localitzat que es tractava de jornalers, amb petites propietats agrícoles, que amb el pas dels anys van adquirir més terres, fins a convertir-se en pagesos.

Pel que fa als castellers, també podem afirmar que era un grup polititzat que, al llarg dels diferents conflictes que hem resseguit, van defensar les seves idees, fins i tot, amb les armes.

També hem pogut constatar que les relacions familiars eren molt importants, cosa que mostra que el món casteller era força tancat, i que el fet de formar part d'una colla es transmetia de pares a fills. Suposem que és en aquest context en el qual els castellers que canviaven de colla eren considerats una mena de traïdors, o «empasats», com afirmà Ballester.

Amb els pas dels anys, i veient que l'activitat castellera aportava un bon rendiment econòmic, sembla que els castellers van prioritzar aquesta activitat per sobre de les idees polítiques, si més no durant la dècada dels anys quaranta del segle XIX, fins al punt d'apreciar referències clares a la professionalització dels castellers (com evidencia el cas de Josep Batet Llobera, *el Casteller*).

La figura del cap de colla, en aquella època, segueix sent difícil de definir, ja que no n'hem trobat referències. Per això només podem intuir que les seves funcions anaven des de decidir les estructures que farien a cada actuació fins a qui ocupava cada lloc. Per la reclamació del deute del Catllar, del 1844, sabem que eren els encarregats de gestionar el cobrament de les actuacions i, per tant, sembla lògic que també fossin els encarregats de repartir els diners entre els membres de la seva colla.

Saber qui va ocupar el càrrec en cada moment és gairebé impossible, i només podem plantejar la nostra hipòtesi. En tot cas, però, queda clar que els germans Batet Llobera

no van ser els primers, perquè l'activitat castellera s'inicià abans del seu naixement.

Pel que fa a la Colla dels Pagesos, hem vist que els germans Salvador i Josep podrien haver ocupat aquest càrrec molts anys, per la qual cosa sembla que en un entorn on la família esdevenia tan important el primer cap de colla podria haver estat Jaume Batet Espelt *de las Anxanetas*. Després dels assassinats del 1819, tot indica que el succeí el fill gran, el Salvador, i, quan aquest entrà a la presó, creiem que el càrrec passà a mans de Josep fins que el primogènit recuperà la llibertat. De nou el Salvador va dirigir la colla fins a mitjans de la dècada dels quaranta, quan devia plegar. No sabem del cert qui el succeí, però podria haver estat el seu fill Agustí Batet Peris.

Pel que fa a la Colla dels Menestrals, les dades mostren que hi va haver una major mobilitat en la direcció. Les primeres referències apunten a Francisco Queralt Vallverdú, que estava relacionat amb els crims del 1819, però no podem afirmar si es tractava del cap o d'un casteller influent. Transcorreguts els 15 anys que els Menestrals tenien prohibit actuar a Valls, la documentació del 1834 i 1835 destaca la participació de *la Gralla* (podia tractar-se de l'Isidre Borrell o del seu fill Josep Borrell, ja que tots dos tenien el mateix renom) com a membre destacat, per la qual cosa potser, a banda de tocar l'instrument, exercia de cap de colla. Després trobem l'únic cap de colla que sabem del cert que ho va ser. Es tractava de Josep Batet Llobera, *el Casteller*, que pel que sembla ocupà el càrrec després del 1837 i s'hi estigué fins al 1848, quan el substituí Agustí Domingo Martí. La família Domingo l'hem localitzada en diversos moments, per la qual cosa podria formar part d'un grup més o menys influent. Aquest, però, va ocupar el càrrec poc temps —va morir el 16 d'abril del 1849— i sembla que el succeí Ramon Ribé Targa, dit *Xon*.

En conclusió, durant les dècades estudiades l'activitat castellera havia posat la pinya per, posteriorment, assolir construccions més altes, que fins llavors havien estat inimaginables per a aquells *Noys de Castells*, apareguts al recer de les festes en honor de la Mare de Déu de la Candela del 1791.

La Primera Època d'Or

(1851-1893)

Pere Ferrando Romeu

Hom considera que la Primera Època daurada dels castells s'inicia l'any en què es va assolir el primer castell de nou pisos de la història, en ocasió de la festa major de Tarragona de l'any 1851. Tot just acabada la Segona Guerra Carlina, el 1849, l'activitat castellera va registrar un important augment que aviat es va veure reflectit en la consolidació d'una expansió territorial, amb l'aparició de noves places castelleres i, també, en un augment del nivell casteller que havia de conduir a l'assoliment dels primers castells de nou. Aquests primers anys daurats, del 1851 al 1853, batejats amb la denominació de «trienni meravellós» van donar pas a altres temporades en què agents externs —com ara epidèmies, guerres, etc.— incidirien negativament en l'activitat castellera.

És una època de canvis, on s'abandona l'arcaica denominació del «ball de Valencians» a favor de «Xiquets de Valls», on apareix l'actual disposició del pom de dalt dels castells i on s'assoleixen les primeres construccions superiors als castells bàsics de nou. Les dues colles vallenques van esdevenir les principals protagonistes d'aquest període, malgrat que entre els seus components també hi havia grups d'aficionats i castellers d'altres poblacions, que reforçaven el seu nucli principal i permetien assolir grans actuacions.

Però a banda del paper predominant de Valls, cal tenir en compte que en aquesta època van sorgir altres manifes-

tacions castelleres en altres poblacions catalanes, com ara a Igualada, amb la seva Moixiganga; a Montblanc, amb els seus Torraires; a banda d'altres colles als voltants de la ciutat de Barcelona i, més tard, a Torredembarra i a l'Esplugu de Francolí.

Després d'una nova guerra carlina, la represa iniciada l'any 1876 va representar un nou impuls en l'activitat castellera, amb l'aparició dels noms de Vella i Nova per identificar les dues agrupacions locals vallenques, la rivalitat de les quals va originar actuacions memorables. Per citar-ne algunes, ens referirem a la de la festa major de Vilafranca del Penedès l'any 1880, la de Tarragona del 1881 o la de Santa Úrsula del 1883, amb construccions que fins fa poc anys no s'havien tornat a veure a les places.

Al llarg de la dècada dels anys vuitanta del segle XIX, però, diversos elements es van conjurar per influir negativament en l'activitat castellera, amb la qual cosa es van evidenciar símptomes clars de declivi: el darrer castell de nou pisos del període —documentat fins ara— es va aconseguir durant la festa major del Vendrell del 1893, i es tancava així aquest primer període daurat dels castells.

A continuació repassarem, any per any, el que va donar de si l'evolució castellera d'aquesta etapa històrica, amb les principals consecucions i tota la informació que ens ha arribat fins als nostres dies d'aquesta Primera Època d'Or dels castells.

1851

Com ja és ben sabut, tots els anys començats en 1 a Valls es revesteixen d'un caire especial per commemorar les festes decennals dedicades a la Mare de Déu de la Candela, instituïdes el 1791.

Tenint en compte la demostrada intensa activitat casteller dels anys anteriors, 1849 i 1850, un cop acabat el conflicte bèl·lic, hem de creure que entre els dotze balls que la premsa del moment anunciava que assajaven hi havia els castells. Aquesta suposició sembla que queda demostrada amb un document indatat, però que fa referència a l'època que estudiem, on podem llegir:

Valls, per les festes de la Candela, a mitjans del segle passat (segle XIX). Hi prenen part tots els grups representatius, gegants, nans, la giravoltadora àliga, ball de la primera... de Reus, hi són vinguts els valencians —valents hi han— que després de la dansa aixequen una torre humana. Si a Reus —valents hi han— nosaltres, «els xiquets» fills de Valls, els demostrarem el nostre braó o coratge aixecant un castell tan alt com el campanar de l'església de Sant Joan. I així va ser. (Climent 2013: 131)

Si més no, a la capital del Baix Camp s'anunciava, poc després, el ball de valencians durant les festes del barri de Santa Anna, segons llegim al *Diario de Barcelona* del 19 de juliol: «Según el programa que hemos visto impreso, en la tarde el primer día inaugurará la fiesta el baile de valencianos y las torres...» (Güell 1998b). Aquesta darrera expressió, que diferenciava el ball de valencians del de les «torres», ens mena a pensar que molt probablement els vallencs tornaven els jornals dels reusencs de la darrera Candelera i ara eren ells els que visitaren la ciutat de Prim per actuar novament al costat dels valencians de Reus.

En el cas que hagués estat d'aquesta manera, ens hem de fixar en la data en què tenen lloc les festes del barri reusenc de Santa Anna: el 25 i 26 de juliol, els mateixos dies que al Vendrell celebren la seva festa major honorant l'àvia de Jesús. Aquell any, segons la premsa barcelonina, «...además de las danzas de costumbre como son, mogigangas, palitroques, valencianos, vulgo “Xiquets de Valls”, pastorcillos, gitanas, diablos y otros, dirigirá este año la orquesta D. Gerónimo Perera...» (*Diario de Barcelona* 1851: BNC). Segons se'ns presenten aquestes dues actuacions de Reus i el Vendrell, podríem donar per fet que a Valls les dues colles castelleres eren plenament actives, i es repartien el calendari casteller.

Abans de continuar girant fulls al calendari, hem de retrocedir uns mesos per situar-nos al 20 de maig a Valls mateix, on es van alçar castells durant la benvinguda de dos diputats: «Ayer llegaron a esta villa los Sres. D. José Gasol y Porta, nombrado diputado para Tarragona, y D. Jaume Badia [Padrines], diputado por esta. Por la noche se les dió una gran serenata, a cada uno en particular, con acompañamiento del vall de valencians, los que formaban castillos al uso de este país...» (Solsona 1995d).

A la capital del Garraf també sembla haver fet fortuna la denominació que ja apareixia l'any anterior. Si bé el *Diario de Barcelona* del 18 de juliol anunciava que «no faltarán los célebres castillos de Valls» (Güell 1998b), en canvi, a la premsa vilanovina, un cop passada la festa, parla que «Los Xiquets de Valls operaron como acostumbra con la limpieza que les es propia; aunque lo mas variado, difícil y arriesgado queda reservado para mañana á medio día» (*Diario de Villanueva y Geltrú* 1851: BMVB). Malauradament, no sabem com va anar l'actuació el dia central de la festa, però la solvència de la plaça es va veure reflectida l'any següent, com comprovarem.

Una altra població penedesenca s'afegeix a la llista d'aquelles que incorporaren el nom de Xiquets de Valls per denominar els castells. Ens referim a Vilafranca del Penedès, que ho feu, com la resta, progressivament, tot emprant els dos noms: «...dos bailes de valencianos en competencia uno con otro hasta remontarse á tal altura que dejarán atrás á muchas torres [...] a recorrer las calles el drague, los gigantes, y los bailes de pastorets, cercolets, diables, gitanos, mogiganga y otros, entre ellos el tan celebrado de los xiquets de Valls» (Güell 1998b). Noms a banda, el primer anunci és especialment interessant per la referència que fa a totes dues colles actuant en competència, alhora que il·lustra una afició local dividida en dos bàndols que donaven suport cadascuna a la seva colla vallenca més afí.

Entrats ja al mes de setembre, hem de dirigir la nostra atenció a la població de Torredembarra, una plaça que, documentalment parlant, no s'incorpora al calendari casteller decimonònic fins al 1849, tot coincidint amb l'esclat casteller produït just després de l'acabament de la segona carlinada, però que, quan ho fa, se situa entre les capdavanteres en molt poc temps. La vinculació de la vila amb el Penedès des de feia segles i fins a la desfeta catalana al final de la guerra de Successió sembla veure's reflectida en la gasetilla publicada al *Diario de Villanueva* del 8 de setembre, perquè incorpora l'expressió «los chiquets de Valls», els quals «al salir de la iglesia y al acompañar á

la municipalidad á las casas consistoriales ejecutaron las siempre hermosas y dificiles torres» (Güell 1998b).

«Las danzas de valencianos», en plural, apareixen citades al *Diario de Barcelona* del 23 de setembre durant les festes celebrades a Mont-roig del Camp a primers de mes (Güell 1998b).

Però la campanada castellera, amb majúscules, va tenir lloc durant la festa major de Tarragona, ja que en aquella edició es va completar el primer castell de nou de la història. La temporada, com hem vist, s'havia presentat força atapeïda d'actuacions i els vallencs, acomboïats per una plaça de primer ordre com és la tarragonina, van creure que havia arribat el moment d'assaltar el castell de nou. Sortosament, l'ocasió va merèixer una crònica prou extensa que descriu —potser amb pocs detalls tècnics però amb suficients recursos emotius— com es va viure la gesta.

Escriben de Tarragona: La fiesta mayor de esta se celebró en la Sta. Iglesia Catedral con la pompa que se acostumbra todos los años; en la ciudad fue mucha la afluencia de forasteros, pero principalmente en donde se veía más aún era en todas las avenidas de la plaza de la Verdura, sitio en que en competencia se hacen las torres por las compañías de Valls y las de otros pueblos, desde las doce á la una y media. Por la tarde del 23 apenas podia transitarse por las calles del curso de la procesión. Ayer, al mediodia como es costumbre, se hicieron las torres y corrió la voz de que se trataba de probar hacer una de nueve pisos, es decir, nueve hombres uno encima de otro ó lo que es lo mismo, formar una elevación de 70 palmos de carne humana, proyecto bárbaro pero que por dos veces pudo llevarse á cabo, la primera se completó, pero al descender el niño que forma la cúspide de la torre, o mejor la veleta, desplomóse por su base, y solo se vieron en confusión miembros humanos formando una montaña. La segunda, reforzada cual convenia, ó como los inteligentes lo juzgaron preciso, se llevó a cabo y la deshicieron sin percance alguno. Todo el pueblo prorrumpió en un grito de entusiasmo aplaudiendo á los atletas que se hicieron memorables con lo que hasta el dia habia parecido imposible (*Diario de Barcelona* 1851: BNC).

La crònica conclou, sense cap dubte, que el primer intent fou carregat i la segona temptativa va completar-se, un detall que cal emmarcar en la filosofia decimonònica que els castells s'havien de descarregar per assolir l'èxit. La principal ambigüïtat del text és aquella part on explica que la segona temptativa es va alçar «reforzada cual con-

venia», unes paraules que han originat un ampli debat, que a hores d'ara roman encara obert, entre aquells que afirmen que el cronista parla del folre i que, per tant, el primer castell carregat fou assolit sense aquesta solució tècnica, i els que creuen que el que es va fer fou augmentar el nombre de components d'aquest, i passant per aquells que creuen que els canvis només van afectar un tronc més reforçat. Sigui com sigui, les dues primeres aletes en un castell de nou pisos eren ja una realitat.

Un altre aspecte que deixa a l'aire la crònica que hem llegit és saber quina colla es va endur els llores del primer castell de nou completat de la història. En aquest sentit, ens hem de remetre al treball de Xavier Güell (2002b: 12-20) segons el qual, i fent una anàlisi dels posteriors castells de nou bastits, conclou que el primer cal atribuir-lo a la colla dels Menestrals o la Roser.

La temporada es va cloure amb l'anunci que publicà *El Barcelonés* del dia 6 de novembre al voltant de la festa major d'Altafulla, també a principis de mes, on s'afirmava, sense embuts, la presència de «el tan conocido [ball] de valencians en el que no hay duda se esmerarán estos esforzados vecinos en formar el castell de nou, lo que poquisimas veces se ha logrado por su arriesgada y atrevida ejecución...» (Solsona 1993b) El ressò de la gesta dels primers castells de nou encara retronja, i els aficionats altafullencs, amb aquesta única notícia coneguda durant els primers 75 anys del segle XIX a la vila, desfermaven l'eufòria.

1852

L'any començava al nostre país amb tot un seguit de celebracions amb motiu del naixement de la llavors hereva a la corona espanyola, la infanta Isabel, princesa d'Astúries, el 20 de desembre anterior. A Barcelona, entre altres actes, va tenir lloc l'estrena de la comèdia *La festa del poble*, de Francesc Renart i Arús, al Gran Teatre del Liceu la nit del 21 de febrer. En el transcurs de l'obra, i a dalt de l'escenari, havien d'actuar quatre elements populars representant les quatre províncies: «el ball rodó, el ball de plaza, el contrapàs y las torres dels xiquets de Valls...» (Güell 1998h). Una consulta al text manuscrit de l'obra ens confirma la participació de «los castells de Tarragona, cuya música serán únicamente la gralla y el tamboril» (BAB), en representació d'aquesta demarcació i fent palès que l'activitat castellera havia assolit ja una elevada quota de popularitat al nostre país.

El mateix dia que a Barcelona els Xiquets «feien teatre», a Tarragona la premsa anunciava que, per les mateixes celebracions reials, «a las 12 se harán las torres en los puntos de costumbre» (Güell 1998d). Davant d'aquesta coincidència de dates, ens hem de tornar a preguntar si a cada població s'hi va desplaçar una colla diferent o bé dues faccions de la mateixa. Pocs dies després, el 28 i 29 de febrer, fou la ciutat de Reus la que va programar «las torres» en les mateixes celebracions natalícies (Güell 1998d).

El naixement de la infanta Isabel revifà el debat dinàstic entre els seus partidaris i els detractors. A Valls, uns i altres protagonitzaren diversos enfrontaments el 12 d'abril, durant la celebració de la Pasqua de Resurrecció, i es posà al descobert que aquesta polarització també arribava al terreny casteller: «lo que realmente sucedió fue que el dia de comer la mona salió una colla de castellers, conocida por la Cuadrilla de Payeses, enemigos del sistema liberal y, por tanto, partidarios de la familia del pretendiente de la corona de Isabel» (Climent 2003: 134). Els escenaris de les disputes foren el cafè de l'Antonino, lloc de reunió dels liberals, i el cafè del Rus, punt de trobada dels carlins.

Els Pagesos van celebrar amb una actuació castellera la festivitat del seu patró —Sant Isidre. Segons *El Barcelonés* del dia 17 de maig, les autoritats «salieron al balcón para presenciar los bailes y en particular el de castells» (Solsona 1995d).

Dos dies després, el 17 de maig, la imatge de la Mare de Déu del Lledó fou retornada al convent dels Caputxins un mes després del seu trasllat, un cop fou concedit el benefici de la pluja. En aquesta celebració Francesc Ballester (1920: 156) situava un intent de tres de nou, tot i que, com veurem, va errar l'any: «el 1845, amb motiu de tornar a sa ermita la mare de Déu del Lledó, després de les pregàries, es provà el 3 de 9, que va caure...» L'errada de l'any —però no de la festa— fou estudiada per Xavier Güell (2002b: 12-20) a partir de les notícies aparegudes a la premsa del moment, que certifiquen aquesta celebració i donen sentit a la continuació de la frase de Ballester: «...i no va fer-se [el 3 de 9] fins per Sant Joan vinent, diada de la festa major». Ja hem vist que el primer castell de nou fou alçat el setembre de l'any anterior. Així ens ho recorda el *Diario de Barcelona* del 8 de setembre del 1852: «el año pasado se hizo en Tarragona lo castell de nou, considerado hasta entonces como imposible» i que «después se hizo en Valls, y en algun otro punto» (Güell 2002b). Aquest castell de nou vallenc ha de ser, doncs, el que cita Ballester, i el segon de la història.

Després d'una nova actuació documentada a Barcelona, els dies 16 i 17 de juliol —on, per cert, el *Diario de Barcelona* del 18 no deixava gaire ben parada l'activitat— i un anunci de castells de nou a la festa major de Constantí l'1 d'agost, ens hem de situar a la festivitat que els vilanovins honoren a la Mare de Déu de les Neus, perquè allí es va completar el tercer castell de nou de la història. Fou aquell «otro punto» que esmentava la crònica que acabem de veure. La premsa local ho deixava prou clar: «...se ha verificado el castillo de nueve y que ha sido la admiración de cuantos lo han visto, pues no creemos que se hubiere verificado nunca en esta villa y pocas veces en otras poblaciones donde estos juegos les son peculiares» (*Diario de Villanueva* 1852: BMVB). A l'entorn d'aquesta actuació existeix una notícia rellevant perquè, a part de confirmar la informació de l'assoliment d'un castell de nou, identifica el cap de colla i, de retruc, l'agrupació protagonista: «Los llamados xiquets de Valls hicieron por primera vez el castillo de nueve, y cuyos preparativos dirigió personalmente D. Gabriel Baldrich, guerrillero muy conocido en este pais y que mas tarde gracias a su genio levantisco llegó a teniente general de los Ejércitos Nacionales» (Güell 1998a). El personatge no és cap altre que el militar i polític liberal Gabriel Baldrich Palau. La seva afiliació política, tenint en compte el posicionament ideològic dels respectius dirigents de les dues agrupacions vallenques en aquest moment, el situa al bàndol de la Colla dels Menestrals o la Roser i, per tant, concreta que els primers castells de nou bastits de la història cal atribuir-los a aquesta agrupació. Aquesta afirmació es veurà reforçada més endavant, com veurem, per altres dades.

Diverses sortides a la Geltrú —14 d'agost—, Tarragona —per Sant Magí—, Igualada —amb l'anunci ja de dues colles de la Moixiganga, una de les quals es va traslladar a Manresa pocs dies després— i Vilafranca del Penedès, ens condueixen a la festa major de Torredembarra, on el *Diario de Barcelona* del 8 de setembre posava al descobert una actuació impressionant: «Al arrojo de estos naturales se agregaba la competencia de las “collas de Valls” que se estimulaban mutuamente y accedian a todo lo que se les proponia por atrevido que fuera. No se contentaron ya con el “castillo de nueve limpio desde los segundos”, sino que hicieron torres de ocho empezando por la cúspide, que es lo más asombroso que se puede ver. Este consiste en poner un chiquillo con un pié en cada espalda de dos hombres que están de frente cogidos por los brazos, levantar los tres y ponerles dos debajo, levantar los siete y ponerles otros dos debajo, y así sucesivamente, hasta que

son trece los que se levantan para poner encima de los que forman la base. Hubo también castillos de cinco pilares y otros prodigios que jamás se habían visto.»

Sigui com sigui, el que sembla evident és que encara no s'havia acomplert un any del primer castell de nou i el nivell casteller no parava de créixer. Una altra prova d'aquesta pujança la trobem a Tarragona mateix, per Santa Tecla, quan es tornen a alçar «torres o castillos, en los dos días desde las doce a las dos, llegando a formarlas hasta de nueve cuerpos» (*Diario de Barcelona* 1852: BNC). El nivell dels nou pisos, doncs, semblava consolidat.

1853

La febre castellera viscuda durant les darreres temporades queda reflectida en diversos anuncis d'actuacions. Uns avisos que, malgrat que desconeixem si es van complir els objectius marcats, posaven al descobert una eufòria més que evident. Aquest és el cas de les festes en honor a sant Antoni Abat, a Vilanova i la Geltrú, a les quals, i malgrat la inclemència de la data, el 17 de gener, el *Diario de Villanueva* del dia abans anunciava el pilar de vuit: «Se nos ha dicho que han llegado ya los Xiquets de Valls y que entre otras de las evoluciones de que están encargados, se han empeñado en verificar el nunca visto espadat de ocho pisos. Allá veremos» (Güell 1998f). Un cop passada la festa, només ha quedat constància dels 14 duros desemborsat «al vall de valencians».

Un ball que continuà coexistint amb els castells durant bona part del segle XIX, com anirem comprovant. És el cas de Tàrrega, on aparegueren anunciats a les festes de les Santes Espines, a mitjans de maig (Solsona 1993c), i també a les festes del barri de Santa Anna de Reus, aquí al costat de «las famosas “torres”» (Güell 2002a).

L'ús del nom Xiquets de Valls per descriure els castells continuava prenent força. És el cas dels respectius anuncis de les festes majors del Vendrell i Vilanova i la Geltrú, que ja l'havien consolidat en el seu vocabulari i havien arraconat l'arcaic «valencians». De la capital del Baix Penedès, precisament, ens ha arribat la notícia d'un veterà casteller de Roda de Berà, de 82 anys, que va parar un pilar de cinc durant les festes de Sant Salvador —la festa major petita vendrellenca— tot apostant que es veuria capaç de parar el de sis... (*Diario de Barcelona* 1853: BNC).

Aquesta transició d'un nom a l'altre ens porta, alguns cops, a plantejar dubtes sobre a quin dels dos elements es refereix la crònica. És el cas de la festa major d'Iguala-

da, on el periòdic *El Presente* del 18 d'agost anunciava «el muy antiguo y siempre celebrado baile de la patera, el de bastoneros, el de mojjiganga, el de pastores, y otros, entre ellos el de valencianos, nuevo en esta población» (Solsona 1995b). Fou aquesta la primera visita dels vallencs a la capital de l'Anoia? O era, encara, un ball de valencians?

A Vilafranca, l'anunci es resol amb la següent fórmula: «...levantarán grandes grupos, torres y castillos los valencianos, entre ellos el muy atrevido y difícil de nueve hombres formándolos y desaciéndolos algunos por debajo» (Solsona 1994a). Segons els documents existents, l'altura dels nou pisos no es va assolir a la capital de l'Alt Penedès fins al 1860, com veurem en el seu moment.

En una extensa carta publicada al *Diario de Barcelona* el 8 de setembre el periodista i polític fill de Torredembarra Joan Mañé i Flaquer ens exposa la situació en què es trobava l'activitat castellera amb una concreció i uns detalls mai vistos fins llavors. I és que el mateix Mañé reconeixia sentir una veritable passió pels castells. D'aquesta carta extraïem alguns retalls que considerem clau per entendre on ens trobem en aquest precís instant.

En primer lloc, Mañé confirmava que l'afició «aumenta cada día, y con la afición progresiva el arte de hacerlos, que debe también parte de sus adelantos al estímulo de la competencia». Diferenciava les construccions en «espadats ó pilá», «torre» i «castell». Del primer grup, deia que el de sis altures «ha logrado también andar y aún subir escaleras, por medio de apoyo á los pies del segundo» i que el pilar de set «este año se ha visto aquí el prodigioso fenómeno de andar catorce pasos los espadats de siete con forros ó puntales hasta los pies de los terceros.» Pel que fa a la «torre», «se había logrado hacer de 7 limpia, pero este año la hemos visto de 8 servan peus de tersos, esto és, sosteniendo con puntales los pies de los terceros.» I, pel que fa al «castell», Mañé explicava que aquest nom servia per anomenar el que té tres components per pis: «años atras, no muchos, cuando se lograba hacer el castillo de ocho ya no se pedia más, y se daba por salvada la honra: ahora el castillo de ocho se considera como un juego, pues que el año pasado se hizo una vez el de nueve y este año se ha logrado hacerlo siempre que se ha intentado.» Tenint en compte que feia dos anys que s'havia completat el primer castell de nou, i no un, ens preguntem si la darrera afirmació de Mañé corresponia al panorama casteller general o se centrava en la seva vila.

Continuant amb la lectura de la carta, ens assabentem que «el de ocho se hace ya empezando por la cúspide» i que «este año se ha hecho, por segunda vez solamente, los

cuatro pilares de 9, que es una pirámide cuadrangular; y, por primera vez, los cinco pilares de 8». Per tot plegat, el periodista ens dibuixa un panorama casteller de primera magnitud, amb diversos castells inèdits estrenats en poc temps. Pel que fa a l'actuació de la seva vila, només deia que «la lucha de las dos collas ha dado por resultado este año una emulación extraordinaria y un éxito inaudito en casi todo lo que se ensayó, siendo así que se han probado cosas que antes se tenían por imposibles».

Tres setmanes més tard, les dues colles vallenques es tornaren a trobar cara a cara, durant les festes de Santa Tecla a Tarragona. A la crònica postfesta, publicada al *Diario de Barcelona* del 27 de setembre, es tornava a fer palesa aquesta meteòrica progressió de l'activitat casteller: «Las “torres” o “castells” por las dos collas rivales en los días transcurridos han sido sorprendentes, y al paso que llevan no sabremos a donde iran a parar por que antes eran de mérito y de gran fuerza las de seis pisos, después de siete, hace poco de ocho, y últimamente las hacen de nueve.» Certament, els castells havien entrat en una època daurada. L'historiador casteller, també torrenc, Lluís Solsona Llorens va batejar aquest període 1851-53 com «el meravellós trienni casteller» en un article publicat l'any 1993 i que ha fet fortuna dins de la historiografia castellera.

1854

El calendari casteller sembla haver adoptat, en aquests anys, tot un seguit d'actuacions que es repeteixen d'un any a l'altre. Així ens trobem, igual com l'any anterior, que la primera notícia ens arriba de Vilanova i la Geltrú, on, segons el *Diario de Barcelona* del 21 de gener, durant les festes de Sant Antoni Abat celebrades el dia 17 de gener van actuar els «valencians o sea “xiquets de Valls”» (Col·l. M. Bofarull).

L'altra sortida que sembla consolidada és la que els pagesos de Valls celebren en honor al seu patró, sant Isidre, a mitjans de maig. En aquest cas la notícia ens porta a certificar l'activitat de la colla homònima, la dels Pagesos, mentre ens queden moltes sortides sense escatir-ne la paternitat a una o altra agrupació vallenca.

Una altra cosa és quan les trobem totes dues rivalitzant a la plaça. Fou el cas de la festa major de Valls d'aquest any 1854. En aquesta ocasió la competició va derivar cap a terrenys no desitjats. Les pugnes ideològiques que ja hem vist als inicis del 1852, sumades a les castelleres que també

hem anat documentant, van originar enfrontaments entre les dues colles vallenques. Llegim la crònica publicada al *Diario de Barcelona* del 29 de juny:

La fiesta de esta población no fue tan satisfactoria como esperábamos, pues las dos colles de castells entraron en altercados y el señor alcalde dispuso que se retiraran ya antes de pasar a la parroquia con los señores del Ayuntamiento. Al mediodía se les concedió licencia; pero luego de levantada la primera torre repitieronse las disputas, y la autoridad mandó despejar la plaza para evitar desgracias. Tampoco se les permitió acompañar la procesión. (Solsona 1995d)

Les disputes entre les agrupacions van continuar poc temps després. Segons va recollir Francesc Ballester (1920: 156) de fonts orals, «per les festes celebrades després del còlera del 1854, o per les festes de Sant Baldomer del mateix any, a la nit, al carrer de la Carnisseria, es carregà el 3 de 9 per l'altra colla, que va caure per un cop de pedra tirada al tormell d'un quart, però va poder-se fer l'endemà».

La informació conté alguns elements prou interessants, a part de la confirmació que la rivalitat entre les dues agrupacions continuava a foc roent. En primer lloc, Ballester inseria aquest text just després de la part on comentava l'intent d'un castell de nou durant les festes de la Mare de Déu del Lledó, que es va completar finalment per Sant Joan (vegeu 1852). Ara Ballester situava aquest parell de tresos de nou a càrrec de «l'altra colla». Si, com ja hem comentat en el seu moment, aquells primers castells de nou foren atribuïts a la Colla dels Menestrals, hem de concloure que ara ens trobem davant de les primeres construccions documentades d'aquesta altura per part dels Pagesos.

Per altra part, Ballester situava l'incident del cop de pedra en unes festes amb motiu de l'acabament del còlera o bé en unes altres celebrades per Sant Baldomer. En aquest sentit, sabem que a l'estiu d'aquest 1854 es va produir una epidèmia de còlera que va trasbalsar les nostres comarques i va obligar a suspendre moltes festes majors. A hores d'ara tan sols coneixem la sortida dels Xiquets de Valls a la de Vilanova i la Geltrú. Un cop finida l'epidèmia, a Valls, els dies 11 i 12 de setembre es van celebrar les al·ludides festes, on sabem que es van alçar castells: «Como en toda fiesta mayor de Valls, la mañana concluyó con las torres que los Xiquets de Valls levantaron en la plaza de la Libertad» (Puigjaner 1881: 294). Quant a les festes per Sant Baldomer, sembla que foren a començaments de l'any següent, com veurem.

També els tarragonins ajornaren la seva festa major, que no es va poder dur a terme fins al 16 d'octubre. Les celebracions foren rellevants, ja que s'honoraren alhora sant Magí i santa Tecla per haver intercedit en l'epidèmia. Castellera parlant, i en clau tarragonina, aquesta edició aporta alguns detalls molt importants. Segons documentació oficial, «no duda el Ayuntamiento que los Gremios de Pescadores y Mareantes harán su acostumbrado baile de valencianos con sus torres, a cuyo fin espera se sirva Ud. invitar a sus prohombres» (Bertran 1989). La vinculació d'aquests dos gremis als castells és prou explícita per demostrar el seu grau d'implicació amb l'activitat. A més, la informació pren encara més relleu quan coneixem el resultat: «los castilleros se marcharon á situarse frente a la antigua casa de la ciudad, y allí, reunido ya infinito número de espectadores se hicieron torres de hasta de nueve pisos de gente humana.» Desconeixem, ara per ara, si tot el gruix humà era autòcton o hi havia col·laboració vallenga, ni tampoc el seu percentatge. Bertran, en aquest sentit, és taxatiu en el seu treball: «la colla dels Pescadors era un grup casteller plenament tarragoní.»

1855

Reprenem les referències a la festivitat de Sant Baldo­mer, citada, com hem vist, per Ballester quan volia situar uns incidents entre les dues colles vallengues, per concloure que aquestes devien correspondre a les que se celebraven en honor al general Baldomero Espartero el dia de la seva onomàstica, el 27 de febrer. En aquest sentit, sabem que aquest 1855 a Valls hi van concórrer els castells, segons la crònica publicada al diari *La Iberia*: «También recorrían las calles la gralla y el vall de valencians» (Güell 2012i). Si, com hem comentat en l'anterior apartat, tot sembla indicar que la colla actuant fou la dels Pagesos, i, tenint en compte el tarannà liberal de l'homenatjat, podríem plantejar la possibilitat que, davant del dubte plantejat pel mateix Ballester de si l'actuació «del cop de pedra» fou aquesta o la del còlera, sembla que es devia tractar de la segona, mentre que la sortida per homenatjar Espartero s'hauria d'atribuir als Menestrals.

Pel que fa a la festa major vallenga, aquest cop poca cosa ens n'ha arribat, tret que s'hi van fer castells amb la presència de molts forasters (Solsona 1995d).

L'estiu ens porta a documentar per primer cop una actuació a Calafell, durant la seva festa major, amb accident

inclòs, car l'enxaneta va caure i va quedar inconscient, però, segons el *Diario de Villanueva*, «por fortuna a las pocas horas se halló en disposición de volver a las andadas» (Güell 2010b). A Igualada, segons el programa d'actes, la seva Moixiganga preveia executar «los más atrevidos y sorprendentes pasos del baile de valencianos», en una clara referència a la seva evolució cap a les construccions humanes.

L'any 1855 conclou amb sengles notícies dels «valencians ó castells dels Xiquets de Valls», a Vilafranca del Penedès i a «las dos cuadrillas que formaron las torres en la festividad de Santa Tecla» a Tarragona, sense cap detall sobre els resultats a plaça. Uns desenllaços que s'intueixen inferiors als produïts durant els anys anteriors, de plètora castellera.

1856

Amb un to una mica més animat se'ns presenta aquest any si ens atenem a les notícies localitzades fins ara. Abans d'entrar de ple a l'estiu, a mitjans de maig la població de Tàrrrega va veure «por fin el de valencianos practicando frecuentemente sus acostumbradas torres y columnas de hombres de tres, cuatro ó cinco de elevación, por el estilo que se practica en el campo de Tarragona» (Solsona 1993c), i que perfectament podria correspondre a una manifestació dels mateixos targarins.

La tradicional actuació a Vilafranca del Penedès, amb l'anunci de «dificiles y sorprendentes torres de los chiquets o valencians» (Solsona 1994a), va donar pas a una altra a Reus el 14 setembre per les festes de Misericòrdia amb novetats interessants, car es documenta el tres de nou. La notícia és extreta d'un dietari de l'escriptor reusenc Francesc Torné Domingo: «...la compañía de las torres de los Chiquets de Valls empezaron en hacer castillos de hombres en la plaza media luna de la ermita, siendo el principal de todos, uno de tres pilares de nueve hombres de elevación...» (Palomar 2002). El manuscrit porta data del 1870 i la seva referència queda prou avalada pel fet que el seu autor era un gran coneixedor del seguici festiu, ja que va escriure una gran quantitat de balls parlats.

Tot just una setmana més tard, a Tarragona, es repetiren els castells de nou pisos, si ens atenem al que diu el *Diario Mercantil* de la mateixa ciutat a l'edició del dia 25 de setembre: «se han hecho torres ó castillos, como siempre, hasta de nueve pisos, de ellos, algunos regulares y otros bastante flojos y desgraciados» (Solsona 1993a).

1857

Tal com suposàvem l'any anterior, el ball de valencians que actuava a Tàrrrega per la seva festa major era realitzat per «jóvenes aficionados» de la població (Solsona 1993c). Pels mateixos dies, a Valls van rebre la visita del governador civil, tot coincidint amb les festes de Sant Isidre. Segons el *Diario de Barcelona* del dia 18 de maig, el personatge «pudo admirar las celebres torres o castells en que se muestran tan diestros y fuertes los hijos de esta tierra» (Solsona 1995d). Una sortida que, si ens atenem a la data efectuada, l'hauríem d'assignar a la colla local dels Pagesos.

Després que el *Diario de Barcelona* del dia 24 de juliol anunciés «castillos» a la festa major del Vendrell que s'iniciava l'endemà, ens trobem amb l'anunci del «ball de valencians» per Sant Magí, a Tarragona (*Diario Mercantil* 1857: BHMT). L'antiga expressió per designar els castells encara es resistia a desaparèixer. La crònica postfesta, malgrat la consuetudinària eixutesa de detalls, ens descriu una llenya: «estas torres ó castillos poca novedad debian ofrecer, porque solo reducidas personas tomaban parte en ellas. Sin embargo, lo que esta fracción hizo no se si comunmente si nos guiamos por la seguridad con que efectuó las torres, no desgraciándose más que una de las más difíciles» (*Diario Mercantil* 1857: BHMT).

Continuant amb Tarragona, per Santa Tecla, tot i que «las torres o castillos casi puede decirse ha sido improvisada», l'actuació no va anar pas gens malament: «a pesar de esto y de no ser mas que una COLLA, la llamada de los pescadores, la de la fiesta, se portó bien, en particular el primer dia, levantandose torres hasta de nueve pisos de carne humana» (Solsona 1993a). Un cop més, doncs, queda ben palès el vigor de la colla dels Pescadors tarragonina en l'assoliment de les nou altures.

La visita de personatges rellevants de l'època —ja fossin monarques, religiosos, militars, etc.— acostumava a ser un motiu per requerir el concurs dels castells. És el cas de la vinguda d'Antoni d'Orleans, duc de Montpensier, a Barcelona a mitjans d'octubre. Segons el *Diario de Barcelona* del dia 18, «no será pues extraño que aparte de las modestas quanto animadas contradanzas del país, y sobre todo el característico “vall rodó” figuren las sorprendentes torres de “xiquets de Valls” y las ligeras danzas de valencianos» (Català i Roca 1981: I, 98). Tot i que desconeixem si, finalment, es va anar a Barcelona, el text és prou interessant perquè situa, costat per costat, xiquets i valencians.

Seguint amb el tema de les visites, Tarragona va rebre el 3 de novembre el nou arquebisbe, Josep Costa Borràs.

Segons la premsa local, «en la plaza del palacio, que se hallaba cuajada de gente, se hacian torres de siete y ocho pisos» (Güell 2011g).

1858

I si les visites de personatges es convertien en motiu d'actuació, també hem d'incloure, com ja hem vist en altres ocasions, les festes per honorar algun esdeveniment rellevant. Sense moure'ns de Tarragona, la ciutat va celebrar el naixement de qui seria el futur rei, Alfons XII de Borbó. Tot i la inclemència de la data —a mitjans de gener— el *Diario de Barcelona* del dia 11 anunciava «torres ó castillos por los muchachos de Valls» (Güell 1998c). És prou interessant la referència als vallencs després de les diverses notícies que hem anat desgranant sobre castellers tarragonins. Tornant a l'actuació, ens ha quedat el detall que la colla va alçar alguns castells dins del centre penitenciari «con lo cual les facilitó un momento de expansión a los presos, propio del dia» (Güell 1998c).

Per aquests mateixos dies Vilanova i la Geltrú celebrava l'annual festivitat en honor a sant Antoni Abat, en què, com ja hem vist en altres ocasions, també s'hi van incloure castells. Els vilanovins van tenir repicó aquest any: durant la seva festa gran, a principis d'agost, la premsa local comenta la presència de «los “Xiquets de Valls”» (*Diario de Villanueva* 1858: BMVB). I, encara, en relació a la més que contrastada solvència castellera dels seus aficionats, sabem que alguns vilanovins benestants que estiuejaven a l'Espluga de Francolí —tot aprofitant la reconeguda fama de les seves aigües— van ajudar a sufragar les despeses de la festa major local celebrada a finals de juliol. D'aquesta manera, i per primer cop, documentem l'anunci d'una actuació castellera a l'Espluga.

Pel que fa al nivell casteller, i fent un xic de recapitulació, observem com després del «trienni meravellós» que van conformar els anys 1851, 1852 i 1853 van venir uns anys d'una intensitat menor, tot i que hem pogut documentar castells de nou gairebé cada temporada. Arribats a aquest punt, donem novament la paraula al vallenc Francesc Ballester (1920: 156), perquè ens situa una nova gesta: «El 19 d'agost de 1858 una de les colles fa el pilar de 8 a Vallmoll i el 24 del mateix mes l'altra colla el fa a Alió.» Tot i que la font informativa de Ballester devia ser oral, el cert és que nous documents apareguts amb posterioritat corroboren la notícia. Vint anys després, el *Diario de Tarragona* del 26 de setembre del 1878, a propòsit d'haver-se

La Moixiganga d'Igualada

Xavier Güell Cendra

La paraula «moixiganga» contempla diversos significats relacionats amb la festa. Un es refereix al ball o dansa on s'escenifiquen els passos de la Passió i Mort de Jesucrist. Els quadres plàstics es denominen misteris i els actors destaquen per pujar els uns sobre els altres amb l'única ajuda del propi cos.

La manifestació és pròpia de l'àrea primigènia dels castells, el Camp de Tarragona, el Penedès i algunes poblacions limítrofes, com Igualada, la més significativa. En aquests llocs va esvanir-se durant la segona meitat del segle XIX i les primeres dècades del XX, a excepció del cas de Sitges. En els darrers temps s'ha revivificat, amb distinta sort, a Barcelona, Igualada, Reus, Tarragona, Valls, Vilafranca del Penedès i Vilanova i la Geltrú. A banda, també se'n fan representacions a l'Arboç, Badalona, Castellterçol, Olesa de Montserrat i Lleida, sobretot, a cura d'esbarts, sense integrar-se als seguicis populars i, en alguns casos, anant més enllà de la representació de la Passió per incorporar figures d'altres característiques o la lectura de passatges bíblics.

La gestació de la moixiganga s'emmarca en el renaixement religiós de la Contrareforma, en què l'Església catòlica va defensar una renovació de la fe, que es va definir en el Concili de Trento (1545-1563), davant la irrupció de la Reforma protestant. La moixiganga s'entén com una arma propagandística que recorre els carrers capaç d'emocionar o intimidar els fidels, com els passos de Setmana Santa, que també popularitzen les escenes de la Passió.

La tradició de la moixiganga, però, va iniciar-se a final del segle XVIII, amb els papers a hores d'ara a la mà, també com a instrument de l'Església oficial, i de les autoritats civils, davant dels excessos del poble ras en les solemnitats. Les crides a l'ordre van sovintejar en aquelles dècades, tant des del poder eclesiàstic com des del reial, per denunciar els excessos dels intèrprets dels entremesos i les comparses durant les desfilades. El desgavell va sorgir de la familiaritat i, a continuació, de les maneres inapropiades a l'hora de celebrar els ri-

tuals religiosos i, també, de la influència del pòsit pagà i rural en les manifestacions populars representades als seguicis.

L'aparició de la moixiganga, d'altra banda, també va coincidir amb el traspàs de les figures festives de la processó de Corpus als seguicis de festa major. Durant els segles XVIII i XIX va incentivar-se el festeig de la diada del sant patró local en detriment de la celebració del Corpus, instaurada per l'Església molt abans, a principi del segle XIV, per combatre l'heretgia que negava la presència de Crist en l'eucaristia.

En aquest context, l'aparició de la moixiganga també ha suggerit aquestes lectures. Com ha assenyalat el reusenc Salvador Palomar Abadia, «L'explicitació d'un tema sagrat com a objectiu de la representació» va possibilitar «la pervivència de les pràctiques festives» en voga entre la població. Però també, «a l'inrevés, l'adopció de pràctiques populars» va «reforçar la festa religiosa en crisi» (Palomar 2007: 55). El tarragoní Jordi Bertran Luengo, el mateix Salvador Palomar Abadia i d'altres han afegit que va ser un pacte entre les manifestacions religioses i els nous postulats civils que, de retruc, va traduir-se en la continuïtat d'expressions festives d'antany: «La moixiganga representa l'aliança entre els nous corrents civils i la continuïtat de les expressions religioses, que coexistiren en lloc d'esdevenir antagònics. A la pràctica actuaven dues manifestacions diferenciades: d'una banda, la més religiosa i simbòlica, la moixiganga; de l'altra, la més gimnàstica, els valencians» (Bertran, Kovács, Massip, Orriols, Palomar i Sugranyes 2006: 252).

La particularitat que la moixiganga, el ball de valencians i els castells compartissin una mateixa geografia i escenaris, els seguicis i actes festius del Camp de Tarragona i del Penedès, i que contemplessin el bastiment de torres humanes, per un altre cantó, han suscitat que es consideri la moixiganga un precedent dels castells. L'exemple de la d'Igualada ha fet decantar la balança a molts. En aquesta població, la moixiganga

va cultivar tant el repertori religiós dels misteris com el competitiu dels castells. Aquestes particularitats van fer que moixigangers o moixigangueros esdevinguessin sinònims de castells i castellers.

Però, si les darreres investigacions han apuntalat la tesi que els castells deriven del ball de valencians, no pot afirmar-se el mateix de la moixiganga, com s'ha defensat repetidament des de postulats difusionistes, atès que els balls de valencians són documentats molt abans de la moixiganga i la gestació dels castells, paral·lela a la presència coneguda de la moixiganga. Les notícies de balls de valencians abracen el segle XVII i, sobretot, abunden a partir del segle XVIII. Les de la moixiganga, a partir de final del segle XVIII i, sobretot, a la primera meitat del segle XIX. Els castells pròpiament dits van néixer a cavall dels segles XVIII i XIX. El suposat parentiu entre la moixiganga i els castells ha estat condicionat per la dificultat d'escatir fronteres entre diverses expressions, totes traçades amb la regla universal d'enfilem-se els uns damunt dels altres amb l'ajuda exclusiva del propi cos.

La participació de la Moixiganga d'Igualada en la gènesi dels castells tampoc no pot esgrimir-se, perquè tot apunta que va inclinar-se pels castells en una data posterior al 1849, és a dir, amb els castells ja gestats i les colles vallenques, els Xiquets de Valls, anant a totes des d'almenys les últimes dècades.

El programa d'actes de la festa major d'Igualada del 1852 va publicitar que dues colles de la Moixiganga, com en els darrers anys, havien de competir amb la novetat del ball de valencians, en aquest cas, els castells: «las dos comparsas de MOGIGANGAS, las cuales ejecutarán algunas suertes del baile llamado de VALENCIANOS» (*El Correo de Barcelona* 1852: AHCB; *Diario de Cataluña* 1852: AHCB). Els mots «algunes suertes del baile llamado de VALENCIANOS» indiquen que feia poc que es ballava. Si no fos tan recent, no s'hauria subratllat.

D'altres elements sustenten l'adopció dels castells per part de la Moixiganga d'Igualada aleshores. L'efemèride encaixa en el context de després de la Segona Guerra Carlina (1846-1849). L'explosió de les ganes de viure d'una nova fornada de moixigangers, captivades durant la carlinada, va poder motivar que se submergissin en un altre camp d'acció, els castells, que

▲ *Misteri del Davallament de la Creu a càrrec de la Colla Vella de la Moixiganga d'Igualada, a la placeta del Bruc d'Igualada. Festa major del 1912 o 1916. (Foto: Joan Serra Mercader / ACA. Arxiu fotogràfic Municipal d'Igualada)*

aleshores es trobaven al capdamunt de l'onada de la mà dels Xiquets de Valls, aprofitant les habilitats gimnàstiques i d'equilibri demostrades en l'execució dels misteris. El cas és que una represa del dia a dia després d'un llarg parèntesi bèl·lic sol compassar-se d'un desig de fer taula rasa, que es tradueix en el protagonisme d'uns nous hàbits o actors, i més si el conflicte és tan cruel com un de civil.

L'existència de dues formacions de la Moixiganga també hi casa. Les disputes entre veïns poden esdevenir fructíferes. En contra d'una primera impressió, una empresa es cohesionava i dinamitza davant l'estímul d'una rival. El món dels castells encara s'hi acull avui dia. Les regles dels castells, a més, van poder resoldre millor el dilema de la rivalitat. L'altura de les torres permet visualitzar amb millor claredat el bàndol vencedor que la poesia i el catecisme dels misteris.

Tot això, però, implica tres coses. Primera, que res no encotillés els promotors. El patró ja manejat per l'investigador vendrellenc Pere Ferrando per explicar els inicis dels castells a Valls a les primeres dècades del segle XIX, i també moneda corrent en camps propers i contemporanis, com el salt endavant d'uns joves de Vilafranca del Penedès el 1959 que va modelar els falcons en voga avui dia: «una transformació tan important s'ha de produir en un context d'absència total de tradició, en un lloc on els seus habitants no tinguin cap referent propi a seguir. D'aquesta manera és més fàcil afegir elements i treure'n d'altres, segons les conveniències d'aquells que tenen clar allò que volien fer» (Ferrando 2008: 19).

Segona, que Igualada ja disposés de la versió catequística de la Moixiganga. A hores d'ara, se sap que almenys d'ençà del 1828, en ocasió de la visita del rei Ferran VII. La *Sucinta descripcion de los obsequios y*

festejos con que la villa de Igualada en el Principado de Cataluña celebró el transito y descanso en ella de los Reyes Nuestros Señores Don Fernando Séptimo y Doña María Josefa Amália en los dias 12 y 13 de abril de 1828, publicada el mateix 1828 a Cervera, palesa que la Moixiganga va comparèixer-hi. La crònica esmenta que van enlairar-s'hi «grupos piramidales», construccions humanes, i que van emprar-s'hi «achas de cera», utensilis habituals en els misteris: «Por la tarde del mismo dia [13 d'abril] saliendo SS. MM. al balcon, permanecieron mas de dos horas en él hasta el obscurecer, presenciando con la mayor complacencia y agrado los ayrosos bayles y grupos piramidales con que se esmeraron en festejarles los dos coros arriba indicados con sus arcos de flores y achas de cera en las manos» (*Sucinta descripcion... 1828*: 13).

I tercera, la coneixença dels castells a Igualada. Almenys un ball de valencians, del Pla de Cabra, ja va actuar-hi arran el trànsit del rei Carles IV el 9 de setembre del 1802, i les gestes dels Xiquets de Valls havien de ressonar-hi perquè es trobaven en el zenit des de feia un temps; des dels anys 1840, amb els castells de 8 pisos, i des del setembre del 1851, amb el primer de 9 de la Colla de la Roser. La manera de procedir dels Xiquets de Valls havia d'incidir a l'Anoia per diverses raons. Primera, perquè l'Anoia toca al Penedès, una de les àrees castelleres històriques, conjuntament amb el Camp de Tarragona. Segona, perquè les manifestacions culturals solen incorporar habitualment trets dels veïns o dels coetanis. I tercera, perquè l'Anoia, el Penedès i el Camp de Tarragona mantenen una unitat etnogràfica en l'apartat dels seguicis de festa major. Que el conjunt d'ingredients de la Moixiganga d'Igualada, els quadres de dansa, els misteris, la indumentària, la música, els castells, el vocabulari —els textos d'antany també parlen d'«Espadats, torres y castillos»— o els protocols d'actuació casin amb les moixigangues —en essència conformen un corpus unitari acomodat a cada població amb el pas del temps— o amb l'essència casteller del Penedès corrobora tot això darrer.

Aquests vincles supracomarçals beuen d'una altra font molt profunda, també supeditada al determinisme geogràfic: la fragilitat territorial de l'Anoia al llarg del temps per no mostrar-se com una unitat compacta (geogràfica, econòmica i humana) en temps pretèrits, sinó

▲ *Misteri de la Pietat, de la Colla Vella de la Moixiganga d'Igualada, a la Rambla Vella d'Igualada, a cavall dels segles XIX i XX. (Foto: ACA. Arxiu fotogràfic Municipal d'Igualada)*

► 3 de 6 al balcó de la Colla Vella de la Moixiganga d'Igualada. Plaça de l'Ajuntament d'Igualada, entre el 1895 i el 1908. (Foto: Col·lecció J. F. G.)

escapçada en demarcacions de signe variat (eclesiàstiques, administratives i jurisdiccionals). L'Anoia va conformar-se per la suma de les terres residuals a cavall de les comarques de Manresa, Cervera i Vilafranca del Penedès, és a dir, el territori enmig de la fossa d'erosió del riu Anoia coneguda com la Conca d'Òdena (Torras 1993: 54).

Un context social i econòmic propici també va acompanyar l'aventura de la Moixiganga d'Igualada en els castells. Igualada va assolir la segona posició a Ca-

talunya en volum de producció i facturació durant els anys 1840 per l'èxit de la seva indústria tèxtil cotonera i l'adoberia (Martínez de Presno 1993: 14). La salut econòmica es va reflectir en l'auge de la festa major d'Igualada i, en extensió, en el dels seus següents.

De tota manera, no s'ha d'obviar que la primera notícia de l'execució de castells per part de la Moixiganga d'Igualada s'ha situat de consuetud en ocasió de la visita del rei Ferran VII a la població el 1828. La tesi s'ha fonamentat en la interpretació de Joan Segura Valls,

▲ 3 de 6 de la Colla Vella de la Moixiganga d'Igualada per la festa major del 1912, davant dels núm. 8-10 de la Rambla Nova de la localitat. (Foto: Josep Vinyali / ACA. Arxiu Fotogràfic Municipal d'Igualada)

prevere de Santa Coloma de Queralt destinat a Igualada, a la seva *Història d'Igualada*, editada el 1907, de la *Sucinta descripció de los obsequios y festejos* citada uns paràgrafs enrere. Mossèn Segura va afirmar-hi que els «grupos piramidales» van ser castells: «A la vesprada los Reys estigueren dues hores al balcó presenciant los balls y grupos piramidals (castells) ab que obsequiaren

á SS. MM. les comparses de jóvens ab archs de flors y atxes de cera en les mans» (Segura 1907: 671).

La possibilitat que les paraules de mossèn Segura s'ajustin a la realitat, amb tot, no soscava l'eix del discurs aquí defensat, fins i tot que la Moixiganga d'Igualada hagués plantat torres del ball de valencians abans que castells pròpiament dits, atesa la limitada informació de l'època que a hores d'ara tenim a l'abast. Si fos cert aquest supòsit darrer, la data del capbussament dels igualadins en les torres o els castells canviaria, per recular. Però no, que l'ombra d'allò plantat al Penedès i la permeabilitat de la moixiganga a Igualada en els inicis hi van tenir molt a veure, i que la moixiganga, amb l'exemple d'Igualada, no és cap precedent dels castells, com la majoria de gent i entesos creuen encara avui dia.

Una altra qüestió és que la simbiosi entre la moixiganga i els castells a Igualada aporta una visió pròpia, però en consonància, sobre la plenitud i la posterior decadència al conjunt del món casteller, les etapes en què l'antiga Moixiganga d'Igualada va alçar castells.

La seva presència es documenta de manera continuada i decidida a partir del 1850 i no comença a esvanir-se fins al 1885, a cavall de l'activitat d'un conjunt de formacions. Les dues primeres colles conegudes a hores d'ara són la d'Antoni Baleitó Graells, *Traguetas*, i la del *Cariño*, actives durant la segona meitat del segle XIX. La del *Traguetas* va esdevenir després la Colla Vella, quan la del Cariño va esvanir-se i el *Manacus* va fundar la Colla Nova durant l'última dècada del segle XIX. La Colla Vella va competir més endavant amb dues més; primer, el 1897, amb una amb molt de jovent, probablement la del barri de Sant Agustí, liderada per Domènec Vilanova Montané; i després, el 1918 amb la dels Xiquets, coneguda així perquè s'especialitzà en els castells, que va comandar Pere Bertran Tarrès, alcalde d'Igualada entre 1936 i 1939. Els germans Joan i Antoni Torné Roig van liderar la Colla Vella durant aquest temps. La Colla Vella va protagonitzar les seves darreres passes, en solitari, el 1923 per la festa major d'Igualada. La Colla del Barri de Sant Agustí, les últimes d'una Moixiganga d'Igualada pretèrita, el 17 de setembre del 1927, per la festa major veïnal.

Pel que fa al nivell casteller, els moixiganguers d'Igualada van completar sempre fites per sota dels Xiquets de Valls, entre d'altres raons pel fet que no te-

nien la dedicació i la professionalitat dels vallencs, en bona mesura perquè es refiaven exclusivament dels recursos propis. Aquí, d'entre d'altres testimonis, encaixa l'afirmació de l'igualadí Jaume Serra Iglesias, a *La festa major. Quadro de costums igualadinas*, treball premiat al certamen literari organitzat per l'Ateneu Igualadí de la Classe Obrera el 1881, que diu: «La Moxiganga es una cosa molt parescuda á los Xiquets de Valls, puig com ells balla al só de tabals y grallas y com ells fa torras, espadats y castells, mes no tant alts ni tant atrevits» (Serra 1881: 10). Aquestes prerrogatives fan que també s'hi puguin identificar valors dels grups de castellers afeccionats, és a dir, col·lectius d'activitat temporal, de radi d'acció restringit, de plantilla exigua, endogàmica i estrictament local, que recorrien a solucions tècniques atípiques per solucionar construccions modestes en unes poques actuacions anuals.

Així, la Moixiganga d'Igualada va assolir castells de 7 i pilars de 6 en els moments de compromís durant la Primera Època d'Or castellera, i primer castells de 6, de tant en tant algun castell de 7 i algun pilar de 6, i al final castells de 5 i algun pilar de 5 durant el període posterior de la Decadència castellera. L'igualadí Lluís Marsans Solà va deixar constància del nivell dels moixiganguers durant el temps d'apogeu a *Tradicions y costums d'Igualada y sa comarca*, obra premiada el 1885, en un altre certamen de l'Ateneu Igualadí de la Classe Obrera, i publicada l'any següent: «com los de la Moxiganga son tossuts, vulgas ó no vulgas han de tornar amunt y cada any surt la torre de sis y hasta de set si hi ha competencia, tots ben drets y ben tiesos» (Marsans 1886).

La visió del conjunt de fotografies a l'abast reporta que els castells es plantaven sense dosos i, per tant, que el pom de dalt reunia dos únics integrants: l'aixecador i l'enxaneta. Almenys és prou contrastat en el 3, l'única estructura de la qual es coneixen instantànies, a banda del pilar. L'estructura del 3 de 7 seria: 3+3+3+3+3+1+1. La del 3 de 6: 3+3+3+3+1+1. L'aixecador situava els peus damunt unes espatlles del pis inferior i recolzava les mans a les dues altres. L'enxaneta feia l'aleta dret sobre l'aixecador, com els antics enxanetes castellers. La disposició d'aquest pom planteja si prové del temps de l'adopció dels castells a Igualada, és a dir, que aleshores també s'estilava al Camp de Tarragona i el Penedès,

i, per tant, si també es tracta d'una reminiscència dels balls de valencians, que va fossilitzar-se a Igualada per la sinergia d'aïllament dels seus moixiganguers, ja que es trobaven a l'extraradi físic i mental del món casteller.

Aquest pom de dalt també sumava la particularitat de sovintejar la pujada a balcons, una acció àlgida que

▲ Pilar de 4 al balcó de la Colla Vella de la Moixiganga d'Igualada, al carrer del Born núm. 8, davant de la farmàcia Bausili, per la festa major d'Igualada del 1912. (Foto: Col·lecció Marcel·lí J. Valls Torné)

◀ *Pilar de 4 al balcó, a càrrec de la Colla Vella de la Moixiganga d'Igualada. Plaça de l'Ajuntament d'Igualada, el 24 d'agost del 1923. (Foto: Josep Castelltort Ferrer. ACA. Arxiu fotogràfic Municipal d'Igualada)*

es redueix avui dia als pilars en el món casteller general. L'escena esdevenia esfereïdora. Les fotografies també a l'abast, del migdia de la festa major d'Igualada davant l'edifici de l'Ajuntament, mostren que dos moixigangers —em diem els hissadors—, dalt del balcó, fora d'aquest i agafats d'una mà a la barana, alçaven amb la mà lliure i sense l'ajuda de cap utensili —una faixa, com en el món casteller general— tant l'inxaneta com l'aixecador.

La documentació a l'abast també dibuixa que els moixigangers van abocar-se, i excel·lir, en les construccions que requereixen pocs components. El raonament és ben simple. Una colla aplegava d'entrada 40 o 50 persones, com l'embrió d'una colla castellera val·lenca, que a Igualada no s'incrementava substancialment a plaça pel fet de no tenir una xarxa d'afinitats tan nombrosa com els Xiquets de Valls. Això va condicionar la direcció dels esforços a l'assalt d'estructures de pocs integrants, la que menys els pilars, perquè sí que disposaven d'un nucli entusiasta, tècnic i estudiós, com a colles castelleres curtes d'efectius de totes les èpoques.

L'excel·lència dels igualadins pels espadats també va comportar —malgrat que la relació devia moure's en ambdós sentits— que no faltessin mai dos pilars de 2 i un de 3 darrere de l'escena principal dels seus misteris,

un fet que no va prodigar-se tant a les moixiganges d'altres poblacions. Aquest ventall de pilars representen les tres creus al Calvari: el pilar de 3 central, Jesús, i els dos de 2, Dimes i Gestes, els dos bandits.

La muda dels balladors de la Moixiganga d'Igualada també mereix una atenció especial, atesa la uniformitat immaculada que va guardar-se. La significació religiosa de la dansa va predeterminar aquesta sensibilitat. Unes robes desendreçades haurien deslluït el seu discurs catequístic. Aquí lliguen uns altres mots del ja citat Jaume Serra Iglesias del seu treball *La festa major. Quadro de costums igualadins*: «Té la Moxiganga una altra ventatja sobre 'ls Xiquets de Valls, y es que, mentres aquestos van vestits de qualsevulga manera, causant hasta repulsió, los que forman aquest ball van tots uniformats. Sabatas de color de cendra, calsetets blancs, unas fardilletas vermellas ab viuhets grochs, camisa blanca y un mocador de seda lligat al cap. Per senzill que siga aquest trajo dona un bon aspecte á las torras, castells, espadats y otras figuras del ball... Quant menys hi ha la uniformitat, que sempre es bonica» (Serra 1881: 10-11). La referència a les sabatilles destapa que els moixigangers tampoc no es descalçaven.

Dit això, pot conceptuar-se la Moixiganga d'Igualada de «ball blanc», com d'altres danses dels seguicis

festius del Penedès i el Camp de Tarragona —de nou, les dues grans àrees històriques dels castells a la palestra, entre d'altres zones de la Catalunya Nova—, pel color dominant de les seves robes de fons: el blanc als pantalons (uns calçotets llargs antigament) i la camisa (un gipó abans).

La preeminència del color blanc condueix a dues lectures. Una, al simbolisme de la iniciació, per la puresa i la pulcritud que aquest color evoca a casa nostra, per la dificultat de preservar-se immaculat en robes d'ús. L'altra, al rol social dels actors dels seguicis d'antany. En el passat, el poble ras, el qual assumia la interpretació de les comparses, no disposava de robes de colors vius perquè no podien pagar-la a causa de l'elevat preu dels colorants. Les teles es tenyien amb tints molt econòmics, vegetals, que s'esvanien amb les primeres rentades i amb les exposicions al sol, i els pigments tan sols romanien a la superfície. L'ús de tonalitats sòbries, blancs trencats o grisos, doncs, és una herència de les limitacions a l'hora de proveir-se de roba, documentada ja en els pagesos de la Catalunya meridional durant la dominació sarraïna i també després en l'època cristiana.

La circumstància que les dues peces blanques fossin les interiors dels homes —la participació als seguicis tradicionals estava vetada a les dones antany— va conduir a la dignificació de l'abillament mitjançant la superposició de peces curtes i nobles: faldilletes, mitges, faixes, mocadors creuats al pit i mocadors de cap. Si no, els balladors haurien anat despullats pel fet de vestir tan sols roba interior. Aquestes peces ornamentals virolades, a més, van conferir lluïment i simbolisme, pels colors utilitzats. Els colors més habituals, el vermell i el blau, esdevenen les dues cares d'una mateixa moneda. La vermella, la de la calor o la intensitat; i la blava, la de la fredor, la reflexió o l'espiritualitat. La faixa, el mocador de cap i les mitges també aporten un altre matís. La faixa reforça la columna vertebral del moixiganguer, alhora que serveix de punt d'anclatge per als que puguen. Els mocadors de cap recullen els cabells i alleugereixen o protegeixen de la suor i la soledada. Les mitges equivalen a les calcilles dels castellers.

Les raons de la Decadència dels castells també es palpen amb el fil de la Moixiganga d'Igualada. Així, el magnetisme d'altres propostes es destapa com la

causa principal del seu esvaniment. Les energies dels joves i el poble ras —es repeteixen, en general, els actors de consuetud en els seguicis de festa major— es van encaminar cap a d'altres empreses més llustroses socialment (esportives, lúdiques o culturals), després de dècades d'inocular-s'hi un suposat anacronisme o ignomínia. En aquest sentit, les fotografies visualitzen l'edat avançada dels darrers moixiganguers, fins i tot en el pom de dalt; és a dir, la sentència de la tradició, ja que eren els darrers cops de cua d'un col·lectiu que no va trobar joves a qui llegar-la.

De fet, la dinamització dels castells durant el període posterior de la Decadència, a partir del 1926, i que s'ha batejat com la Renaixença castellera, no va repercutir en la Moixiganga d'Igualada. Igualada va contribuir a aquesta revifalla dels castells des del primer moment. Però no mitjançant la seva versió particular dels castells, sinó cridant colles forasteres. Diversos interrogants, alguns al voltant de la qüestió crematística —els actors d'antany dels seguicis esperaven unes recompenses a canvi del seu procedir—, sorgeixen al cas. Per què l'afecció local no va veure's amb cor de valer-se per si sola? Perquè no sumava prou potencial? Sobretot canalla? Perquè els organitzadors de la festa major, el govern municipal, van considerar que les colles de fora, més consolidades, eren més de fiar? Per l'acomodament dels afeccionats locals, en especial, dels capdavanters? Perquè aquests darrers van assegurar-se una posició i una retribució sense tants maldecaps amb les colles convidades a remolc de la fórmula ancestral dels Xiquets de Valls d'integrar els veïns més entusiastes?

La dimensió de l'antiga Moixiganga d'Igualada, de tota manera, perdura encara avui dia no tan sols en l'imaginari de la ciutat sinó també en tot el món casteller com a signe d'identitat i patrimoni, per la necessitat d'evocar i exaltar les arrels i la consciència col·lectiva mitjançant una manifestació cultural amable, malgrat que provenia d'uns veïns d'extracció humil i d'un temps preindustrial. Així, sense marxar d'Igualada, la tradició es va revivificar sota la direcció de Josepina Pàmies Gombau entre els anys 1972 i 1980; l'esbart Bitrac Dansa la va incorporar al seu repertori el 1990, i una colla castellera obra sota la denominació Moixiganguers d'Igualada d'ençà del 1995.

assolint aquesta construcció per Santa Tecla d'aquell any, deia que havia estat «levantada esta última más que una vez en Valls y otra en Alió». El segon escenari és coincident —Alió—, però no el primer —Valls per Vallmoll. Un altre diari tarragoní, *La Opinión*, del 28 de setembre del mateix any, confirmava que es va fer «el pilar de á ocho, castillo que hace unos veinte años no habia podido hacerse», és a dir, cap al 1858, coincidint de ple amb la referència de Ballester. Una altra cosa és atorgar-los a cada agrupació. En aquest sentit, semblen aclarir-ho les fonts orals consultades per Blasi (1934: 42): «per un individu d'aquesta família [la d'Isidre de Rabassó] ens hem assabentat d'haver estat al poble d'Alió on es feu el pilar de vuit per primera vegada.» Si el record fa referència, com sembla, a una gesta de la Colla Vella, hem de convenir que el pilar d'Alió fou completat pels Pagesos-Muixerra; i, per eliminació, el de Vallmoll pels Menestrals-Roser.

A Igualada, la sospita que la Moixiganga s'havia desdoblada en dues agrupacions quedava confirmada quan el diari *La Corona* anunciava «dos comparsas de moxiganga» (Güell 2013: 31) per la festa major, seguint l'estela de les aficions vallenques, tarragonines i vilafranquines.

La temporada la tanquem, un cop més, per Santa Tecla a Tarragona, i de la mateixa manera que l'hem encetat: fent referència a un personatge rellevant: «...se han levantado torres o castillos de hombres, diversión exclusiva del país, hasta de nueve hombres. El general Prim y su señora la condesa, para la cual las torres eran una novedad (ella era una criolla mexicana), se hallaban acompañados de las autoridades el día primero en el balcón de la antigua Casa Consistorial, á cuyo frente se formaron dos de los llamados castillos, desgraciándose el primero, lo que causó algún susto á la ilustre condesa, y entrando las personas del segundo por el balcón, según se acostumbra» (Català i Roca 1981: I, 98). A part de la presència de Prim, del qual se'n parlarà més endavant, és interessant la referència als dos pilars alçats, ja que se'n desprèn que foren dues colles les que actuaren davant de l'antic ajuntament. Els papers oficials així ens ho confirmen, perquè parlen de «los directores de las torres», en plural (Macías: 1991).

1859

Amb la gesta del pilar de vuit per part de les dues colles vallenques l'any anterior s'intueix un nou impuls a l'activitat. La consuetudinària actuació per Sant Antoni Abat, el 17 de gener, a Vilanova i la Geltrú, deixa entreveure

el bon estat de forma dels vallenques: «la cuadrilla de los xiquets de Valls que al regresar al Ayuntamiento y á las casas consistoriales ejecutó suertes en extremo difíciles y limpias como pocas veces las hayamos visto ejecutadas» (Güell 2000a).

Aquesta nova embranzida la trobem reflectida en un sorprenent anunci del *Diario de Barcelona* del 20 de juliol, d'unes festes organitzades a Reus amb motiu del trasllat de la Mare de Déu de Misericòrdia durant els dies 23 al 26 de juliol. Pel dia 26, coincidint amb la festa del barri de Santa Anna, ens fa saber que «entre las danzas habrá las famosas torres o castillos, ofreciéndose un premio de dos mil reales y una comida á los que logren formar un castillo de “diez” pisos» (Català i Roca 1981: I, 99). La notícia ha estat a bastament comentada i analitzada per diversos estudiosos al llarg dels anys, per això remetem el lector a l'apartat dedicat exclusivament als castells de deu. Pel que fa a aquest anunci, sabem que «cuando daban principio las torres [...] descargó tal aguacero que á durar un poco más quedamos inundados» (*Diario de Reus* 1859: AMR).

L'altre aspecte que cal tenir en compte de l'anterior notícia és el fet que si es donava un premi a la colla que fes un castell de deu, n'hi hauria d'haver, com a mínim, dues a la palestra. Aquesta evidència, però, topa amb el fet que, precisament el mateix dia, al Vendrell, estan anunciats «los célebres y atrevidos chiquets de Valls que entre otras de las torres hará la llamada de nueve, sorprendente por lo gigantesco de la empresa» (*El Vendrellense* 1859: BPTB). Com que, a hores d'ara, desconeixem quines colles van anar a un lloc i a l'altre, el tema resta pendent de resoldre.

A Tarragona, per Sant Magí, els castells «llamaron mucho la atención de los marineros ingleses de la corbeta “Scourge”, fondeada actualmente en aquel puerto» (Güell 2011g). Una referència que convida a recordar la colla dels «Marineros».

Pocs dies més tard, a Igualada apareixen novetats per la seva festa major. I és que, a part de la seva Moixiganga, aquell any «también se ha contratado el renombrado baile de valencians de Valls», una presència que queda confirmada al *Diario de Barcelona* del dia 30, quan destaca el bon paper dels «Xiquets o Nois de Valls por la admirable agilidad y firmeza con que ejecutaron sus espadats, torres y castillos de cinco, seis y siete, levantados y desechos por su base» (Güell 2013: 31).

Pel que fa a la festa major de Vilafranca del Penedès, el programa continua amb els mateixos anuncis de castells d'anys anteriors, però amb l'afegit dels pilars de cinc i sis. A l'hora de la veritat, però, l'assumpte no degué anar

gaire folgat, si ens atenem a la següent carta: «el castillo de valencians será solo de ocho y se cuida de hacerlos venir el Tano Gegant, porq. lo ofreció á 10 duros menos de lo q. se daba los demás años» (Català i Roca 1981: I, 105).

Pocs dies després, a Torredembarra, «los acreditados xiquets de Valls» van complir la seva comesa; mentre que a Tarragona, per la seva festa major, «dos collas se han disputado este año la supremacia; si bien en mérito divididas una de otra por una gran distancia. Nueve pisos de carne humana, colocados con un extremo de seguridad honrosa se ha conseguido formar y reproducir distintas veces por uno de los dos bandos» (Solsona 1994b). La identitat d'una d'aquestes colles, precisament la que es va lluir més, apareix al *Diario de Barcelona* del dia 27 de setembre: «[...] llamando la atención los castells y espadats, habiéndose hecho torres de la altura de nueve hombres. Luciéndose en ellas el gremio de marineros, que cobró 110 duros, sin contar la manutención» (Solsona 1993a).

En aquest any 1859, l'obra *Món Casteller* (I: 105) situa una actuació del ball de valencians a Barcelona, una informació que, malgrat que és errònia, ha estat reproduïda per altres autors. En realitat, aquesta actuació correspon a l'any 1839 (vegeu capítol “Valls, bressol dels castells. Els primers anys del segle XIX”).

1860

Malgrat la puixança experimentada pels castells, l'atàvic ball de valencians continuava tenint el seu espai dins de l'àmbit festiu d'algunes poblacions. Fou el cas de Reus, on apareixen per partida doble dins del seguici carnavalesc d'aquest any. O el de la ciutat de Tàrrrega que, segons el *Diario de Barcelona* del 22 de maig, ja «formaban torres ó castillos de hombres hasta la elevación de seis» (Solsona 1993c).

La plaça de Vilanova i la Geltrú va tornar a apostar pels castells durant la seva festa major de les Neus. I ho va fer contractant «la mejor colla de Xiquets de Valls» (Güell 2000e). El *Diario de Villanueva* del 29 de juliol engrescava encara més l'ambient anunciant «los Xiquets de Valls que se proponen hacer cosas pocas veces vistas en sus atrevidos ejercicios». Les expectatives generades es van complir, si ens atenem a la crònica postfesta: «Entre los primeros [els Xiquets de Valls] llamó la atención por su novedad un castillo compuesto de veinte y nueve hombres sin contar con los que formaban la base» (*Diario de Villanueva* 1860: BMVB). Molts comentaris ha suscitat aquesta crònica a

l'hora d'intentat esbrinar de quin castell es tractava. Sigui com sigui, ens quedem amb les dinàmiques d'innovació que sorgeixen en els períodes de bonança, quan les colles es volen distingir i superar, tot plantejant-se nous reptes.

També els igualadins, amb la seva Moixiganga, vivien un moment dolç. Després de la visita dels vallencs l'any anterior, el 1860 diversos diaris anuncien que «la Moixiganga formará sus atrevidos espadats, torres y castells compitiendo en fuerza y agilidad con los “xiquets de Valls”» (Solsona 2000), en una explícita evidència que el ball havia adoptat els castells —tot i que alguns bastits amb certes diferències tècniques— al seu repertori.

Pels mateixos dies s'esqueia la festa major de Sants, que, segons *El Telégrafo* del dia 12 d'agost, va incloure entre els seus actes «a la cuadrilla conocida por “los Xiquets de Valls” a quienes parece se ha concedido permiso para lucir sus habilidades». Sota el títol «Castillos de carne», el diari *La Corona* del dia 26 confirmava que es van formar «torres o castillos en la altura de cinco hombres, y terminando aquella pirámide humana con un niño que hacia diferentes equilibrios» (Solsona 1994b). La visita, però, no es va escapar de les crítiques dels primmirats senyors de la ciutat: «el traje que vestían era muy poco á propósito, ó mejor poco decente, para que se les tolerara ponerse en evidencia» (Català i Roca 1981: I, 109).

Tot i així, la capital del nostre país fou un destí llaminer per als nostres Xiquets, que aprofitaven qualsevol ocasió per exhibir-s'hi, tot fent cas omís dels sectors més llepafils. Fou el cas ocorregut un mes i escaig després de la sortida a Sants —ens preguntem si va existir alguna relació entre ambdues actuacions—, car, a finals de setembre, la reina Isabel II va visitar diferents poblacions del nostre país i a Barcelona es va anunciar que actuarien els Xiquets de Valls.

On sí que sabem amb tota seguretat que la monarca va presenciar castells fou durant la visita efectuada a Montserrat el 30 de setembre. Diverses fonts anunciaven la presència dels Xiquets de Valls. Però algunes notícies posteriors deixaven entreveure que potser les construccions no eren vallenques, com ara el detall de la presència d'una munió d'igualadins, o el fet que «los “xiquets” encendieron antorchas» o la presència de «la mogiganga». L'entrellat de tot plegat ha estat resolt per l'historiador vilanoví Xavier Güell, que va localitzar el contracte entre la Diputació de Barcelona i dos components de la Moixiganga d'Igualada i que constitueix, a hores d'ara, el conveni més antic localitzat entre una institució i una manifestació castellerà (Güell 2013: 33).

Just un mes abans de la visita a la Muntanya Santa, la plaça de Vilafranca del Penedès va poder admirar els seus primers castells de nou de la història. Segons podem llegir en una carta entre particulars, «De Xiquets de Valls habia dos partidas (“collas”) porq. resentida una de las partidas porq. habían escogido á la otra dijeron q. ellos vendrían y harían mas q. los otros y en efecto lo cumplieron, pues lo hicieron de nueve y los otros solo de ocho» (Català i Roca 1981: I, 110). El llibre dels administradors de la festa major vilafraquina confirma aquesta presència de les dues colles i la primícia, per a la plaça, dels castells de nou: «En cuan los valencians fou lo any que més se distinguiren, que per rahó de estar en competencia dos collas que habia, ab gran facilitat montaban lo castell de nou, cosa extraordinaria y de novetat per Vilafranca» (Ribas 1999: 456).

En canvi, la tradicional Santa Tecla tarragonina fou deslluïda per la coincidència de dates amb la visita reial, ja comentada, de Barcelona. Segons *El Telégrafo* del dia 26 «ni siquiera ha traído la fiesta los celebres “castellers”» que, tal i com hem dit, es degueren desplaçar al Cap i Casal (AHCB).

Quan sí que van veure castells els tarragonins fou tres setmanes més tard, amb motiu de la visita del general Prim. Una setmana després, el 19 d'octubre, Prim va tornar a veure castells a Valls. I és que el famós militar i polític, fill de Reus, va aprofitar la visita de les obres del ferrocarril per diferents poblacions tarragonines per rebre l'admiració i l'entusiasme més fervent de la població per les seves darreres gestes militars. Sobretot l'esdevinguda el mes de febrer d'aquest mateix 1860 al Marroc, on, al capdavant d'un cos de voluntaris catalans, va guanyar una batalla a Tetuan amb èpica castellera inclosa. Segons expliquen les cròniques, Prim tenia intenció d'assaltar una fortalesa enemiga i no tenia escales. El general va cridar: «¡Que vengan los catalanes! Vienen. ¡Ala minyons, feu la torre i a dalt! Dicho y hecho hacen la torre de cuatro y una de sus banderolas flota en el instante mismo sobre el Alcázar moro» (Olivar 1952: 403). L'episodi, amb regust de llegenda, ha estat confirmat per diverses fonts que li atorguen una veracitat total.

1861

L'any casteller s'inicià a Valls amb la ja tradicional celebració de les festes de la Candelera. Aquest cop, i per primera vegada, tenim constància escrita de la presència dels castells entre els actes programats. El *Diario de Tarragona*

del dia 1 de febrer feia volar coloms quan anunciava en una poesia: «Quiero que veas las torres / que este año se preparan / que seran de diez y de once / si el chiquillo no se espanta.» Quatre dies més tard, el mateix rotatiu tarraconí destacava «la seguridad de algunas torres por demas dificiles» (Güell 1998e), però sense concretar-ne ni la tipologia ni l'altura.

A la Conca de Barberà, situada a l'anella de comarques que envolta l'àrea castellera dura —en paraules de Lluís Solsona—, comencen a sovintejar notícies castelleres en aquesta dècada dels anys seixanta, bàsicament localitzades a les seves dues poblacions més importants, Montblanc i l'Espluga de Francolí. En la primera, diversos rotatius anuncien els Xiquets de Valls per la festa major a mitjans de maig; mentre que a l'Espluga apareix el nom de Gabriel Martí Roig, *Biel*, entre els papers oficials, tot vinculant-lo amb el «baile conocido por castells ó torraires» a finals de juny i amb els «torraires de Valls» (Güell 2000b) un mes després, per la festa major local. I és que el *Biel* formà, als inicis de la dècada dels noranta, una colla castellera pròpia a l'Espluga, com veurem.

Prou interessant és l'avís que apareix al *Diario de Villanueva* del 3 d'agost, quan fa saber que «se están ensayando para lucir por primera vez sus habilidades en la fabricación de castillos ó danzas de “valencians” varios aficionados de esta villa». Malauradament, res no sabem de la iniciativa d'aquests castellers vilanovins, tret de la seva implicació a enaltir la plaça mitjançant les colles vallenques.

Una altra plaça amb prestigi tornava a admirar castells de nou pisos aquest 1861. Ens referim a Vilafranca del Penedès, que, després de poder-los gaudir per primer cop l'any anterior, ara repetien l'experiència, gràcies, novament, a la rivalitat: «incluso dos juegos de valencianos que han practicado operaciones admirables hasta hacer varias veces el castillo de nueve» (Ribas 1999: 465).

Nous anuncis dels Xiquets de Valls a les respectives festes majors de Torredembarra —del 3 al 5 de setembre— i Falset —el 7 i 8 del mateix mes— donen pas a una Santa Tecla tarragonina on, segons el *Diario de Barcelona* del dia 26 de setembre, «riñeron los labradores y no se pudo contratar a la colla de las torres que debian competir con la que contrataron los marinos». La relació dels castellers tarragonins amb els vallenques queda referendada aquest 1861 amb diversa documentació oficial, com ara un telegrama enviat a Valls on es demanava a l'alcalde «emplear sus buenos oficios para que la cuadrilla de los Menestrales pasen á esta mañana para amenizar la fiesta mayor». La resposta de l'alcalde vallenc és prou rellevant.

Societat del roser. Valls. 25, Enero. 1863.

▲ 3 de 8 davant de l'Ajuntament de Valls. La imatge porta la inscripció «Societat del roser. Valls. 25, Enero. 1863».
(Foto: Jacinto Maranges-Fotografia Ceretana-Puigcerdà / ACAC)

◀ Dos 4 de 9 simultanis. El del darrere està completat i l'enxaneta se situa damunt l'esquena de l'aixecador en lloc d'encavalcar-lo, com es fa actualment; el 4 del davant apareix amb els terços col·locats. Vilafranca del Penedès, a principis de la dècada dels seixanta del segle XIX. (Foto: Unal Hnos. Fotógrafos / ACAP. Fons Vinseum)

4 de 9 amb l'aixecador col·locat. Vilafranca del Penedès, a principis de la dècada dels seixanta del segle XIX. De la mateixa actuació existeixen dues imatges més, que també publiquem. (Foto: Unal Hnos. Fotógrafos / Arxiu Pere Català i Roca)

Entre altres coses el batlle reconeix «lo embarazoso que es el tratar con gente faltada de principios y urbanidad como acostumbran ser la mayor parte de los que se dedican á esa clase de diversiones». Més endavant revela l'existència d'unes «rencillas que hubiese habido entre ellos». I, finalment, la dificultat d'imposar la seva autoritat davant la negativa d'anar a Tarragona: «les he hecho sufrir dichos arrestos en el edificio carcel de esa villa con la prevención

de que no se les permitirá durante mi alcaldia pertenecer mas á los castillos ni subir sus chiquillos á los mismos como anchanetas...» (Macias 1991). Sigui com sigui, tot sembla indicar que l'etapa de preeminència dels tarragonins que hem anat veient durant la dècada dels cinquanta, aleshores, entrats en la següent dècada, havia donat pas a un altre període en què la presència dels vallencs adquiriria més rellevància.

◀ Dos 3 de 9 simultanis, el del darrere amb l'aixecador col·locat i el del davant amb els sisens incorporant-se. Vilafranca del Penedès, a principis de la dècada dels seixanta del segle XIX. (Foto: Unal Hnos. Fotógrafos / Arxiu Pere Català i Roca)

1862

Tot fent una petita recapitulació de les notícies trobades a la ciutat de Reus, hom s'adona que les informacions referents al ball de valencians conviuen temporalment amb les que es refereixen als Xiquets de Valls. És el cas d'aquest any, 1862, quan trobem anunciats els primers per les festes de Sant Cristòfol, a principis de juliol i, sobretot, per les festes del barri de Santa Anna, el dia 26: «Los celebrados Xiquets de Valls dirigidos por el popular Chon recorrerán las calles formando dificiles torres ó castells, precedida de las danzas de valencianos y de ena-

nos» (*Diario de Reus* 1862: AMR). A part de la referència on es demostra que ambdues manifestacions compartien encara el mateix espai festiu i temporal, l'altre focus d'interès d'aquesta nota apareix amb la citació del renom d'un cap de colla, el *Xon*. Aquest personatge és citat per Blasi (1934: 40) i el situa al bàndol de la Colla Nova, un detall prou important per concretar l'agrupació present a Reus aquell 1862. Finalment, l'any 1999 el vallenc Joan Climent (*El 3 de Vuit* 1999) l'identifica plenament tot aportant diversa documentació sobre la seva vida. El seu nom era Ramon Ribé i Targa, i havia nascut a la Riba el 1825.

Com sempre, les festes del barri reusenc de Santa Anna i la festa major del Vendrell coincidien en el calendari. Segons el *Diario de Tarragona* del dia 30 de juliol, a la capital del Baix Penedès «los Xiquets de Valls hicieron las torres en la plaza de la Constitución». Després de concretar que a Reus hi va fer cap la Colla dels Menestrals, hauríem de convenir que, per eliminació, al Vendrell hi van anar la Colla dels Pagesos.

Per la Santa Tecla tarragonina, a part dels protocol·laris anuncis de la festa publicats en diferents mitjans, un cop passada, el *Diario de Tarragona* del dia 25 de setembre ens fa sabedors de com va transcórrer, des del punt de vista casteller: «las intrépidas collas levantaron torres en la plaza de las Coles consiguiendo ambas hacerla de nueve y la vieja levantarla de ocho por debajo, sin que los que en ellas tomaron parte perdieran su aplomo aun subiendo y bajando las escaleras de la Catedral» (Trenchs 1989a: 29). A part de la rellevància que representa poder situar el nivell dels castells de nou en ambdues agrupacions, crida especialment l'atenció la referència a la colla «vieja», un adjectiu que s'avança catorze anys a la designació, el 1876, de l'agrupació coneguda fins llavors com la dels Pagesos o la Muixerra, però sense que sapiguem a quina colla es referia llavors.

1863

Diuen els llibres sobre història de la fotografia que la primera imatge realitzada a l'Estat espanyol fou presa a Barcelona el novembre del 1839. Poc es devien imaginar aquells primers fotògrafs la importància que tindria la imatge a tots els nivells de les nostres vides. A partir d'aquests primers anys de la dècada dels seixanta, apareixen les primeres imatges de castells, un esdeveniment que Pere Català i Roca (1989: 237-241) situa com el primer cas de reporterisme fotogràfic a Catalunya, és a dir, plasmar en fotografia una activitat en moviment.

Sigui com sigui, l'honor de les imatges més antigues de castells se les disputen, per una part, un retrat que porta la inscripció «Societat del roser. Valls. 25, enero. 1863», obra de Jacinto Maranges i que es troba a l'Arxiu Municipal de Valls; i per l'altra, una sèrie de tres fotos preses a Vilafranca del Penedès per «Unal Hnos.», sense datar però que hom situa també a principis de la dècada dels seixanta i es troben a l'Arxiu Comarcal de l'Alt Penedès. Mentre a la imatge valencina apareix un tres de vuit, les de Vilafranca són especialment interessants perquè es veuen

castells de nou amb folre —el tres i el quatre— bastits alhora i amb un pom de dalt on l'enxaneta encara se situa damunt de l'esquena de l'aixecador en comptes d'encavalcar-lo, com es fa actualment.

Un altre avanç que incidí directament en l'activitat casteller va ser la progressiva implantació del ferrocarril com a mitjà de transport, que facilitarà el desplaçament de les colles cap a altres poblacions. Desconeixem, ara per ara, si aquest fou el mitjà escollit per desplaçar-se a la ciutat de Lleida, on trobem que, per les festes de Sant Anastasi, a mitjans de maig, estaven anunciats «los “noys” de Valls, haciendo estos últimos las tan celebradas torres de 7 a 8 pisos» (Solsona 1993d). La troballa del rebut dels 2.000 rals que van cobrar per part de la Paeria ha estat clau per identificar la colla actuant. En aquest document apareix el nom de Ramon Ribe [*sic*], és a dir, el «popular Chon» que apareixia l'any anterior dirigint la Colla dels Menestrals a Reus (Fontova 2009).

Un parell de dies després, a Valls, la Colla dels Pagesos va tornar a celebrar la festivitat de Sant Isidre amb castells. Però la festa va acabar de la pitjor manera, segons llegim al *Diario de Tarragona* del 16 de maig: «...uno de los que componen la cuadrilla dels castells que habia funcionado durante el dia y en la tarde anterior, hallándose en conversación con otros compañeros fue acometido por uno de estos, que por detrás le infirió con un cuchillo una herida en la espalda que le atravesó el pecho, y de cuyas resultas está en grave peligro de vida» (Güell 1999c). La gravetat del succés, segons el cronista, ve donada pel fet que l'agressió va tenir motivacions castelleres: «felizmente, como he dicho, de algunos años a esta parte las cuestiones de los castells tan celebrados por los forasteros, no habían producido tan tristes resultados, de los que nos creiamos ya libres» (Güell 1999c). Sabem que no era el primer cop que les disputes castelleres havien derivat cap al terreny de la violència, com ja s'ha documentat anteriorment. En aquest cas, però, ens queda el dubte de si l'agressor era de la mateixa colla, com sembla apuntar la notícia, i no pas un enfrontament entre membres d'una i altra agrupació, un parer que queda reforçat pel fet que la festivitat de Sant Isidre corresponia celebrar-la exclusivament als Pagesos.

Almenys així ho volem creure, en part, també perquè al cap d'un mes i escaig, per Sant Joan, a Valls, «los castells, que se han portado brillantemente» van alçar «torres primorosas» com si res no hagués passat (Güell 1999c).

Ens aturem a Vilafranca del Penedès perquè, a part de l'anunci, que poc o gens ens aporta, sabem que la contractació dels castells va esdevenir problemàtica «por haberse

El castell de deu

Xavier Brotons Navarro

Arribar als deu pisos d'altura, traspasar la barrera màgica dels nou pisos, va ser un dels somnis del món casteller fins que es va fer realitat l'any 1998. El dubte, però, és saber si al segle XIX, durant la Primera Època d'Or, es va arribar a intentar un castell d'aquesta envergadura.

La pregunta és pertinent a partir d'una sèrie de referències vuitcentistes al castell de deu pisos. Les citarem cronològicament i les anirem comentant (les negretes són nostres).

- 1859, 26 de juliol: el programa d'actes del trasllat de la Mare de Déu de Misericòrdia a Reus anunciava: «Entre las danzas habrá las famosas torres o castillos ofreciéndose un premio de dos mil reales y una comida á los que logren formar un **castillo de diez pisos**» (Català 1951, per Ferrando 1996).
- 1861: una poesia en el *Diario de Tarragona* (1 de febrer) deia, respecte a la Candelera val·lenca: «Quiero que veas las torres / que este año se preparan / que seran de **diez** y de once / si el chiquillo no se espanta» (Güell 1998).
- 1862: el vilafranquí Manuel Milà i Fontanals, en la seva obra *De algunas representaciones antiguas y vulgares*, feia aquesta descripció: «Las torres son pisos de dos hombres que unen sus brazos, y los **castillos** de tres o más, éstos llegan generalmente a ocho o nueve pisos y **parece que han llegado a diez**» (Català i Roca 1981: I, 112).
- 1864, 30 agost: el programa de la festa major de Sant Fèlix anunciava: «[...] los dos grupos de los Xiquets de Valls [faran] los difíciles castells y torras de costumbre, y en su atrevido propósito, **intentarán ejecutar la TORRA DE DEU nunca visto**» (Català i Roca 1981: I, 112).
- 1866: Francesc-Pelai Briz, en la seva obra en vers *La masia dels amors* (publicada el 1866 però

escrita l'any anterior), situava la trama durant la Santa Tecla tarragonina (Bertran 1999b): «Estich guaytant com se componen / pera fer eix castell; tot desseguida / contesta Anton. —Encara que alé'ls donen / tots los dimonis del infern, mentida / m'apar que's puga fer tan atrevida / pila de gent com dihuen; ab veu baixa / l'altre acostantshi esclama. —Tothom conta / que **faran la de déu!**.. [...]» D'altra banda, Bertran ressalta que el glossari en castellà que acompanyava l'obra era encara més explícit respecte del castell de deu: «Torres: [...] Se compone toda torre de siete hileras de hombres sobrepuestos: las ha habido de nueve: el máximo es de **diez hileras**. El año pasado [1864] **en Villafranca se levantó una de estas** (se llama **la de déu**).»

- 1869: el *Calendari Català 1869*, dirigit per Briz (Català 1951, per Ferrando 1996), deia: «No's pot pas comprendre una festa major sense torras en aquella comarca. Pel regular son de set pisos: mes n'hi ha de nou y **qualcuns anys fins se prova la de deu. ¡Dèu alsadas d'home!**»
- 1880, 4 agost: al programa de la festa major de Vilanova, recollit per *La Veu de Catalunya*, podem llegir: «Al sortir de l'iglesia los xiquets de Valls faran la torre de nou pisos, y **pot ser la de deu**» (Solsona 2010: 111).
- 1880, Sant Magí a Tarragona: *La Correspondencia de España* (Güell 2010) descrivia els castells: «encima [de la pinya] se colocan otros tantos, hasta hacer una torre de la **altura** de seis, siete, ocho y **hasta diez hombres**, puestos unos sobre otros.»

D'altra banda, convé, a més, descartar dues altres hipòtesis referides al possible castell de deu vuitcentista. La primera és deguda al vilafranquí Fèlix Cusiné (Català i Roca 1981: I, 102), que durant els anys

► Foto de dos 4 de 9 alhora a Vilafranca al segle XIX que Fèlix Cusiné va interpretar que era el 4 de 10. Amb l'acoloriment de les dues construccions es pot veure clarament que no es tracta d'un castell de 10.

cinquanta del segle passat va escriure algunes cartes a Català i Roca en què defensava la convicció que l'enigmàtic castell que es veu en una fotografia feta abans del 1862 d'una actuació a Vilafranca (Català i Roca 1981: I, 103) era un quatre de deu. Anys més tard, però, Pere Ferrando (1993) va resoldre la qüestió (mitjançant la tècnica d'acolorir la imatge) i demostrà que en realitat es tractava de dos 4 de 9 bastits alhora (vegeu la fotografia d'aquesta mateixa pàgina).

En segon lloc, Català i Roca (1951, per Ferrando 1996) també havia recollit un testimoni indirecte d'un

possible intent del 3 de 10 durant el vuit-cents, a través del vallenc Ramon Cabré, que el 1951 havia escrit una carta a l'historiador vallenc en què explicava el que li havia dit, una trentena d'anys enrere, un veterà casteller vallenc, Josep Batet: que un any, a Tarragona, després de fer el 3 de 9, la reina Isabel, que era al balcó, va donar una unça d'or a l'enxaneta del castell (que era aquest casteller veterà) tot demanant-li que la colla fes el mateix castell però amb un pis més. El van provar i van caure. Aquest possible intent de castell de deu, però, va quedar definitivament desmentit

▲ *Els Castellers de Vilafranca per fer la primera prova de 4 de 10 per Tots Sants del 1996. (Foto: Castellers de Vilafranca)*

amb l'estudi de Pere Ferrando (2013), que demostrava que el castell a què es referia aquell casteller en tot cas podia haver estat de nou, però no de deu, atès que el localitzava el 1844.

Tornant a les referències, podem concloure que només n'hi ha una (la de Briz del 1866) que afirmi la consecució del castell de deu: «El año pasado [1864] en Villafranca **se levantó una de estas** [torres] (se llama la de déu)». La resta són expressions de desigs (poè-

tics, en un cas, o amb l'al·licient d'un premi) o intencions, fragments d'obres literàries o referències vagues («parece que han llegado a diez», «qualcuns anys fins se prova la de déu...»). D'altra banda, Güell (2010) ha argumentat que la referència de Sant Magí del 1880 perd credibilitat perquè parteix de la lectura de Briz i per les imprecisions de la crònica (parla d'un pilar de 7 pujant les escales de la Catedral).

Davant d'aquest panorama, els estudiosos han opinat de manera diversa. Per un cantó, Català i Roca, Ferrando i Bertran consideren que hi ha prou indicis per convèncer-se que el castell de deu es va provar durant el segle XIX. Ferrando¹⁶ va una mica més lluny i planteja el dubte que potser fins i tot es va carregar, i ho argumenta amb la hipòtesi que als anys seixanta del vuit-cents els castellers intentaren trencar el sostre (castells de nou i pilar de 8) tot afegint un pis més i que, en no sortir-se'n, passada la tercera carlinada, van optar pel desfolrament. D'altra banda, Güell (2010) fa notar que el 1864 els castellers van cobrar 200 duros, un «preu exorbitant» (la factura anterior, del 1861, és cinc vegades inferior) que potser es justificaria amb un intent de castell de deu.

En canvi, Eloi Miralles (1997) és qui millor ha argumentat la creença contrària (hi estan d'acord, també, Brotons i Beumala 2000: 78), o sigui, que el castell de deu no es va provar durant el vuit-cents. Un argument contundent (compartit amb el tarragoní Morant) és que un fet d'aquesta envergadura hauria transcendit d'una manera o altra. D'altra banda, Miralles fa veure que l'afirmació de Briz també es pot llegir en el sentit contrari al de Bertran: que el literat barceloní la fes precisament basant-se en l'anunci del programa de festa major de Vilafranca del 1864.

El més prudent, doncs, de moment, continua sent descartar l'intent vuitcentista d'un castell de deu, tot i que és més que plausible que aquells antics castellers se'l plantejessin: que els ballés pel cap i en parlessin o, potser fins i tot, que en fessin alguna prova d'assaig.

¹⁶ Això no obstant, Ferrando (2013) admet: «Tot plegat, els partidaris de creure en un possible intent de castell de deu pisos al segle XIX tenim, a partir d'ara, menys arguments a favor.»

suscrito entre estos [els valencians] y la administración algunas diferencias. [...] y el Sr. Alcalde quedó encargado de concertar los valencians» (Ribas 1999: 476). Aquell any els administradors de la festa major vilafranquina pertanyien als Obrers de la Junta de la Parròquia. Diferències a banda, l'actuació va tenir un il·lustre espectador: el músic i polític Josep Anselm Clavé. Convidat pel seu amic, el vilafranquí Eduard Vidal Valenciano, Clavé va poder admirar els castells en tota la seva dimensió. Quatre anys més tard, l'agost de 1867, Clavé va estrenar la seva famosa peça titulada *Los Xiquets de Valls*, dedicada al seu amic Eduard. Sembla demostrat que no era el primer cop que Clavé veia castells —un mes abans, a l'Espluga de Francolí, ja els devia haver vist— però sí que, d'aquesta visita, ha quedat escrita una anècdota a l'entorn d'un component del cor local i casteller alhora, i que, gràcies a ella, ens descobreix que a Vilafranca llavors hi havia un grup de castellers que pujaven, si més no, a la colla que va actuar a la vila aquell any (Blasi 1934: 7). Aquest detall de la vinculació dels cantaires amb els castells ha estat clau per concretar que l'agrupació que va actuar davant Clavé fou la Roser, comandada per l'al·ludit «Xon», amb un perfil ideològic en sintonia amb el moviment coral iniciat per Clavé i que explicaria els entrebancs, ja comentats, en la seva contractació (Ferrando: 2017).

Segons documentació oficial diversa, des de l'Ajuntament de Tarragona es demanava: «evitan el celo de los gremios de labradores mareantes para que segun costumbre se encarguen de levantar las torres vulgamente conocidas por castells de las collas de Valls». A tal fi, «hoy se ha escrito a Valls para que venga mañana en el primer coche el jefe de la colla dels castells y cara a cara veremos si podemos arreglar el asunto» (CDOCA). Una sola colla valenca, segons el *Diario de Barcelona* del 26 de setembre, va complir amb la comesa de «los difíciles castillos que hasta de nueve hombres puestos unos encima de otros formaron en la plaza, si bien es verdad que la concurrencia de espectadores no fué tan numerosa, porque la localidad no es tan a proposito como la plaza de la Verdura, sitio predilecto de muchos años para dicha diversión...» (Solsona 1993a).

La crònica fa referència al canvi d'ubicació de l'Ajuntament, del carrer Major a l'actual plaça de la Font; i, també, de l'actuació casteller del dia central de la festa, el 23 de setembre, per Santa Tecla. Tot i així, l'endemà «tuvieron lugar los castillos y torres en su predilecta plaza de la verdura», amb la qual cosa es retornava al lloc primigeni i es conservava, d'aquesta manera, un espai emblemàtic per al fet casteller tarragoní, plenament vigent en l'actualitat.

1864

La primerenca data de la festa major de Montblanc, al maig, no fou obstacle perquè, en el programa d'actes, s'anunciessin grans castells. El diumenge dia 8, un cop acabat l'ofici, el programa anunciava que «se harán los castillos, entre los cuales habrá los tres de nou» (*Diario de Reus* 1864: AMR). Davant del dubte de si, finalment, es va assolir l'objectiu anunciat, ens hem de remetre al record del mestre i historiador local Ramon Cantó Espinach, que va deixar escrit a la seva monumental i inèdita *Historia...* que a la seva vila s'havien fet, durant la seva joventut «y nostres ulls ho han vist, los 3 de 9, los 2 de 7 y l'espadat de sis» (Cantó 1896: ACA). Tenint en compte que Cantó va néixer el 1844 i que, per tant, aleshores tenia 20 anys, podríem suposar que la fita de convertir la Vila Ducal en plaça de nou es podria haver produït en aquesta ocasió.

Els que també volien fer un pas més endavant i convertir-se, en aquest cas, en plaça de deu, eren els aficionats de Vilafranca del Penedès, si ens atenem al programa d'actes editat per a l'ocasió:

[...] las danzas obsequiarán á dicha Corporación y al concurso y los dos grupos de los XIQUETS DE VALLS los difíciles castells y torras de costumbre, y en su atrevido propósito, intentarán ejecutar la TORRA DE DEU nunca visto. (Català i Roca 1981: I, 122)

L'anunci sembla evidenciar que els avisos anteriors no havien arribat a fi de bé, si ens atenem a l'expressió «nunca visto» (vegeu l'apartat «El castell de deu»).

A principis de setembre, la festa major de Torredembarra va tornar a esdevenir una plaça de primer ordre per als grans castells, si fem cas del *Diario de Tarragona* del dia 7: «se levantaron por las dos mencionadas collas de Valls y con agregación de no pocos aficionados de esta, gran número de las peculiares torres o castillos de hombres, habiendo abundado las llamadas de nueve y dejando complacidas como pocas veces aquella diversión a las infinitas gentes allí reunidas» (Trenchs 1989a: 30). La menció als aficionats locals no deixa espai al dubte que, per assolir una actuació de primer nivell, calia la seva col·laboració. I si, a més, hom aconseguia confrontar les dues colles valenques, les garanties d'èxit augmentaven.

En canvi, a Tarragona, sembla que darrerament optaven per la contractació d'una sola agrupació per Santa Tecla; això sí, «la mejor colla de Valls», segons el programa. El resultat, malgrat aquesta manca de rivalitat, fou excel·

lent: «algunas de ellas [les torres] fueron de las tan celebradas de nueve pisos, y llamaron justamente la atención de cuantos aficionados las presenciaron, por su robustez y precisión, siendo notable el que no se desplomara ninguna» (*Diario de Tarragona* 1864: BHMT). No va caure cap castell el dia de Santa Tecla, però l'endemà, a la plaça de les Cols —de la Verdura, segons la nomenclatura vuitcentista—, la cosa no va anar tan bé: «un hombre de los que la formaban [la torre] en la segunda linea, labrador de Tarragona y habitante al parecer en la calle de Caballeros, salió muy mal parado de la ruda descenso, resultando según oímos decir de público, con una pierna rota o al menos muy magullada, y la cabeza chorreando sangre por la nariz; también el niño que figuraba como remate de las torres salió algo mal parado de resultas de la caída de una...» (Güell 2001c). L'accident és aprofitat pel cronista per manifestar que «podían evitarse con la suspensión o prohibición de aquel género de diversiones», un punt de vista recurrent per als detractors de l'activitat, que han aprofitat les conseqüències de les caigudes per reforçar el seu discurs contrari a l'activitat.

Pel que fa a la identitat de la colla present a Tarragona, cal llegir l'acord municipal pres el 20 de setembre on, després d'afirmar que ja s'havia contractat una colla valenca, «se habían presentado varios labradores manifestándoles que si el Ayuntamiento les daba una cantidad razonable se encargarian de hacer venir por su cuenta la otra colla dels Chiquets de Valls» (Macias 1992); aquesta petició fou rebutjada pel consistori i deixa entreveure, si ens atemem a les probables aliances entre els pagesos tarragonins i vallencs, que la colla actuant havia de ser, per eliminació, la dels Menestrals.

1865

A tenor de totes les informacions que hem anat desgranant darrerament, observem que les dues colles vallenques eren ben actives i alguns cops coincidien en algunes places foranes. Per la festa major local, Sant Joan, d'aquest 1865, ambdues agrupacions van compartir espai a la plaça —anomenada llavors de la Constitución—, davant del consistori. Potser pel fet de trobar-se a casa, on tot es viu amb més intensitat, el cas és que l'enfrontament va derivar novament cap al terreny dels aldarulls: «hubo también torres al medio dia y a consecuencia de alguna ofensa o chisme, que nunca faltan cuando se trata de permitir que hagan torres las dos cuadrillas a la vez, se alteró por un

momento el orden público en la plaza de la Constitución, habiendo logrado inmediatamente los señores alcaldes con la guardia civil y algunas personas muy conocidas de la población restablecer la tranquilidad, prohibiendo en su consecuencia que se repitiesen las torres...» (Trenchs 1989a: 32).

Les batusses entre els dos bàndols eren conegudes també fora de la població. Sense anar més lluny, a Vimbodí, el cronista del *Diario de Tarragona* del 9 d'agost afirmava que «no sabemos se tenga que lamentar ningún disgusto a pesar de los piques que frecuentemente promueven las cuadrillas de castellets» (Güell 1999c).

Aquell estiu, però, la vida quotidiana dels pobles es va veure sacsejada per una altra epidèmia del còlera, que va fer anul·lar o posposar nombroses festes majors. La de Vilafranca del Penedès, per exemple, es va celebrar del 25 al 27 de novembre, i ha quedat constància de la despesa per l'allotjament de 36 xiquets a la «fonda de la Estrella»; i a Reus, els dies 8 al 10 de desembre, amb la presència dels «valencians» (Solsona 1995b).

Sembla que els igualadins es van escapolir de l'estrall sanitari, perquè anunciaven que la seva Moixiganga faria «sus atrevidos espadats, torres y castells, compitiendo en fuerza y agilidad con los Xiquets de Valls» a la festa major local en honor a sant Bartomeu (Güell 2013: 37).

1866

Per les notícies localitzades d'aquesta temporada del 1866 detectem una certa apatia en l'àmbit casteller. Semblantment al que havia succeït amb anterioritat l'any 1854, quan la coincidència de diferents disputes castelleres amb una epidèmia de còlera va frenar la progressió del nivell casteller, ara sembla que es repeteix la mateixa situació. Al llarg de tot l'estiu tan sols tenim constància dels anuncis de la Moixiganga d'Igualada per la festa major local i dels Xiquets de Valls tant a Vilafranca del Penedès com a l'Arboç durant les seves respectives festes patronímiques. De la primera només ha transcendit l'anècdota que «un anciano de 85 años tomó parte en la formación de un llamado “castell de valencians” subiendo hasta el quinto piso del mismo» (Güell 2015b). Barretada per a l'avi! I, pel que fa referència a la vila del «bon ví i de puntes al coxí», reapareix al calendari després de 22 anys sense notícies.

Tanquem l'any a Tarragona, on el *Diario de Tarragona* del dia 22 de setembre anunciava que, per la diada de

Santa Tecla, els Xiquets de Valls volien alçar «varias torres, entre ellas la muy arriesgada y atrevida de nueve pisos» i l'endemà tornaven a fer castells, però a l'emplaçament de tota la vida, a la plaça de les Cols, on havien de pujar i baixar les costerudes escales de la Catedral amb un pilar (Trenchs 1989a: 32). Res no sabem dels resultats, tret dels 2.000 rals que va cobrar «el baile de valencianos o collas de Valls» (CDOCA).

1867

Si, en analitzar la temporada anterior, ja intuïem un cert retrocés en l'activitat castellera, durant la temporada 1867 queda suficientment confirmat, ja que, a dia d'avui, tan sols hem trobat notícies referents a dues places: Vilanova i la Geltrú i Tarragona.

De la primera, el *Diario de Villanueva* del dia 4 d'agost anunciava que «viene á tomar parte en las bromas de nuestra fiesta mayor una cuadrilla de los llamados “Xiquets de Valls” que segun hemos oido se proponen hacer la torre de ocho pisos». No deixa de ser simptomàtic que una plaça com Vilanova, on els castells de nou hi van sovintejar des del primer moment, es conformés ara anunciant un castell de vuit.

I pel que fa a la segona, Tarragona, en el llibre d'actes municipal consta l'acord de «autorizar al Sr. Alcalde para que si los labradores, ú otro gremio, pide permiso para contratar la colla de Valls para levantar las torres ó castillos acostumbrados, contribuya en nombre del Ayuntamiento á los gastos que este festejo origine entregándoles hasta la cantidad de sesenta y cuatro escudos» (Macias 1992). Malauradament, no disposem de més informació que ens pugui aclarir el resultat final de les negociacions entre tarragonins i vallencs.

En l'àmbit cultural, però, aquest any 1867 va quedar marcat amb lletres d'or pel fet que el músic i polític Anselm Clavé va estrenar el mes d'agost a Barcelona la seva coneguda composició *Los Xiquets de Valls*, una de les més reeixides del seu repertori i que fou interpretada per multitud de corals durant molts anys. La popularitat de la peça va arribar a ser tan gran que, durant molts anys del segle XX, hom creia que el nom de Xiquets de Valls l'havia inventat Clavé quan va compondre l'obra. El que sí que cal atorgar-li, però, és l'autoria del lema «Força, equilibri, valor i seny», que apareix en la lletra de l'esmentada composició coral, a part d'una major popularització de la locució Xiquets de Valls.

▲ Al·legoria on apareix el músic i polític Anselm Clavé i un castell, entre altres dibuixos, destacant la popularitat que la peça musical *Los Xiquets de Valls* havia adquirit ja poc després de la seva estrena, el 1867. (Font: Simó Gómez Polo. *La Ilustración Española y Americana*, 24/09/1872. Ref. Jordi Bertran)

1868

Trencant la dinàmica de les dues temporades anteriors, la del 1868 se'ns presenta força atapeïda d'activitat castellera, amb algunes actuacions prou rellevants.

A les acaballes del mes d'agost a Vilafranca del Penedès s'anunciava que «los tan celebrados chiquets de Valls [...] ejecturarán sus más difíciles y elevados castillos, incluso el llamado de nueve» (Català i Roca 1981: I, 126). D'aquesta festa major tenim la primera crònica escrita en català, on es comenten els actes celebrats i se situa els castells en els diversos moments de la festa, tot i que no detalla enlloc les construccions bastides. Fou signada per un ignot Felip Casals i publicada a la revista satírica escrita en català

La Pubilla, en un moment en què la Renaixença prenia força com a moviment cultural al nostre país, a partir de diferents capçaleres que en divulgaren els seus ideals.

On sí que es documenta el resultat de l'actuació vilafranesca és al Llibre dels Administradors, quan es destaca «sobre manera las dos oposadas collas de Chiquets ab los seus admirables castells de nou» (Ribas 1999: 497). La mateixa font explica un incident ocorregut la tarda del dia 31, durant la cercavila, al carrer dels Ferrers. En plena ebullició festiva es va desprendre el terra d'un balcó d'una casa on hi havia dues dones i un nen petit. Les dues dones van tenir suficients reflexos per agafar-se a la barana del balcó i no caure al buit, i subjectaren el nen. Entre les diferents reaccions, hi hagué la de «los chiquets [que] muntabant el castell per traurelas de aquella falsa y violent posició». Pel que fa a la pedra que es va despendre, va ferir de poca consideració cinc persones, una de les quals «una dona de un dels chiquets de Valls que estava baix el balcó donant mamà a la sua criatureta, pegà la pedra cop a las dos, mare y filla, però ni tan sols tingueren contusió alguna» (Ribas 1999: 498). A part de la crònica del succés, aquesta darrera part és especialment interessant perquè es tracta d'una de les primeres —si no la primera— referència on es vincula la dona al món casteller, en un paper que desconeixiem fins ara: la d'acompanyant, molt probablement de la canalla, fent-se càrrec d'ells i malgrat, com és el cas, trobar-se en un període de lactància.

Entrats al setembre, i després que els Xiquets de Valls fossin anunciats per la festa major de Torredembarra, ens topem amb una altra desgràcia, aquest cop amb conseqüències molt més greus. La dissort va tenir lloc a la Pobla de Montornès, durant la seva festa major. El *Diario de Tarragona* del dia 12 explicava: «entre los diferentes festejos con que se obsequió a los forasteros fue el de las torres dels Xiquets de Valls en cuyos ejercicios tuvieron tan mala suerte que resultaron un muerto y tres heridos de alguna gravedad» (Trenchs 1989a: 33).

L'accident fou recordat al llarg del temps a través de testimonis orals. El 1936, el prevere Josep Grau Serra escrivia a *La Crònica de Valls* del 2 de maig alguns detalls: «L'any 1868, al 8 de setembre a la nit, va morir un casteller de Valls, Joan Mallorquí Bofarull, de desgràcia. Al caure del castell va rebotre de ventre al cap d'un que aguantava i es va rebentar. El ferit no tornà en si, solament se li pogué administrar l'extremaunció. Fou una caiguda que emocionà a tot el poble. La festa major quedà endolada. Fou el dissortat Mallorquí de Cal Ble enterrat a la Pobla.» El març del mateix any 1936, en una entrevista realitzada

al casteller *Pep de Janillo* recordava, emocionat, com «vegí aterrat tràgicament, a la Pobla de Montornès, els quatre de vuit, i en la caiguda va trobar la mort l'Hereu de Cal Ble, un dels més estimats xiquets de la contrada» (*Catalunya* 1936: CDOCA). A part de concretar el castell que va fer llenya, aquesta darrera font oral és especialment interessant perquè situa la colla que va patir la dissort: la Colla dels Pagesos o Muixerra, ja que *Janillo* formava part d'una família on tots els seus components hi havien militat.

Aquesta desgràcia va motivar que el governador civil publicqués una extensa circular quatre dies després advertint del perill de l'activitat castellera i recomanant seny a l'hora d'alçar castells, tot reconeixent que «prohibir de una manera absoluta y terminante la formación de esas torres imponiendo castigos, tiene graves inconvenientes y la prudencia no lo aconseja». El governador, Joaquín de Vera y Olozábal, afirmava que «esta diversión hasta cierto punto repugnante [...] desdice mucho del buen nombre y concepto con que se conocen en todas partes los laboriosos habitantes de esta provincia» i que ells mateixos haurien de «desterrar poco a poco hasta conseguirlo radicalmente, la formación de esas torres...» (*Foc Nou* 1986). La circular es devia enviar a tots els ajuntaments de la demarcació tarragonina, ja que, per exemple, a la Bisbal del Penedès fou debatuda en un ple municipal del dia 20 del mateix mes de setembre (López-Ferré 1992: 15).

En l'àmbit polític, aquells dies va tenir lloc l'anomenada Revolució de Setembre amb el destronament de la reina Isabel II i l'inici del denominat Sexenni Democràtic, on va jugar un paper preminent el general Prim. L'ocasió va motivar que a Montblanc s'organitzés una cercavila al davant de la qual hi havien «las dulzainas con la famosa danza de Xiquets» (Bofarull 2016a). La rapidesa amb què es va organitzar la celebració indueix a pensar que els castells foren alçats pels mateixos montblanquins, atesa la demostrada solvència de la seva afició i l'escassa exigència de nivell casteller que requeria l'ocasió.

1869 i 1870

Ja sigui pels esdeveniments polítics o pel desgraciat accident a la Pobla de Montornès, el cas és que del 1869 tan sols hem localitzat dues actuacions. La primera prové de Vilafranca del Penedès, on, el dia 30, «...las danzas repetirán sus evoluciones y especialmente los Xiquets de Valls y otros aficionados de esta villa...» (Benach 1947).

I la segona actuació apareix a la població de Porrera, a la comarca del Priorat, una plaça que fins ara no havíem citat. A la seva festa major de mitjans de setembre d'aquest 1869 «iba la danza de valencianos con su peculiar música de tamboril y dulzaina» (Palomar 2013).

Pel que fa al 1870, els «chiquets de Valls» estaven anunciats per les festes de Sant Maties, a finals de maig, a Montblanc, on pretenien aixecar «los arriesgados castells, que tantas desgracias algunas veces ocasionan» (*Diario de Tarragona* 1870: BHMT), comentari escrit possiblement amb el record de l'accident d'un any i mig abans.

L'apatia pels castells també es palpa a la crònica de l'actuació de la festa major de la Riera, que va aparèixer a *El Tarraconense* del dia 24 de juliol: «los Chiquets de Valls han desempeñado su papel aunque con mala fortuna en el primer día que no pudieron salir airosos por la poca concurrencia de aficionados» (Trenchs 1989a: 36).

En canvi, hom destaca en aquest bienni la fidelitat de la plaça igualadina vers la seva Moixiganga, que el 1870 era «dirigida por el tan acreditado Cariño» (Solsona 2000), un personatge que a hores d'ara no s'ha pogut identificar i que pocs anys després rivalitzà amb el *Traguetes* —d'aquest sí que en sabem el nom: Antonio Baleito i Graells—, dirigent de l'altra colla de moixiganguers; una rivalitat a bastament recordada en textos literaris i descriptius per diferents igualadins contemporanis als fets.

L'altra plaça que, malgrat els contratemps, continuava convocant els vallencs era Vilafranca del Penedès. Segons el programa d'actes, «la nutrida “colla dels xiquets de Valls” [aixecarà] difíciles castillos “de ocho y de nueve pisos” según costumbre de los demás años» (*El Tarraconense* 1870: BHMT). No en sabem el resultat, però sí que ha quedat registrada la despesa per anar a Valls a contractar-los (Ribas 1999: 514).

1871

No deixa de ser simptomàtic el fet que, a hores d'ara, no podem documentar cap informació respecte a la participació dels Xiquets a casa seva durant les Festes Decennals de la Mare de Déu de la Candela. De fet, en tot l'any —i ja en portem sis, atès que el darrer cop fou el 1865—, no hem trobat cap notícia d'activitat castellera a la capital de l'Alt Camp. Aquest parèntesi es va obrir per Sant Joan del 1865, quan —recordem-ho— hi va haver batusses entre les dues agrupacions i les autoritats van prohibir que seguís l'activitat. Continuava, encara, aquesta prohibició?

▲ Dibuix de l'il·lustrador barceloní Tomàs Padró Pedret publicat a *La Campana de Gracia* el 30 de setembre del 1871 amb motiu de l'actuació dels Xiquets de Valls a les festes de la Mercè d'aquell any. Es tracta de la il·lustració publicada a la premsa més antiga trobada fins ara. (Reproduït de Mòn Casteller, II: 503)

Una altra cosa molt diferent és actuar fora de casa. Aquest 1871 es trenca l'apatia dels dos darrers anys i apareixen notícies en diferents places i des del primer moment, com la sortida a la Selva del Camp, el 17 de gener, i a Tarragona i Riudoms, el juny.

Entrats al juliol una nova desgràcia es va abatre a les files de la Colla dels Pagesos o Muixerria. Durant l'actuació que va tenir lloc a la festa major de la Masó li va caure un dos de sis, amb tan mala fortuna que l'enxaneta que pujava va rebre un fort cop al cap que li va provocar la mort. Un dels membres de la colla, Josep Serra Miret, *Pep de Janillo* —del qual ja hem recuperat el seu testimoni el 1868 quan hem parlat d'un altre fatal accident—, recordava, emocionat, la vivència, car es tractava del seu germà:

«...un germanet meu, el tercer del Cal Janillo, l'anomenat Magí, perdé la vida en estavellar-se contra el sòl, quan només tenia nou o deu anys. Fou a la Masó, per Santa Magdalena. Havíem aixecat un castell senzill, gairebé sense cap esforç: els dos de sis... Però el destí no té espera, i allà va finir la vida del Xiquet de Valls que jo més estimava» (*Catalunya* 1936: CDOCA).

L'accident va inspirar l'insigne dramaturg Àngel Guimerà la seva conegudíssima poesia *L'enxaneta*, que fou titulada originalment com *Lo Xiquet de Valls*, quan es va publicar per primer cop al *Calendari Català* del 1876, editat l'any abans, el 1875. La seva colpidora darrera estrofa relata: «Ja es dalt, ja'l pobret somreya / quan la torra cau d'arrel, / y encara, morint, se'l veyá / com alsant los brasets deya: / —Si, mare, amunt, fins al cel!»

Ara sabem que Magí Serra Miret havia nascut el 26 de gener del 1860. Tenia onze anys; i el certificat de defunció confirmava el vessament cerebral com a causa de la mort. Fou enterrat a la Masó. L'any 2006 l'Ajuntament d'aquesta població va crear una beca amb el nom de l'enxaneta finat amb l'objectiu de premiar els més petits de les colles que s'havien distingit durant la temporada anterior.

Després de la festa major d'Igualada, amb l'anunci de la «Mogiganga», s'esdevé la de Vilafranca del Penedès, on el redactat del programa d'actes és pràcticament calcat al de l'any anterior. Al llibre dels Administradors s'hi fan constar 80 duros pagats als Xiquets de Valls i altres despeses supletòries com ara l'estada i refrescos. El diari barceloní *La Convicción* del dia 3 de setembre ressalta, respecte a l'actuació vilafranquina, que «únicamente hay que lamentarse la caída de un muchacho de los Xiquets de Valls en la formación del castell. Parece que el daño que recibió fué de alguna consideración» (Güell 1999e).

Pel que fa a l'àmbit polític, un cop expulsada la dinastia Borbó, les corts espanyoles proclamaren rei Amadeu I el novembre del 1870, després de molts entrebancs i negociacions i amb el suport del seu principal valedor, el general Prim. Un mes i escaig després, el polític i militar reusenc era assassinat a Madrid. La inestabilitat al govern anava en augment.

Mentre, però, el rei Amadeu va visitar el Camp de Tarragona la primera quinzena del mes de setembre d'aquest 1871. Tarragona, la Plana i Montblanc foren les tres poblacions que, entre els festejos organitzats al seu honor, hi van encabir els castells. A la Plana el monarca va aprofitar la seva estada per visitar les obres del ferrocarril en aquest important encreuament ferroviari. I, a Montblanc, el record de la seva visita perduraria en el temps a través

d'alguns textos dels seus convilatans més il·lustres, com és el cas de l'escriptor i polític Josep M. Poblet.

De la visita a Tarragona, però, és d'on s'ha conservat més informació. La premsa local recollí que el monarca va repartir 1.000 rals pels Xiquets de Valls (*La Crónica de Cataluña*, 09/09/1871) o bé 1.500 (*El Tarraconense*, 13/09/1871). Sigui com sigui, i com acostumava a succeir en aquests casos, la qüestió castellera tan sols transcendeix quan es produeix alguna anècdota. En aquest cas, la vivència va venir de la mà de l'enxaneta d'un pilar al balcó. Segons *La Crónica de Cataluña* del dia 11, «temiendo el rey que iba á perder el equilibrio el niño que se situa en la parte más alta abalanzóse S. M. al balcón con los brazos abiertos, le asió fuertemente y le trasladó a su habitación, colmándole de caricias y llenando sus bolsillo de monedas de plata» (Güell 1999e). El record d'aquest episodi encara era viu ben entrat el segle XX a la premsa tarragonina i valenca. La referència valenca, però, és especialment interessant perquè identificava l'enxaneta protagonista dels fets: Miquel Serra Miret, *Miquelet de Janillo*, justament un germà de l'enxaneta finat a l'accident a la Masó dos mesos abans (*La Crónica de Valls* 1926: BPV). I, de retruc, identifiquem la colla actuant, la dels Pagesos o Muixerra.

Ja hem vist recentment com el ferrocarril s'anava expandint pel territori i esdevenia un mitjà de transport que modernitzà la societat i millorà la seva economia. Que se sàpiga a hores d'ara, el primer cop que els castellers van utilitzar el tren per desplaçar-se fou aquest 1871, amb motiu de les festes de la Mercè de Barcelona, a finals de setembre. El detall el coneixem a través d'un desafortunat accident. Segons el setmanari *El Panadés* del dia 1 d'octubre, «el jueves, al pasar por el puente de Sans el tren de ferrocarril en que, de regreso para sus casas, iba la colla dels Xiquets de Valls que acababa de trabajar en Barcelona con motivo de las fiestas populares que hoy terminan, uno de sus individuos tenia tan inclinado su cuerpo fuera del coche, que, dando su cabeza contra la pared con la violencia que es de suponer, le quedó abierta de una manera horrible, dejando al infeliz herido en un estado de suma gravedad» (Miralles 2015). Pel que fa a la participació a les festes, el rotatiu *La Imprenta* del dia 25 comentava que «observamos hasta tres “collas de xiquets de Valls” que seguían las plazas y calles formando las tan celebradas torres, algunas de ellas de siete pisos» (Güell 1999e). El nivell dels set pisos és confirmat per un altre diari barceloní, *La Convicción*. Ara bé, el detall de les tres colles pot induir a pensar en la presència de les dues vallenques més una

altra; però la menció al fet que recorrien carrers i places ens fa decantar cap a la versió d'una sola colla dividida en tres grups per tal de fer el màxim possible de visites i, així, recaptar més diners.

L'actuació castellera de la Mercè barcelonina coincideix amb l'absència de notícies per la Santa Tecla tarragonina, tal com havia passat l'any 1860.

1872

Davant la inestabilitat política dels darrers temps a l'Estat espanyol, el pretendent al tron Carles VII va cridar a la revolta el mes d'abril d'aquest 1872, i s'inicià l'anomenada Tercera Guerra Carlina. Tant a Catalunya com al País Basc es va patir amb especial intensitat ja que, a l'ideari carlí, es va incloure el reconeixement i la recuperació dels furs als territoris de nacionalitat històrica.

Així les coses, a Sarral foren arrestats dos grallers i dos timbalers, que havien actuat durant la festa major, perquè s'havien hostatjat en una taverna on hi havia una facció de setze carlistes. Portats al calabós de Montblanc, i després d'haver desfet el malentès, els quatre músics «recorrieron la población al son de sus estraños instrumentos, dando una serenata al Sr. Brigadier, acompañada de las respectivas TORRES, gracias y plácemes» (Güell 2005a).

L'inici del conflicte bèl·lic no fou obstacle perquè poblacions amb una marcada afició castellera com Tarragona —dues vegades, per Sant Magí i Santa Tecla—, Vilafranca del Penedès i Torredembarra els incloguessin en les seves respectives festivitats.

Pel que fa a la capital de l'Alt Penedès, *La Crónica de Cataluña* del dia 2 de setembre explicava que «aunque aquellos vecinos no tienen grandes motivos para estar alegres, les han proporcionado, sin embargo, diversiones. Por las calles han circulado las danzas del país y una cuadrilla, poco numerosa de Xiquets de Valls» (Solsona 1994a).

1873 i 1874

El febrer del 1873 el rei Amadeu I abdicà i es proclamà la Primera República Espanyola. Aquests esdeveniments acabaren d'esperonar el moviment carlista i el país va entrar de ple en el període més cruent de la guerra carlina. En aquestes circumstàncies, els posicionaments ideològics dels dirigents de les colles vallenques van tornar al primer pla. Francesc Blasi (1934: 35) recollia: «Segons ens

comunica mossèn Ribas, els 200 vallenques ingressats a les files carlistes de la darrera guerra civil, feien castells especialment per a celebrar alguna victòria sobre els enemics.» Estem parlant dels components de la Colla dels Pagesos o Muixerra.

I és que des de la festa major de Vilafranca del 1868 que no tenim constància de l'actuació de les dues colles vallenques en una mateixa plaça. Per contra, les poques sortides on tenim concretada la seva autoria es refereixen totes a la dels Pagesos o Muixerra. Aquest fet connecta amb la interessant aportació de l'historiador tarragoní Emili Morera: «Quan la segona guerra civil [es refereix a la tercera carlinada, car, entre els historiadors de l'època, el conflicte bèl·lic del 1846-49 no era considerat com a tal] quedà disolta la Roser, donant tan sols alguna fè de vida, la Muxerra...» (Morera 1911: 797). Una altra «fè de vida» podria correspondre a la sortida de Sants, el 23 d'agost del 1873, anunciada sota el nom genèric de Xiquets de Valls (Solsona 1996b).

D'aquesta única notícia localitzada a hores d'ara del 1873 hem de passar a un 1874 totalment en blanc per endinsar-nos en un 1875 en el qual ja s'entreveuen canvis.

1875

Els darrers dies del 1874 van portar la restauració de la monarquia borbònica en la figura d'Alfons XII, fill d'Isabel II. Aquest fet va debilitar el carlisme, i al llarg del 1875 les seves derrotes foren constants. Al nostre país la lluita es va donar oficialment acabada el novembre del 1875. Abans d'aquesta data, però, la ciutat de Tarragona ja havia programat «la cuadrilla dels Chiquets de Valls, que segun costumbre del país levantarán las tradicionales torres durante los dias de la fiesta mayor» (Fons Francín: CDOCA).

Pocs dies després, Sant Martí de Provençals, un municipi que anys després s'agregà a la ciutat de Barcelona, va celebrar la seva festa major amb «los llamados “castells” al estilo de los Xiquets de Valls» el dia 29 de setembre; mentre que l'endemà es preveien «las llamadas “torras” ejecutadas por varios aficionados» (Güell 2012d). Ambdues referències posen al descobert l'existència d'un grup d'aficionats provinents de la mateixa població o d'alguna de propera que alçaven construccions més o menys importants. La seva existència la podem ubicar en un context de fort creixement industrial a l'entorn de la ciutat de Barcelona i amb l'arribada de mà d'obra forastera provi-

◀ Portada de La Campana de Gracia de l'1 d'octubre del 1876 amb motiu de les festes de la Mercè barcelonines on els castells hi van ser presents. A la dreta apareix una construcció de cinc pisos. (Ref. Xavier Güell)

ment de diferents indrets del nostre país, fins i tot la zona tradicional castellera, per atendre la demanda de les indústries que s'anaven instal·lant. La ciutat de Sant Martí en fou un paradigma, d'aquesta transformació industrial.

La sortida més rellevant, però, s'esdevingué a mitjans d'octubre, quan la colla de la Muixerra va viatjar fins a Saragossa. Fou el primer cop que una agrupació castellera sortia de Catalunya.

1876

Acabada oficialment la guerra, amb el regnat d'Alfons XII s'inicià un període d'estabilitat social i política i una forta represa econòmica i, també, castellera. S'obria una època en què els castells agafaren un nou impuls que els havia de conduir cap a la recuperació de gestes per-

dudes i l'assoliment de nous reptes, en un context d'una enorme activitat i amb interessants canvis i novetats. Les diferències entre el període que hem estudiat fins ara (1851-1875) i el que acabem d'iniciar (1876-1893) s'han esgrimit com a arguments per part de l'estudiós Lluís Solsona per situar una primera època d'or i una segona, respectivament; malgrat tot, a hores d'ara no hi ha consens sobre aquesta nova divisió temporal.

Sigui com sigui, a partir d'ara el volum d'informació que tenim a l'abast creix exponencialment respecte al que disposàvem fins ara, tant en quantitat com en qualitat. Dels diferents aspectes més rellevants a l'hora de valorar la informació disponible, en destaquem tres: en primer lloc, cada cop es concreta més la o les colles actuant; segon, cada vegada sabem més els castells bastits; i finalment, podem posar noms i cognoms a molts dels seus protagonistes. Tot plegat, és fruit de la proximitat en el

temps, però també d'un major seguiment per part de la premsa del moment, sense perdre de vista la incursió de la literatura, que farà interessants aportacions.

Del primer punt —és a dir, el nom de les colles— hem de tornar a donar la paraula a Morera perquè ens situa el primer gran canvi produït: «...després de la guerra, va reorganitzar-se la Roser, nomenant-la colla nova, coneixent-se la altra per colla vella, ab tendencies lliberals la primera y carlines la segona» (Morera 1911). A part d'unes afiliacions polítiques ja conegudes, és interessant l'atribució dels adjectius «nova» i «vella» per descriure la situació en què es trobaven les agrupacions en aquell moment, ja que la primera havia romàs inactiva durant uns anys i, en reprendre l'activitat, abandona els antics noms de la Roser o dels Menestrals i adopta el de «Nova». I, per contraposició, l'agrupació que havia mantingut l'activitat passa a denominar-se «Vella».

L'acabament oficial de la guerra a l'Estat espanyol fou el dos de març. A partir de llavors i al llarg de tot el mes de març foren moltes les poblacions del nostre país que van voler festejar el final del conflicte amb les anomenades Festes de la Pau. D'aquestes, n'hem trobat mitja dotzena en què van participar els castells.

Per ordre cronològic, la primera fou a Vilafranca del Penedès el dia 5, on ha quedat registrada una «propina á los Chiquets de Valls, durante los festejos de la Paz» de 18 pessetes (Miralles 2013). Pels mateixos dies, a la ciutat comtal, el *Diario de Barcelona* del dia 5 comentava «la seguridad y el arrojo en que suelen demostrar los xiquets en los castillos, algunos de los cuales son de siete y ocho pisos» (AMBT).

El cap de setmana següent fou la ciutat de Tarragona la que va celebrar les Festes de la Pau amb castells. La documentació oficial recull una despesa de 125 pessetes «por las gaitas ó dulzainas que recorrieron las calles de la población con los castillos de hombres que ejecutaron varios aficionados» (Fons Francin: CDOCA).

Una setmana més tard fou el torn de la ciutat de Reus, que anunciava per als dies 18 i 19 la presència de «las cuadrillas de torreros y Xiquets de Valls» en una diferenciació que no ens ha de passar per alt (*Diario de Reus* 1876: AMR). La premsa posterior tan sols confirma l'actuació dels Xiquets de Valls.

I mentre a Falset, el 25 de març, estava prevista l'actuació d'uns «valencians» que podrien ser locals, acabem el periple de les Festes de la Pau el darrer cap de setmana de març a Valls. Havien passat onze anys des de la darrera notícia coneguda d'una actuació dels Xiquets a casa seva

—recordem-ho—, quan, per Sant Joan del 1865, hi va haver aldarulls entre les dues agrupacions i les autoritats van prohibir continuar l'actuació. Va continuar aquesta prohibició els següents anys? No ho sabem, però el cas és que el retorn de la dualitat a Valls no fou del tot planer: «Las dos cuadrillas, de las cuales una no habia querido tomar parte, hoy finalmente ha querido competir con la otra, y ambas han rivalizado en sus sorprendentes ejercicios» (*Diario de Reus* 1876: AMR). Al dietari dels vallencs Bonaventura Rey es comenta que «al Pati varen alsa una bomba quan pasava als que feyen la capta per algunas viudes y pobres va caura la cornise del Cafe de Brenso». Malgrat tot, «varen fer castells» (Ferrando 2014a). El mateix *Diario de Reus* concretava la construcció més rellevant: «siendo la más notable la de tres pilares de siete personas de elevación, levantada por el pié, es decir, empezando por lo mas alto.»

A finals del mes de maig a Montblanc es va celebrar la seva festa major amb l'anunci de «las celebres dulzainas que con los aficionados de ésta ejecutaran las torres propias de los Xiquets de Valls» (*Diario de Tarragona* 1876: BHMT). Llegit així sembla evident que les construccions van anar a càrrec dels mateixos montblanquins. Per desfer qualsevol dubte, el diari tarragoní *La Opinión* del dia 3 de juny inseria aquesta interessant nota: «En la reseña que hicimos de los festejos celebrados en la villa de Montblanc el dia de su fiesta mayor, dimos el nombre de “Xiquets de Valls”, á la comparsa de aquella población que se dedicó á hacer las atrevidas torres de hombres, porque por aquel nombre, son conocidos cuantos á aquel notable ejercicio se dedican; pero, á fin de aplaudir como se merecen los que en él tomaron parte, durante las fiestas á que nos referimos, hacemos constar con gusto que eran todos hijos de Montblanc» (Güell 2002b). L'activitat castellera montblanquina va oficialitzar el seu nou estatus —malgrat que, com hem vist, no descartem actuacions pròpies anteriors— i esdeveningué una colla castellera autònoma.

I de novetat en novetat. Per Sant Joan a Valls, el *Diario de Tarragona* del dia 14 informava que «la cuadrilla antigua del Rosé, ahora del Navarro, que ha renacido de sus cenizas, intenta lucir sus habilidades en la formación de las torres o castells [...]. Espera tan solo el permiso de la autoridad, que se cree no lo será negado, para empezar los ensayos para salir airoso en su empeño de no desmerecer, antes bien sobrepajar a su antigua fama. Tiene también en cartera algunos versos, que impresos se propone repartir a los dadvivosos en el acto de recoger las gratificaciones en el levant de taula» (Solsona 1998b). En uns termes semblants —«la cuadrilla del Navarro, recien

arreglada y aumentada proyecta hacer los castells ó torres por el dia de S. Juan»— s'expressava el *Diario de Reus* del dia 7 de juny.

Ambdues cròniques són especialment interessants, ja que, per una part, confirmen que la colla de la Roser havia romàs inactiva —«ha renacido de sus cenizas»— tal i com l'historiador tarragoní Emili Morera havia recollit. Per altra part, es documentava un nou cap de colla —Josep Battalla Miquel, *el Navarro*—, recordat per les seves qualitats com a terç de castells de nou a la premsa valenca arran de la seva mort, ocorreguda el novembre del 1934. I, finalment, encara que sigui a un nivell més anecdòtic, referencia l'existència d'uns versos —suposem que de temàtica castellera—, alguns dels quals podrien correspondre als que ens han arribat fins avui: «La Muixerra tot ho esgerra, la Roser tot ho fa be»; «“La Muixerra” va per terra, “la Roser” li va al davant; van fer un deute a Tarragona que mai més no el pagaran». Aquest eren els favorables a la colla que en va fer l'edició, tot i que n'hi ha de contraris i que es devien compondre com a resposta als primers: «Val més un de “la Muixerra” que tota “la Roser” entera»; o també aquells versos que reparteixen crítiques a parts iguals: «La Muixerra va per terra, la Roser va pel femer».

Especialment interessant és la notícia provinent de la vila de Gràcia, ja que la colla de Xiquets de Valls que va actuar per la seva festa major a mitjans d'agost estava «compuesta casi en su totalidad de individuos que han pertenecido á las célebres comitivas del Campo de Tarragona» (Solsona 1996b). La informació confirma allò que ja havíem vist: molt abans de la crisi agrària provocada per la plaga de la fil·loxera, la ciutat de Barcelona i la seva àrea d'influència va rebre una quantitat important de gent per abastir de mà d'obra les indústries allí existents, entre les quals famílies de l'àrea castellera.

Consolidat plenament el nom Xiquets de Valls, aquest esdevindrà sinònim de castells i, per tant, dificultarà diverses vegades la identitat real de l'agrupació. Ja hem vist fa poc el cas de Montblanc. Ara, davant l'existència d'un grup d'aficionats a prop de Barcelona, ens preguntem quins Xiquets de Valls van actuar a Sants per la seva festa major. Solsona (1996b: 137) és del parer que eren vallencs perquè la premsa comentà la seva «llegada», tot i que no hem de descartar que podrien haver vingut d'alguna altra població veïna, car llavors formaven municipis independents. Això a banda, d'aquest 1876 tenim documentada una inusitada activitat castellera justament a l'àrea d'influència de la capital catalana. Sense anar més lluny, per les festes de la Mercè de Barcelona «vimos ayer por esas calles

una comparsa formando torres al estilo de los Xiquets de Valls» (Güell 1999b). Una setmana més tard, novament a Sant Martí de Provençals, es programaren «castillos de hombres como lo practican los “Xiquets de Valls”» (Solsona 1996b). I, encara, a Sarrià, a primers d'octubre, tornà a aparèixer la seva participació. Tot plegat, si repassem els enunciats, ens adonarem que a la major part es parla de castells «com ho fan els de Valls», i, per tant, que no provenien de la capital de l'Alt Camp.

Places de primer ordre com Vilafranca del Penedès, l'Arboç i Torredembarra també van programar els castells a les seves respectives festes majors. A la capital de l'Alt Penedès, «...descontando dos ó tres de aquellas torres que se vinieron al suelo, sin causar, afortunadamente, desgracia alguna, todas las demás fueron, al decir de los inteligentes, dignas del aplauso con que se celebraban» (Güell 2011m). En un expedient judicial aparegut recentment, un dels testimonis declara que foren «dos collas dels Xiquets» les que van actuar per la festa major (ACAC). A l'Arboç, en canvi, els Xiquets de Valls els «ejecutaran los aficionados de esta villa con la maestria que les distingue» (Català i Roca 1981: I, 138). Es tracta d'una referència explícita a l'afició local, i caldrà seguir-ne l'evolució en els anys següents. Finalment, a Torredembarra, segons el *Diario de Tarragona* del dia 6, els «Xiquets de Valls tomaban parte en la fiesta desde su principio, consiguiendo rematar felizmente algunas, bien que no fué la vez que más suerte han tenido los torreros» (Solsona 2005: 33).

A Tarragona, el seu *Diario* del dia 7 anunciava la intenció de «contratar á las collas llamadas “Xiquets de Valls” si no se muestran tan exigentes como cuando tuvieron lugar las fiestas de la paz». Amb aquest retret es confirmava que els castells bastits el mes de març foren alçats pels tarragonins mateixos. La gran quantitat d'informació apareguda als rotatius de la ciutat ens permet seguir pas a pas els preliminars d'una actuació que esdevingué de primer ordre. El *Diario de Tarragona* del dia 8 feia saber que havia estat «contratada para los festejos de Santa Tecla la “colla vella de xiquets de Valls”», mentre que a l'edició del dia 14 s'afirmava que «algunos particulares harán venir de su cuenta por Santa Tecla la llamada “colla nova dels Xiquets de Valls”» (Güell 1999d). Les notícies tenen la seva particular rellevància perquè, a banda de fer-nos saber que la Colla Vella era contractada per la comissió de festes i la Colla Nova per particulars, aquesta és la primera vegada que apareixen escrits a la premsa els noms de «Vella» i «Nova», la qual cosa confirma l'aportació ja comentada de l'historiador tarragoní Emili Morera.

► Dibuix al·legòric publicat al periòdic francès Le Monde Illustré l'abril del 1876, en al·lusió a les Festes de la Pau celebrades a Barcelona el març amb presència castellera. (Ref. Pere Ferrando)

Pel que fa als propòsits de les dues colles, la competició es preveia d'alt nivell. Per aquest motiu, el mateix *Diario*, però del dia 16, ens fa sabedors que «los principales torreros de las dos “collas de xiquets de Valls” han mandado llamar á todos sus amigos y conocidos para que acudan á esta capital durante las fiestas de Santa Tecla al objeto de establecer una competencia entre ambas y hacer buenas torres» (Güell 1999).

En aquest cas, el repte era superar la colla rival. I per aconseguir-ho, es van plantar els primers castells de nou després de la guerra:

[...] las dos han rivalizado en entusiasmo y habilidad [...]. Tanto la llamada “antigua” como la “nueva”, verificaron perfectamente el sábado, en la plaza de la Fuente [...] la célebre torre denominada de los “tres pilares de nueve”, como levantó también la primera anteayer en la plaza de las Coles, la de “cuatro pilares de nueve” y la de “dos de ocho”.

Un castell de set de casats i el pilar de cinc pujant i baixant les escales de la Catedral per part de la Nova, i el pilar de sis caminant per tota la plaça de la Font per part de la Vella, foren les altres gestes de què la gernació congregada va poder gaudir (*Diario de Tarragona* 1876: BHMT). De la llista de castells alçats és especialment interessant constatar com la Colla Vella es trobava més en forma, probablement pel fet que es va mantenir més o menys activa durant els darrers anys; però també com la Nova, malgrat la seva aturada, fou capaç de completar el 3 de 9 al mateix any de la represa, la qual cosa evidenciava la connexió amb l'etapa anterior.

Amb els ressons dels èxits assolits, la població de Roda de Berà va contractar la Colla Nova «que tanto llamó la atención en ésta cuando las fiestas de Santa Tecla», i alçà el pilar de sis (*La Opinión* 1876: BHMT). A Altafulla, en canvi, per Sant Martí, a primers de novembre, hi va fer cap la «colla» vieja “dels xiquets de Valls” (Solsona 1997). I és que, a partir del moment de l'oficialització del nom de «Vella» i «Nova», cada cop són més les cròniques que concreten quina és la formació contractada.

1877

Com hem vist, la represa castellera fou d'una gran intensitat un cop acabada la Tercera Guerra Carlina. La gran quantitat d'informació que ens ha arribat fins als nostres dies ens permet fer un dibuix esquemàtic de la

realitat castellera d'aquell moment, força més precís del que havíem realitzat fins llavors.

L'assignatura pendent de l'estudi d'aquesta nova etapa, però, continua essent tot allò que envolta la tècnica. Algunes escadusseres imatges, relats literaris descriptius, algun cronista espars i comptats testimonis orals recuperats molts anys més tard han deixat constància de diferents canvis en la formació de les construccions, com ara el fet que l'enxaneta va deixar la difícil filigrana de situar-se dempeus damunt l'esquena de l'aixecador per passar a encavalcar-lo, com es fa en l'actualitat. En aquest sentit, cal remetre al treball de Pere Ferrando i Salvador Arroyo (*El 3 de Vuit* 1997), on s'analitza l'evolució d'alguns aspectes tècnics ocorreguts durant aquests anys.

La nova embranzida portà els castells a places on fins ara no teníem documentada cap actuació. En aquest sentit, el 1877 apareixen per primer cop les poblacions de Masllorenç, Salomó, els Pallaresos, la Bisbal del Penedès i Montbrí del Camp. L'activitat castellera es desenvolupava bàsicament a redós de les colles vallenques, reforçades per castellers d'altres poblacions; però també coexistien amb un passat que es negava a desaparèixer, amb el ball de valencians que actuava encara a Falset i Tàrraga.

Per altra banda, trobem iniciatives locals amb més o menys projecció, com ara els Torraires de Montblanc, presents a la festa major local, al maig; o també a l'anunci que apareix al programa de la festa major de l'Arboç, a primers de setembre, tot seguint l'estela de l'any anterior: «la compañía de Xiquets compuesta de aficionados de esta población con la maestría que les distingue, efectuará sus difíciles ejercicios» (Trenchs 1989a: 39).

Punt i a part mereix l'activitat castellera a Barcelona i a la seva àrea d'influència, ja que la colla documentada per primer cop a finals del 1875 es va mostrar especialment activa aquest 1877. Tot i que, tant a la festa major de Gràcia, com a la de Sants, com també a la del Poblenou es parla d'uns genèrics Xiquets de Valls, a la ciutat comtal, per la Mercè, la premsa anuncia «los xiquets de Barcelona que según dice una persona amiga a la correspondencia de dicho punto van á ser dignos competidores de los tan celebrados xiquets de Valls [...]. Lucirán traje diferente al de los xiquets de Valls y formarán como estos elevadísimas torres al estilo del campo de Tarragona» (Rob 1994). Finalment, però, també hi van concórrer els vallengs. Segons *La Crónica de Cataluña* del dia 24, «formaron castillos las dos collas de Xiquets de Valls y Barcelona». A *La Campana de Gracia* del dia 7 es treia suc a la novetat: «Are s'ha sapigut que'ls titolats Xiquets de Valls que corrien per

▲ Fragment d'una auca del dibuixant Felip Cusachs, en referència a «Los Xichs de Valls», publicada a La Llumenera de Nova York (revista mensual editada a Nova York en català) el gener del 1877. (Ref. Xavier Güell)

▲ Detall d'un dibuix del reusenc Pere Elias aparegut a La Papallona, de Barcelona, en ocasió de les festes del barri de Santa Anna de Reus, el 9 d'agost del 1877. (Reproduït de Catalunya i Reus en els orígens del catalanisme: 31)

Barcelona durant las festas, no eran de Valls ni tal aca. Un pagès del camp de Tarragona, que coneix als xiquets legítims va esclamar: —Ja teneu raho'l senyor rector del meu poble quan me deya: Alerta Pau, alerta, que á Barcelona ho falsifican tot. Teniu, fins han falsificat als Xiquets de Valls» (Solsona 1998c).

Pocs dies després a la Barceloneta s'anunciaven de nou els «Xiquets de Barcelona i els Xiquets de Valls», i a Sant Martí de Provençals estaven programats «castells y Torras» ejecutados por los verdaderos «Xiquets de Valls» (Solsona 1996b). Entre «veritables» i «falsos», aquesta corrua de notícies ens posa al descobert el fet que la ciutat comtal tenia colla castellera pròpia —probablement la citada del 1875—, també que la seva vestimenta havia de distingir-se de la dels vallencs, i que van actuar al costat dels «autèntics», el primer cop que documentem una actuació dels Xiquets vallencs al costat d'una colla forastera.

L'aparició dels adjectius «Vella» i «Nova» per referir-se a les dues agrupacions vallenques fa minvar el nombre de notícies sobre les quals plana el dubte de si hom vol referir-se a una o a l'altra, o a les dues, o, fins i tot, a alguna de no vallenga. D'entre les que encara queden dins d'aquesta ambigüitat, trobem els casos de Torredembarra, per Sant Pere; el Vendrell, per Santa Anna; Constantí, a primers d'agost, i Mont-roig, a primers de setembre. Aquí hauríem d'afegir l'anunci de l'Espluga de Francolí, en què se citaven les «torres de hombres».

Pel que fa a les places on sabem les colles actuant, enumerarem, en primer lloc, les que hi fou present la Colla Vella. Cronològicament, en primer lloc tenim la sortida a Vilafranca del Penedès, on, malgrat que el programa d'actes anunciés dues colles, finalment sembla que només hi va fer cap la Vella. El *Diario de Tarragona* del dia 2 de setembre comentava «la habilidad y destreza de la “colla vieja dels xiquets de Valls” que estuvo en dicha población

◀ Vinyeta del «Programa il·lustrat de las firas y festas de Barcelona, 1877», corresponents a les festes de la Mercè. (Món Casteller, I: 141)

durante los días de la fiesta mayor. El día treinta levantaron la torre de nueve de cuatro pilares, la de dos pilares de ocho y de un pilar de siete» (Rob 1994), una tripleta que queda confirmada a la crònica del setmanari local *Panadés* del mateix dia 2. Pocs dies després de l'actuació vilafranquina, a Torredembarra «la colla vella dels Xiquets de Valls hizo [...] difíciles y arriesgadas torres, habiendo intentado el pilá de set sin haber podido conseguir por completo satisfacer á los espectadores» (*La Opinión* 1877: Bargalló). Tres dies més tard, a la Pobla de Montornès, la Colla Vella, junt amb «los aficionados de la población levantó varias torres de mérito extraordinario la mayor parte de ellas» (Solsona 1996c). La mateixa agrupació estava anunciada a la festa major de Creixell, a mitjans de setembre.

La Colla Nova, en canvi, es trobava com a casa a la població del Catllar. I és que en aquesta població trobem el segon cronista casteller conegut, a hores d'ara, de la història, després del periodista torrenc Mañé i Flaquer, als inicis dels anys cinquanta. Ens referim a Ramon Roca Vilà, un vallenc negociant de vins que va ocupar el càrrec de secretari a l'Ajuntament del Catllar als inicis dels anys vuitanta. Les seves cròniques són plenes de detalls, amb relacions de castells bastits, valoracions, comentaris, etc., tot un compendi d'informació mai vist fins llavors. I tam-

bé, això sí, una declarada i aferrissada defensa de la seva colla, la Nova de Valls. A *La Opinión* del 13 de setembre escrigué una completa crònica de l'actuació al Catllar, on s'especificava que la Colla Nova va alçar «los tres pilans de nou, que no llegaron a desacerse, por haber tenido mala suerte de resbalársele un pie al cuarto, a causa del sudor». Al llarg dels tres dies, la Colla Nova va fer un total de 68 castells, entre els quals destaquem el 4 de 8, el 3 de 8, el 2 de 7, el 5 de 7, el 4 de 7 amb el pilar, el pilar de 6 i, també el pilar de 7, alguns dels quals repetits diversos cops. Roca aprofitava l'avinentsa per destacar que tots els 5 de 7 que es van fer «fueron sostenidos por cinco vecinos de Catllar, uno de ellos de sesenta años». La crònica s'acabava denunciant «algunas frases poco convenientes» que components de la Colla Vella van dirigir als catllarencs quan venien d'actuar de Torredembarra, hem de creure que motivats per una millor actuació d'aquests respecte a la realitzada per la Nova al Catllar cinc dies abans. Aquesta tensió, com veurem abans d'acabar l'any, va aflorar quan les dues colles van coincidir a plaça. A les acaballes de l'any, a mitjans de desembre, la mateixa Colla Nova estava novament anunciada per actuar al Catllar durant la seva festa major petita o d'hivern.

Després de repassar les places on hi van fer cap la Colla Vella i la Colla Nova per separat, és el torn de destacar

aquelles poblacions que van poder viure la rivalitat de les dues colles vallenques, perquè la seva presència era, molts cops, sinònima de bons castells, alhora que demostrava que a la població existien dos grups d'aficionats que donaven suport a les seves respectives agrupacions. La ciutat de Tarragona va viure aquesta experiència per partida doble aquest any 1877 en el transcurs de les seves dues festivitats més emblemàtiques, Sant Magí i Santa Tecla. En la primera, en el programa d'actes publicat a la premsa aparegué un fet inèdit fins a la data: l'anunci dels diferents castells que es preveien alçar, un detall que demostra que les colles tenien una preparació i una programació prèvies.

Pel que fa a la segona ocasió, per Santa Tecla, la Imperial Tarraco va sospesar la possibilitat que es trobessin tres colles a plaça, amb la contractació, per part d'alguns particulars, dels Torraires de Montblanc. Finalment hi van fer cap l'«antigua y la moderna», sinònims de Vella i Nova. Passada la festa, la premsa es va estimar més publicar les noves batusses generades entre les dues formacions que no pas els castells bastits: «hubo que lamentar alguna escena desagradable, siendo detenidos los promovedores de ellas. Parece ser que la causa lo motivó el que al hacer uno de sus castillos la colla antigua, ésta lo ejecutó con poca limpieza; siendo objeto de burla por los individuos de la moderna; originándose de ahí amenazas de cuchillo y pis-

▲ *Dibuix publicat a La Bomba (Barcelona) el 30 de setembre del 1877 amb motiu de la presència castellera durant les festes de la Mercè de Barcelona. (Ref. Xavier Güell)*

► *Dibuix publicat a La Campana de Gracia del 27 de setembre del 1877 amb motiu de les festes de la Mercè barcelonines. Al marge superior esquerre es poden veure dues construccions castelleres. (Ref. Xavier Güell)*

◀ Gravats publicats a la revista *La Academia* (Madrid) el 15 de novembre del 1877. Al centre de la part inferior apareix una construcció que il·lustra la participació dels *Xiquets de Valls* a les festes de la *Mercè de Barcelona* d'aquell any. (Biblioteca Virtual de Prensa Histórica)

tola, lo que produjo la precisa intervención de los dependientes de la autoridad» (Güell 1999a). L'endemà de la publicació de la notícia el *Diario de Tarragona* aclaria que «si bien hubo algunas disputas [...] debemos manifestar que no son ciertas las amenazas de cuchillo y pistola como

dice el *Diario de Reus*. La cosa no pasó de unas cuantas palabras más o menos fuertes». I és que semblen haver quedat definitivament desapareguts aquells períodes on les confrontacions eren molt més virulentes i no eren pas de caracter tècnic, com és el cas que ens ocupa.

1878

L'activitat castellera es desenvolupava al llarg de tot l'any, des de gener fins a desembre, aprofitant bàsicament les celebracions patronímiques, que monopolitzaven la gran majoria de sortides. Aquestes s'esdevenien d'acord amb el calendari festiu de cada població. Per tant, les inclemències pròpies de l'hivern no foren obstacle perquè els castells formessin part de les activitats lúdiques previstes.

L'any casteller, però, havia de començar amb una actuació excepcional: la celebració in situ de la boda del rei Alfons XII amb Maria de la Mercè d'Orleans el 23 de gener; és a dir, amb viatge a Madrid inclòs. Finalment, però, la premsa del moment informava de l'anul·lació de la sortida: «la comisión de festejos de la Diputación, por falta de fondos, ha desistido de enviar á Madrid, para las próximas fiestas reales, á la colla de Xiquets de Valls» (*La Opinión* 1878: BHMT). I això que, segons el plenari de la Diputació tarragonina, hom considerava que els castells eren «la única danza ó juego verdaderamente típico del país».

Repasant tota la informació localitzada a hores d'ara, observem que el 1877 ens ha deixat en blanc la pàtria dels Xiquets. I és que a Valls no hem tornat a trobar cap actuació fins al maig del 1878, quan, amb motiu del retorn de la imatge de la Mare de Déu del Lledó el dia 19 al seu cambril, es van programar castells. A la llibreta dels Bonaventura Rey apareix escrit que hi va concórrer «molta gent, las dos collas de castells i la gran musica» (Ferrando 2014a).

La primera novetat de l'any es presenta ben aviat: per la festa major de Montblanc, a primers de juny, diferents rotatius anuncien «las dos collas dels xiquets de Montblanch». I és que, a partir d'ara, la capital de la Conca de Barberà també disposarà de dues agrupacions, anomenades igualment com a Colla Vella i Colla Nova, tot seguint la dinàmica dels vallencs i dels igualadins.

Ja hem comentat en altres ocasions que la progressiva implantació del ferrocarril anava modernitzant el país. Alguna celebració al seu voltant fou motiu d'aixecament de castells. En aquest sentit, les obres de la llargament cobejada línia entre Barcelona, Vilanova i la Geltrú i Valls estaven en marxa. El casteller de la Colla Vella *Pep de Janillo* recordava, en una entrevista realitzada el 1936, que «a Vilanova, per les festes d'inaguració del ferrocarril, solament havien contractat la Colla Nova. La Colla Vella s'hi va presentar també, però feu constar que hi anava gentilment [...]. Durant aquelles festes vaig aixecar el “tres de nou”, el “quatre de nou” i el “pilar de set”, fent

caminar aquest últim fins a assolir la balconada de la Casa de la Vila. Acabada la festa, l'Ajuntament no solament va donar a la Colla Vella la mateixa quantitat que havia contractat amb la Nova, sinó que va afegir-hi vint-i-cinc duros més» (*Catalunya* 1936: CDOCA). Amb aquesta referència hom havia cregut que l'actuació va tenir lloc a finals de gener del 1881, amb la inaguració de la línia. Fou l'estudiós Lluís Solsona qui, el 1996, va desvelar que els castells foren alçats el 10 de juliol d'aquest 1878 per festejar els inicis de les obres a Vilanova i no pas el seu acabament. El *Diario de Barcelona* del dia 12 és prou explícit: «Entre los vallenses había dos collas de “xiquets” [...] los “xiquets de Valls” con sus dulzainas y tambores, formaban castillos de hasta nueve pisos. Era de ver la afición con que los mismos vilanoveses contribuían a sostener, con sus fornidos brazos, esas masas de carne...» (Solsona 1996d).

Si ens desplaçem ara cap als voltants de Barcelona, ens tornarem a trobar, un any més, amb diverses notícies dels xiquets autòctons, que aprofitaven les festivitats de les diferents viles que envolten la capital catalana per exhibir-se. És el cas de la festa major del Poble-sec, al mes de juliol, on es preparaven «los castillos á semejanza de los que levantan los “Xiquets de Valls”» (Solsona 1996b). També a la parròquia de Santa Maria del Taulat, al Poblenou, a mitjans de setembre, era prevista la presència de «los “Xichs de Barcelona” que harán atrevidos castillos de tres y cuatro pisos». Igualment, a les festes de la Mercè de Barcelona «recorrían las calles levantando las llamadas torres y castillos varios que constituye una comitiva titulada los Xiquets de Barcelona», i també que «hemos visto que recorrían nuestras calles una comparsa de paloteo y otra de Xiquets de Valls ó de Hostafranchs, que para el caso es lo mismo, formando torres y castillos» (Solsona 1996b).

I és que sota d'aquesta denominació es poden amagar diverses iniciatives de castellers i aficionats locals, amb l'alçament de construccions més o menys modestes. Fou el cas del Pont d'Armentera, per Santa Magdalena, o del Pla de Cabra, on s'anunciaven els «Xiquets de la población» per la festa major (Trenchs 1989a: 42).

L'estiu d'aquest 1878 es va mostrar especialment intents quant a activitat castellera, amb anuncis d'actuacions a Constantí, la Nou de Gaià, Vila-rodona, la Canonja, Tarragona, Roda de Berà, Igualada, el Catllar, Vilafranca del Penedès, l'Arboç, Montbrió del Camp, Torredembarra, la Pobla de Montornès, Creixell, Riudecanyes i Reus.

Deixem per al final les festes de Santa Tecla a Tarragona perquè presenten novetats importants, alhora que tenim força informació del seu desenvolupament.

Si bé ja l'any anterior es va sospesar la possibilitat que una colla dels Torraires de Montblanc actués al costat de les dues vallenques, finalment aquesta novetat es va produir el 1878. El *Diario de Tarragona* del dia 17 avançava que per Santa Tecla «se reunirán en ésta capital tres collas de xiquets, la vieja y la nueva de Valls y otra de Montblanch». La mateixa notícia destacava la novetat: «Esta ocurrencia de las tres collas en un mismo punto no habia tenido lugar nunca en pueblo alguno de esta provincia, ni en la comarca del Panadés, en donde hay una afición extraordinaria á estos ejercicios de fuerza y equilibrio.» Papers en mà, des que els castells havien evolucionat del ball de valencians, li hem de donar la raó al cronista, que en destaca l' excepcionalitat.

Un cronista entès que perfectament podria ser Ramon Roca Vilà, el vallenc vinculat al Catllar, va publicar al diari tarragoní *La Opinión* del dia 28 de setembre una extensa i detallada carta en què es concreten els castells bastits per la Colla Nova, de la qual era un ferm seguidor, tot deixant clar que al segon dia va aconseguir «una completa victoria sobre la colla vella». Llegim: «En las primeras horas de la mañana del dia 23, haciendo matinadas levantaron 44 torres, desde el pilar de 4, hasta los 3 de á 7. Al mediodia hizo los de á ocho, después de haberles caido los tres de á nueve dos veces; los dos de á ocho muy bien, y

el espadat de á siete. Por la tarde hicieron 34 de diferentes clases, entre ellos el cinco de á siete. / El segundo dia hizo otras 54 torres durante la matinada, y al mediodia hizo los 3 de á 9, los 4 de á ocho, los 2 de á siete, y el pilar de á ocho, castillo que hace unos veinte años no habia podido hacerse» (BHMT).

Però, i la Colla Vella? Segons el buidatge de la premsa que Jordi Morant (1967: 78) va fer en el seu moment, «La “colla Vella” hizo la difícil torre de “cinc pilans de vuit” y el “espadat de vuit” no levantada esta última más que una vez en Valls y otra en Alió». La crònica segueix confirmant que la Colla Nova es va refer del sotrac del primer dia i va assolir el 3 de 9 i va completar el pilar de 8, «que creemos no habia realizado hasta la fecha». Aquesta gesta del pilar de 8 per part de les dues colles remet els diferents cronistes als assolits l'any 1858 —vint anys justos abans— a Alió i Vallmoll —i aquí es discrepa amb el que cita Valls— per part també de les dues agrupacions vallenques.

Pel que fa als Torraires de Montblanc, la premsa diu que «hizo algunas torres con bastante destreza, terminando todas por subir las escaleras de la Catedral con un “espadat”» (Morant 1967: 78).

Les dues darreres actuacions de l'any les trobem a Alcover, també a finals d'octubre, a redós de les seves fires i, sobretot, a Altafulla, per Sant Martí, el dia 11 de novem-

◀ Gravata de J. Serra i publicat a La Academia (Madrid) el 15 d'agost del 1878 que representa l'actuació casteller que va tenir lloc el juliol de 1878 amb motiu de l'inici de les obres del ferrocarril a Vilanova i la Geltrú. (Col·lecció Tino Ortega. Ref. Xavier Güell)

bre. I diem «sobretot» perquè l'entrevista al casteller *Pep de Janillo* novament aporta una informació destacada. A la pregunta de quina gesta seva era la més important, el *Janillo* va contestar que el pilar de 8. Quan se li preguntava on es va fer, responia: «A Altafulla, per la festa major. Feia molts anys, 30 o 40, que no s'havia aixecat. Aquell mateix dia s'havia intentat dues vegades: la primera, pel Mariano d'Altafulla, i la segona per l'Anton de Rabassó, de Valls. Ambdues vegades havia caigut. Llavors el vam fer nosaltres i en vam reeixir. A segons hi anava el meu germà Joan; a tercer, jo; i a quart el meu germà Miquel... fou un deliri d'entusiasme» (*Catalunya* 1936: CDOCA).

D'aquest testimoniatge quedava per aclarir la data exacta de la fita. Finalment, l'investigador vallenc Miquel Trenchs en va treure l'entrellat, i en publicà la descoberta al *Diari de Tarragona* del 14 de novembre del 1989. La fita en qüestió fou assolida aquest 1878. Llegim *La Opinión* del dia 14: «...habiendo proporcionado las dos collas de Xiquets de Valls grato solaz a los aficionados a esa clase de espectáculos, pues se hicieron gran número de torres de las difíciles y arriesgadas. El entusiasmo por una de las collas llegó a tal extremo que por tres aficionados se costearon diferentes obsequios con que dieron pública muestra de la satisfacción que les causó, entre otras cosas, el que hiciera lo pilá de vuit limpio. Mucho hacer es.»

L'arrogant espadat altafullenc va anar a càrrec de la Colla Vella, l'agrupació on militaven els *Janillo*, però el Pep no recordava el pilar que la seva agrupació va completar un mes i mig abans, a Tarragona, com hem vist. Sigui com sigui, la recuperació d'aquest espadat suposa un esglau més en la progressió de l'activitat i del nivell assolit pels vallencs iniciat tot just feia tres anys.

1879

A la vista de tot el material que anem exposant, es fa evident que la coincidència de les dues colles vallencs a la mateixa plaça havia de pressuposar, d'entrada, una bona actuació a causa de la rivalitat intrínseca. Les poblacions que van ser capaces d'assumir l'empresa de fer-les venir totes dues i poder congregar una quantitat important de components es veien premiades amb grans castells.

Aquests foren els casos de Bràfim i Constantí, que aquest any 1879 van veure els primers castells de nou que tenim documentats a les seves respectives places. I ho van assolir contractant les dues colles vallencs. A Bràfim, «Los Xiquets de Valls auxiliados de varios jóvenes de ésta

localidad levantaron atrevidas torres, ente ellas los tres de nou y otras a cual mas difícil» (*La Opinión* 1879: BHMT).

Pel que fa a Constantí, segons el *Diario de Tarragona* del dia 3 d'agost, «han contribuido no poco a la animación que ha reinado [...] la estancia durante ambos días de las dos collas de Xiquets de Valls que rivalizaron en levantar atrevidas torres, logrando levantar la de nueve pilares la colla conocida por la Vella y verificando la Nueva la torre denominada de dos pilans de vuit...» (Trenchs 1989a: 46).

Una tercera plaça que va adquirir la condició «de nou» aquest 1879 fou el Pont d'Armentera. Aquí hom posa al descobert un altre element clau per a l'assoliment de grans fites: el suport d'un nombre important d'aficionats locals. Del Pont ja ens havíem assabentat de la seva existència durant els anys anteriors, quan actuaven sols. Ara canviaren d'estratègia, ja que contractaren els vallencs i els donaven suport per fer grans castells. Així doncs, per la festa major, al juliol, els vallencs «expresamente han venido para lucir sus habilidades con sus atrevidas torres en unión con muchos aficionados del pueblo» (*Diario de Reus*: AMR). I, en una nova visita a la mateixa població, a primers de setembre, *La Opinión* del dia 4 informava que «los Xiquets de Valls hicieron sus acostumbrados ejercicios luciendo su agilidad y fuerza en la torre de nou y espadat de set» (Trenchs 1989a: 48). El *Diario de Tarragona* del dia 10 ens concreta que l'agrupació present fou la Nova vallencs.

L'escassetat de notícies procedents de la població de Valls, que contrasta amb l'enorme activitat de les seves colles a fora, queda compensada aquest 1879 amb un total de quatre sortides al llarg de l'any i per motius ben diferents. Aquest augment en el nombre d'informació coincideix amb l'aparició de dos rotatius vallencs, el *Diario de Valls*, l'octubre del 1878, i *El Vallense*, el desembre del mateix any, tots dos de curta durada, ja que van desaparèixer a finals del 1879.

Cronològicament, la primera actuació a casa va tenir lloc durant la festa major, per Sant Joan. El *Diario de Valls* del dia 24 anunciava «las dos collas dels Xiquets de Valls», ahora que descriu un interessant detall: «tratan de hacer la de nueve, que es de las más difíciles; al efecto, toda la tarde del domingo último estuvieron ensayándose en el paseo de capuchinos, ante un gentio inmenso que acudió a presenciarlo» (Güell 1998g). I és que es tracta de les poquíssimes notícies localitzades durant el segle XIX en què es parla d'un element clau en els castells com és l'assaig; en aquest cas, celebrat un diumenge a la tarda —únic dia festiu, llavors— i a la via pública, per a gaudi de l'espec-

tador. El diari tarragoní *La Opinión* del dia 27 informava que «la colla nova levatò el dia de San Juan por tres veces consecutivas, con el mejor éxito, la tan celebrada y difícil torre de nou, mereciendo por ello frenéticos aplausos de los vallenses», informació que queda rebatuda pel *Diario de Valls* dos dies després: «Quién ha dicho a “La Opinión” de Tarragona que la “Colla Nova” dels Xiquets de Valls hizo el día de San Juan tres veces el “castell de nou”? *Risum teneatis*. Ni tal “Nova”, ni tales “tres castells”» (Güell 1998g). La polèmica va seguir a la premsa, però, a la fi, cap dels rotatius no va donar a conèixer el resultat real de l'actuació de les dues colles per Sant Joan.

La segona sortida vallenga va tenir lloc durant les festes del barri del Carme, una cita tradicional del calendari local. La tercera fou el 12 de setembre, amb motiu de la visita del general Andreu A. Comerma, il·lustre militar i enginyer valleng que es va distingir pels seus treballs d'enginyeria naval. En honor seu, segons *El Vallense*, «la Colla vella de Xiquets de Valls levatò torres en la plaza de la Constitución, no habiendo tenido mal éxito ninguna á pesar de ser las más atrevidas, como lo son las por ellos llamadas: los tres pilars de nou, los cinch pilars de vuit, lo pilar de set, y lo pilar de sis caminant, las cuales ha tiempo no se habian visto en un solo dia» (Català i Roca 1981: I, 148). L'altra publicació vallenga, el *Diario de Valls*, del dia 16, ampliava la nòmina de castells relacionats pel seu col·lega: «...“nou pilans de set” subiendo la “enchaneta” en las tres torres unidas que formaban los “nou pilans” y haciendo la “figuereta” en la del centro» i també «la de “tres pilans de set” levantándola y bajándola a fuerza de brazos y otra también de “tres pilans de set” constituida de igual manera, bajando empero por el orden acostumbrado». Interessants detalls tècnics amb filigranes inèdites actualment.

Pel que fa a la quarta sortida vallenga, va tenir lloc el dimarts 21 d'octubre, el mateix dia que se celebrava la festivitat de Santa Úrsula. El fet que s'alcessin castells en un dia laborable demostra que la celebració ja tenia el seu pes al calendari festiu valleng. És aquesta la primera vegada que podem documentar castells per Santa Úrsula, una actuació que encara havia de trigar molts anys —fins a la dècada dels quaranta del segle XX— a esdevenir ineludible dins del calendari casteller. Pel que fa a la del 1879, les dues publicacions vallengues es complementaren la informació entre elles. Totes dues coincidiren que fou la Colla Nova l'única que va actuar i que va cridar especialment l'atenció «la de “dotze pilans de set”». De la resta, «fueron bien escepto la llamada 2 de 8 que se cayó a la primera vez de probarla, haciéndola divinamente la segunda. El pilá

de set fue la mejor ejecutada y con pasmoso equilibrio y seguridad» (Català i Roca 1981: I, 155).

Després que el mes de juliol es programessin Xiquets de Valls a la Riera, el Vendrell, l'Espluga de Francolí i Vilallonga, al mes d'agost el reguitzell de notícies augmentà en consonància amb les festes patronímiques dels pobles del país. A Vila-seca, després d'anunciar-se «las dos “colles de Xiquets de Valls”» per als dies 3 i 4, ha quedat constància de «las atrevidas torres que levatò la Colla Nova dels Xiquets de Valls» (Trenchs 1989a: 46). El dia 5, a Vilanova i la Geltrú, sabem que «en las bromas callejeras ha habido los llamados Xiquets de Valls» (Güell 2002: 156). A Vila-rodona feien saber que tenien contractades les dues formacions vallengues per als dies 10 i 11, amb l'anunci del castell de nou. Pel que fa al 15 d'agost, el dia de l'any en què se celebren més festes majors al nostre país, trobem anunciats els Xiquets de Valls a la Secuita i a la Bisbal del Penedès. En aquesta darrera població del Baix Penedès sabem que hi va fer cap la Colla Nova perquè, segons s'explica, un bisbalenc va fer una aposta dient que pujaria en un castell de vuit pensant-se que hi aniria la Vella i, en arribar la colla rival, no hi va pujar, amb la qual cosa va perdre les 20 pessetes jugades (Ferrando 2003). Especialment interessant fou l'anunci del Pla de Cabra publicat al diari *La Opinión* del dia 12: «figuran las dos collas de xiquets de Pont d'Armentera y de aquella villa [el Pla] que ejecutarán los arriesgados ejercicios que tanta fama han valido a los Xiquets de Valls» (Trenchs 1989a: 48).

A Tarragona, per Sant Magí, hi actuaren les dues colles vallengues, la Nova contractada per la societat La Artesana. Pel que fa als castells, la Vella «levantò la torre de “tres pilans de nou” y varias otras difíciles» (Bertran 1999a).

Encarant la recta final d'aquest mes d'agost, trobem com a la vila de Sants s'anunciaven per al dia 24 els «verdaderos Xiquets de Valls», després d'uns anys en què l'activitat castellera a l'àrea barcelonina havia anat a càrrec d'aficionats locals.

Dues places de primer ordre tancaven l'agost. El calendari va fer coincidir, aquest 1879, les festes majors de Vilafranca del Penedès i del Catllar, el darrer cap de setmana, els dies 29, 30 i 31. Al Catllar es va apostar per portar la Colla Nova, com els darrers anys. El seu fervent seguidor, Ramon Roca, en una crònica publicada el dia 4 de setembre a *La Opinión*, escrivia:

Los Xiquets de la Colla Nova levantaron la torre de a nueve con una seguridad, agilidad y equilibrio cual nunca haya hecho la Vieja. Luego levantaron la de dos de a ocho, fuerte como una roca arrojando el

anchaneta una paloma en el acto de llegar a lo más alto, para hacer la aleta, como vulgarmente decimos los aficionados en esta clase de ejercicios. En seguida un joven de esta villa hizo el espadat de siete muy bien. Acto seguido tres jóvenes de Catllar hicieron los tres de a ocho tan bien como pueden hacerlo los de la Nova y los de la Vieja. (Trenchs 1989a: 48)

En canvi, a Vilafranca, van optar per fer actuar una colla de Torraires de Montblanc. Desconeixem el perquè de l'absència de la Vella —la Nova, com hem vist, era al Catllar—; el cas és que la festa major fou molt lluïda, «excepción hecha de los “xiquets” de Montblanc, a quienes su poco acierto no les permitió levantar sus atrevidas torres» (*El Labriego* 1879: Vinseum). Continuant amb els Torraires, sabem que a mitjans de novembre una de les dues agrupacions va realitzar una nova sortida fora de casa, a Altafulla, on van actuar juntament amb les dues colles vallenques, «rivalizando las tres en levantar al mediodia atrevidas y difíciles torres» (Güell 2002: 268). Aquestes sortides dels Torraires fora de la seva vila demostren, si més no, que estaven prou organitzats.

Reprement el fil de la Colla Nova, sabem que estava contractada per la festa major de Montbrió del Camp, a primers de setembre, «para lucirse con la torre de nou». També a l'Arboç, pocs dies després, es comptava amb la seva presència, amb la qual cosa s'abandonava la dinàmica dels darrers anys, quan els castells eren alçats pels mateixos arbocencs, i es contractava una colla valenca a la qual donaven el seu suport.

Si bé la Colla Nova estava anunciada a l'Arboç, a Torredembarra aquest 1879 van apostar per la Colla Vella, que «fueron los héroes de la fiesta durante el día», ja que, segons el *Diario de Valls* del dia 7 de setembre, van alçar «la famosa de “tres pilans de nou” que fué acogida con una salva de aplausos» i també «las de “cuatro pilars de nou”, “cinc pilans de vuit”, “pilá de set”, “dos de vuit” y “nou de set” terminando con la de “tres pilans de vuit” levantada a plomo» (Català i Roca 1981: I, 147).

Com hem vist en les darreres informacions, cada agrupació actuava en poblacions diferents, sense trobar-se. Però a Tarragona, per Santa Tecla, van coincidir a plaça. Tenint en compte la rivalitat i l'elevat i similar nivell demostrat per totes dues colles, era evident que l'actuació s'havia de traduir en grans castells. Diversos periòdics van relatar el resultat de la confrontació, però qui millor va recollir la informació fou, un cop més, el diari tarragoní *La Opinión* del dia 27, gràcies a la ploma de Ramon Roca Vilà, cronista valenc afincat al Catllar. Els seus coneixements

en l'art d'alçar castells ens permeten descobrir no tan sols les construccions bastides, sinó també diferents detalls tècnics molt difícils de trobar.

Seguint, doncs, la seva crònica, sabem que el dia 23 les dues formacions no es van esperar a l'actuació principal del migdia i ja van alçar el tres de nou al Pla de la Seu, durant l'entrada del consistori a la Catedral. Ara sí, a la plaça de la Font i davant de l'Ajuntament, l'actuació va transcórrer de la següent manera: «Empezó la Vella levantando los 4 de a 9 haciéndolo bien. En seguida lo practicó la Nueva quedando si cabe, mejor que la Vella. Luego la Vella levantó los 5 de a 8, logrando un buen resultado. Levantó la Nova y al tenerla hecha se cayó. La Vella acto seguido levantó los 9 de a 7, torre de mucha perspectiva y que presenta buen aspecto, pero que no es de mucho empeño y lo hizo bien, pero noté que no havia achacadós o sean los niños que se colocan debajo del anchaneta. La Nova levantó los 2 de a 8 por no haber querido el anchaneta subir a los 5 de a 8, y lo practicó de un modo perfecto. La Vella levantó luego el espadat de a 7, haciéndolo muy bien. / Seguidamente lo practicó la Nova con el ya citado espadat de 7 y lo hizo perfectamente. La Vella hizo los 4 de a 8 y el espadat de a 6 sostenido con una sola mano y lo practicaron bien y se concluyó quedando triunfante la Vella». Val la pena destacar que la reconeguda simpatia de Roca vers la Colla Nova no li impedia reconèixer la realitat d'uns rivals superiors.

L'extensa crònica detallava també l'actuació de l'endemà, dia 24, amb castells de set per part de totes dues colles. Però posava al descobert una interessant competició establerta a l'entorn del pilar a les escales de la Catedral: «debo advertir que hay la costumbre de que cuando una colla ha subido el espadat de 6 por las escaleras, hasta que la otra haga otro tanto y suba un peldaño más, no tiene obligación de practicarlo la primera. Y como quiera que Juan el Querido lo subió trece peldaños hace dos años, ahora es necesario que la Vieja lo suba con el espadat de a 6, uno más para que Juan el Querido u otro de la Colla Nova tenga que subirla más» (Trenchs 1989a: 49-50).

El mateix dia de la Mercè, el 24 de setembre, a Barcelona recorrien els carrers uns Xiquets de Valls que sembla que no devien pertànyer als «autèntics» —en terminologia ja emprada anteriorment—, ja que es trobaven a Tarragona. O potser sí, si ens atenem a la diferència del nivell de l'actuació tarragonina del 24 en comparació amb el dia abans, i al fet demostrat que una mateixa agrupació es podia dividir en dues per assistir a dos llocs diferents al mateix moment.

1880

L'elevat grau d'activitat, especialització i fama de les dues colles vallenques va originar, al nostre entendre, un fagocitament de les altres iniciatives castelleres sorgides en acabar la Tercera Guerra Carlina. En aquest sentit, és prou eloqüent el cas de Barcelona i el seu entorn, on els castells tornaren a quedar en mans dels «veritables» Xiquets de Valls. A Sants, el programa d'aquest 1880 publicat en diferents rotatius barcelonins va anunciar que «las dos collas de los "Xiquets de Valls" ejecutarán frente a la casa del Alcalde sus torres de nueve, ocho y el pilar de siete con otros nuevos trabajos». Per la seva part, el diari barceloní *El Diluvio* del dia 26 d'agost publicava una interessant carta on explica els detalls de la contractació de la Colla Vella per part dels santsencs. L'objectiu era poder veure castells de nou i les negociacions van transcórrer tot visitant les poblacions de Bonastre i Vila-rodona, llocs on actuava la Vella. Davant el desacord amb les condicions i el fet que fou contractada la Nova, a l'esmentada carta s'afirmava que «si la "colla vella" se ha presentado en Sans durante su fiesta mayor, ha sido espontáneamente, y por que así le ha placido, sin que aceptase oferta de nadie» (Solsona 1996b). La misiva va signada per Isidre Tondo Ballart, cap de colla. Aquest és el primer document on apareix l'*Isidre de Rabassó* exercint un càrrec que hom situa el seu inici just acabada la Tercera Guerra Carlina, el 1875.

Continuant amb la integració de les iniciatives castelleres locals dins de les colles vallenques, hem de tornar a esmentar el Pont d'Armentera, que en va contractar una a mitjans de juliol i també a primers de setembre. En la segona visita sabem que hi va fer cap la Colla Nova, «que verificó atrevidísimas torres con el más feliz éxito, entre ellas los "tres pilans" de "nou", "dos" de "vuit", etc. etc.» (Güell 2011).

L'any casteller, però, havia començat molt aviat. En ple hivern, al mes de gener, tenim constància que els Xiquets de Valls van anar a Falset, per les festes de Sant Antoni; a la Selva del Camp, per la mateixa celebració; i al barri torrenc de Clarà, on ja es van trobar les dues formacions vallenques i amb el següent resultat: «"colla nova" 3 pilans de 8, 4 de 8, torre de 8, pilá de 7, 5 pilans de 7, 4 de 7 y

pilá de 6 caminan; Colla vella 3 de 8, torre de 8, pilá de 7, id. de 6 é id. de 5 caminan» (*La Opinión* 1880: BHMT).

Un altre aspecte que cal tenir molt en compte és el fet que la dualitat vallenca es traslladava, sense voler-ho, a l'àmbit festiu de diferents poblacions. És sabut que en moltes d'aquestes existien dues societats que aplegaven diferents realitats ideològiques, polítiques i econòmiques. O el mateix jovent formava dos grups contraposats. En el terreny casteller, quan una de les dues parts contractava una colla, l'altra, per no quedar enrere, contractava l'altra. Els resultats a la plaça materialitzaven aquesta rivalitat local a l'hora de demostrar qui era la millor.

Sota aquesta realitat ens trobem com l'Ajuntament de la Riera va haver de portar el tema de la contractació castellera en un ple municipal perquè el consistori «no consentia que hubiese más que una [colla] y mejor ninguna y como los solicitantes son para las dos, les obligara a juntarse a una sola» (Rius 1998: 12). Finalment es va fer un sorteig amb el resultat de convidar la Colla Vella per la festa major, al juliol, i la Colla Nova per les festes de la Santa Creu, a mitjans de setembre.

Altres poblacions on s'havia previst la presència de totes dues agrupacions foren el Vendrell, per la seva festa major; Constantí, també per la seva festa major; Vila-seca, els quals foren «auxiliados por los vilasecanos a las cuales tienen aquellos habitantes una afición extraordinaria, de suerte que con ayuda se levantan las torres más difíciles y con un éxito admirable. "Lo espadat de sis", "los tres de vuit" y "los dos pilans de vuit" se repitieron ayer con mucha frecuencia ocupando los vilasecanos los puestos de más difícil resistencia» (Carrutxa 1987: 16); i Vallmoll, Torredembarra i Creixell, per les seves respectives festes patronímiques.

Els dies 4 i 5 d'agost els Xiquets de Valls foren anunciats a la festa major de Vilanova i la Geltrú amb la previsió de fer «la torre de nou pisos, y pot ser la de deu» (Solsona 1996d), un anunci de castell de deu que sembla partir més d'una iniciativa propagandística que no pas d'una voluntat real d'intentar-lo.

Si fins ara hem estat revisant anuncis d'actuacions de les dues agrupacions vallenques, ara passem a la confirmació de la seva presència en algunes places de primera línia, com ara a Tarragona, per Sant Magí, on trobem una

3 de 7 net, amb l'enxaneta col·locant-se encara damunt l'esquena de l'aixecador i alçant els dos braços, a l'estil del ball de valencians. Al seu voltant, diversos elements de la festa major de Vilafranca del Penedès. Anys 1860-1886. (Foto: ACAP. Fons Vinseum)

extensa crònica publicada al diari conservador madrileny *La Correspondencia de España* en què es dona el punt de vista d'un neòfit dels castells: «causa verdadero horror el ver una masa de hombres tan considerable que a lo mejor y en el momento que pierden el equilibrio caen al suelo», i que, malgrat la pinya, «no por eso dejan de padecer unos y otros ocasionándose heridas y contusiones y dando lugar a la muerte de alguno como ya ha ocurrido». Acaba recollint el parer que «los naturales de aquí confirman que es una diversión bárbara; pero objetan que también lo es los toros y sin embargo subsiste» (Güell 2011e).

Un cop més, les festes majors del Catllar i de Vilafranca del Penedès van tornar a coincidir en les dates: 29, 30 i 31 d'agost. Potser per això, malgrat que a la primera de les poblacions prometien que les torres serien «de las más arriesgadas y difíciles», cap crònica posterior, ni de l'incondicional aficionat Ramon Roca, ens ha fet saber el resultat assolit al Catllar.

Altra cosa molt diferent fou la festa major de Vilafranca. L'excepcionalitat d'alguns episodis castellers viscuts foren de tal magnitud que, molts anys després, diversos testimonis orals en donaven viu testimoni a les futures generacions, que anaven transmetent els records i convertint aquesta edició en «l'any de les gestes».

Un dels qui més va contribuir a mitificar l'actuació fou el vilafranquí Antoni Martorell Panyelles, amb el seu article publicat per primer cop el 1910 i reproduït i divulgat en molts llocs, car, a part de relatar l'actuació, donava a conèixer el nom i el renom de molts vilafranquins que feien costat a les dues colles vallenques, segons les seves preferències; i, tot plegat, ho feia introduint alguns diàlegs plens de vivències (Martorell 1910).

La primera gesta que Martorell destacava és el fet que les dues colles van alçar el 3 de 9 abans de l'ofici. La resposta de la Colla Vella al bastiment d'aquest castell per part de la Nova, com no podia ser de cap altra manera, fou enlairar la mateixa construcció. Aquesta situació era exactament la mateixa que ja s'havia viscut un any abans a Tarragona per Santa Tecla, on les dues colles —recordem-ho— van alçar el 3 de 9 a l'entrada d'ofici al Pla de la Seu.

La singularitat del fet fou recordada també per Fèlix Cusiné Dolcet, l'iniciador d'una nissaga d'aficionats castellers vilafranquins que arriba fins a l'actualitat. El seu net, Fèlix Cusiné Martí, un dels màxims coneixedors del fet casteller a meitat del segle XX, escrivia: «viven todavía quienes oyeron contar a sus abuelos que, aquí, en Vilafranca, exactamente el día de Sant Felix del 1881 [*sic*, per

«1880»] dos inverosímiles tres de nou enhiestos, trepidantes y acabados, enmarcaron la entrada a ofici de la Corporación municipal. “Mireu-se'ls bé, que no els veureu mai més!” Dijo un entendido de la época a los espectadores que tenia al lado. La frase, que es histórica, resultó ser, además, casi profética» (Cusiné 1961).

I encara existeix un tercer testimoni que recordava la gesta dels dos castells bastits abans de l'ofici. Ens referim al jesuïta vilafranquí Pere Bolet Artigas, testimoni directe que va deixar escrit alguns detalls tècnics prou importants: «la colla nova va fer el castell de nou pero forrat com s'acostuma la colla vella es pensava que anava a fer el castell de vuit, quan se'n va adonar que feien el de nou li va entrar celos i ella que si per competir, va fer el castell de nou com l'altra colla però aquest casi net puig fora de les crosa no hi havia casi ningú, si arriben a caure es fan malbé» (Ferrando 2002).

Tornem a donar la paraula a Martorell per saber els castells bastits davant de l'Ajuntament: «Al migdia, ambdues colles feren els “quatre de nou” la “torre de vuit”, “el castell de vuit aixecat per sota”, “els cinc pilars de vuit” i el “pilar de set”. No hi hagué vençuts ni vencedors.» El *desempat* es va produir l'endemà, dia 31, quan la Colla Vella va completar el pilar de 8. Aquesta fita també fou llargament recordada per diversos autors, com el mateix Martorell, el jesuïta Pere Bolet Artigas i el *Pep de Janillo* a l'entrevista que ja hem citat diversos cops. Aquesta extraordinària festa major hom la datava el 1881 fins que l'investigador Lluís Solsona va rectificar la data amb la troballa a la premsa de l'al·ludit pilar de vuit. *La Gaceta de Cataluña* del dia 5 de setembre comentava «...algunas tan difíciles y sorprendentes como los “espadats de ocho” que levantó la “colla vella” ante la general sorpresa»; mentre que el *Diari Català* del dia 1 publicava que «una de las collas, excedintse á si mateixa, ha conseguido presentar l'“espedat de vuit”, que no s'havia vist may en Vilafranca. Encara que las “crossas” arribaban fins “á tersos” un aplauso general ha coronat la aparició del noyet en lo cim d'aquell espedat...» (Solsona 1995a).

Un altre moment important de la temporada va tenir com a escenari la ciutat de Tarragona en el transcurs de la seva festa major. Allí novament es van trobar a plaça les dues colles vallenques. Una extensa i detallada crònica de Ramon Roca ens fa sabedors del desenvolupament de l'actuació principal del dia 23: ambdues van completar el 3 i el 4 de 9, el 2 de 8 i el pilar de 7. El domini pilaner de la Colla Vella es va demostrar diversos cops, com ara quan el seu pilar de set el va alçar amb una sola mà. La potència

pilanera de la Vella es va exhibir a la tarda amb un pilar de sis aixecat per sota (Trenchs 1989a: 53).

Tot plegat, uns bons exercicis pilaners per encarar un altre repte: pujar el pilar de sis per les escales de la Catedral i superar el *rècord* del *Querido* de la Colla Nova establert en 13 esglaons feia tres anys, segons la crònica que ja hem vist de l'any anterior, el 1879. Tornem a donar la paraula al mateix Roca: «La Vella luego después plantó el pilar de a 6, que Spiridion queria subir los 19 peldaños que hay en las escaleras de la Catedral, pero al llegar al 7º peldaño se derrumbó. Volvió a levantarlo nuevamente, viniendo también al suelo sin sacar ninguna ventaja más, y dejando a Juan el Querido con su victoria de hace tres años que subió 14.» Roca afegia un esglaó més a la seva crònica de l'any anterior; però, sigui com sigui, mai més no hem tornat a sentir res de nou sobre aquesta competició. Per tant, pensem que la fita marcada el 1877 per Joan Aubareda Rodon, *Querido*, roman encara, a dia d'avui, inalterada.

L'any casteller es tancava amb la sortida de la Colla Vella a Alcover, durant les seves Fires d'Octubre, on, segons *La Opinión* del dia 28, va alçar «las difíciles y arriesgadas torres de “dos de vuit”, “pilá de set” y entre ellas el tan atrevido y celebrado “castell de nou” que les valió una nutrida salva de aplausos» (Solsona 1988a). La plaça alcoverenca, doncs, s'afegia a la cada cop més llarga llista de poblacions que, al llarg del segle XIX, havien gaudit dels castells de nou pisos d'altura.

1881

Si bé, com acabem de veure, la temporada acostumava a cloure's a l'octubre, en canvi s'iniciava ben aviat, en ples mes de gener. La principal raó d'aquest avançament cal trobar-la en una qüestió purament de calendari festiu, ja que, com ja s'ha dit, la major part de sortides eren motivades per les celebracions patronímiques de les poblacions contractants. I al gener coincideixen les festivitats de Sant Antoni Abat i de Sant Sebastià, molt celebrades a diferents localitats de l'àrea castellera tradicional.

Tot i que algunes d'aquestes notícies fan referència a grups de joves locals, resta clar que els vallencs anaven exercitant-se de cara a una de les seves festivitats amb més personalitat pròpia: les Festes Decennals de la Candelera, celebrades durant els primers dies de febrer. La nova edició arribava en un moment extraordinari per als seus Xiquets, ja que totes dues agrupacions es trobaven actives i en un moment excel·lent de forma. Les

expectatives generades es van complir al peu de la lletra. La premsa del moment no escatimà elogis per descriure l'actuació. A *La Pàtria Catalana* llegim: «segons conta la gent més entesa en aquesta classe de diversions, may per may s'havian vist torres més atrevides, puig se feu lo pilá de vuit, lo de sis sense cap má, y'l de sis caragirats» (Català i Roca 1981). A *La Renaixensa* del dia 5 trobem: «diré tan sols que en aquesta diada han fet los castells principals, entre altres, lo de tres y quatre de nou, intentant fins, bé que ab mala sort, l'espadat ó sia un sol pilar de vuit, que jamay s'havia intentat.» La novetat del pilar es refereix a la ciutat de Valls, ja que el més gran dels espadats ja havia estat assolit en altres poblacions, com hem vist. Tot i que al text sembla que no s'hagués completat, altres rotatius en destaquen la consecució. Així, el *Diario de Tarragona* del dia 4 assenyalava «especialmente, la de ocho espedata», mentre que el *Diari Català* de l'endemà ressaltava que fou «molt aplaudida la de vuit expedata». Fou carregat? No ho sabem, com tampoc no tenim constància de la colla protagonista, ja que hi van actuar les dues agrupacions.

El calendari casteller vallenc va esdevenir intens aquest 1881, amb les cites habituals. Per Sant Joan, «la colla nova dels castellers comensá a fer castells tan atrevits com los tres pilans de nou, los dos pilans de vuit i altres de no menos mérit, anant tots bé» (Català i Roca 1981: I, 164). Una altra sortida amb tradició fou la que va tenir lloc al barri del Carme, on «la Colla Vella no estigué a l'altura de s'antiga reputació, flaquejant bastant los castells que s'aixecaren, y notantse falta de gent en los peus; no obstant, se féu lo tres de nou y altres de no ménos atrevits». Finalment, per Santa Úrsula, «hubo castillos» (Català i Roca 1981: I, 173).

Una altra plaça de primer ordre va veure diversos cops castells aquest any. Ens referim a Vilafranca del Penedès, on la premsa local documentava com la rivalitat entre la confraria de la Roser i de la Muixerra es traslladava encara al terreny casteller: «La confraria vilafranquina de la “Roser” celebra la fiesta el primero de mayo con la asistencia dels Xiquets de Valls i que de público se asegura que sus contrincantes de costumbre, los Muixerristas, tratan de celebrar también su próxima fiesta de la Ascensión del Señor el 26 del corriente con mucha esplendidez, a cuyo fin, hay quien asegura que hay ya contratadas las dos collas de xiquets de Valls...» (*El Labriego* 1881: Vinseum). La rivalitat entre ambdues confraries vilafranquines va originar, en el seu moment, que les colles vallenques contractades fossin conegudes amb els seus respectius noms.

◀ Pintura a l'oli de l'artista valenc Joan Rafi Fontanilles (1921-2002), que representa el 4 de 9 sense folre descarregat per la Colla Vella valenca durant les festes de Santa Tecla de Tarragona el 1881 davant les escales de la catedral. (Col·lecció Francesc Piñas)

Entrats a la dècada dels vuitanta, la relació de les confraries amb l'activitat castellera era encara vigent, però havia entrat en una altra dinàmica, ja que, com hem vist, la confraria de la Muixerra, per destacar-se de la seva rival,

anunciava la contractació de totes dues colles valenques. La diada vilafraquinca per excel·lència, però, és la festa major, els tres darrers dies d'agost. Al programa d'actes publicat a la premsa local s'oferia un interessant detall

sobre la participació de les dues formacions vallenques: mentre la Vella havia d'actuar tots tres dies, la Nova s'hi incorporava el 31. No en sabem el resultat, malgrat que estaven anunciats castells de nou, però el detall de l'arribada de la Colla Nova el darrer dia s'explica pel fet que els dies 28, 29 i 30 d'agost era al Catllar, una plaça amiga per a aquesta agrupació.

En aquest sentit, el cronista Ramon Roca, que va exercir de secretari de l'Ajuntament i era ferm partidari de la Colla Nova, va publicar la crònica castellera al diari tarragoní *La Opinión* del dia 2 de setembre. Entre altres detalls, retallem la següent part, corresponent al dia central de la festa, el 29 d'agost:

A la una en punto la colla nova empezó levantando los 3 de á 9 muy bien. En seguida levantó los 4 de á 9 «limpios» y cuando el «anchaneta» acababa de llegar a lo alto se derrumbó. Probaron nuevamente y volvió otra vez al suelo. Seguidamente hicieron los 3 de á 8 levantados con una destreza y seguridad cual nunca se haya visto. Luego se hizo la torre de 2 de á 8 como sabe hacerlo dicha colla y por último se hizo por Armengol, de ésta, el «espadat» de á 7 perfectamente bien. (Solsona 1987)

D'aquesta crònica destaquem la referència al 4 de 9 «limpios», del qual se n'ha fet diferents lectures, sobretot pel que fa al moment de caure, és a dir, si fou o no carregat segons els actuals cànons castellers. La seva erecció, però, es troba avalada per un testimoni de primera mà, el veí de Banyeres del Penedès Joan Farré Guasch, *Jan de la Casa Roja*, que explicava que quan era jove havia pujat en un quatre de nou sense folre al Catllar (Ferrando: 1998a). Tornant a la crònica de Roca, sabem que el darrer dia de la festa va servir perquè diferents catllarencs es lluessin amb castells de vuit i el pilar de sis. L'escrit acaba amb la relació de construccions bastides al llarg dels tres dies de la festa: un total de 20, on no apareix el quatre de nou net, ja que, en cas que hagués estat carregat, en aquella època no es comptabilitzava.

El panorama casteller del moment, doncs, era conformat per unes potents colles vallenques disposades a superar-se i a superar els seus rivals, alimentades per grups d'aficionats i de castellers provinents d'altres poblacions, i que convivia amb colles i agrupacions de més o menys entitat, i amb l'existència d'alguns balls de valencians que conservava encara la seva primitiva essència.

Tornant a les dues formacions vallenques, observem que la seva activitat i nivell continuaven en línia ascendent.

En aquest sentit, és il·lustratiu comprovar com en aquesta temporada del 1881 hem d'afegir dues noves places on es van alçar castells de nou en aquesta primera època daurada. La primera fou la Riera, per la festa major, el 19 de juliol. La crònica, publicada al diari tarragoní *La Opinión* del dia 23, relatava la competició: «A las doce y media empezó la vieja los tres de á nueve, y la nueva los cuatro de á nueve, habiéndose ejecutado bien las dos. Seguidamente la vieja hizo los cuatro de á nueve y la nueva los cinco de á ocho, quedando bien en su empresa las dos. La vieja hizo los dos de á ocho acto seguido y la nueva el “espadat” de á siete habiéndose derrumbado, y por cuyo motivo lo levantó de nuevo Jaime Morros, quedando bien en su empresa. Bertran de la Riera hizo el “espadat” de á siete con la vieja y quedó terminada la lucha á las dos y diez minutos. [...] Me olvidava decir que al mediodia la nueva hizo el tres de á ocho levantados por arriba “limpio”, lo cual probó también la vieja pero lo hizo sucio» (Solsona 1987). Una hora i quaranta minuts d'actuació. Moments abans, al matí, es va tornar a repetir l'escena d'alçar el tres de nou a l'entrada de l'Ajuntament a ofici, com havia succeït a Vilafranca l'any abans, el 1880, i a Tarragona l'anterior, el 1879, si bé «la vieja lo intentó pero se vino al suelo». Pel redactat, hom considera que l'autoria d'aquesta crònica la devem novament a Ramon Roca Vilà.

L'altra població on podem documentar fefaentment castells de nou al segle XIX —sense perjudici que ja se'n podrien haver fet abans, però no en tenim el document que ho demostrí— és al Vendrell. Per la seva festa major, a finals de juliol, estava prevista la presència de la Colla Nova, però no en sabem el resultat. Pocs dies després, el 6 d'agost, per Sant Salvador, festa major petita de la vila, el diari *La Opinión* del dia 12 confirmava el nivell dels nou pisos per a la plaça vendrellenca: «la “colla vella dels Xiquets de Valls”, que levantaron sus atrevidas torres, entre ellas, las notables de “tres y cuatro pilans de nou, torre de vuit”, el pilar de á siete y otras» (Solsona 1988a).

L'enorme activitat castellera demostrada en aquest punt del relat històric per part dels vallencs ens fa adonar de la possibilitat que algunes de les sortides s'anaven empalmant entre elles, quan el calendari així ho permetia. Tot i així, però, la imatge d'una colla que s'absentava de casa seva per espai de setmanes i setmanes anant de festa major en festa major no s'ajusta a la realitat, ja que el calendari festiu de les nostres poblacions no permet una *tourné* tan llarga, i, per tant, les agrupacions no es podien permetre diversos dies «en blanc», perquè les despeses de manutenció del grup haurien liquidat bona part

dels guanys obtinguts. Ara bé, sí que, a voltes, el calendari es posava a favor d'ajuntar dues o tres festes majors, circumstància que era aprofitada pels vallencs, però no més enllà.

D'entre la munió de sortides documentades aquell estiu, volem destacar la de Sant Magí a Tarragona, perquè el *Diario* de l'endemà, dia 20 d'agost, situava una gesta que mereix ser destacada. Llegim: «Las “collas de Xiquets de Valls” portáronse muy bien, sobre todo la “antigua o vieja”, que levantó en la plaza de las Coles la torre llamada de “cuatro pilans de nou”, sin segundos refuerzos, y la conocida por “espadat de set” que sostuvo un paisano nuestro con gran desnudo» (Bertran 1999a). La gesta podria quedar confirmada pel testimoni del *Pep de Janillo* a l'entrevista feta el 1936: «A Tarragona, un any, per Sant Magí, els quatre de nou, nets, sense crosses. Els va fer la nostra colla, la Colla Vella de Valls.» El seu record, però, podria correspondre a una altra gesta de què parlarem tot seguit (la de Santa Tecla), de manera que ens quedem amb el dubte de saber el significat exacte de l'expressió «sin segundos refuerzos». Un folre molt reduït?

A tot això arribem a una altra data clau d'aquest període de pujança: la festa major de Tarragona. Amb l'edició gairebé tancada, el segon volum de l'obra *Món Casteller* va poder incloure algunes dades localitzades per l'investigador vallenc Miquel Trenchs, entre les quals destacava amb llum pròpia la següent, referent a la Santa Tecla tarragonina d'aquest 1881:

[...] también lucieron sus habilidades las collas de «Xiquets de Valls» entrando en gran competencia y levantando torres de un mérito extraordinario, llevándose la palma la conocida por «vieja», que levantó la torre de «cuatro pilares de nou», sin refuerzo ni ayuda de ninguna clase, torre que no se había atrevido a levantar hasta la fecha (*Diario de Tarragona*, 27/09/1881).

És a dir, que la fita superava la realitzada per la mateixa agrupació un mes abans, per Sant Magí, i es convertia en única fins llavors.

La referència de Santa Tecla del 1881 tancava el debat sobre la datació del 4 de 9 sense folre al segle XIX, ja que fins llavors diversos testimonis el situaven entre el 1879 i el 1883, en funció de la font. Set anys després de la seva localització, el 1989, el mateix Trenchs trobava un altre text, escrit pel cronista Ramon Roca a *La Opinión* del dia 28, on es detallaven els castells bastits per les dues colles. Aquest cop Roca —recordem, simpatitzant de la Nova—

donava el triomf a la Vella «con auxilio de los forasteros» i, contràriament al que acostumava a fer, no detallava el desenvolupament de les actuacions sinó que feia un resum de tota la festa, a causa de la «ansiedad que tengo de comunicar este resultado». Aquestes foren, segons Roca, les fites d'una Santa Tecla excepcional:

Colla Nova.	
3 de á 9 comunes	2
3 de á 9 limpios	1
4 de á 9 comunes	1
5 de á 8 limpios	1
4 de á 8 con agulla	1
2 de á 8 limpios	1
3 de á 8 levantados	1
Espadat de á 7 con una sola mano	1
Colla Vella.	
3 de á 9 comunes	1
4 de á 9 con ayuda	1
4 de á 9 limpios	1
5 de á 8 id	1
4 de á 8 con agulla	1
2 de á 8 limpios	1
3 de á 8 levantados	1
Espadat de á 7	1

Trenchs acompanyava a la seva descoberta la reflexió que, si el 4 de 9 sense folre era el «4 de á 9 limpios» que apareix al llistat de la Colla Vella, indefugiblement s'havia de donar com a realitzats construccions de l'envergadura del 3 de 9 sense folre, el 2 de 8 sense folre i el 5 de 8 net, un punt de vista que va suscitar l'obertura d'un debat que, a hores d'ara, encara no s'ha tancat (vegeu l'apartat «Els castells “nets” polèmics del segle XIX»).

En tot cas, el que és evident és que ens trobem davant d'un dels moments més àlgids de la primera època daurada i de tota la història castellerà, amb la realització de construccions que generacions i generacions senceres posteriorment es van encarregar de convertir-les en mítiques i, fins fa poc, gairebé inabastables.

1882

Els primers compassos castellers de la nova temporada els hem de situar, aquest cop, al mes de maig a Salomó, durant la seva festa major dedicada al Sant Crist, i a Vilafranca, on la premsa local destacava novament la rivalitat entre els Roseristes i els Muixeristes de la vila.

Però si hi ha una actuació que destacà amb llum pròpia aquesta temporada —i no pas pels castells bastits— fou la que va tenir lloc la nit del 20 de maig, a Valls. Excepcionalment, els castells es van alçar per honorar una trentena de personalitats literàries provinents de diferents llocs de parla catalana, entre els quals Verdaguer, Guimerà, Matheu, Vilanova, Oller, Ixart, Ubach, Collell, Llorente, Pizcueta, etc. La visita s'emmarcava en les excursions que s'organitzaven per conèixer l'estat del nostre patrimoni material. Després de visitar el deplorable estat en què es trobaven llavors els monestirs de Poblet i Santes Creus, el Centre de Lectura de Valls els va acollir a la nit i, després d'una vetllada literària, des del balcó van poder gaudir d'una actuació de la Colla Nova, amb el 3 de 8, el 2 de 7, el 3 de 7 aixecat per sota i el 4 de 8 amb el pilar, el qual, un cop aquest va quedar sol, va avançar fins al balcó, on l'enganxa fou recollit per Mossèn Cinto Verdaguer.

La importància d'aquesta actuació rau en el fet que, poc temps després, algunes d'aquestes il·lustres firmes recolliren els castells en la seva obra o, si més no, en van fer divulgació en algun moment de la seva trajectòria literària. Una excel·lent oportunitat, doncs, d'introduir els castells dins de la intel·lectualitat del moment, tot aprofitant el ressorgiment cultural del nostre país (Ferrando 2014b).

Sense moure'ns de Valls, sabem que, per la festa major dedicada a sant Joan, «la sociedad Círculo Español ha contratado también a una de las collas». El diari tarragoní *La Opinión*, del dia 28, relatava l'actuació amb interessants detalls: «complacidos salimos del templo para presenciar las torres que la Colla Nova levantó frente a las casas consistoriales, que fueron la de tres pilans de vuit, que es la bonita, el pilá de sis y alguna otra. A las cinco las alzaron delante del teatro, por ser cosa de la sociedad: allá hicieron los tres pilans de nou, tres de vuit, pilá de set y todas las de su repertorio» (Trenchs 1989a: 64). És a dir, que les principals construccions foren alçades davant d'aquells que els van contractar, i a la tarda.

La mateixa Colla Nova es va desplaçar al Vendrell, per la seva festa major, a finals de juliol. Durant el viatge, però, van patir un accident: «sufrieron un vuelco en el difícil paso conocido por el “Coll de Santa Cristina” resultando tres de ellos gravemente contusos, de suerte que ni tan siquiera pudieron llegar á esta; viniendo los demás bastante afectados por este accidente. / Resultado de ello fue que habiéndolo quedado la compañía incompleta no pudieron verificar las llamadas torres de nueve...» (Solsona 1995c). Abans d'acabar l'any al Vendrell es van tornar a veure castells, en aquesta ocasió per enaltir la fira de Santa Teresa,

a mitjans d'octubre, aprofitant la inauguració d'una escola. És el primer cop que tenim documentats castells per aquesta diada que, amb el naixement de l'agrupació local, el 1926, esdevindrà un referent del calendari casteller.

Pel que fa a la Colla Vella, sabem que fou contractada per la festa major de Constantí, a principis d'agost; a Vilafranca del Penedès, a finals del mateix mes; i a Porrera, a mitjans de setembre, però en cap de les tres ocasions no ens han arribat els resultats. Malauradament, però, encara són moltes les notícies que no concreten la colla actuant.

Punt i a part mereix la tradicional confrontació esdevinguda per la festa major de Tarragona. Escolat un any just de l'extraordinària exhibició del 1881, les dues colles vallenques es van tornar a trobar al mateix escenari. Aquest cop, però, els resultats foren sensiblement inferiors. Novament Ramon Roca ens detalla el desenvolupament en una crònica publicada al diari *La Opinión* del 26 de setembre. El dia de Santa Tecla la Colla Nova va assolir el 3 de 8 al tercer intent, el 4 de 8, el 2 de 7 i el pilar de sis al segon intent. La Vella, per la seva part, va obrir plaça amb el 3 de 9, que va caure, i que va completar al segon intent; el 2 de 8 fou descarregat al tercer intent i el pilar de 6 a la segona temptativa. En resum, un sol castell de nou i molta llenya, res a veure amb l'edició de tot just un any abans. Pel que fa a l'endemà, dia 24, el nivell no va millorar: 3 de 8, 4 de 8, 2 de 7 i 5 de 7 foren els castells alçats per totes dues, això sí, sense caigudes. La Vella va destacar amb el pilar de 7 i la Nova va acabar amb el de 6. Els pilars a les escales de la Catedral també van patir sengles incidències.

Talment com si s'estigués vivint una ressaca, després d'un 1881 pletòric, amb una gran quantitat d'actuacions, noves places que van veure els nou pisos i un nivell extraordinari, la temporada del 1882, tot i mantenir els castells de nou, s'havia viscut amb una intensitat molt menor.

De la resta de manifestacions castelleres, hem d'anotar que la Moixiganga d'Igualada va sortir a la seva festa major, i que els Torraires de Montblanc volien viatjar a Lleida per participar a les festes de Sant Anastasi, a primers de maig. A casa seva, els Torraires van patir una alcaldada, segons diversos testimonis: «l'any 1882, l'alcalde [Josep Cabezas Saumell, *Ponet*] deixava la vara vint-i-quatre hores, car partidari com era de la colla Vella, no volia donar el permís perquè actués la Nova» (Poblet 1961: 206). L'episodi, a part que confirma l'existència de dues colles a la vila, també il·lustra la rivalitat que es vivia i que aquesta també se sustentava en aspectes ideològics, car sabem que el Josep *Ponet* havia estat capità al bàndol carlí durant la darrera guerra.

Els castells «nets» polèmics del segle XIX

Jordi Castañeda Campamà

El segle XIX manté l'enigma sobre tres castells mítics: el pilar de 7 net, el 2 de 8 net i el 3 de 9 net. Amb notícies interpretables, termes ambigus i tradició oral, defensors i contraris s'enfronten per posar llum a uns anys remots.

Com que les cròniques de l'època tenen una fiabilitat diversa, el rastre en la tradició oral marca un punt a favor. En el cas del 3 de 9 sense folre, l'escassíssima traça d'un castell tan important fa pensar que no es va assolir. A l'altra banda, els qui en defensen la consecució argumenten que el tres era un castell més sovintejat que el quatre en el decurs del segle XIX i que es devia fer fins i tot més d'un cop. Això podria explicar que l'impacte del 4 de 9 net de la Colla Vella per Santa Tecla del 1881 a Tarragona eclipsés un 3 de 9 sense folre que s'hauria assolit. Complementant aquesta argumentació, hi hauria també el fet que el 3 de 9 net l'assolís la Colla Nova, que ha tingut una línia històrica amb més intermitències fins a arribar a l'actual Colla Joves Xiquets de Valls, que se'n declara hereva.

El 3 de 9 net

Interpretem un primer possible 3 de 9 net carregat a la Santa Tecla tarragonina del 1851 El *Diario de Barcelona* (27 setembre) diu (a partir d'ara, la negreta és nostra):

[...] **la primera** [tres de nou] **se completó**, pero al descender el niño que forma la cúspide de la torre [...] desplomóse por su base [...] La segunda, **reforzada cual convenía**, ó como los inteligentes lo juzgaron preciso, se llevó a cabo y la deshicieron sin percance alguno.

Són els primers castells de nou documentats. L'investigador Pere Ferrando posa sobre la taula arguments a favor que el primer intent (carregat) fos net, o sigui, sense folre: el fet que fossin les primeres construc-

cions que s'elevessin dels vuit als nou pisos fa pensar que aquells castellers primer ho devien intentar sense cap mena d'ajuda al segon pis. Al veure la fragilitat de les nou altures sense els reforços als segons (en aquella època, només es valorava descarregar el castell), degueren crear allò que avui coneixem com a folre. El mateix text, però, genera dubtes entre periodistes com Xavier Brotons i Joan Beumala (2000: 125), que fan notar el fet que reforçar el segon intent no vol dir automàticament que el primer fos sense folre.

Un any després, trobem una crònica de la Santa Rosalia de Torredembarra del 1852, que torna a parlar d'un castell net: «No se contentaron ya [les dues colles de Valls] con el **castillo de nueve limpio desde los segundos**» (*Diario de Barcelona*, 8 de setembre). És una dada localitzada per l'investigador Lluís Solsona i que dona a entendre (de forma imprecisa, segons altres estudiosos com Pere Ferrando) que les dues colles de Valls l'havien assolit. La manca de tradició oral torna a posar en entredit quins castells es van fer.

L'estudiós Jordi Bertran (1999b) ha analitzat textos literaris de Narcís Oller, Francesc-Pelai Briz i Josep Pin i Soler i conclou que sí que es va fer el 3 de 9 net. Bertran s'afegeix a la tesi que la major continuïtat de la Colla Vella per sobre de la Colla Nova va fer «oblidar» la gesta. Per Jordi Bertran, els castells descrits per Narcís Oller i per Josep Pin i Soler són anteriors al 1881 i, per tant, molt probablement els del 1852 a Torredembarra, ja que interpreta que descriuen el castell més important del qual es tenia coneixement. Amb coherència amb la tesi que el 4 de 9 net de la Colla Vella del 1881 va ser un castell més preuat que el 3 de 9 net al segle XIX, Bertran dona a entendre que, fins a aquell 4 de 9 net el 1881, el gran castell havia estat el 3 de 9 net. Per contra, periodistes com Xavier Brotons i Joan Beumala (2000: 131) veuen una conclusió interpretativa d'un text literari, on manca un testimoni explícit.

La crònica de la festa major de Torredembarra del 1853 menciona que es va fer el castell de nou pisos

▲ Intent de 3 de 9 net de la Colla Joves Xiquets de Valls a Vila-rodona, el 5 de novembre del 2000. Aquell mateix dia, la Colla Joves va fer dos intents, i en faria un tercer per Santa Úrsula del 2004. (Foto: Arxiu Colla Joves Xiquets de Valls)

▲ Intent de 3 de 9 net de la Colla Vella dels Xiquets de Valls al Concurs de Tarragona del 2016, el 2 d'octubre; el mateix dia va desmuntar un altre intent. Al Concurs del 2004 ja l'havia intentat. (Foto: Cristina Aguilar)

▲ L'únic intent que els Castellers de Vilafranca han fet, fins a la temporada de 2016, del 3 de 9 net va ser l'1 de novembre de 2005, a la Diada de Tots Sants. (Foto: Raquel Tarrés / Castellers de Vilafranca)

com l'any anterior (*Diario de Barcelona*, de 8 setembre). Si donem per bo que el castell es referia al tres i que l'any anterior s'hi podia haver fet un 3 de 9 net, hauríem de concloure que el 1853 es va repetir.

1881: la gran Santa Tecla a Tarragona

La crònica de Ramon Roca de la Santa Tecla a Tarragona del 1881 (*La Opinió*, 28 de setembre) narra la pugna entre la Colla Nova i la Colla Vella. Malauradament, però, Roca no s'esplaia en detalls explícits, cosa que fa mantenir el misteri sobre el 3 de 9 net. El cronista repassa les consecucions i les bateja amb «comunes» i «limpios». D'aquesta contraposició d'adjectius, l'estudiós vallenc Miquel Trenchs (1988: 63) n'extreu

que la Colla Nova va fer el 3 de 9 net (que seria el «limpio»), igual com la Colla Vella hi va fer l'indiscutible 4 de 9 net (que seria també «limpio»).

A la Colla Vella, però, l'històric dirigent Francesc Piñas (1989: 16-17) assegura que el 3 de 9 net no s'ha fet mai. Piñas al·lega la falta de tradició oral, que en canvi sí que ha recollit un 3 de 9 amb només sis homes al folre que la Colla Nova pel que sembla assolí en aquella Santa Tecla. Segons el relat de la Colla Vella, aquest impressionant castell de la Nova fou el desafiament que la Vella va respondre amb el 4 de 9 net.

Piñas indica que hi ha un ús ambigu del terme «limpios» a la crònica, ja que es fa menció d'un 5 de 8 i un 2 de 8 sorprenentment «limpios». Al seu torn, Trenchs

(1989c: 5-6) es refermava en les seves conclusions, manifestant que la nul·la transmissió oral dins de la Colla Vella es podria relacionar amb el fet que el castell el va realitzar la Colla Nova, o al valor més gran del quatre sobre el tres al segle XIX.

Pere Ferrando (2008c: 18) també ha aconseguit recopilar testimonis aïllats del 3 de 9 net al segle XIX, que no formen una tradició oral, però sí petites illes de records: per exemple, el cap de colla vallenc Ramon Barrufet Fàbregas, *Blanco*, testimonià l'any 1979 a l'investigador vilafranquí Eloi Miralles que el 1879 es va fer el 3 de 9 net. Segons Barrufet, l'any que es va casar el seu padrí (Anton Fàbregas Mialet, *Anton de l'Escolà*) es va fer aquell castell (*La Vanguardia*, 16 de setembre del 1979).

Altres referències són de Francesc Ballester Castelló (1920): «allò que havia començat amb el pilar de tres acabà amb el **tres de nou, net**», i un text del 1932 (Ferrando 1997b): «[...] del castell fet d'aquesta manera, se'n diu el **tres de nou net**, però és tan difícil de treure'l així, que segons hem trobat en un document de l'any 1894, on l'autor ho anota per testimoniatge de molts afeccionats, només s'ha fet una sola vegada, a Tarragona.»

Pere Ferrando afegeix: «els dubtes del 3 de 9 net són grans. Dels anys 1880 en tenim constància perquè periodistes de primers del segle XX van preguntar a la generació anterior sobre castells, però això no va passar als anys 1880 respecte als castells dels anys 1850. Això vol dir que no es van fer?» Per ara, es manté l'enigma.

Entre les opinions fonamentades, també hi ha el treball, inèdit, d'Eduard Jiménez (2017: 154), on es pregunta pels tres castells nets. Jiménez ha recollit testimonis directes i indirectes (publicacions del segle XIX i opinions de periodistes i historiadors actuals), ha estudiat la població potencialment castellera al segle XIX (físic, edats, alimentació, món laboral, context polític o bèl·lic...) i, finalment, ha examinat els assajos que van fer del 3 de 9 net els Castellers de Vilafranca i la Colla Vella la temporada 2015.¹⁷ En aquest últim

apartat, l'anàlisi informàtica de les oscil·lacions enregistrades en dues càmeres de la rengla del tres ha permès veure quins moviments té el castell i quin perfil de casteller hi hauria d'anar avui (i, per tant, veure si podia existir un perfil similar al segle XIX). De tota la investigació, Eduard Jiménez conclou que el 3 de 9 «segurament va ser realitzat al segle XIX», i afegeix que «li veig possibilitats. Eren pocs, però era una població molt forta i de poca alçada».

Entre les colles d'avui que han portat a plaça aquest castell o n'han fet proves, les opinions són variades. Toni Bach, als Castellers de Vilafranca (el van intentar per Tots Sants de 2005); Llätzer Magriñà, a la Colla Vella (el van provar al Concurs de Tarragona del 2004 i del 2016); Ramon Codinas, casteller històric dels Minyons de Terrassa; o Fede Gormaz, a la Colla Joves (que el va intentar a Vila-rodona l'any 2000 i per Santa Úrsula el 2004), coincideixen que és un castell que es veurà aviat, però la certesa que s'aconseguís al segle XIX tan sols la mostra Gormaz. Aquest casteller de la Joves de Valls pensa que «si van fer el 4 de 9 net, crec que sí que podien fer també el tres. Si avui el veig possible, per què no el podien haver fet?».

Als Minyons de Terrassa, Ramon Codinas creu que «hi ha molts dubtes, però vull pensar que sí. I, a més, és possible que el fessin en més d'una ocasió. Ja hem vist que no podem dir mai que un castell és impossible i, malgrat que no està tan clar com el 4 de 9 net, jo vull pensar que sí que es va fer». Molt menys optimistes són als Castellers de Vilafranca i a la Colla Vella. A Vilafranca, Toni Bach creu que «és un castell que es farà, però no crec que el fessin al segle XIX. Encara que fessin més tresos que quatsres, de cap manera veig més fàcil el 3 de 9 net que el quatre, i, si del 4 de 9 net sabem fins i tot qui pujava, és molt estrany que no tinguem aquestes dades d'un 3 de 9 net». Un raonament compartit per Llätzer Magriñà, a la Colla Vella, que assegura que «el 3 de 9 net és molt més difícil que el quatre, en totes les posicions. Si s'hagués fet al segle XIX, hauria deixat alguna empremta».

¹⁷ Jiménez ha repetit la mateixa anàlisi amb el dos i el pilar. En aquest darrer cas, també ha estudiat l'espadat de la Colla Jove Xiquets de Tarragona.

- Primera torre de 8 neta descarregada pels Castellers de Vilafranca l'1 de novembre de 2010, a la Diada de Tots Sants. Per a molts, la primera vegada en la història dels castells que es descarregava aquesta estructura. Els vilafranquins l'havien carregada l'any 1999, però no la van descarregar fins onze anys més tard. (Foto: Raquel Tarrés / Castellers de Vilafranca)

El 2 de 8 net

Les dades del 2 de 8 net al segle XIX són escasses i dubtoses. El primer problema és, novament, la manca de tradició oral en un castell que podien haver fet totes dues colles de Valls, segons les cròniques de l'època.

La primera pista d'un 2 de 8 net és arriscada de validar: per Santa Tecla del 1841, a Tarragona, es diu que «lo feren [el castell] de 8 de dos pilans» els de la colla dels «Pescadors» (Català i Roca 1981: I, 88). No s'aclareix si aquests «pilans» incorporaven folre o no. De fet, la majoria d'investigadors pensen que el format habitual era amb folre i, per tant, ja no es mencionava, mentre que si no hagués portat cap reforç hauria estat una excepcionalitat que sí que s'hauria explicitat a la crònica.

La segona cita parla d'un 2 de 8 aixecat per sota a la festa major de Torredembarra del 1852 (*Diario de Barcelona*, 8 de setembre):

[...] hicieron **torres de ocho empezando por la cúspide**, que es lo más asombroso que se puede ver. Este consiste en poner un chiquillo con un pié

en cada espalda de dos hombres que están de frente cogidos por los brazos; levantar los tres y ponerlos dos debajo [...], y así sucesivamente, hasta que son trece los que se levantan para poner encima de los que forman la base.

Segons Pere Ferrando, la crònica grinyola: a l'estranyesa de fer una torre aixecada per sota, cal sumar que per arribar als tretze membres caldria posar sisens, dosos i enxaneta (sense aixecador)...: un castell complicadíssim! Ferrando defensa que potser el que realment es va veure va ser un 3 de 7 aixecat per sota, que suma tretze membres. Llavors, la descripció seria un error. Costa de creure, però, que en una crònica atribuïda al torrenc Joan Mañé i Flaquer, bon coneixedor dels castells, hi hagués una relliscada tan gran. Els dubtes generats es reforcen per la manca de tradició oral d'aquest dos i sobretot quan, un any després, Mañé i Flaquer no ho certifica (*Diario de Barcelona*, 8 de setembre del 1853).

Segons l'estudiós Pere Ferrando (1999b), Mañé i Flaquer era coneixedor i reflecteix que en aquella èpo-

ca l'estructura de dos màxima era la del 2 de 8 amb folre. Fins i tot, deixa entreveure que anteriorment es provava el 2 de 7 amb algun reforç, fins que finalment es va fer «limpia». Podria ser, doncs, que la crònica del 1852 no fos realment de Mañé i Flaquer?

1881, altre cop

L'altra gran referència al 2 de 8 sense folre torna a aparèixer amb la crònica de Ramon Roca Vilà de la Santa Tecla de Tarragona del 1881 (*La Opinión*, 25 de setembre), on afirmava que les dues colles de Valls van fer el «2 de a 8 limpios». La credibilitat de Roca Vilà és gran, i diferencia a la mateixa peça entre castells «comunes» i «limpios». També avala la fita un text datat pels volts de 1933-34 en què Francesc Blasi (1948: 41) analitzà les grans consecucions d'aquella època d'or casteller. Blasi descrivia com a «crosses fins a segons» allò que avui en diem «folre» i «crosses fins a terços» el que avui seria «folre i manilles», però quan parlava del dos de vuit indicava «[...] i el 2 de 8, el castell més difícil que s'ha fet fins ara, segons parer de gent entesa». Si es tractés d'un 2 de 8 «amb folre/crosses», s'entén que no l'hauria adjectivat com «el més difícil».

L'historiador Eduard Jiménez (2000: 153) considera que «les possibilitats que aquesta construcció es realitzés al segle XIX són mínimes», i la bateja com a «extremadament puntual».

Entre els contraris a la tesi del 2 de 8 net del 1881 es torna a esgrimir que no n'ha perviscut cap tradició oral. De fet, *La Crònica de Valls* del 1933 desautoritzava específicament aquell dos (Català i Roca 1981: I, 191).

Avui dia, castellers com Toni Bach, que l'ha aconseguit amb els Castellers de Vilafranca, considera que no es va fer durant el segle XIX: «La torre de 8 neta la veig més difícil que el 3 de 9 net.» També s'inclina cap a la negació Llätzer Magriñà, a la Colla Vella dels Xiquets de Valls: «Potser era més fàcil assajar el 2 de 8 net que el 3 de 9 net, però s'ha d'assajar molt bé. Si s'hagués fet, ho sabríem.» Fede Gormaz, a la Colla Joves Xiquets de Valls, però, ho veu factible: «Carregar el 2 de 8 ja hem vist que no és molt complicat. El que és realment difícil és descarregar-lo.» Als Minyons de Terrassa, Ramon Codinas també ho creu viable: «Vull pensar que sí. Sabem que eren molt bons, tot i que també sabem que no assajaven com avui.»

El pilar de 7 net

El pilar de 7 net té dues referències bàsiques al segle XIX: la de Joan Mañé i Flaquer del 1853 i la de Ramon Roca a la Santa Tecla tarragonina del 1881. Mañé i Flaquer deia:

Este año se ha visto aquí el prodigioso fenómeno de andar catorce pasos los **espadats de siete, con forros ó puntales** hasta los pies de los terceros. Es de advertir que antes del año pasado no se consiguió hacer los **espadats de siete limpios** y hijos.

Pere Ferrando i Lluís Solsona veuen clara la diferenciació que Mañé i Flaquer fa entre pilar de 7 «con forros o puntales» i pilars de 7 «limpios», i, a més, daten la proesa el 1852. Per contra, els periodistes Xavier Brotons i Joan Beumala (2000: 134) dubten que l'adjectiu «limpio» fos sinònim de «sense folre», ja que en altres textos de l'època servia per valorar la qualitat del castell. La manca d'altres publicacions que se'n fessin ressò i la inexistència de tradició oral se sumen als arguments dels escèptics.

La segona cita que ens posa sobre la taula el pilar de 7 net és una interpretació de Miquel Trenchs, que veu en la crònica de Ramon Roca de la Santa Tecla de Tarragona del 1881 un pilar de 7 net quan es parla de l'«espadat de a 7 con una sola mano» de la Colla Nova. Trenchs considera que el segon agafà el terç amb una sola mà, sense cap reforç al voltant seu que no li hauria permès aquesta posició. Per contra, Xavier Brotons, Joan Beumala o Pere Ferrando ho valoren com una interpretació de Trenchs, ja que no s'especifica quina posició s'aguantava amb una sola mà. La manca de transmissió oral també juga en contra de la validació d'aquest pilar. L'historiador Eduard Jiménez (2000: 152) afirma: «No crec que fos una construcció vigent al segle XIX i fins i tot dubto que s'arribés a carregar.» Jiménez examina l'especialització pilanera actual i ho contrasta amb les dades del segle XIX per assegurar que és una estructura «només carregable actualment i no possible al segle XIX».

Finalment, cal mencionar una tesi força arriscada, segons el parer de la majoria dels entesos, sobre un hipotètic pilar de 7 net per la Mare de Déu de la Candela de Valls, el 2 de febrer del 1835: l'estudiós Joan Climent (2013: 99) defensa que el pilar de 7 de

► *Dibuix de l'artista vallenc Joan Rafi Fontanilles (1921-2002) representant el 3 de 9 i el pilar de 7 sense folre i publicat a la portada de la revista Cultura de Valls el 1975.*

la Colla dels Menestrals datat en aquelles festes va ser net. Per Climent, que no s'expliciti que el pilar portava reforç suposa que era net. La majoria d'experts, però, consideren que és justament al revés: habitualment es feia amb folre i per tant només es destacava quan no duia reforç a segons. Si la tesi de Climent fos correcta, caldria donar com a nets tots els castells del segle XIX on no s'explicita que hi ha folre.

De la màxima dificultat d'aquest espatat n'és una bona mostra el fet que cap colla l'ha portat a plaça als segles XX ni XXI. Sí que se n'ha fet una prova, però. Els Bordegassos de Vilanova van intentar-lo en un assaig amb xarxa, el 13 de novembre del 1999, i l'espadat va cedir amb l'enganeta a l'esquena del quint. L'ànima d'aquell pilar era Marcos Montes, que creu que avui és un pilar que «es pot carregar», sobretot «amb un enganeta molt petit». Als Castellans de Vilafranca, el seu cap de colla, Toni Bach, també creu que s'hauria

d'afegir un pis per dalt al pilar de 6, però no creu que s'hagués fet al segle XIX: «Vol una gran dedicació i que coincideixin les peces adequades.»

A la Colla Vella dels Xiquets de Valls, Llätzer Margrià és el terç dels pilars de 6 i quan s'imagina un espatat de 7 net al segle XIX diu que «eren castellers molt bons i tenien gran habilitat amb el pilar, cosa que em fa ballar el cap..., però em sembla altament improbable que es fes». A la Colla Joves Xiquets de Valls, per contra, un dels seus històrics, Fede Gormaz, sí que ho veu possible: «Si tenien tanta habilitat amb el pilar de 6... per què no? Jo el veig carregat amb una canalla petita. Altra cosa seria descarregar-lo.» Als Minyons de Terrassa, un altre pilaner acreditat com Ramon Codinas és optimista: «Vull pensar que sí que es va fer al segle XIX. És un pilar hiperdifícil, però avui veiem coses que ens semblaven impossibles. I el pilar de 7 [net], ben assajat i amb la gent adequada, també el veurem.»

1883

Precisament els esmentats Torraires es van mostrar especialment actius en aquesta temporada: al maig van sortir per la seva festa major; al setembre es van desplaçar a la de Torredembarra, on van actuar al costat dels vallencs, en la que fou la quarta vegada que tenim documentada una actuació de tres colles a plaça fins a aquell moment; a Tarragona per Santa Tecla d'aquest 1883 s'anava a produir una nova triple actuació amb les mateixes colles, però la crònica posterior tan sols confirma la presència de les dues vallenques, com veurem en el seu moment. Finalment, a finals de setembre, per Sant Miquel, els montblanquins volien quatre agrupacions a la seva plaça: «según noticias, cuatro distintas collas levantarán sus atrevidas torres, las dos de esta población y las dos de la ciudad de Valls» (Trenchs 1989a: 71). Malauradament cap document no ens ha permès confirmar la que hauria estat la primera actuació coneguda de quatre colles a plaça.

La tan llargament desitjada arribada del ferrocarril a Valls fou celebrada amb tots els honors, coincidint amb la festivitat de la Candellera. Segons Francesc Blasi (1934: 39), les dues colles locals alçaren el 3 de 9, el 2 de 8 i el pilar de set, entre altres de menys mèrit. Aquestes, segons una altra font (Català i Roca 1981: I, 185), foren el 4 de 8, un singular 4 de 7 aixecat per sota i el pilar de sis. Tot i que els Xiquets ja havien viatjat en tren diversos cops per desplaçar-se, a partir d'aleshores, pel fet que aquest mitjà de transport arribés a casa, les oportunitats augmentaren i la comoditat passà a ser major.

Casualment, el mateix any en què el tren arribà a Valls, per la festa major de la ciutat es va produir una caiguda dolenta en un castell de nou: «...se levantó una torre de a nueve pilastras por la “colla de Xiquets” de la misma; una vez terminada ésta se desplomó con tan mala suerte que el niño que se hallaba en lo más alto está sin esperanzas de vida, resultando además cuatro vecinos que formaban parte de la misma, heridos de bastante gravedad» (Güell 1999f). Tot i que la notícia fou desmentida pel diari tarragoní *La Opinión* del dia 1 de juliol —«se equivocó el testigo presencial», ja que l'enganxa accidentat «volvió a subir al día siguiente y a los dos nada les sucedió»—, una altra publicació tarragonina anomenada *El Orden*, del mateix dia 1 de juliol, esmentava la primera font i aprofitava aquesta circumstància per criticar les autoritats locals per permetre fer castells: «he aquí otra desgracia que se hubiera evitado á haber cumplido el alcalde de Valls las disposiciones vigentes que le imponen

el deber de impedir que se entreguen á ejercicios públicos de equilibrio los niños menores de catorce años. Nuestras autoridades no solo permiten estos ejercicios, sino que los presencian con la mayor serenidad y sangre fria, dándoles casi la consideración de un acto oficial importante» (Güell 1999f).

Encara a Valls, sabem que a finals de juliol, el polític i escriptor Víctor Balaguer «fue obsequiado con una brillante serenata y con arriesgadas torres que fueron ejecutadas de modo admirable por los Xiquets de Valls» (*Diario de Tarragona* 1883: BHM). Deixarem, a propòsit, per al final d'aquest apartat dedicat al 1883, l'actuació de Santa Úrsula, atesa la seva rellevància.

A l'Espluga de Francolí es va celebrar amb tota solemnitat el retorn de la imatge de la Santíssima Trinitat a mitjans de maig. Gràcies a una anotació contemporània als fets trobada en una llibreta que ens ha arribat fins avui, sabem que «la colla de Valls acimos el castillo de 8, la torra de 7, el pila de 6 en el santuario acimos la torra de 7 y la cuatro pilares de 7». L'autor del text fou Ramon Martí Forcades, pare i fill de castellers i que formà part de la colla de Cal Biel de l'Espluga, fundada deu anys després, el 1893, com veurem (Ferrando i Tarés 2003: 20).

L'estiu se'ns presenta novament curull de notícies, recollides a les places de Reus, Calafell, el Vendrell, Constantí, Vilabella, Vila-seca, Vilanova i la Geltrú, Vila-rodona, Vallmoll, Gràcia, Igualada, Vilanova d'Escornalbou, Vilafranca del Penedès, la Bleda (Sant Martí Sarroca), Sant Gervasi, Creixell, Riudecanyes i Barcelona.

A totes aquestes notícies hauríem d'afegir-nes dues més, que hem deixat a banda per la seva importància. I totes dues amb el denominador comú de trobar-se les dues colles vallenques a plaça. En primer lloc, tenim l'actuació de Sant Magí, a Tarragona, el 19 d'agost, on una nova crònica de Ramon Roca ens detalla minuciosament el desenvolupament de la confrontació. El resum seria que la Colla Vella va completar el 3 de 9 al segon intent, el 4 de 9, el 2 de 8 i el pilar de set amb una mà, mentre que la Nova també va completar el 3 de 9, el 2 de 8 i el pilar de set al segon intent, després que el primer «se vino al suelo, cayendo de un modo que nunca se habia visto» (Trenchs 1989a: 70).

L'altra sortida que hem deixat a part és la de l'Arboç, plaça on en els darrers anys actuava la Colla Nova en solitari, però que aquest 1883 hi van fer cap les dues formacions vallenques. El resultat fou que la vila del Baix Penedès es va convertir —almenys que es pugi documentar— en plaça de nou. El diari *La Opinión* del dia 6 de

► 3 de 9, amb l'enxaneta a l'altura dels dosos, durant la festa major de Vilafranca del Penedès, entre els anys 1883 i 1887. (Foto: ACAP. Fons Vinseum)

setembre publica: «Las collas dels Xiquets de Valls, vella y nova lucharon en competencia resultando con ventaja la primera de éstas. Se hicieron los “tres pilans de nou”, los “cuatre de nou”, los “cinch de vuit” y los “espadat de set”» (Solsona 1988a). Diversos testimonis orals recorden que, en un any indeterminat, però que podríem situar en aquest 1883, l'alcalde arboçenc, partidari de la Colla Nova, ordenava parar les gralles cada vegada que la Vella

alçava les seves construccions per dificultar-ne l'execució. Sigui com sigui, la presència de la Colla Vella a l'Arboç va començar a sovintejar a partir d'aquí, en detriment de la Nova (Ferrando 2008: 29).

Arribats a la festa major de Tarragona, finalment hi van fer cap les dues formacions vallenques. Novament el diari *El Orden* i, suposem, de la mà del mateix autor, recordava l'obligació de les autoritats de fer complir la llei sobre la

participació dels nens en exercicis acrobàtics, i advertia de «las más funestas y deplorables consecuencias» d'alçar castells, tot «anhelando el momento de verlo desaparecer por completo de nuestras costumbres» (Güell 2012a). Després que *El Eco de Valls* aconsellés sorneguerament «al Municipio de Tarragona establezca una cátedra de tauromaquia en donde la pollería aristocrática tarraconense vaya á beber las “saludables” aguas de tan “civilizadora” costumbre», diferents mitjans escrits es fan ressò de les reunions entre l'Ajuntament i els caps de colla amb la finalitat de resoldre el conflicte generat. El rerefons, però, no era cap altre que estar a favor o en contra de l'activitat casteller. Finalment, segons el cronista Ramon Roca, l'enrenou va perjudicar l'actuació: «ignoro los motivos que hubo para que los encargados de contratar las collas, pidieron que solo vinieren 45 hombres para levantar las torres: cuando se necesitan 90 a lo menos para poder quedar regularmente. Pero ya se ve, como que los toros han de matar als Xiquets de Valls, no es extraño lo sucedido» (Trenchs 1989a: 71). Novament els toros. L'alternativa més «civilitzada» que proposaven alguns tarragonins benestants es materialitzà el febrer d'aquest mateix 1883 amb el permís per construir una plaça de braus que, paradoxes de la vida, entrats al segle XX havia de servir per disputar els concursos de castells, tot abandonant les curses de braus... Amb un nombre de components tan limitat, les colles tan sols van alçar castells de set, amb un únic 3 de 8 per part de la Nova com a construcció més rellevant.

El cap de setmana del 20 i 21 d'octubre van coincidir les festes de Santa Úrsula a Valls i les Fires d'Octubre a Reus. La Colla Nova estava anunciada a casa seva, amb la intenció d'alçar a la sortida de completes «la difícil torre de 3 de 9, además de otras de menor importancia. Al día siguiente probarán la de 5 de 9, torre extraordinaria que se ve pocas veces» (Trenchs 1989a: 73). Per la seva part, la Vella anava a Reus. El resultat del dissabte dia 20 fou, per una part, que la Colla Nova va completar el 3 de 8 al segon intent i el 2 de 7, tot aparcant el 3 de 9 anunciat. Per altra banda, la Colla Vella, a Reus, va fer el 3 de 9, 4 de 9, 2 de 8, 5 de 8 i el pilar de 7 (Català i Roca 1981: I, 178). Però el diumenge va ploure a totes dues poblacions i es van suspendre sengles actuacions.

Ja sigui per la manca de competició durant la festa major tarragonina, o pel fet que la Colla Nova havia anunciat

el 5 de 9, el cas és que es va acordar realitzar l'actuació vallenga suspesa per la pluja el diumenge següent, 28 d'octubre. La premsa escalfava l'ambient anunciant «torres tan difíciles como la de 5 de a 9, la de 4 de a 9 limpia, etc., es decir, las más difíciles, las cuales se han visto raras veces. A este objeto, según tenemos entendido, ambas collas han llamado los más notables castellers de la comarca para tener el personal completo» (Trenchs 1989a: 73).

La diada va esdevenir un altre dels punts àlgids de la primera època daurada i fou llargament recordada per diversos testimonis orals i escrits. La competició es va concentrar, bàsicament, en el 5 de 9 que totes dues formacions van enlairar. Segons *El Eco de Valls* del dia 2 de novembre, «las dos colles a la vez empezaron el 5 de 9, castell que se probó veinte años atras y no pudo conseguirse con la limpieza que exigen las reglas del arte». El cronista ens remet als inicis dels seixanta com un altre dels moments pletòrics d'aquesta època daurada (en què ja es devia intentar el 5 de 9), alhora que certifica l'alçament simultani dels castells. Tornant al 1883, el primer intent de la Vella va caure un cop carregat, quan l'enxaneta ja era a baix; un segon intent va fer llenya molt aviat; això va esperonar a afrontar una tercera temptativa que, finalment, fou completada. Pel que fa a la Nova, el seu primer intent va caure quan «el remate del castell tocaba a su fin, y se derumbó también por haber escapado el pie de un quint», una ambigüitat que pot induir a pensar que fou, almenys, carregat. Un segon intent va ser desmuntat quan, amb els dos aixecadors col·locats, només faltava l'enxaneta. Alguna font assenyala que fins i tot hi va haver un tercer intent.

Sigui com sigui, la fita del 5 de 9 va quedar a la memòria col·lectiva com una gesta inabastable, gairebé llegendària...

1884

Amb el ressò d'una segona diada de Santa Úrsula extraordinària, en què el 5 de 9 fou el principal protagonista, la nova temporada s'iniciava a Valls ben aviat, a mitjans de maig, per festejar Sant Isidre, patró dels pagesos i, per tant, terreny de la Colla Vella. La festivitat va sobresortir per damunt de les que s'acostumaven a fer i els castells van jugar un paper rellevant: «[...] levantándose enseguida los

Pilar de 7 durant la festa major de Vilafranca del Penedès, entre els anys 1883 i 1887. (Foto: ACAP. Fons Vinseum)

castells por la colla vella con bastante acierto, pues solo cayó una vez el espadat de siete y lograrlo hacerlo bien al repetirlo: se hicieron además los de tres de nou y dos de vuit» (*El Eco de Valls* 1884: BPV).

Després dels anuncis al Vendrell, l'Espluga de Franco-lí, Constantí —on hi havia la intenció de bastir el 3 de 9, el 2 de 8 i el pilar de set— i als Pallaresos, sabem fefaentment que a Vallmoll hi van fer cap les dues colles per la seva festa major. A la vila de Gràcia, segons *El Diluvio* del dia 16, «los Xiquets de Valls que recorrían las calles, contribuían a aumentar la alegría y expansión» (Solsona 1996: 141). A Tarragona, per Sant Magí, s'hi va presentar

la Colla Nova vallenga. I a Igualada, la seva Moixiganga no va faltar a la festa major local.

Per la mateixa festivitats de Sant Bartomeu, a Sitges també se celebrava la festa major. Aquest 1884 fou el primer cop que es documentà una actuació castellera a la Blanca Subur. El diari *La Renaixensa* del dia 30 d'agost publicava: «Los Xiquets de Valls completaren lo quadro fent atrevits y arriscats castells arribant á fer la torre de vuit pisos y'ls espedats de cinch y sis» (Güell 1999g). Un parell d'anys abans de la publicació del treball de Güell, hom va donar a conèixer informació relativa a la festa major de Vilafranca, celebrada sis dies després de la sitge-

◀ Pintura que representa el 5 de 9 amb folre a la plaça del Blat de Valls. M. Lluïsa Gener a la seva tesi doctoral (2017: 251–252) considera que l'autor podria ser el pintor tarragoní Miquel Fluixench Trill. La revista cultural *L'Avens* del 15/02/1882 comentava que Fluixench havia exposat un quadre que estava al mateix nivell que un d'anterior seu anomenat Xiquets de Valls, i que podria ser el que reproduïm. (Foto: Col·lecció Ramon Ribas Ballesté)

► Pintura a l'oli sobre tela on es representa una construcció castellera alçada a la plaça Nova de Barcelona, tal com era a principis del segle XIX. (Foto: Col·lecció Fèlix Cusiné)

tana. Entre els papers va aparèixer un llistat de despeses, entre les quals el cost de l'actuació vilafranquina: «A José Aubareda, representante dels Xiquets nous de Valls, según contrata 1050 ptas.» i diferents partides per anar a Sitges i a Valls a contractar els Xiquets. Una acurada anàlisi d'aquesta documentació per part de Güell en l'esmentat treball conclou —contràriament al que pugui semblar— que la colla present a Sitges fou la Vella de Valls.

Pel que fa a l'actuació vilafranquina, com acabem de veure, els documents citen Josep Aubareda, germà de Joan Aubareda Rodon, *Querido*, cap de colla de la Nova vallenca, que havia substituït Josep Batalla Miquel, *Navarro*, en un moment indeterminat, però que hom situa als inicis dels vuitanta. Entre els papers preservats de la festa major vilafranquina va aparèixer el segon contracte casteller conegut, després del del 1860 amb la Moixiganga d'Igualada. Al redactat es feia constar que es lliuraria «la cantidad de mil cincuenta pesetas si hacen la torre ó castillo de nueve, rebajando de dicha suma cien pesetas si solo hiciesen el de ocho» (Ferrando 1997a). A part de la curiositat que representa el fet de penalitzar econòmicament la colla si no s'assolia l'objectiu marcat, el rebut trobat destapa que sí que es va assolir el desitjat castell de nou. La fita va quedar confirmada amb *El Labriego* del dia 14 de setembre, quan parlava de «...los renombrados Xiquets de Valls, que ejecutaron la dificil torre de nueve pisos» (Vinseum).

Una nova actuació a l'àrea d'influència de Barcelona —en aquest cas a Sant Gervasi—, un mes després de la de Gràcia, ens fa recordar aquella iniciativa local esdevinguda vuit anys abans, que va emergir amb força però que es va diluir amb la tradicional fórmula de contractar i fer costat als «autèntics» —expressió pròpia barcelonina— Xiquets de Valls. També fora de l'àrea tradicional, els Xiquets eren anunciats a les festes de Sant Miquel, a Molins de Rei.

A les acaballes de la temporada, la diada de Santa Úrsula va esdevenir molt diferent de la de tot just feia un any. *El Eco de Valls* del dia 23 aportava: «al mediodía la colla vella dels Xiquets levantó varias torres con buen tino y mejor suerte, escepto en el espadat de seis que cayó la primera vez de probarlo» (BPV). De la seva rival, ni rastre.

L'any casteller per als vallencs no es va tancar a casa seva, sinó a Reus, per les Fires d'Octubre que van tenir

lloc els tres darrers dies del mes. Després que algunes publicacions anunciessin la contractació de la Colla Vella, que ja havia estat present en l'edició anterior, altres rotatius parlen de la vinguda de les dues formacions vallenques. Finalment, però, sembla que només hi va actuar una de sola, si ens atenem al que va publicar el *Diario de Reus* del dia 30: «la acreditada colla dels Xiquets de Valls levantó frente las Casas Consistoriales un atrevido castillo de nueve pisos, mereciendo por ello los aplausos del numeroso público» (Güell 1999f).

Després d'una Santa Tecla tarragonina pletòrica el 1881, l'any següent es van plantar castells de vuit; el 1883 l'altura habitual foren els set pisos i aquest 1884 ja ni es van programar.

1885

Una altra cosa ben diferent era el recolzament que els Xiquets rebien a casa seva. L'any 1885 l'activitat s'inicià molt aviat a Valls i amb una intensitat rellevant. Els dies 24 i 25 de gener estaven programats per enaltir les festes de la Conversió de Sant Pau. Pocs dies després s'esdevingué la festivitat de la Candelera, una celebració en què participaven els castells cada deu anys, els acabats en 1, però que aquest 1885, excepcionalment, també hi van actuar. Mentre que alguns rotatius anomenen «les colles dels Xiquets de Valls», en plural, altres, en canvi, tan sols citen la Colla Vella. Gràcies a *El Eco de Valls* ens assabentem de la colla i que l'actuació fou seguida per diferents personatges rellevants de la literatura: «De regreso de una excursión al monasterio de Poblet llegaron á esa ciudad el domingo [1 de febrer] por la noche los señores J[oa]n Sardá [Lloret], abogado y literato de Barcelona, el distinguido novelista catalanista nuestro paisano don Narciso Oller [de Moragas], y Mr. [Isaac] Paulotzky, escritor ruso que ha venido á nuestro pais para estudiar sobre nuestras costumbres. En esta ciudad se les unió nuestro paisano D. Jose Ixart [de Moragas, cosí germà de Narcís Oller], y después de visitar la ciudad y ver los castells que alzó la colla vella el dia de la Virgen de la Candela, regresaron á Barcelona dicho dia con el último tren» (Güell 2011k).

Després que la Colla Vella participés a la festa major de Salomó, el 3 de maig, amb l'anunci del 3 de 9, el 3 de 8, el 2 de 8 i els pilars de 6 i de 7 (Solsona 1997), sabem que va tornar a estar present a casa seva amb motiu de la festivitat de Sant Isidre, a mitjans de maig.

Els castells a Valls no es van aturar aquí, ja que un mes després va tenir lloc la festa major de Sant Joan, amb la presència de les dues formacions durant dos dies, que va donar uns excel·lents resultats: «el primer dia de la festa, la Colla Nova bastí el “tres de nou”, el “dos de vuit” i el “pilar de set” (que caigué), mentre que la Colla Vella provà “lo 4 de 9, que havent tingut los honors —diu la premsa vallenca— de besar terra, l'aixecà per segona volta, logrant, aquells braus xiquets, sortir bé de son cometut, fent després lo 2 de 8, lo pilà de set y'l 5 de 8 que va tenir la mateixa fi que'l primer”. El segon dia feren: “la colla vella 5 de 8, lo 4 de 8 amb el pilar de sis al mig, castell, per cert, molt vistós y d'aspecte sorprenent, lo 4 de 8 aixe-

cat per baix, que, caygut, nos privà de l'il·lusió de véure una massa humana enlayrarse compacte com forsada per mónstrue grill y que tinguérem ocasió d'admirar en lo 3 de 8, aixecant després lo pilà de 8, que no arribà a bon fi, y per resarcirse d'aquesta caiguda feren lo pilà de sis sense cap mà. La Colla Nova en aquest dia aixecà lo 5 de 8, lo 4 de 9 en'l que l'aixecadó nos divertí fent la figuereta, y'l pilà de set, que fou molt net y esbelt”» (Català i Roca 1981: I, 202).

Gràcies a un treball estadístic i de recull realitzat amb totes les informacions existents fins aleshores (l'any 1989), l'investigador vallenc Miquel Trenchs posava al descobert que, durant la primera època daurada que estem estudiant, el 3 de 9 més que doblava el 4 de 9 en quantitat, probablement perquè el factor humà tenia més pes que el tècnic a les colles vuitcentistes.

Com hem vist, per Sant Joan, totes dues formacions van fer el 4 de 9 i una —la Vella— es va atrevir amb el pilar de 8. Aquell Sant Joan, a més, es va convocar el primer concurs de gralles de la història, amb actes paral·lels com l'homenatge a dos grallers vallencs veterans.

A principis de juliol es van detectar diversos casos de colèra per la banda de Tortosa, malaltia que s'anà estenent a les comarques castelleres, on se suspengueren o ajornaren les festes majors. Tan sols a la Riera, el Pont d'Armentera i Vilallonga hem trobat notícies castelleres.

En canvi, a Tarragona i en ple mes d'agost, sorgí una important novetat. Per les festes del carrer del Cos del Bou, el dia 16, la premsa local anunciava «las “collas vella i nova dels Xiquets de Tarragona”» i que competiran per un premi «a la que levante la torre de más mérito» (Güell 2002d). La notícia dona validesa al testimoni de diferents autors tarragonins que situaven la fundació de la colla de la Mercè aquest 1885 i com, immediatament, es va dividir en dues. A partir d'aquí, la seva activitat fou contínua a casa seva: en aquest darrer tram de la temporada els trobem anunciats a les festes de Sant Magí —on també es parla de fer venir la Colla Nova de Valls—; a les festes de Sant Agustí, els dies 27 i 28 d'agost; i a les de la Baixada de la Misericòrdia, el 8 de setembre. Finalment, als festes del carrer de la Unió, el 24 de setembre, hom parla d'uns genèrics Xiquets de Valls. Sigui com sigui, podríem emmarcar la sobtada aparició d'aquestes dues agrupacions tarragonines en un entorn que es mostrava advers a

5 de 8 a la festa major de Vilafranca del Penedès, entre els anys 1883 i 1893. El pom de dalt està resolt amb els pollegons separats. (Reproduït de Món Castellor, I: 179)

l'activitat castellera, tal com hem anat comprovant en els darrers anys.

Un cop es va donar per acabada l'epidèmia de còlera, foren diverses les places que van recuperar unes festivitats que no s'havien pogut celebrar en el seu moment. A Montblanc, però, no els va caldre, perquè les seves festes de Sant Miquel s'esqueien a finals de setembre. Al Vendrell, en canvi, les celebracions ajornades les van fer coincidir amb la fira de Santa Teresa, a mitjans d'octubre, amb l'anunci que s'estaven fent gestions per fer venir una colla de Xiquets de Valls. A Torredembarra, la premsa informava que havien estat contractades les dues colles; però, un cop passada la festa, només hi ha constància escrita dels arriscats castells alçats per la Colla Vella.

Novament a Tarragona, la festivitat de Santa Tecla fou posposada per als dies 18 i 19 d'octubre. La novetat d'enguany fou la presència d'una colla tarragonina. El *Diario de Tarragona* del dia 16 anunciava «la Colla Vella dels Xiquets de Valls y la de la Merced de Tarragona con sus tamboriles y dulzainas» (Trenchs 1989a: 75). Era el primer cop que apareixia, en papers escrits, el nom de la Mercè per identificar els castellers tarragonins. Finalment, també va venir la Colla Nova valenca, la qual cosa va fer possible una nova actuació amb tres formacions a plaça i amb uns resultats, ara per ara, desconeguts.

La temporada del 1885 s'allargà de forma extraordinària per les diferents celebracions ajornades a causa de l'epidèmia del còlera. A Vilafranca del Penedès, la festa major es va celebrar els dies 21 i 22 de novembre, on «una de las collas dels Xiquets de Valls lució sus habilidades en el castell de nou» (*El Labriego* 1885: Vinseum). A la Selva del Camp, el dia 30 de novembre, també van celebrar la fi de l'epidèmia tot anunciant la presència dels Xiquets de Valls. Entrats al desembre i coincidint amb les fires locals, les dues colles de Torraires havien de fer castells els dies 4 i 5 a Montblanc. I, finalment, gairebé a les portes de Nadal, a l'Espluga de Francolí hi va anar la Colla Vella, els dies 18, 19 i 20 de desembre.

Les colles valenques, doncs, tancaven una inusual i llarga temporada —de gener a desembre—, en la qual mantenien i sovintejaven els castells de nou i, fins i tot, s'atrevien a alguna cosa més.

Encara a voltes amb les festivitats relacionades amb el final del còlera, aquestes ens han permès redescobrir la pervivència de l'atàvic ball de valencians a les poblacions de Porrera i Poboleda —on van actuar el novembre— i a Ulldemolins —el desembre— (Palomar 2013: 18). Curiosament, totes pertanyen a la comarca del Priorat, un marc

geogràfic on l'activitat dels valencians va tenir poca incidència i va permetre la conservació, per part dels seus respectius habitants, d'aquesta primigènia manifestació castellera.

1886

Gairebé sense descans, el gener d'aquest 1886 se'ns presenta curull de notícies a diverses poblacions on celebraven les seves festes d'hivern. Aquest és el cas de la Secuita, on, per les festes de Sant Sebastià, tenien prevista la presència de la Colla Nova valenca, que havia d'aixecar «extraordinarias y nunca vistas torres, en especial la de “tres de nou”» (*La Opinión* 1886: BHMT). El mateix castell que, juntament amb el 5 de 8, tenien previst alçar les dues agrupacions valenques a la mateixa festivitat, però a Constantí. Una construcció, el 3 de 9, que la Colla Nova de Valls va completar el dia 21 de gener a casa seva amb motiu de la festa del gremi de corders i espartenyers. I és que aquest castell, com hem comentat anteriorment, s'havia erigit com la construcció «estrella» del repertori, aquell que donava categoria a l'actuació i a la plaça que el veia. El «tema obligat», que algun cronista havia adjectivat anys abans.

Després d'un altre anunci, per les mateixes dates, de Xiquets de Valls a Riudoms, arribem novament a la festivitat de la Candelera a Valls. Una data que, igual que l'any anterior, també va comptar amb la presència de les dues colles locals competint a un nivell màxim, malgrat les inclemències pròpies de l'època de l'any. Pel 2 de febrer, dia central, «levantaron las dos los “tres y cuatro de nou” y los “cinc de vuit”, y lo “pilar de set” por una de ellas» (Català i Roca 1981: I, 204). Una altra font —*La Veu de la Comarca* del dia 7— afegeix el 4 de 8 amb el pilar. L'endemà, dia 3, el repertori es va ampliar: «pudimos admirar los “tres de vuit aixecats per baix”, los “dos de vuit”, y el “pilar de set” que elevaron las dos, y el “pilar de vuit” que una de ellas intentó levantar pero que se cayó al descender l'anxaneta» (Català i Roca 1981: I, 204). Certament, una actuació de màxims amb el pilar de 8 carregat i uns registres encara millors que els d'un any enrere. La temporada castellera havia començat molt forta.

Més prudent es va mostrar la Colla Vella en la tradicional sortida de Sant Isidre, alçant «los “tres y cuatro de vuit”, los “dos de set” y'l “Pila de sis”, con extraordinario acierto y valentia» (Català i Roca 1981: I, 204). A Tarragona, la confraria de Sant Isidre va voler que a la seva festivitat hi concorreguessin els «Xiquets de Tarragona».

Que els castells passaven un moment dolç a casa seva és una realitat que hem anat observant durant les darreres temporades, tant pel volum d'actuacions com pel nivell assolit. Per Sant Joan va actuar la Colla Nova, «única que este año ha aparecido» (Català i Roca 1981: I, 206), amb una tripleta de castells que ja han aparegut citats en altres ocasions: el 3 de 9, el 2 de 8 i el pilar de 7.

Just un any després de l'aparició de les dues formacions tarragonines, les tornem a veure anunciades a les festes del carrer del Cos del Bou, els dies 15 i 16. En canvi, per Sant Magí, i per tal de donar més relleu, es van contractar els vallencs: «las collas dels “Xiquets de Valls” y de Tarragona han rivalizado en sus aciertos cuanto a arriesgados ejercicios y en la Plaza de las Coles, reunidas las tres collas el día de San Magín, alcanzaron torres de mucho mérito, llamando la atención de los aficionados al ver levantar tres a la vez» (Català i Roca 1981: I, 206). Però, quines? Les dues tarragonines i una de Valls? O a la inversa? La documentació localitzada confirma la presència de la Colla Nova de Valls i «la de Tarragona ó sea de la Merced», però no apareix cap menció a la tercera (Güell 2012b).

La festivitat de Sant Magí també fou celebrada pels veïns del barri homònim de Vilafranca del Penedès. Una de les colles que era a Tarragona s'hi desplaçà: «en el tren de las 5 de la tarde que viene de Tarragona llegaron los Xiquets de Valls, saludando a los administradores y demás vecinos, con sus arriesgados castillos» (Cuscó 1998). Deu dies després, a la seva festa major, els vilafranquins van veure castells a càrrec d'una ignota colla vallenga.

El diari tarragoní *La Opinión* del dia 5 de setembre destacava que «son muchísimas las poblaciones que este verano han ajustado las “collas dels Xiquets” para el día de su fiesta mayor alcanzando en muchas de ellas grandes éxitos por lo atrevido de sus torres. Después de esta ciudad [Tarragona] donde siempre han sido muy estimados los “xiquets”, han concurrido á Vilafranca y Torredembarra» (BHMT).

L'estimació dels tarragonins envers els vallencs es va tornar a materialitzar per Santa Tecla, amb la contractació d'una colla de Xiquets que actuà al costat de la local. La premsa parla «de los indispensables Xiquets de Valls» i la documentació oficial confirma la contractació de «la de Tarragona ó sea de la Merced», en singular, per 200 pessetes i «consumo libre de [...] anisado», el legendari barrilet d'aiguardent...

Acabem la temporada amb l'anunci de «la colla de xiquets de Valls» a Vilallonga del Camp amb motiu del trasllat de la Mare de Déu del Roser, el 10 i 11 d'octubre.

Com acabem de veure, a dia d'avui no ens ha arribat cap informació de la diada vallenga de Santa Úrsula de l'any anterior. El més curiós del cas, però, és que al llarg de tot aquest 1887 no tenim cap notícia de castells a la ciutat de Valls ni res que ens pugui explicar aquest inusual buit, atès que els anys anteriors s'havien mostrat prou actius i amb molt bons resultats a casa seva.

De fet, la present temporada no la podem iniciar fins a finals de juliol, durant la festa major de l'Espluga de Francolí, això sí, amb l'anunci «del vulgarmente conocido castell de nou» (*Diario de Tarragona* 1887: BHMT). Pocs dies després, a principis d'agost, alguns veïns de Constantí demanaren una subvenció a l'Ajuntament per contractar «las collas dels Xiquets de Valls» (Güell 2011j).

A Tarragona, en canvi, sabem que els seus «“Xiquets de la Merced” levantaron después atrevidas torres en la calle del Cos del Bou» el dia 15 d'agost (Güell 2012c). Una sortida que va esdevenir tradicional per a la flamant colla local i que els servia per posar-se a punt per a una altra cita important com era la de Sant Magí, quatre dies més tard, on acostumaven a compartir plaça amb els vallencs. A l'edició d'aquest 1887 s'anunciava, per a la vigília, «la Colla de la Merced “Xiquets de Tarragona”», novament en singular, la qual cosa evidenciava la desaparició d'aquella incipient dualitat dels inicis. El dia central ja apareixen citades «las collas dels xiquets de Valls y de Tarragona», entenem una per cada població, ja que al diari tarragoní *El Orden* havia comentat de «contratar la “colla nueva” de los “xiquets de Valls”» (Güell 2012c). Segons Jordi Morant (1967: 86), «per unes notes trobades a l'Arxiu Municipal, els de Valls (sense indicar colla), plantaren el “tres de vuit” i el “quatre de nou”, i la colla tarragonina bastia el “dos de set” i intentà el “quatre de vuit” que no arribà a descarregar».

La mateixa festivitat de Sant Magí fou celebrada a Reus amb «las populares comparsas de enanos, diablos y valencians» (Güell 2002a). Com hem anat observant en anys anteriors, l'antecedent directe dels castells encara subsistia en algunes poblacions del Baix Camp i del Priorat.

Dues places de primer nivell com Vilafranca del Penedès i l'Arboç van gaudir de sengles actuacions dels Xiquets de Valls a les respectives festes majors, sense que n'hagi transcendit cap més detall.

En canvi, de la sortida a la Pobla de Montornès, el 8 de setembre, el periodista i propietari del *Diario de Villanueva*, de Vilanova i la Geltrú, Josep A. Milà Artigas, va dei-

▲ 4 de 8 a la festa major de l'Arboç, entre els anys 1887 i 1898. (Foto: Col·lecció Romagosa)

xar escrit detalls prou interessants, com el fet que «la colla de Xiquets practicó sus arriesgados ejercicios con suma limpieza, secundados por muchos individuos de la localidad»; o, també, que «entre varios castells elevaron los tres piláns de set, limpio, es decir, haciendo que aquel montón de carne humana que sirve de cimiento á las torres, se apartase algunos pasos y dejara á la torre sin apoyo alguno; después se deshizo el castillo por su base»; i, també, que «los niños que formaban con la colla fueron obsequiados con dulces y otros regalos, y los Xiquets y sus numerosos acompañantes con aguardiente y cigarros» (Güell 2011c).

Pel que fa a la diada de Santa Tecla, sabem que es va repetir la fórmula de compaginar la colla local de la Mercè amb una dels Xiquets de Valls, tot i que la documentació

existent no ho acaba de concretat del tot. Pel que fa al resultat, sabem que «las torres “dels xiquets” fueron solo tentativas con alguno que otro éxito» (Güell 2012c). Els Torraires de Montblanc, per la seva part, continuaven amb la seva activitat i apareixien per Sant Miquel, coincidint amb la benedicció d'un nou altar a l'església parroquial.

L'any el tanquem a Altafulla, on, en el marc de la festivitat de Sant Martí, estaven anunciades «las collas Nova y Vella». Acabada la festa, el diari tarragoní *La Opinión* informava que totes dues havien alçat «atrevidísimas torres» (Trenchs 1990). Desconeixem si foren construccions de nou pisos. En tot cas, ens adonem com en tota la temporada 1887 ben poques informacions ens parlen de castells d'aquesta altura.

1888

Ara sí, la temporada s'iniciava amb dues tradicionals sortides dels Xiquets a casa seva: per Sant Joan i per la Mare de Déu del Carme. De la primera sabem que «por causa del mal tiempo solo pudieron levantar sus torres a primeras horas de la mañana del día del santo y la víspera al salir de completas. Salió solo una colla de jóvenes improvisada que hizo lo que pudo, aunque poco» (Trenchs 1989a: 78). I, de la segona, ha quedat constància que la Colla Vella va alçar «atrevidos castells, entre ellos el tres y el cuatro de vuyt, el dos de set y'l pilá de sis» (Güell 1999g).

La mateixa Colla Vella es va desplaçar al Vendrell per actuar en el transcurs de la seva festa major, a finals de juliol. D'entre l'abundant documentació localitzada existeixen dues cròniques postfesta que expliquen l'actuació, però des de diferents punts de vista. En la primera, publicada a *El Eco de Valls* el dia 2 d'agost, el cronista imprimia un caire positiu cap als seus convilatans: «trabajaron también con acierto y suerte al propio tiempo, bastando decir que no se les desplomó ningun castell y que ejecutaron con limpieza l'espadat ó pilá de sis montat per sota, entre otros de singular mérito» (Güell 1999g). En canvi, al *Diario de Barcelona* del dia 4 es lamentava que «los "Xiquets de Valls" ha perdido mucho de la fijeza de sus atrevidas torres, sin que se haya verificado las de ocho y nueve pisos, como se hacia años atrás» (Solsona 1995c). Sigui com sigui, el darrer paràgraf és especialment significatiu perquè ens trobem, per primer cop, amb una crònica on es constata fefaentment la baixada de nivell per motius estrictament castellers i de caràcter tècnic —ja havíem vist limitacions causades per aspectes legals i econòmics.

En ple mes d'agost, la vila de Gràcia es disposava a celebrar la seva festa major. Un desgraciat accident produït per un carruatge desbocat que va anar a parar just damunt de la colla mentre feia un castell ens ha deixat una gran quantitat d'informació al respecte. *El Eco de Valls* parlava del succés, «cuyas víctimas eran individuos de una colla de xiquets improvisada en dicha villa con el auxilio de algunos verdaderos castellers de Valls y varios aficionados de esta comarca [...] La versión general ha supuesto ser vecinos de esta ciudad [Valls] las víctimas ocasionadas toda vez que el título de la colla era de Xiquets de Valls. No obstante, que nosotros sepamos, solo uno entre ellos, de heridas por fortuna leves, es hijo de esta población. Entre los heridos graves, se encuentra uno de Pobla de Montornés y otro parece que de Pla de Cabra. Los demás

son del llano de Barcelona» (Trenchs 1989a: 78). El nombre de víctimes i la seva gravetat varia segons la font. Alguna, fins i tot, parla d'una mort produïda a l'acte. En tot cas, apareixen noms vinculats a la vila de Gràcia —Joan Nadal, possible cap de colla; Andreu Vila o Vilanova i Francesc Puig—; de Barcelona —Francesc Punyent—; del Pla de Cabra —Constantí o Antonio Montserrat—; i de la Pobla de Montornès —Pere Garriga. Tot plegat, el llistat de víctimes ens serveix per dibuixar una colla heterodoxa, composta per castellers locals i d'altres provinents de l'àrea tradicional. Lluís Solsona (1996: 141) afirma que la colla graciencina era «afi a la Nova de Valls». L'Ajuntament de Gràcia va demanar la creació d'una comissió per ajudar els damnificats i organitzar actes benèfics (Musons *et al.* 2002: 32-33).

L'altre punt important que cal tenir en consideració és que aquest accident posa al descobert una nova onada mi-

▲ Litografia sobre planxa datada a les dècades dels anys setanta o vuitanta del segle XIX amb la representació d'un castell on cada pis té un nombre diferent de components. (Foto: CDOCA)

gratòria cap a l'àrea barcelonina, aquest cop —i a diferència de la ja citada de mitjans de la dècada dels setanta— ocasionada per la crisi agrària produïda per la fil·loxera, una plaga que va malmetre la major part de les vinyes del nostre país. En aquest sentit és prou interessant el testimoni directe del vallenc Lluís Baget: «de petit féu [ell] d'enxaneta a Gràcia, on hi havia hagut una colla de castellers (que durà tres o quatre anys, cap allà a l'any 1890) formada per gent del Camp de Tarragona, escampada per la filoxera» (Baget 1934: 25).

Pels mateixos dies, a Tarragona, els seus Xiquets actuen a les festes del carrer del Cos del Bou, mentre que per Sant Magí es va repetir la fórmula de contractar els vallencs —en aquest cas la Colla Nova, habitual en aquesta celebració— perquè actués al costat de la colla de la Mercè tarragonina.

La Vella, d'altra banda, es va desplaçar novament a Sitges, si ens atenem a l'anunci que feia *El Eco de Sitges* del 19 d'agost (AMS). També uns Xiquets de Valls estaven anunciats per les festes majors de Roda de Berà —els mateixos dies que Sitges; per tant, podria ser la Nova— i del Catllar, els darrers dies d'agost.

També a finals d'agost se celebrà la festa patronímica a Vilafranca. Aquest cop, la premsa local publicà una frase críptica a l'entorn dels castells: «las tradicionales danzas y Chiquets de Valls que tanto animaban nuestras calles no se notaron en la pasada fiesta» (*El Labriego* 1888: Vinseum). No hi van anar o van tenir un paper deslluït? Solsona (2010: 100) és del parer que no hi va haver castells.

No va anar gaire millor la tradicional Santa Tecla, quan els tarragonins no van fer venir cap colla vallenca i es van refiar únicament de la colla local de la Mercè.

Per tant, allò que ja s'intuïa el 1887 ha quedat, en aquest 1888, definitivament contrastat: l'activitat castellera havia iniciat un defalliment que afectava els tres aspectes més bàsics: menor nombre d'actuacions, pèrdua d'efectius i baixada en el nivell.

1889

A casa seva, els vallencs es van tornar a mostrar actius, si bé les cròniques palesen la davallada. Per Sant Isidre «algunos jóvenes de “La Colla Vella” han levantado numerosos castells» (*El Eco de Valls* 1889: BPV). Per Sant Joan «dos collas de Xiquets, o mejor, dos secciones de las antiguas collas levantaron castells, si bien de menos importancia de lo acostumbrado en nuestra fiesta. No pa-

saron del tres de set» (id. ant.). I, finalment, per Santa Úrsula, hi va haver «castells levantados por los jóvenes de una “Colla”» (id. ant.). Feia tot just tres anys, el 1886, els vallencs alçaven castells de nou al febrer i ara no passaven del tres de set a l'estiu... Com veurem, però, el retrocés no fou tan fulminant ni dràstic.

Pel que fa a les altres agrupacions, sabem que a la capital de la Conca de Barberà, a primers de juny, «los xiquets de Montblanch y la danza valenciana llevaron su cometido» i al desembre, per la fira, van sortir les dues colles de Torraires (Güell 2002: 173). També la Moixiganga d'Igualada, de la qual havíem estat orfes de notícies les darreres quatre temporades, es va exhibir a casa seva per Sant Jaume i per la festa major, no sense haver d'escoltar abans l'opinió que calia «hacer tabula rasa de las comparsas y bailes típicos», tot seguint el corrent d'opinió que les trobava obsoletes i en demanava la desaparició (Güell 2013: 58).

Per Santa Anna, el 26 de juliol, novament coincidien la festa major del Vendrell i la del barri del mateix nom, a Reus. Als dos llocs van anunciar Xiquets de Valls. Una colla vallenca a cada lloc?

On sembla que es van trobar totes dues a plaça fou per Sant Magí, a Tarragona. La documentació oficial registrarà els imports satisfets als respectius representants de les colles Vella i Nova vallenques —500 pessetes per a cada una—, mentre que la formació local tan sols és anomenada a la premsa tarragonina. Dies abans, els Xiquets de Tarragona foren anunciats a les festes locals del carrer del Cos del Bou.

Les dues colles vallenques es van tornar a trobar a plaça deu dies després, a Vilafranca del Penedès, per la seva festa major. Gràcies a la localització d'un dietari del vilafranquí Pere Bolet Artigas, sabem, fil per randa, la participació dels castellers en aquella edició de la festa major vilafranquina. Pel que fa a l'actuació principal del dia 30, «la colla nova va fer la torra de set, lo castell dels 4 de vuit com també los tres de vuit i per últim lo pilar de sis anant al balcó, va caure en lo castell de set i en els tres de vuit però els va fer. La colla Vella no va caure ni una vegada i en canvi va fer dues coses mes que són el castell dels tres de set i el pilar de cinc alsats per sota» (Ferrando 2002). La descoberta del dietari, però, contradeïa un altre testimoni, el del també vilafranquí Antoni Martorell Panvelles, quan recordava en dues ocasions —el 1910 en un article publicat a *Lluitem!* i el 1944 a la revista local *Verde y Azul*— que l'any 1889 fou el darrer «que Vilafranca ha vist plantar el celebre castell de nou». Mentre que Martorell ho escrivia molts anys després, Bolet ho feia al cap

- 4 de 8 amb els quintes col·locant-se, a la festa major de Vilafranca del Penedès, anterior al 1893.
(Foto: ACAP. Fons Vinseum)

de sis dies, segons ell mateix confessava; per tant, sembla evident que el record del primer cal resituar-lo en un altre any, ara per ara per concretar. Entre la documentació localitzada apareixen Isidre Tondo com a responsable de la Colla Vella i «José Carido» —amb tota probabilitat, germà de Joan Aubareda Rodon— per part de la Nova.

Pocs dies després aparegué una novetat important al panorama casteller. Durant la festa major de Torredembarra, el 4 de setembre, el *Diario de Tarragona* de dos dies

després informava que «la colla dels Xiquets de Torredembarra levantó sus torres». La importància d'aquesta informació rau en el fet que, tal i com anirem comprovant, la iniciativa dels torrencs fou sòlida, va perdurar en el temps i el nivell assolit fou prou acceptable. Per altra banda, la seva aparició s'emmarca dins de la dinàmica de formació de noves colles com a resultat de la progressiva davallada de les agrupacions valenques i de la crisi econòmica, que va fer que alguns dels grups d'aficionats existents en dife-

rents places, i que fins ara donaven suport als Xiquets, ara s'organitzessin per formar-ne una de pròpia, amb més o menys encert, segons els casos, però amb clars exemples d'èxit, com és el cas dels Xiquets de Torredembarra, tal com comprovarem.

Els primers a iniciar —i consolidar— aquest camí foren, com ja hem vist en el seu moment, la colla de la Mercè de Tarragona, el 1885. Ara, per Santa Tecla, després que s'anunciés com a probable la presència dels vallencs i tarragonins, finalment al programa oficial tan sols aparegueren els segons. Jordi Morant (1967: 69) afirma que els vallencs van assolir aquest 1889 el pilar de set i el quatre de nou, una informació que, a hores d'ara, no s'ha pogut confirmar ni contrastar. Així doncs, un altre any sense que poguem certificar cap construcció de nou pisos.

1890

La temporada s'inicià ben aviat per a les dues colles vallenques, ja que per Sant Josep totes dues van sortir a casa seva per celebrar que el papa Lleó XIII havia declarat el 19 de març com a festa de precepte.

Per altra banda, els Torraires de Montblanc obrien i tancaven el calendari casteller amb la seva festa major, a mitjans de maig, i a finals de setembre, per Sant Miquel. En ambdues ocasions van sortir les dues colles i al setembre es van aixecar «torres atrevidas de siete y ocho hombres por tres ó por cuatro, de dos collas en competencia que entusiasmaban á la multitud» (Güell 2002: 163). És a dir, en un nivell semblant a les darreres informacions de què disposem dels vallencs.

Ben a prop, geogràficament parlant, a l'Espluga de Francolí també van contractar els Xiquets de Valls per a la seva festa major. De fet, en aquesta vila encara es van fer castells dos cops més aquest 1890, el 3 d'agost i el 14 i 15 de setembre. En tots dos casos el motiu foren unes festes que diferents establiments d'aigües termals havien organitzat per als seus visitants (Güell 2000b).

Entrats al mes d'agost, el d'aquest 1890 se'ns presenta prou intens d'activitat casteller. S'han localitzat notícies a Constantí, Monnars, el Vendrell, el Pla de Cabra, Vallmoll, Tarragona, Gràcia, Llorenç del Penedès —en la seva

referència més antiga trobada fins ara i on ja apareixen citats els aficionats locals— i Vilafranca del Penedès.

Una part significativa d'aquestes informacions pertanyen ja a grups d'aficionats o colles castelleres no vallenques, una dinàmica que s'anirà consolidant i estenent a mesura que la crisi s'accentuï. Com a exemple, tenim Torredembarra i els seus Xiquets, apareguts l'any anterior. En aquest sentit, el *Diario de Tarragona* del dia 7 de setembre recollia que «los xiquets de la Torre no tardarán en hacer la competencia a los de Valls, si se ha de juzgar por las atrevidas torres que levantaron con limpidez y serenidad increíbles durante estos días» (1890: BHMT).

Finalment, a Tarragona i per Santa Tecla, existia novament el propòsit de fer venir les dues colles vallenques, que havien d'actuar al costat de la local. Entre la documentació oficial, però, tan sols apareix un rebut de 600 pessetes destinat a la Colla Nova de Valls (CDOCA).

Tanquem l'any a Sarral amb l'anunci dels Xiquets de Valls per la festa major de finals de setembre, i sense haver pogut localitzar cap resultat que ens confirmi el nivell en què es trobaven les colles vallenques, a més de constatar la desaparició total dels anuncis de castells de nou, freqüents fins feia pocs anys.

1891

Els deu anys que separen una edició de les festes vallenques de la Candelera de la següent són, a voltes, tot un món dins del panorama casteller. És el cas que ens ocupa, car poc tenen a veure l'edició anterior, del 1881, en què els vallencs es trobaven en un dels moments més àlgids de la seva existència, amb la del 1891, on la seva davallada era més que evident. Preveient una actuació fluixa, Indaleci Castells demanava a l'alcalde vallenc «que se organicen las hoy desbandadas collas de xiquets y que tengan bien ensayados los chiquillos» (Català i Roca 1981: I, 224). Passada la festa, *El Eco de Valls* del dia 8 de febrer era prou explícit: «hay que advertir que las “Collas” no estuvieron a la altura de otras veces, no intentando siquiera el “tres de nou”, “dos de vuit” y “pilar de set” que, a no ser la decadencia en que se hallan la organización de las mismas, hubieran sido de cajón en tales fiestas» (íd. ant.). Apareix,

3 de 7 de la Colla Nova dels Xiquets de Valls a la plaça Jaume I de Vilafranca del Penedès, durant la festa major del 1891. Al mig del castell apareix un nen que mira a la càmera. (Foto: Col·lecció Jordi Busquets. Ref. Lluís Solsona)

◀ Capçalera de la publicació *El Anunciador Vallense* on apareix un dibuix d'un pilar de 5. (Ref. Xavier Güell)

aquí escrit i per primer cop, la paraula Decadència referida als castells. Per la documentació trobada sabem que hi van actuar les dues colles: Josep Aubareda Rodon, *Querido*, va cobrar 600 pessetes en representació de la Colla Nova, i Isidre Mateu Vives, *Perelló*, la mateixa quantitat per a la Vella (Güell 2015a).

Molts anys després, el cronista Francesc Gazo escrivia a propòsit d'aquestes Decennals que «per les festes de la Candelera del 91 es feu encara el quatre de nou, però no es feu el dos de vuit» (*La Crònica de Valls* 1933: BPV). L'afirmació troba el suport en el testimoni recollit per Leandre Ibar i Simó de la seva àvia Rosa, nascuda el 1884, que recordava com, quan era petita, un any per la Candelera el seu pare va participar en un castell amb folre i que, un cop acabat, li va dir «T'ha agradat el castell? Doncs recorda'l bé, perquè ja no el tornaràs a veure mai més» (Ferrando 2001: 31). Si la crònica enyora tres construccions folrades, podria ser aquest castell el 4 de 9 citat per Gazo?

A Montblanc, els Torraires van aparèixer a la premsa perquè, durant la festa major celebrada a mitjans de maig, «hubo que lamentar algún percance al intentar la “colla” nueva levantar una de sus arriesgadas torres, cayéndose uno de los individuos que la formaban, produciéndose una profunda herida en la cabeza» (Solsona 2002). I, pel que fa als nouvinguts Xiquets de Torredembarra, la premsa destacava «las atrevidas torres de hombres levantadas al son de las grallas por la colla de Xiquets de esta población, émulos de los tan nombrados Xiquets de Valls» (Solsona

2001b). La iniciativa dels torrencs, doncs, s'anava consolidant.

Per Sant Pere, a Reus, van actuar els Xiquets de Valls, tal i com feren també a l'Espluga de Francolí. Al Vendrell, en canvi, per la seva festa major, s'hi van desplaçar les dues colles: «gran entusiasmo han causado los Xiquets de Valls, tanto la colla Nova como la Vella, por estar enteramente seguros ó acertados durante los tres dias de festejos los celebres Xiquets de Valls, puesto que han hecho todos los castillos que se han propuesto hacer, no cayéndoles uno siquiera» (Ferrando 1991: 82). Ben a prop, a Bellvei del Penedès, per la Mare de Déu d'Agost, l'Ajuntament acordà subvencionar amb 25 pessetes l'actuació dels Xiquets de Valls (Forcada 2015: 54). Quinze dies després, a Vilafranca del Penedès, la documentació oficial concretava que hi havia anat la Colla Nova vallenca.

Pel que fa a Tarragona, sabem que el dia 15 d'agost els Xiquets de Tarragona eren anunciats per actuar a les festes del carrer del Cos del Bou de la ciutat. Però, per Sant Magí, en canvi, es trencà la tradició de contractar la Colla Nova i s'anunciava la presència de la Vella, sense cap menció a la formació local. Finalment, per la festa major de Santa Tecla, hi van fer cap les dues agrupacions vallenques, a més de la local, si ens atenem als papers municipals conservats: «la colla vella guanyà 300 ptes., que va rebre Pau Calvet, la Colla Nova, també 300 ptes., representada per Carles Vidal, i la colla de la Mercè, sols va cobrar 50 ptes., representada per Joan Bautista Aymat» (Macias 1994).

▲ 3 de 7 de la Colla Vella dels Xiquets de Valls al Parc de la Ciutadella de Barcelona el 13 d'octubre del 1892 amb motiu de la celebració del IV Centenari del Descobriment d'Amèrica. (Foto: Adrià Torija Escrig, reproduït de Mòn Casteller, I: 301)

1892

Les dues colles de Torraires de Montblanc, malgrat que no es movien de casa, continuaven mostrant la seva activitat a la vila, en les dues cites anuals més emblemàtiques de la població: per la festa major, al maig, i per Sant Miquel, a finals de setembre.

Una alcaldada denunciada a la premsa del moment posava al descobert que el jovent de la població de Roda de Berà també realitzava algunes construccions durant les festivitats locals (Güell 2012g). Igualment, a Santa Oliva i durant la seva festa major, «los jóvenes recorrieron las calles de la población acompañados de las tradicionales grallas y construyendo al son de éstas algunas arriesgadas torres» (Güell 2001a). I, sense moure'ns del Baix Penedès, també tenim el testimoni directe de Pere C. Palau Ferrer, fill de Sant Jaume dels Domenys, que recordava que, quan ell era jove, durant la dècada dels noranta del segle XIX, el jovent participava en diferents festivitats locals alçant algunes construccions modestes: «els aficionats no ens podíem comparar ni de lluny amb els autèntics Xiquets de Valls, no pas per més o menys resistència física, sinó per tècnica i saber fer» (Ferrando 1997e). I és que el fenomen de la formació de grups d'aficionats locals que feien construccions més o menys reeixides es va anar estenent progressivament a les acaballes del segle XIX.

Encara al Baix Penedès, al Vendrell hom es lamentava que «no ha habido Chiquets de Valls, la diversión popular que atrae más forasteros, pero no puede llamarse tales á los cinco o seis que á las nueve de la mañana del 26, día de la fiesta mayor, llegaron y después de haber probado hacer algunas torres de poca importancia, que casi les salieron todas mal, se retiraron en el mismo día, avergonzados de sus continuas caídas» (Ferrando 1991: 84).

Després que els Xiquets de Valls fossin anunciats a la festa major de Constantí, el dia 1 d'agost, ens aturem tres dies més tard a Vilanova i la Geltrú perquè el diari *La Renaixensa* donava a conèixer interessants detalls sobre l'estat de les dues colles vallenques: «Fins hem tingut Xiquets de Valls, cosa que fa anys que no haviam vist [la darrera notícia vilanovina que tenim data del 1883] y que es molt possible no torném a veurer, si s'efectua, com nos digueren, proximament, la disolució de la darrera colla que'n resta. [...] La colla vella que estava mitj desorganitzada (la nova ja ho está del tot) tornarà á organizarse completamente» (Güell 2001b). La nota certifica l'apatia dels Xiquets vallencs en aquesta primera meitat de l'any, alhora que situa la dissolució de la Nova, probablement durant

l'hivern, car encara va actuar, com hem vist, per Santa Tecla de l'any anterior. Els vilanovins van repetir actuació, ja que per la festa major de la Geltrú, a mitjans d'agost, hi va fer cap «la colla dels Xiquets de Valls, que está constituída por 36 o 40 individuos» (Güell 2001b).

Si ens atenem al comentari anterior, la formació desplaçada dues vegades a Vilanova havia de ser la Vella vollenca. La mateixa que s'anuncià al Pla de Cabra per la seva festa major i sota el nom genèric de Xiquets de Valls, malgrat que les dates eren coincidents amb les de la Geltrú. O potser es refereix al jovent de la població?

En canvi, sembla evident que «la colla dels xiquets» anunciada —sense especificar de quina població— a les festes del carrer del Cos del Bou de Tarragona era la local. Com també ho devia ser la que va sortir per Sant Magí quatre dies després; Joan Ramon Macias (1994) és d'aquest parer. On no hi ha espai per al dubte és amb la Moixiganga d'Igualada, anunciada per la seva festa major de finals d'agost.

Tampoc no n'hi ha, de dubte, a Vilafranca del Penedès per Sant Fèlix, on el programa publicat a diferents rotatius concreta que era la Colla Vella. Un cop passada la festa, la premsa també palesava el seu baix estat de forma: «...allí tuvimos el disgusto y sentimiento de ver que por dos ó tres veces consecutivas, al formarse y elevarse las humanas columnas, cayeron aquellas masas con los estrepitosos ayes de los concurrentes, causando vértigo ver aquellos seres espuestos á caer muertos por sus caídas ó cuando menos causarse daños de consideración» (Güell 2002c).

Pocs dies després, a la festa major de l'Arboç, també es van fer castells. La plaça acostumava a contractar la Colla Nova vollenca, però davant la seva transitòria desorganització, «los mozos alzaban torres como las de los “Chiquets de Valls” con un arrojo y gentileza que nada tienen que envidiar á las más reputadas “collas”» (Güell 2002c), tot seguint la dinàmica iniciada pels aficionats locals de diverses poblacions davant de l'absència dels vallencs.

És el que van fer els Xiquets de Torredembarra des del 1889, i que aquest 1892 repetiren per la seva festa major, segons la premsa. I també els tarragonins per Santa Tecla, amb la qual cosa prenia tot el protagonisme casteller.

On sí que van prendre part els vallencs fou en una engrescadora sortida a Barcelona a mitjans d'octubre, on se celebrava el IV Centenari del Descobriment d'Amèrica. A finals d'agost, l'organització ja es va posar en contacte amb la colla: «s'estàn fent gestions pera que durant las festas del centenari de Colon, vinguin á aqueixa capital la colla vella dels xiquets de Valls. Cas d'avenirse hi haurá a Barcelo-

na 50 castellers en los catorze primeros dias de las fiestas y 70 en los sis dias últimos» (*La Renaixensa* 1892: AHMB). Com acostuma a passar en aquestes actuacions a la capital, la majoria de la premsa escrita va comentar la seva participació a les festes, però gairebé enlloc informava dels castells bastits. Tan sols *La Vanguardia* comentava que «se los encontraba uno por todas partes, paseando ó formando sus castillos de cuatro, cinco ó seis pisos» (AHCB). Existeix una imatge —que esdevé la més antiga coneguda feta a Barcelona fins al moment— d'un tres de set bastit al Parc de la Ciutadella, on es pot comprovar que el nombre final de desplaçats vorejava la cinquantena anunciada.

A les acaballes de l'any, sabem que, per Santa Úrsula, «una colla dels Xiquets de Valls aixecà sos castells en la plassa de la Llibertat» valença, en unes fires que la premsa qualificà de «molt desanimadas» (Güell 2014).

La tornada a l'activitat de la Colla Nova valença sembla que caldria situar-la en aquest darrer tram de temporada, i, més concretament, a les fires celebrades a Alcover, si donem per bona la informació de la premsa on es parla de l'actuació de les colles —en plural— dels Xiquets de Valls. Per altra banda, a Reus, amb motiu del tercer centenari de l'aparició de la Mare de Déu de Misericòrdia, els tres darrers dies d'octubre, també s'anunciaren les dues agrupacions valenques. El cert, però, és que, un cop passada la festa, cap de les cròniques localitzades no confirma aquesta reaparició; al contrari, tan sols parlen de «la colla de Xiquets de Valls» en singular (Güell 2014).

La temporada la tanquem a Sant Martí de Provençals, amb la seva festa major de principis de novembre. Segons la premsa, estava previst que es fessin castells, però la pluja «ha hecho que los xiquets de Valls permaneciesen en sus moradas, quietecitos, para emplear el importe de su venida en un aumento de bonos á favor de los pobres vergonzantes» (Güell 2012h). La sortida podria haver estat emparaulada amb la Colla Vella valença durant seu viatge a Barcelona un mes abans, o bé els castellers podien pertànyer a l'agrupació gracienc, activa en aquests inicis de la dècada dels noranta.

1893

Després de l'anunci de les «torres por la colla dels “Xiquets de Valls”» a la festa major petita de Constantí, el 20 de gener (Güell 2011f), arribem a Sant Joan, on es certifica el retorn de la dualitat valença, amb l'actuació

de les dues colles a casa seva. A la documentació oficial s'ha trobat l'entrega de 80 pessetes a Ramon Sanromà per part de la Colla Vella i del mateix import a Ramon Serra per la Colla Nova (Güell 2014). Malauradament, enlloc ha quedat constància del nivell assolit per cap de les dues formacions. La festivitats va tenir com a protagonista la benedicció d'una nova campana per a l'església dedicada a sant Joan Baptista.

Com també ho fou, de rellevant, la campana que es va beneir, juntament amb la mateixa església, l'hospital i l'escola, a la colònia Sedó, dins del terme d'Esparreguera. En aquestes celebracions, hi va actuar la Colla Vella valença els dies 8, 9 i 10 de juliol, en una sortida del tot inusual.

On era habitual actuar era a les festes del barri del Carme, a Valls, on sabem que hi van haver castells el 23 de juliol. Com també ho era fer-ho per la festa major del Vendrell, els dies 25, 26 i 27 del mateix mes. La sortida vendrellenca d'aquest 1893 es va revestir d'una significa-

▲ Caricatura de diferents personatges de l'època, publicada a *La Campana de Gracia* el 3 de juny del 1893 i que representa la situació política del moment. (BC)

PRIMERA REFERÈNCIA QUE CONFIRMA QUE ES VA ASSOLIR UNA CONSTRUCCIÓ

ANY	MUNICIPI	CONSTRUCCIÓ ASSOLIDA	REFERÈNCIA
1851	Tarragona	3 de 9	«una de nueve pisos»
1852	Torredembarra	3 de 9 sense folre (?)	«castillo de nueve limpio desde los segundos»
1853	?	4 de 9	«los cuatro pilares de 9»
1853	?	5 de 8	«los cinco pilares de 8»
1853	?	3 de 8 per sota	«el de ocho se hace ya empezando por la cúspide»
1858	Vallmoll i Alió	Pilar de 8	«pilar de 8»
1879	Tarragona	4 de 8 amb l'agulla	«4 de á 8 y el espadat de á 6»
1881	Tarragona	4 de 9 sense folre	«“cuatro pilares de nou” sin refuerzo ni ayuda de ninguna clase»
1883	Valls	5 de 9	«5 de á 9» / «5 de 9»

ció especial, car es documentà la darrera construcció de nou pisos que s'ha pogut trobar, a hores d'ara, del segle XIX; aquesta altura no es tornaria a veure fins a gairebé noranta anys després, el 1981, a Valls, i per part de la mateixa Colla Vella. El programa d'actes, publicat en diversos rotatius, ja avançava la presència de l'esmentada agrupació vallenc, actuació que fou confirmada, un cop passada la festa, per la premsa local, sense cap més detall.

Però la troballa d'un text publicat gairebé un any més tard, el 19 de maig del 1894, al setmanari satíric *La Campana de Gracia* ens posa al descobert que encara es va assolir el quatre de nou: «L'estiu passat [1893] com de costum vaig arribarme a celebrar la festa major del Vendrell [...]. Una de las collas dels xiquets de Valls va alsar un temerari castell que anomenan los “cuatro pilans de nou” y quan la gralla anava a donar aquella estrident nota que anuncia l'exit de la empresa, flaquejant los “segons” y plaf, cau lo castell arreplegant nyanyos tot bitxo vivent. / Tornan a probar la piramide humana ab sa acostumada tossuderia, y l'enxaneta, nen d'uns sis anys que serveix de remato al castell, que havia rebut un gran trench al cap va negarse a pujar porque s'havia imaginat que'ls crossa's (els de sota) no tenian prou forza pera sostenir la munió de carn humana que representan nou pisos d'homes l'un sobre l'al-

tre. Al sentir son pare la negativa va pegarli tal clatellada que'l deixa mitj estabornit, y gracias que li prengueren de las mans. Despres d'un rato, aquell public que havia presenciado semblant brutalitat aplaudia desafortadament a l'“enxaneta”, que envenat lo cap y amarat de llagrimas feya l'“aleta” ab la ma, tremolosament en aquella espantosa altura» (Güell 2010a). Arribats en aquest punt, ens hem de centrar en l'autoria del text per comprovar-ne la credibilitat. La crònica anava signada pel seu autor, l'escriptor vendrellenc Narcís Bas i Socias, creador, entre d'altres, de la novel·la de costums vendrellencs *La Nari*, on els castells apareixen en diferents passatges i on es demostra la seva solvència i coneixements del fet casteller; tot plegat, doncs, atorga veracitat al text analitzat.

Encara a la plaça Vella vendrellenca, recollim el testimoni del seu il·lustre convilatà, el músic Pau Casals, que va deixar escrit que «sempre he cregut haver vist al Vendrell per allà el 1885 el quatre de nou» (Miró: 1979); un record que tornà a compartir en altres escrits, amb la qual cosa es demostra que a la capital del Baix Penedès s'havien alçat construccions d'aquesta altura en diverses ocasions.

Una setmana més tard, a l'Espluga de Francolí, ens trobem una altra novetat important. Els seus aficionats es van organitzar i van decidir formar una colla pròpia.

El programa d'actes anunciava la «colla de xiquets de esta población», una formació que va tenir com a pal de pal·ler la família Martí, de Cal Biel: el pare, Ramon Martí Forcades, i els seus fills. Al seu torn, el pare, Biel Martí, ja havia intervingut anys abans en la contractació de les colles vallenques. Gràcies a una llibreta que els descendents de família conserven, podem llegir l'anotació feta pel mateix Ramon Martí: «al año 1893 [acieron? acimos?] y la colla el presidente Pablo Llauro y Ramon Martí, José Vaspell, Pablo Manos, Francisco Aneta y amigos» (Ferrando i Tarés 2003: 43-44). El seu caràcter marcadament familiar va quedar reflectit amb un pilar de cinc completat aquesta festa major i format pel Ramon i quatre fills seus.

El llistat de grups que van decidir formar colla pròpia, doncs, anava creixent. Altres iniciatives molt més modestes també sorgien en diferents poblacions, com ara a Banyeres del Penedès, on, per la seva festa major, a principis de juliol, «los joves del poble han organitzat una colla pera fer las torres ó castells imitant molt bé y ab sort als Xiquets de Valls» (Güell 2001a). Pels mateixos dies, a Vilaverd, el programa insinuava que les «torres» anunciades anirien a càrrec del jovent del poble. Un jovent que, per les festes del barri de la Geltrú, «se empeñaron llevar á cabo los arriesgados ejercicios de los “Xiquets de Valls”, por poco pagan caro sus empeños» car, entre les moltes caigudes, un dels joves va rebre un cop al cap (Güell 1996).

A Vilanova i la Geltrú mateix, per la seva festa major, hi va fer cap la Colla Nova vallenca que, aquest cop sí, va empalmar la sortida amb la de la festa major petita del Vendrell: «...“La Colla nova dels Xiquets de Valls”, de paso aquel dia en ésta [del Vendrell] de regreso de la fiesta mayor de Villanueva, levantaron al mediodia, con bastante suerte y pericia, algunas torres y castells» (Ferrando 1991).

Especialment activa es va mostrar, aquest 1893, la Moixiganga d'Igualada, si ens atenem a les notícies trobades. A finals de juny van participar a les festes de l'arribada del ferrocarril a Igualada. Per la festa major local, s'anunciava que les dues colles participarien als actes programats. I, encara, a primers de setembre, van actuar per les festes del carrer de Sant Agustí, a la mateixa ciutat (Güell 2013).

També els Xiquets tarragonins van sortir a l'agost, a les tradicionals festes de Sant Roc, al carrer del Cos del Bou. En canvi, per Sant Magí, alguns veïns «tratan de invitar a la colla vella dels xiquets de Valls» (Bertran 1999a).

Una plaça que es va estrenar, des del punt de vista casteller, fou la ciutat de Badalona, amb l'actuació dels

Xiquets de Valls per seva festa major de mitjans d'agost. Tot i que, a hores d'ara, es desconeix l'agrupació desplaçada, sembla que era vallenca, a tenor de la documentació localitzada, on es parla de la tornada «a sus respectivos pueblos los “Xiquets de Valls” y “ball de bastons”», aquests darrers de l'Arboç, i de les despeses ocasionades pels seus respectius desplaçaments realitzats amb ferrocarril (Güell 2004e).

Tanquem la temporada amb el repàs de quatre places de primer ordre, amb les seves respectives diades assenyalades, per tal d'intentar copsar el nivell en què es trobaven les formacions vallenques. En primer lloc, a Vilafranca del Penedès, per la festa major, va actuar la Colla Nova en solitari. La premsa n'elogiava el paper: «cumplió admirablemente su cometido» (*El Labriego*); «alsant sas atrevidas torres y castells ab gran acert i bona sort» (*La Renaixensa*); «este año han resultado bastante superiores á los del año anterior» (*El Noticiero Universal*) (Solsona 2010: 102). Pocs dies després, a l'Arboç, també durant la seva festa major, s'hi va desplaçar la Colla Vella, sense que ens hagi arribat cap comentari de la seva participació. La tercera que volem destacar és la festa major de Tarragona, on els comptes municipals registren un pagament de 500 pesetes per a la Colla Nova vallenca.

Ens queda encara, per ressenyar, la quarta actuació, que mereix especial atenció. Es tracta de la diada de Santa Úrsula vallenca, on, segons la premsa, les colles van patir una nova alcaldada: «Altra ensopogada de nostre alcalde. Las duas collas de Xiquets de Valls que desde algun temps estaban mitj disoltas, han tornat á reorganizarse y en celebració d'això volian fer castells los dias de la fira, propositantse aixecar los més alts y atrevits. / Doncs al senyor alcalde se li ocoregué prohibir terminantment que fessin cap castell. Es lo que'ns faltava veure. ¡Prohibir los castells a Valls y precisament lo dia de la fira en que tan necessaris se fan las diversiones pera atraure forasters!» (*La Renaixença* 1893: AHCB). Tot i que, segons la premsa local, finalment van actuar, i amb castells «muy ponderados y aplaudidos», no ens ha de passar per alt la iniciativa de l'alcalde envers les dues colles locals, aquest cop sense distinció, i en una demostració que el rebug a l'activitat castellera detectada en altres poblacions s'havia establert, ja, al bressol casteller.

La temporada 1893 dibuixà, en el seu conjunt, una millora substancial respecte de les anteriors. Però no evità l'acabament d'aquesta Primera Època d'Or, que tanquem amb el darrer castell de nou del segle XIX, i que va donar pas al període conegut com el de la Decadència.

LLISTA DE POBLACIONS AMB NOTÍCIES DE CASTELLS EN LA PRIMERA ÈPOCA D'OR (1851 -1893)

TOTAL	POSICIÓ	POBLACIÓ	1851	1852	1853	1854	1855	1856	1857	1858	1859	1860	1861	1862	1863	1864	1865	1866	1867	1868	1869	1870	1871	1872	1873	1874	1875	1876	1877	1878	1879	1880	1881	1882	1883	1884	1885	1886	1887	1888	1889	1890	1891	1892	1893									
39	1	Tarragona	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X								
38	2	Vilafranca del Penedès	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X					
28	3	Igualada	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X				
27	4	Torredembarra	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X				
25	5	Valls	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X				
24	6	Reus	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X				
23	7	El Vendrell	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X				
22	8	Montblanc	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X			
20	9	Barcelona + barris	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X			
18	10	Vilanova i la Geltrú	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		
17	11	L'Espluga de Francolí	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		
14	12	Constantí	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		
11	13	L'Arboç	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		
9	14	Altafulla	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		
9	15	El Catllar	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		
7	16	Tàrraga	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
7	17	Vila-rodona	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
7	18	El Pont d'Armentera	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
7	19	El Pla de Santa Maria	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
6	20	Vallmoll	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
6	21	Falset	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
6	22	La Pobla de Montornès	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	

La Decadència castellera

(1894-1925)

Xavier Brotons Navarro / Pere Ferrando Romeu

Indaleci Castells (alcalde de Valls del 1906 al 1909) feia —de manera anònima— aquesta contundent descripció de l'estat dels castells vallencs en un article publicat a *La Crònica de Valls*, el 26 de febrer del 1911, a propòsit de les Festes Decennals que s'hi havien celebrat feia poc:

Entre los festejos populares, debían merecer atención preferente por parte del Ayuntamiento de Valls, los *xiquets* de Valls.

Ha llegado ya el momento de plantear el siguiente dilema: ó se devuelve als *castells* su pujanza antigua, ó se suprimen de nuestras fiestas.

Lo peor es que veamos el espectáculo de su decadencia, languideciendo por nuestras calles, como restos sin estima de una institución gloriosa.

Los *castells* no deben ser una mojiganga más. No han de ser una distracción de los ojos, sino un asombro del ánimo. Esto es lo que han cantado músicos y poetas. Esto lo que les ha popularizado, que les ha hecho célebres. Y en esto estriba su tradición y su grandeza.

Y una de dos: ó se restauran esos juegos atléticos, alarde y símbolo de un ánimo esforzado, ó se archivan para siempre en las páginas de la Historia.

¿Que se consideran incompatibles con las costumbres modernas? Pues que se supriman. Pero que quede de ellos un recuerdo glorioso, no una realidad vergonzante. Que esto es lo que no puede ser en Valls que les ha dado cuna y ha recibido fama.

L'escrit és molt interessant perquè descriu l'estat de decadència (s'hi fa servir aquesta paraula) en què es trobaven els castells l'any 1911, potser en un dels pitjors moments de la seva davallada, detectada força anys abans: els castells havien tocat fons, feien autèntica pena (eren una «realidad vergonzante»), de manera que, segons el seu autor, en aquell moment es plantejava ja el dilema següent: o recuperació de la gloriosa dignitat que havien tingut en un temps passat o desaparició. Dit en termes mèdics: o era possible el *guariment* i la *recuperació* o se'ls havia d'aplicar l'*eutanàsia*, sobretot per evitar el patiment.

D'altra banda, fixem-nos que la *malaltia dels castells* —en consonància amb la decadència general dels anomenats *balls populars* («moixiganga»)— és especialment punyent pel valor superior que els exercicis dels Xiquets de Valls tenen respecte a altres manifestacions festives: «[...] no deben ser una mojiganga más», sinó que són una tra-

3 de 7 davant de l'Ajuntament de Valls, encara amb l'antiga façana —l'actual és del 1896—, probablement un dia de Sant Joan.
(Foto: Rozada / Arxiu Municipal de Valls. Donació Ajuntament de Girona)

▲ Dos 3 de 7 simultanis davant de l'Ajuntament de l'Espluga de Francolí a la festa major local, el 30 de juliol del 1897. Entre els anys 1893 i 1904 l'Espluga va tenir colla pròpia. (Foto: Rozada / Arxiu Municipal de Valls).

dició, un símbol i un orgull per a la ciutat de Valls, en són un patrimoni preciós que cal cuidar i pel qual cal vetllar, especialment l'Ajuntament.

Aquest important text, per un altre cantó, ens assabenta també de dues qüestions importants: que la Decadència dels castells va ser un procés lent de deteriorament (els castells anaven «languideciendo por nuestras calles») que va abraçar gairebé quatre dècades, és a dir, que no va ser una interrupció brusca de l'esplendorosa etapa precedent; i que en ple decaïment hi havia veus que en demanaven l'eliminació perquè «[...] se consideran incompatibles con las costumbres modernas».

Fixem-nos doncs com, d'una banda, la Decadència dels castells en va provocar un deteriorament profund que va tenir com a conseqüència unes colles cada vegada més desorganitzades i amb menys efectius i, per tant, incapaces d'oferir els grans castells d'antany, fins al punt que les seves actuacions podien arribar a ser un espectacle vergonyós en comparació amb les esplendoroses exhibicions de dècades abans; i com, d'altra banda, algunes veus consideraven els castells inadequats per als nous temps que es vivien en aquell tombant de segle, «incompatibles con las costumbres modernas». Però, ¿quins eren aquests nous costums? ¿En van ser causa o conseqüència, de la Decadència dels castells? Els castells, ¿per què representaven l'antigor davant la modernitat?

La historiografia castellerà ha batejat amb el nom de *Decadència* el període de la història que es caracteritza «pel descens progressiu del nivell de les colles (es van perdre els castells de nou i de vuit, i escassegen els de set) i per una minva notable d'actuacions, fins al punt de perillar la mateixa pervivència dels castells» (Brotos 2000: 32).

Pel que fa al nom, Bargalló (2001: 24) ha fet notar com potser ha estat manllevat de la terminologia emprada per la historiografia política, social i literària catalanes per a altres períodes (per exemple, en la història de la literatura catalana la Decadència sol emmarcar-se entre el Segle d'Or i la Renaixença, d'una manera semblant a com la Decadència castellerà queda encaixada entre la Primera Època d'Or i la Renaixença).

Qüestió més complexa, en canvi, ha estat la d'establir els límits temporals d'aquesta etapa. Català i Roca (1981) estableix el 1890 com l'any del seu inici (perquè el 1889 documenta l'últim castell de nou) i el 1926 com el del seu acabament (l'any següent, el 1927, el bateja com el de la «revifalla castellerà», gràcies a l'activitat estimulante de les colles dels Xiquets de Tarragona i Nens del Vendrell, aparegudes un any abans).

El cas és que fins al 2010 el món casteller havia arribat al consens de delimitar la Decadència entre els anys 1889 i 1926. El 1889, doncs, correspondria a l'últim any del període anterior perquè s'hi va fer l'últim castell de nou de què es tenia notícia fins aleshores (vegeu el capítol «La Primera Època d'Or»), mentre que el límit del 1926 el marca, clarament, l'aparició dels Xiquets de Tarragona i els Nens del Vendrell pel que van representar d'estímul per a les colles de Valls, en particular, i el món casteller, en general.

Això no obstant, recents troballes han posat en dubte la consecució del castell de nou a la festa major vilafranquina del 1889 (Ferrando 2002). Per acabar-ho d'adobar, a més, l'historiador Xavier Güell (2011n) va fer una altra troballa, el 2010, que canviava substancialment la data d'inici de la Decadència, si agafem com a criteri l'últim castell de nou de què tenim notícia documental: un text del vendrellenc Narcís Bas Socias publicat l'any 1894 a *La Campana de Gracia* certifica la consecució d'un 4 de 9 al Vendrell l'any anterior, a càrrec de la Colla Vella dels Xiquets de Valls.

Per tant, nosaltres proposem com a límits del període de la Decadència el seu inici el 1894 (un any després de l'últim castell de nou pisos documentat del segle XIX) i l'any 1925, un any abans de l'entrada en escena de les colles dels Xiquets de Tarragona i els Nens del Vendrell.

Recentment Xavier Güell (2011n) ha proposat una altra datació amb l'argument, no exempt de raó, que tot i que el 1893 encara s'aconseguís un dels grans castells de la Primera Època d'Or el món casteller ja feia uns quants anys que havia evidenciat símptomes de crisi. Així, l'investigador vilanoví proposa el 1885, any de l'aparició de la Colla de la Mercè dels Xiquets de Tarragona, com a data per marcar el començament de la Decadència:

O millor cal canviar de criteri i aplicar-hi un més inamovible? La fundació de la colla de la Mercè el 1885, uns altres «Xiquets de Tarragona», l'avantsala de la munió de colles locals que també van caracteritzar el túnel de la decadència? Qui signa aquestes ratlles aposta per això darrer. Tant se val a aquestes alçades quin sigui l'últim castell de nou pisos del segle XIX. L'atreviment de grups d'aficionats locals per sadollar-se per si sols, veient el defalliment de les colles vallenques, també conforma un element molt significatiu de la Decadència!

En tot cas, sigui com vulgui, el que és evident és que, malgrat que el 1886 encara es va carregar el pilar de 8 i

◀ *Els afeccionats de Reus contemplen un cinc de set de la Colla Vella de Valls, a la plaça del Mercadal, l'any 1899. (Foto: CDOCA)*

Hay que advertir que “las collas” no estuvieron a la altura de otras veces, no intentando siquiera el “tres de nou”, “dos de vuit” y “pilar de set”, que, a no ser la **decadencia** en que se hallan la organización de las mismas, hubieran sido de cajón en tales fiestas (Ferrando 1991: 79).

I és que, en certa manera, sembla com si el 1883, amb la sensacional consecució del 5 de 9 a càrrec de la Colla Vella a Valls al mes d'octubre, el món casteller hagués arribat al seu zenit per, a partir d'aleshores, iniciar una davallada lenta però inexorable, una caiguda que no va ser lliure però sí implacable. Com veurem, el deteriorament va ser progressiu —no pas brusca—, però palpable, malgrat que aquest llarg període de Decadència va registrar alts i baixos, encara que el canvi clar de tendència no es va produir fins al 1926, amb l'aparició d'una nova dinàmica.

Això no obstant, cal remarcar, alhora, una altra característica pròpia d'aquesta etapa: la resiliència que mostren els castells, atès que en més d'una ocasió, quan tothom els dona per acabats, tenen la sorprenent capacitat de renèixer de les seves cendres i sobreviure tot esperant que arribin temps millors.

D'altra banda, a l'hora d'endinsar-se en la bibliografia sobre el tema, malgrat l'abundantíssima recerca en arxius i hemeroteques que s'ha fet en els últims anys i que ha donat com a resultat poder disposar avui dia de molts més testimonis directes que fa una colla d'anys, sobta l'escassetat d'estudis monogràfics sobre la Decadència, fins al punt que només n'hi ha un i, a més, data del 1982. Ens referim a la monografia *L'època de la decadència dels castells dels Xiquets de Valls*, del vallenc Daniel Ventura i Solé, un treball que a pesar de la seva modèstia resulta útil i conté enfocaments encertats. De fet, el mateix Ventura (1982: 10) va ser el primer a lamentar la manca d'aprofundiment en un període de la història dels castells que resulta de primera importància per conèixer l'evolució posterior de l'activitat:

[...] un tema [el de la Decadència] que [sic] ja han al·ludit diversos autors, i nosaltres mateixos, en articles i publicacions, però que, potser, no s'ha tractat tan a fons com ens sembla que cal fer-ho.

es van fer els grans castells vuitcentistes (3 i 4 de 9, 3 de 8 aixecat per baix, 5 de 8 i pilar de 7) i que el 1893 es va aconseguir, esporàdicament, un 4 de 9, a partir del 1885 les coses comencen a canviar i el 1889 ja es documenta per primera vegada l'ús de la paraula *decadència* (*El Eco de Valls*, 8 febrer) per descriure la situació dels castells (a partir d'ara, la negreta en les citacions sempre serà nostra):

Constatació de la Decadència

Malgrat els alts i baixos que van caracteritzar aquesta etapa de la història dels castells i el fet que, a vegades, després d'uns anys ben dolents en seguia algun altre de millor, el cert és que la sensació de decadència no va arribar a desaparèixer en cap dels 38 anys que analitzem, cosa gens estranya, atès que tothom tenia ben presents —perquè n'havia estat testimoni o perquè li ho havien explicat— els grans castells de l'època més esplendorosa del vuit-cents. La prova del que diem és que l'ús del mot *decadència* i d'altres de sinònims per al període és present en tota la documentació de l'època estudiada, fins al punt que sovint s'expressa la convicció que l'activitat acabarà desapareixent.

Vegem-ne alguns exemples en ordre cronològic.

1890

El Eco de Valls (29/06/1890), comentant les festes de Sant Joan, expressava: «Los forasteros, que este año eran numerosos, han notado la ausencia de lo que era característico de nuestra fiesta mayor: los Xiquets de Valls. **Es ésta una costumbre que, como otras muchas, se nos va**» (Català i Roca 1981: I, 219).

1894

Segons la premsa local del moment, parlant de l'actuació de festa major del Vendrell (Miró 1961: 25): «Otro de los regocijos populares que han animado nuestras calles [...] ha sido la presencia de la “Colla Vella dels Xiquets de Valls”, **que visiblemente va en decadencia** ya que los mejores “castells” que levantaron fueron “lo de set [3 de 7] y'l pilà de cinch”.»

1896

El Vendrellense del 2 d'agost, comentant l'actuació de Sant Jaume al Vendrell, recull: «[...] salieron las comparsas callejeras y las “grallas” con los “Xiquets” bailando y sudando los unos [...] y levantando los otros “castells y torres”, **vinguts a menos**» (Ferrando 1991: 93).

I el mateix diari, a pròposit de Santa Anna, reblava:

Y finalmente **los, algun día, grandes «castells»** de las «collas de Xiquets», **ni sombra de lo que antes**

eran, pues lo que ahora hacen como «grande» lo hacían antes como «pequeño» y dentro de algunos años **no quedará más que el recuerdo**. (Ferrando 1991: 93-94)

1899

El Vendrellense (30/07/1899): «Respecto a diversiones callejeras, los “Xiquets de Valls”, si bien **no hicieron los grandes “castells” de otros años** cumplieron con su cometido sin haber ocurrido “derrumbamiento” alguno.»

▲ 4 de 8 de la Colla Vella dels Xiquets de Valls a la festa major de Vilanova i la Geltrú el 5 d'agost del 1901. (Foto: Damià Torrents Brunet / Col·lecció Jordi Torrents Codina. Ref. X. Güell)

1900

El Vendrellense (05/08/1900):

[...] no está molt lluny lo dia en que veurem **desapareixer** los «Xiquets de Valls» puig es ben visible la seva **decadencia**, ja que **avuy** dia ab prous treballs fan los castells que **avans** feyan, com qui diu jugant. (Ferrando 1991: 99)

A més, Xavier Güell (2012j) ha documentat aquest comentari de la festa major de Constantí, l'1 i 2 d'agost:

A la salida del oficio divino de la misa, y frente á la casa de la villa, en ambos días los «xiquets de Valls» levantaron sus acostumbradas torres; y aunque **va degenerando** esta peligrosa clase de «sport», no faltaron émulos de Hércules [...].

Vilafranca del Penedès: *Diari de Catalunya* (26/08/1900), tot parlant de la pròxima festa major, diu: «Encara que'ls **“xiquets”** fa uns quants anys que **ja no son lo que eran**, per haversen retret alguns y mort altres [...]» (Güell 2002e).

▲ Dos 4 de 8 simultanis aixecats davant de l'Ajuntament de Tarragona en ocasió de les festes de Santa Tecla de l'any 1901.

1901

La Actualidad (10/02/1901) de Valls comentava amb aquestes paraules la participació dels castells en les passades Festes Decennals de la Candela: «Hay que convenir en que **las collas están en decadencia**. No intentan siquiera, como era tradición en las fiestas, el tres de nou y el dos de vuit. Se contentaron con elevar el cuatro de vuyt y el tres de set axecat per baix» (Ferrando 1991: 101).

El Vendrell, *Lo Vendrellench* (04/09/1901):

Lo dia que'ls **Xiquets de Valls** desapareixin, que **desapareixerán**, puig **ni sombra son** de lo qu'erán, acabarà de desapareixer tant l'animació popular... Los "Xiquets de Valls" á la surtida dels Oficis [...] deixant de provar l'esbelt **pilá de "sis", que dubtem puguin fer-lo ja may més**. (Ferrando 1991: 102)

1904

Torredembarra: *La Veu de Catalunya* (12/09/1904) aclaria que, com que els Xiquets de Valls no hi pogueren anar perquè eren a la festa major de l'Arboç, els castells els van fer aficionats del poble: «Un cop a plassa continúan engrescantse, y surten tot seguit com brotant de sota terra, per conservarse **una tradició que no vol morir**, les torres de 4 y 5 [...]» (Güell 2000g). En tot cas, es tracta d'un exemple de resiliència.

1905

Festa major del Vendrell: *La Vanguardia* (02/08/1905):

Los «Xiquets de Valls», que por sí solos llenaban un gran vacío y eran un factor importante por lo típico y popular de nuestras fiestas mayores, **han entrado en una decadencia de la que difícilmente podran salir**, son una parodia de lo que fueron. / El grandioso espectáculo de sus atrevidos y arriesgados castillos, cantados y descritos por ilustres escritores del renacimiento literario catalán, como [Anselm] Clavé, [Narcís] Oller y otros, dentro de pocos años **habrá desaparecido por completo** como factor de nuestras fiestas populares, pasando á la categoria de **legendario recuerdo**. Démosles por **caducos**, por **fenecidos**. (Güell 2003b)

1906

El Vendrell: *El Baix Penedès* (04/07/1906): «A causa de **l'actual estat de las collas** [Isidre de Rabassó] no vol-

gué comprometre's de cap manera a fer el castell de vuit, com se pretenia» (notícia facilitada per Jaume Ruart).

El Baix Penedès (04/08/1906):

Hem tingut «**Xiquets de Valls**» que se'n van á **corre-cuyta cap á la posta; ja no son ni sombra de lo que foren**.

La Comarca de Vendrell (28/07/1906): «Los "Xiquets de Valls" (que eran cuatro y el cabo), **no pudieron lucir sus habilidades como en otros tiempos**.»

1907

Emili Miró (1961: 28), parlant de la festa major del Vendrell, deia: «Els Xiquets en franca **davallada**».

Tarragona: *La Veritat*, amb motiu d'un festival de sardanes que s'havia dut a terme el dia 22 de setembre a la plaça de toros, comentava: «[...] els nostres **xiquets de Valls**, els qui tot axecant castells, **no's posaren a la deguda "altura"** car el pilar de cinch no sortí bé fins a la tercera vegada [...]» (Güell 2004b).

1908

El Baix Penedès (01/08/1908), comentant la festa major del Vendrell:

Y dels **Xiquets de Valls** que tanta animació donaven á nostres festes, que'n queden? **Son una ombra no més de lo que foren antany**. Aquelles celebres colles, aquells castells y torres y espadats en quins s'hi feyen l'enginy, la forsa y l'agilitat de la gent del Camp, **han passat ja á l'història, ja no'n queda més que'l record, un record que's va esfumant y perdentse per moments**. (Ferrando 1991: 117)

1910

Andreu Nin publicà l'article «Les Festes Majors» a *Lluitem* (29/08/1910):

Les festes majors **han perdut**, per complet, el segell característic que les distingia y fins sembla arribat el moment decisiu de llur **total desaparició**. **Els Xiquets de Valls són, únicament, burda paròdia** d'aquella gent coratjosa y forçada cantada per en Clavé [...] **anyorarém aquells temps** passats en que'ls Xiquets de Valls, els balls populars y les gralles matisaven d'una innegable y originalíssima bellesa les nostres festes majors. (Ferrando 1991: 116)

1911

Vilafranca del Penedès: Pere Alagret (àlies Patrici) escrivia «Els Xiquets de Valls y'ls quatre pilans de nou» a *El Labriego* (29/08/1911):

[...] la tan celebrada **torre de nou ha passat ja a la història per a no tornar mes**; puig havent mimvat d'una manera notable la afició á semblant espectacle per falta del corresponent personal [...] be pot dir-se que **la torre de nou ja no's veurá mes**. (Miralles 2013: 99)

1914

Vilafranca del Penedès: al diari *Fructidor* (05/09/1914) es llegeix: «**Fracaso** de las “dances” (pastorets, panderos y gracias); y cuatro diablos molestando a todo el mundo con sus peligrosos juegos); **decadencia de los Xiquets** [...]» (Miralles 2013: 103).

1917

Montblanc: en ocasió de la festa major, *La Conca de Barbarà* (26/05/1917) deia: «Però, lo que'ns alegra'l cor de montblanquins, foren els **anyorats torraires** [...] Amb xinetes i aixecadors adestrats, i un poc més de tècnica [...] els nostres coratjosos torraires, amb poc esforç, tornarien a aixecar **torres d'altres temps**» (Güell 2000i).

La mateixa crònica parlava de «l'intent de **resurrecció** de les torres» i que «[e]ls improvisats castellers donaren prova de que **no s'ha extingit** la braó que caracteritzà als llurs pares; [...] estem segurs de que [...] aquesta diversió, **atuïda però no morta**, tornarà a ser lo que fou». Un altre exemple de resiliència.

El Vendrell: en ocasió de la festa major, *El Baix Penedès* (04/08/1917) publicava:

No son pas lo que eren els castells, torres i pilars dels Xiquets i amb tot la bona voluntat d'alguns aficionats vendrellencs i comarcans fan que relativament es conservi el renom dels xiquets de Valls, segurament sense l'ajuda i la cooperació seva **haurien ja passat a l'història**.

Montblanc: *La Conca de Barbarà*, comentant les festes de Sant Miquel, del 28 i 29 de setembre (notícia facilitada per Xavier Güell), es planyia:

[...] com tampoc poguérem veure els **torraires** alsant pilans i torres [...] / Desgraciadament, **les festes de carrer**, les veritables populars, **van desaparèixer**, emportant-s'ho tot i injustament les de societat.

1918

Valls: *La Crònica de Valls* (28/06/1918) escrivia aquest comentari sobre l'actuació de Sant Joan: «Claro está que estas torres [3 i 4 de 7] comparadas con las que veíamos treinta años atrás (el tres de nou, el dos de vuit y el pilá de set) **no son gran cosa**. Pero, mientras no **degeneren** más todavía pueden verse, todavía son castells: **hay que conservarlos**» (Trenchs 1987).

1919

El vilafranquí Lluís Via publicava a *Penedès* (octubre) el seu treball «Una Gesta. De la meva vila», en què fa algunes observacions interessants:

Bé és veritat que **la bona tradició es perd** també, i ben de pressa, en la pròpia comarca dels Xiquets [...] perquè el medi va canviant [...] **i el poble s'ha anat refredant**, i ja quasi enlloc estem per castells. (Miralles 2013: 106-107)

La publicació vilafranquina *Acció* (06/09/1919) recollia aquest comentari:

Avui sembla que tothom ja estigui conformat a **no veure mai més els xiquets**, ni cap altre dels nombres que omplien la nostra festa major [...]. (Miralles 2013: 108)

La també vilafranquina revista *Penedès* (novembre) publica l'interessant article «El pervenir dels Xiquets de Valls», de Jaume d'Urgell, en què a propòsit de la intenció de crear una colla a Vilafranca diu: «És veritat que dels Xiquets de Valls **s'era perduda la raça**, però ara s'ha vist que no; ara es veu palpablement que **la raça es servava**, i amb ella l'afició i l'entusiasme, però romania **endormiscada, abatuda, passiva**» (Miralles 2013: 108).

1922

Valls: festa major de Sant Joan, *La Crònica de Valls* (01/07/1922): «Después en la plaza del Blat se levantaron castells. Vimos el “tres de set”, el “dos de sis”, el “tres de sis aixecat per baix” y el “pilá de cinc”. **Mientras no decaigan más**, no debiera haber ningún año fiesta mayor sin los “castells” [...].

D'aquesta mateixa actuació, *Joventut* va comentar:

El públic els aplaudí [els castellers] fortament, els amanyagà tal com tot hom ho fa a **una cosa que estima i se li'n va**. (Güell 2004d)

▲ Construcció feta pel jovent de la població d'Albinyana (Baix Penedès) durant una festa major del tombant del segle XIX al XX, un costum que va sovintejar a diverses poblacions davant l'absència de les colles vallenques durant la Decadència. (Foto: Col·lecció Anna Maria Zorrilla)

A Vilafranca, l'article «Els Xiquets de Valls», d'X., publicat a *Acció* (02/09/1922), recordava que tradicionalment els vilafranquins havien ajudat amb entusiasme els vallencs a bastir els seus castells quan aquests actuaven a la vila:

Aquests últims temps això havia gairebé **desaparegut**, i ens dolia, car era una signe de descastament vilafranquí, un signe de que la **tradició popular vilafranquina agonitzaba**, que s'havia estroncat la corrent encestral [sic] dels entusiasmes dels nostres avantpassats. (Miralles 2013: 112)

El *Diario de Tarragona* (25/09/1922) comentava la festa major de Santa Tecla:

No obstant això, per la nostra part hem de lamentar la **desorganització** que es constata entre els **Xiquets** i la **manca de preparació** que acusen actualment en els seus exercicis. Aquesta **desmoralització** justifica que ara no hi hagi intents com el tres de nou i l'espadat de vuit. Pesi a tot això, el públic va rebre amb grans aplaudiments la seva presència [...] com si existís en l'ànim de la gent el propòsit d'estimular els vallencs en la **renovació de vells llorers**. (Bargalló 1990: 88)

1923

Valls: al voltant de la fluixa actuació de la Colla Vella per Sant Joan (intents de 3 i 4 de 7), *Joventut* manifestava:

▲ Pilar de 6, amb l'enxaneta fent la motxilla, de la Colla Vella dels Xiquets de Valls davant de l'Ajuntament de l'Arboç per la festa major del 1902. (Foto: Col·lecció Joan Vallès Figueras)

Sigue de doldre el **poc afortunats** que foren els Castellans de la **Colla Vella** [...] la causa de sa mala fortuna no pot reconèixer altra justificant que el **restar desfeta** algun temps aquesta Colla de Castells. (Güell 2004a)

La publicació *Igualada* (1967) comentava retrospectivament:

Nuestra «**Moixiganga**» desapareció del programa de nuestra Fiesta Mayor en el año 1923 cuando **no se vió capaz** de levantar ya el «espedat de cinc», ni siquiera el de cuatro, de manera que no podía alcanzar el balcón de la Casa Consistorial como mandaba la tradición y la honrilla de la «colla». (Güell 2013: 97)

1924

Valls: *La Crónica de Valls* (28/06/1924) comentava les festes de Sant Joan celebrades uns dies enrere: «Una colla de **Xiquets** durante las fiestas hizo castells, solo logrando patentizar la **decadencia** de nuestro deporte. Es una **lástima**» (Güell 2005b).

1925

Vilafranca: *Acció* (22/08/1925) anunciava la festa major a llaor de sant Fèlix:

[...] veurem els castells dels “**Xiquets**” que **cada any van a menys** [...] (Miralles 2013: 113).

El Vendrell: el setmanari vendrellenc *El Baix Penedès* (24/10/1925) comentava la tornada dels Xiquets de Valls a la vila, després de molts anys, en la seva actuació en ocasió de la fira de Santa Teresa:

Hem trobat **una miqueta degenerada la seva raça**, no presentant aquell escalonat d'edats que tan formosos feien els pilans i tots els demés castells, empró cal apuntar que encara han demostrat tindre arrestos i no els havem vist caurer ni una sola vegada.

Valls: *La Crónica de Valls* (31/10/1925) parlava sobre l'actuació de Santa Úrsula, que va tenir el 3 de 7 com a castell màxim:

La **decadencia** de este deporte es fatal. No puede evitarla el buen deseo del «cap de colla», el veterano «Escolà». ¡Cómo debe de **añorar** los tiempos en que levantaba el «tres de nou» y el «pilà de set»! (Güell 2004c)

1926

La Crónica de Valls (26/06/1926) recollia que la ciutat no havia celebrat com calia la festa major de Sant Joan:

Valls no celebra fiesta mayor. No puede darse este nombre a la que se dedica todos los años a su patrón San Juan [...] Luego debe procurarse que no haya fiesta mayor sin **castells**. **Si estos no han desaparecido del todo**, puede agradecerse al Ayuntamiento de Vilafranca, el cual todos los años los ajusta. Si Valls siguiera su ejemplo (que más que seguirlo debiera darlo) se evitaria su **desaparición**. (Miralles 2103: 113)

L'escriptor vendrellenc Narcís Bas i Socias (1868-1936) en la seva novel·la *La Nari* feia aquesta observació sobre l'estat dels castells en aquell moment: «Ve't aquí una **costum admirable** de la terra, però una **costum que'n escapa**. Cal despedir-la amb una glosa ben oportuna» (Ferrando 1991: 267).

El vilafranquí Francesc de Paula Bové i Trius va publicar aquest any el seu llibre *El Penedès. Folklore dels balls, danses i comparses populars*, redactat l'any anterior. En el capítol dedicat als castells, significativament intítulat «Els Titans. Xiquets de Valls», feia aquesta reflexió:

En el dia d'avui vénen encara per les nostres festes majors, els **Xiquets de Valls** i se sent per la major part de la gent d'ara fer comentaris gens afalagadors per als castellers: Sentiu per la generalitat: «**Ara si que no val la pena** al migdia de la nostra festa major anar a la placeta a veure els castells! —Abans sí que donava bo de veure-ho! —**Tots els castells son migrats**, ja no hi ha homes!!...». (Bové 1990: 121)

I en l'«Acabament» de la seva obra certificava una vegada més:

Les nostres festes modernes tenen tendència a fer **desapareixer** del Penedès i altres comarques ses danses i hom veu cada any que passa com **van morint** junt amb ella ses fresques i agradoses tonades. (Bové 1990: 132)

Finalment, arran de la desastrosa actuació que la Colla Nova de Valls va fer a la festa major del Vendrell d'aquell any (només va poder fer el pilar de 5, però va caure en el 3 i 4 de 7 i 2 de 6), Emili Miró (1961: 30) reproduïa aquesta conversa entre vendrellencs acabada la diada:

—**Sí, sí, els castells s'acaben!** —**Adéu, castells!**

Les causes

En el moment d'abordar les causes que van provocar la situació de decadència dels castells sembla prou obvi que es va tractar d'un cúmul de factors, alguns dels quals a més interrelacionats, que van confluïr en un determinat període de temps.

Demografia, fil·loxera, crisi econòmica, guerres i canvi de costums

Una primera causa va ser el pronunciat descens demogràfic que es va registrar a la ciutat de Valls¹⁸ durant la segona meitat del segle XIX. Segons dades de Ventura (1982: 33), la capital de l'Alt Camp va passar de tenir 16.084 habitants el 1842 a tenir-ne al voltant de 13.000 en el període 1857-1887. El descens de població, però, encara va continuar i entre el 1897 i el 1907 Valls va passar a comptar amb poc més de 12.000 habitants i va tocar fons el 1910 amb 11.911, i l'any 1920 amb 10.698.

Al seu torn, les causes que van provocar aquesta pèrdua demogràfica també van ser diverses. En primer lloc, cal tenir present la destrucció de les vinyes tarragonines per la plaga de la fil·loxera, la qual cosa va implicar la ruïna econòmica dels propietaris i l'emigració massiva de pagesos a la ciutat, principalment Barcelona i la seva àrea d'influència, la qual cosa explica perfectament la presència d'una colla castellera a la vila de Gràcia a finals de segle, formada per oriünds del Camp de Tarragona (Ferrando i Tarés 2003: 101).

La plaga va començar a assolir les vinyes europees el 1865, i l'any 1879 ja va travessar els Pirineus. El 1882 ja havia arribat al Maresme i havia provocat un gran crac financer a la borsa (Ventura 1982: 29). El 1886 es detectà a Valls (Català i Roca 1981: I, 206), mentre que el 1890 començà a estendre's per l'Alt Camp, per Vilabella i Nulles, i a finals del segle XIX ja afectava tota la comarca.

Cal afegir, d'altra banda, que la línia de ferrocarril Vilanova i la Geltrú-Valls, inaugurada el 31 de gener del 1883, va facilitar molt el flux migratori cap a la gran ciutat (prèviament, el 29 de desembre del 1881 s'havia obert ja la línia Barcelona-Vilanova). Ventura, a més, ha assenyalat (1982: 31) que el ferrocarril va tenir un fort impacte

també de tipus simbòlic, atès que el tren s'associava amb l'arribada dels nous temps, el progrés i la civilització.

En segon lloc, el segle XIX va ser força convuls políticament i socialment, i el 1885 Valls va viure una forta crisi industrial, amb tancament de fàbriques. A més, un altre fet que va poder contribuir a l'emigració cap a Barcelona va ser l'Exposició Universal de l'any 1888.

Un altre factor va contribuir a desestabilitzar la vida del país: els diversos conflictes bèl·lics en què va participar Espanya en l'última dècada del vuit-cents: Melilla (1893), Cuba (1895) i Filipines (1895-1897), amb el resultat final del desastre del 1898 amb la pèrdua de les colònies. Aquestes guerres, a més, van tenir «afectacions demogràfiques per les llesves militars» (Bertran 2011b: 39), especialment entre el jovent.

Un altre element que influí poderosament en la decadència dels castells va ser l'aparició de noves ofertes d'entreteniment i oci i noves formes festives que van començar a desplaçar les tradicionals. De fet, la crisi dels castells es produeix en paral·lel a una crisi general del sistema festiu tradicional del Camp de Tarragona i el Penedès, el del seguici popular integrat pels diferents balls populars.

I és que aquesta època es correspon amb l'eclosió de l'esport (en un principi, futbol i ciclisme), la popularització dels balls de societat, l'augment de l'oferta teatral i operística, l'extensió de la sardana (en principi, un ball empordanès d'àmbit exclusivament local) per tot el Principat (amb el consegüent procés de simbolització nacional) i la proliferació de corrides de toros (a tall d'exemple, el 1883 es va inaugurar la plaça de Tarragona).

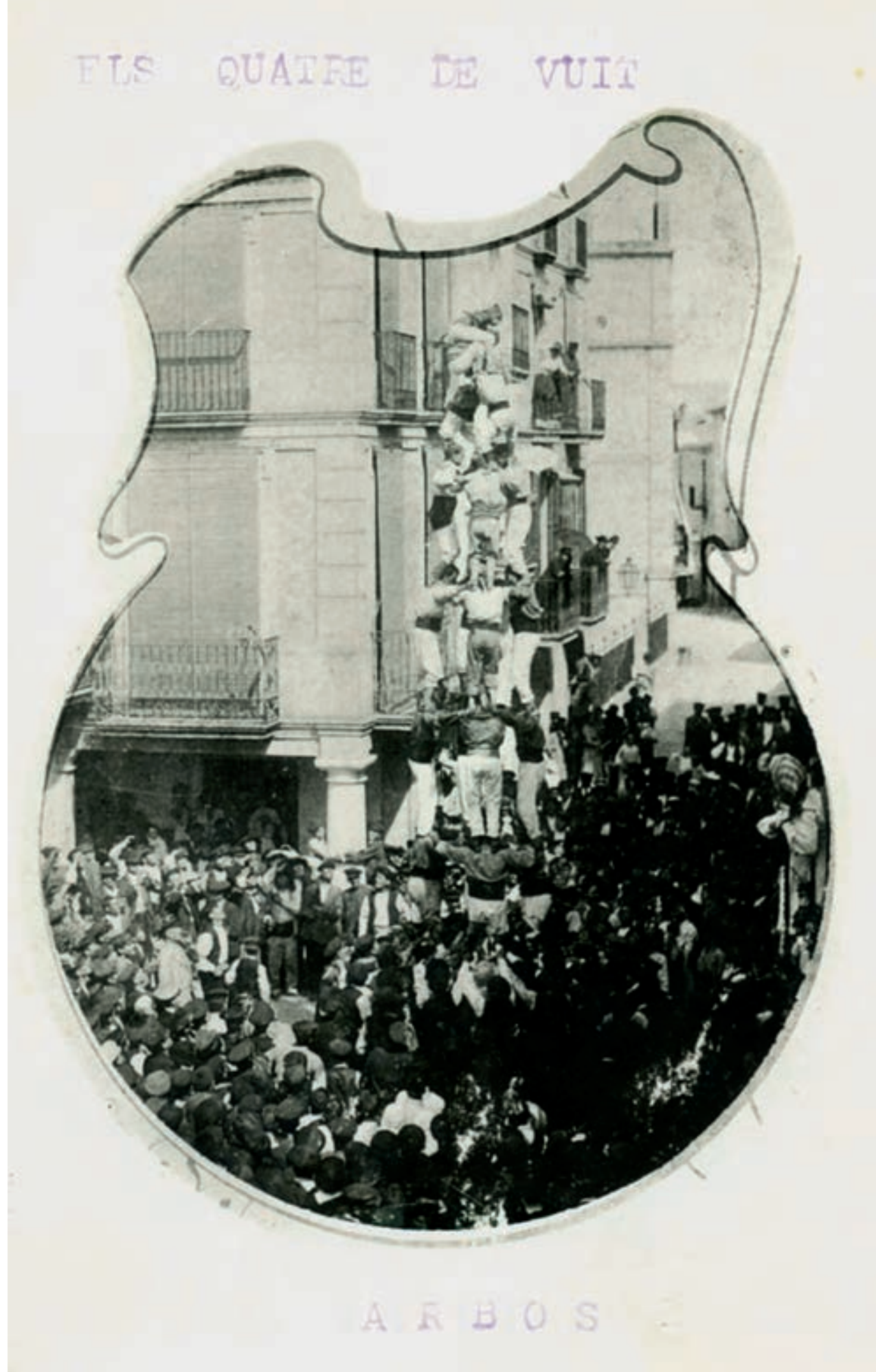
De fet, els testimonis de l'època parlen d'un canvi de costums en tota regla: en aquests termes s'expressava el *Diario de Villanueva* (07/08/1908) parlant de la festa major d'aquell any:

Ni Xiquets de Valls, ni mogigangas, ni siquiera los gigantes recorreran las calles... Algunos crearán que esto es señal evidente de crisis económica, cuando en realidad no es más que el **cambio de costumbres** que lentamente se va operando. (Ferrando 1991: 116)

En aquest sentit, és molt interessant la crònica de la festa major del Vendrell del 1905 recollida a *La Vanguardia*: el corresponsal es queixava que la festa «se ha distinguido por su falta de animación de carácter popular»,

¹⁸ Lluís Balart (2008: 108) també registra un retrocés de la població de Tarragona en el primer decenni del segle XX, tot i que a partir de cap al 1910 la tendència s'inverteix.

► 4 de 8 de la Colla Vella
dels Xiquets de Valls
davant de l'Ajuntament
de l'Arboç durant la festa
major del 1902. (Foto:
CDOCA. Fons Rossend
Condis Martí)

i a continuació ho explicava en el que és una magnífica descripció del canvi que s'estava operant:

Esta **desaparición** de la parte típica de nuestras fiestas populares, iniciada algunos años ha, y que tiende á desaparecer por completo, redundando en perjuicio del pobre, del **bajo pueblo**, que se divertía gratis et amore, ya que lo que antes eran diversiones populares, callejeras, burdas é inocentonas si se quiere, pero que divertían a la masa popular, **hoy son espectáculos á puerta cerrada**, encopetados y presuntuosos y ru-

inosos para el bolsillo, esquilado de sí, de la parte de población que podríamos llamar (en otra época) pudiente y acomodada.

Pel que fa a l'esport, el mateix Ventura (1982: 34) reflexiona amb encert:

Fixem-nos també com coincideix aquesta decadència castellera amb uns moments brillants de l'esport a Valls: la joventut d'aquells anys se sent atreta pel futbol, pel bàsquet, per l'atletisme, pel ciclisme i, fins

4 de 7 de la Colla Nova dels Xiquets de Valls en el concurs de castells celebrat al parc de la Ciutadella de Barcelona el 24 de setembre del 1902.

► *4 de 8 de la Colla Vella dels Xiquets de Valls davant de l'Ajuntament del Vendrell en ocasió de la festa major del 1903. (Foto: Col·lecció Pere Ferrando Romeu)*

i tot, pel tennis. Els nostres herois d'infantesa a Valls no eren pas castellers, sinó els esportistes vallencs.

El cas és que, durant aquests anys, en els programes de festa major de les localitats de l'àrea castellera tradicional comencen a fer-se un lloc partits de futbol i curses ciclistes, ballades i audicions de sardanes, concursos hípics, corrides de toros, balls d'envelat, obres de teatre i òpera... En tot cas, els castells i la resta de balls populars no desapareixen mai del tot, sinó que conviuen —això sí, cada vegada més migrats— amb les noves propostes festives.

La convivència, però, no és sempre fàcil, i davant de la inexorabilitat del canvi de model d'oci que s'està operant hi caben fins a tres actituds: la dels qui desitgen la transformació i, per tant, la desaparició dels castells i el seguici festiu popular (més endavant aprofundirem en les seves raons); la dels qui veuen inevitable el canvi però el lamenten tot evocant amb nostàlgia temps passats esplendorosos (com Andreu Nin), i, finalment, la dels que s'hi oposen fermament tot criticant els «nous costums» i defensant els valors dels balls populars de tota la vida.

És el cas del vilafraquí Antoni Guasch, que escrivia a *Avant* (03/09/1923) un encès «Elogi de la festa major» en què afirmava:

Una lloança al poble [...] que ha sapigut crear una festa plena de bellesa i de vigor i no ha recorregut a espectacles bàrbars, cruents (**braus, futbol**, etc.), sinó que amb els Xiquets ens ha donat un exemple i una ensenyança, que les idees morals que es desprenen d'una torre o d'un castell humans són innumerables. (Miralles 2013: 112)

Un altre exemple el tenim en el comentari que Ramon Roca Vilà fa al diari *La Opinión* lamentant que les actuacions castelleres de les festes de Santa Tecla del 1883 resultessin força per sota de les expectatives a causa de la reducció del nombre de castellers en la contractació: «Pero ya se ve, como que los **toros** han de matar a los Xiquets de Valls, no es extraño lo sucedido» (Bargalló 1990: 53).

Pel que fa a la sardana, especialment significativa és la polèmica que el 1907 van mantenir a la premsa local el tarragoní Albert Bonet i la Secció Fomentadora de la Sardana de l'Ateneu de Tarragona (i que el lector pot llegir completa a Català i Roca 1981: I, 316-323). En la seva

primera lletra, Bonet lamentava que per les passades festes de Sant Magí no s'hi haguessin programat castells i sí, en canvi, sardanes, i es queixava que una manifestació forana com la dansa empordanesa hagués desplaçat un element festiu tan típic de la Catalunya Nova com els castells:

[...] preocupem-nos almenys que no es perdin les torres i espadats dels «Xiquets de Valls», exercici que si ens falta en nostres festes majors, no ens semblen tals festes [...].

La resposta de la Secció Fomentadora s'adiu plenament amb la ideologia nacionalista: sense menystenir els costums locals, la preeminència de la sardana és indiscutable com a dansa nacional, precisament per redreçar uns tarragonins que s'havien «desnacionalitzat»:

Deixeu, amic Bonet, que el jovent d'avui s'incorpori de bell nou a l'ànima de Catalunya i es lliuri del tot a la **sardana**, encara que hagi de realitzar algun sacrifici en allò que sia peculiar i propi nostre.

Finalment, el vendrellenc Jaume Orpinell ficava cullelada en la polèmica amb un to conciliador: calia fomentar la sardana —«honestíssim ball»—, però no pas en detriment dels Xiquets de Valls, les gralles o els diables, sinó dels «ballots de l'«agarrada»», pel seu sensualisme immoral.

Rebuig ideològic progressista

Hem deixat per al final un factor causant de la Decadència que, fins fa relativament poc, havia estat molt poc o gens estudiat. De fet, qui s'hi ha referit de manera més explícita ha estat Xavier Brotons (2014) en el seu estudi del quadre de costums *Lo tres de nou*, de Raimon Casas Pedrerol, estrenat el 1901, com detallarem més endavant.

Ens referim a un rebuig ideològic dels castells de filiació progressista. Aquest refús, les primeres manifestacions del qual apareixen ja a la dècada dels seixanta del segle XIX, caracteritzen negativament els castells (al costat de la resta dels anomenats *balls populars*) com una activitat anacrònica —impròpia, per tant, dels temps moderns— i poc civilitzada, tant pels accidents que s'hi produeixen com per la utilització de canalla i el tracte que se'ls dona. I tot plegat es contraposa a un discurs progressista anti-

4 de 8 de la Colla Vella dels Xiquets de Valls durant la festa major de la Pobra de Montornès, entre els anys 1899 i 1903. (Foto: CDOCA)

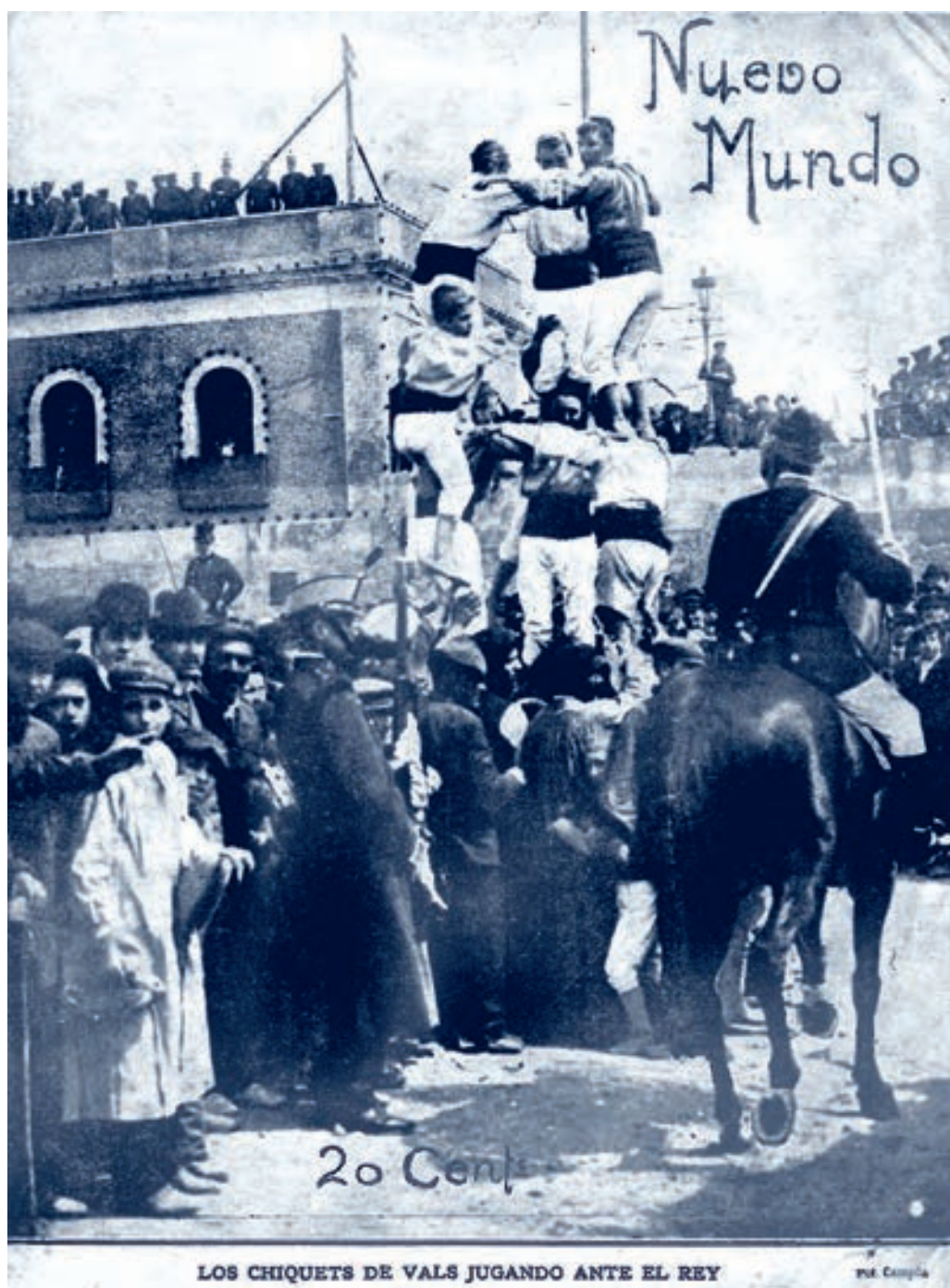

obscurantista que veu en els castells un llast inútil per a l'esforç que hauria de fer la societat del moment en el seu afany d'aconseguir un major grau de progrés, civilització i cultura per superar el seu endarreriment endèmic (analfabetisme, supersticions...). De tal manera que sovint la crítica als castells va lligada al desig o a la demanda que se n'elimini la tradició, malgrat que sigui tan popular.

Aquest és el cas, per exemple, de la circular (12/09/1868) del governador civil de Tarragona, Joaquín Vera Olazábal, arran de la mort del casteller Joan Mallorca i Bofarull,

Mallorquí de Cal Ble, després de caure d'un castell a la Pobra de Montornès (Trenchs 1989a: 33):

[...] Esta clase de espectáculos [els castells], fuerza es confesarlo, **desdicen mucho del buen nombre y concepto** con que se conocen en todas partes los laboriosos habitantes de esta provincia, y empeño debieran tener ellos mismos, en **desterrar** poco a poco, hasta conseguirlo radicalmente, la formación de estas torres, que **no están en armonía con la reconocida cultura y civilización** de los pueblos. [...] Por efecto de esta

◀ 3 de 6 davant del rei Alfons XIII, en una visita que el monarca realitzà a Tarragona el dia 13 d'abril del 1904. (Foto: CDOCA)

- *Caiguda d'un 3 de 7 a la festa major de Vilafranca del Penedès, cap al 1905. És una de les imatges més antigues en què apareix una caiguda.*
(Foto: Arxiu Lluís Solsona Llorens)

diversión hasta cierto punto **repugnante** [...] en el pueblo de la Poble de Montornés [...] acaecieron desgracias personales [...].

La circular continuava (Català i Roca 1981: I, 127):

Tales ejercicios [els castells], convertidos en espectáculos públicos en las fiestas populares, no se pueden mirar con ánimo y espíritu tranquilo cuando resalta a cada instante el **peligro** a que se expone aquella agrupación informe de personas que no tienen otro interés ni otro empeño que mostrar en público sus fuerzas hercúleas y un arrojo y valentía que raya en **temeridad**.

A pesar de la seva opinió negativa sobre els castells, el governador no gosa prohibir-los perquè ho considerava imprudent, atès l'arrelament popular d'aquest costum

(Trenchs 1989a: 33-35): «Bien reconozco que **prohibir** de manera absoluta y terminante la formación de estas torres, imponiendo castigos, tiene graves inconvenientes y la prudencia no lo aconseja, porque no así se atacan y destierran costumbres que se pierden en la obscuridad de los tiempos», encara que sí que suggereix que els alcaldes vigilin el comportament de les colles (Trenchs 1989a: 35):

Para evitar esto [els accidents], es necesario, que los alcaldes ejerzan la más **estricta vigilancia** y si bien han de mostrarse tolerantes, no por ello han de permitir, que por un **empeño que a nada conduce**, expongan sus vidas y se inutilicen personas que necesitan toda su fuerza y robustez para ganarse con el sudor de su frente, el sustento de sus numerosas familias.

◀ Una de les darreres torres de 7 (o potser la darrera) abans de perdre's al llarg d'una generació sencera. Vilafraanca del Penedès, festa major del 1905. (Foto: CDOCA. Col·lecció Josep Ramon Macias Soler)

▲ *Dos castells simultanis per part de les dues colles vallenques a la festa major de Vilafranca del Penedès de l'any 1905. (Foto: ACAP. Fons Vinseum)*

D'altra banda, gràcies a Xavier Güell coneixem uns comentaris negatius del 1883 i el 1884 que es poden considerar precisament un «testimoni premonitori del període de Decadència castellera que s'iniciaria pocs anys més tard» (Güell 2002b: 118). Concretament, Güell es refereix a la polèmica que hi va haver a l'Ajuntament de Reus després de l'actuació castellera de les fires d'octubre del 1884. Així, el regidor Joan Güell va dir que «fuere su deseo que el Excmo. Ayuntamiento se sirviera acordar que [...] **se supriman** [...] las torres que ejecutan las cuadrillas de Chiquets de Valls por ser una **diversión bárbara é im-**

▲ *Pilar de 5 amb una mà del segon al terç dels Torraires de Montblanc per les festes de la Coronació de la Mare de Déu de la Serra, el 7 o 8 de setembre del 1906. (Reproduït de Món Castell, I: 71)*

propia de la civilización de nuestros tiempos [...] porque desdican de la **cultura** de nuestra ciudad, por ser diversiones propias de países **poco civilizados** por lo ocasionados á producir **desgracias**».

D'altra banda, el regidor Casimir Grau, també membre de l'organització, va manifestar que, malgrat que compartia l'opinió del seu company de consistori, va incloure l'actuació castellera entre els actes festius perquè «dicha diversión complace á gran parte del vecindario y especialmente á los habitantes de los pueblos comarcanos». Finalment, un altre regidor, Joaquim Navàs, no creia «prudente

Lo tres de nou, una obra simptomàtica

Xavier Brotons Navarro
Pere Ferrando Romeu

El 5 de desembre del 1901 es va estrenar a Valls *Lo tres de nou. Quadret de costums de Valls*, de Raimon Casas Pedrerol, que es va començar a publicar en fascicles enquadernables, editats pel diari *El Porvenir*, a partir del 12 d'abril de l'any següent. El seu autor, Casas Pedrerol (Barcelona, 1862-1930), era un mestre barceloní, republicà, periodista i escriptor, que durant un període de 22 anys (1893-1915) va exercir de mestre d'escola a Valls, on es va implicar activament en la seva vida social, cultural i política (també va ser director del vallenc *El Porvenir*).

Tal com ha estudiat Xavier Brotons (2014), la particularitat de *Lo tres de nou* és que es tracta d'un quadre de costums, aparentment inofensiu, que en realitat està impregnat, però, d'un missatge progressista antiobscurantista i, per tant, segons Brotons, «amablement anticasteller»,¹⁹ atès que un dels personatges protagonistes caracteritza els castells com una activitat anacrònica, absurda i poc adequada a la civilització i la cultura que reclamen els nous temps de modernització d'una societat endèmicament endarrerida.

L'argument de l'obreta respon a la típica trama del triangle amorós. L'Isidro, un pagès vallenc acomodat i casteller, està de mal humor perquè és el dia de la Candela del 1891 i no podrà pujar als castells perquè està lesionat. Té una filla, Maria, que voldria casar amb el Pep de Toni, un casteller jove que vol que el supleixi en el tres de nou. La Maria, en canvi, està enamorada del Joan, un fadrí teixidor que també se l'estima a ella. L'Isidro, en canvi, no vol el Joan de gendre perquè no

li agraden els castells. A l'hora de provar el castell a plaça, el tres de nou cau per culpa del Pep de Toni. Llavors el Joan s'ofereix per substituir-lo i el castell es descarrega. L'Isidro, boig d'alegria, accepta finalment el Joan de gendre, el qual, però, confessa que no tornarà a pujar mai més en un castell.

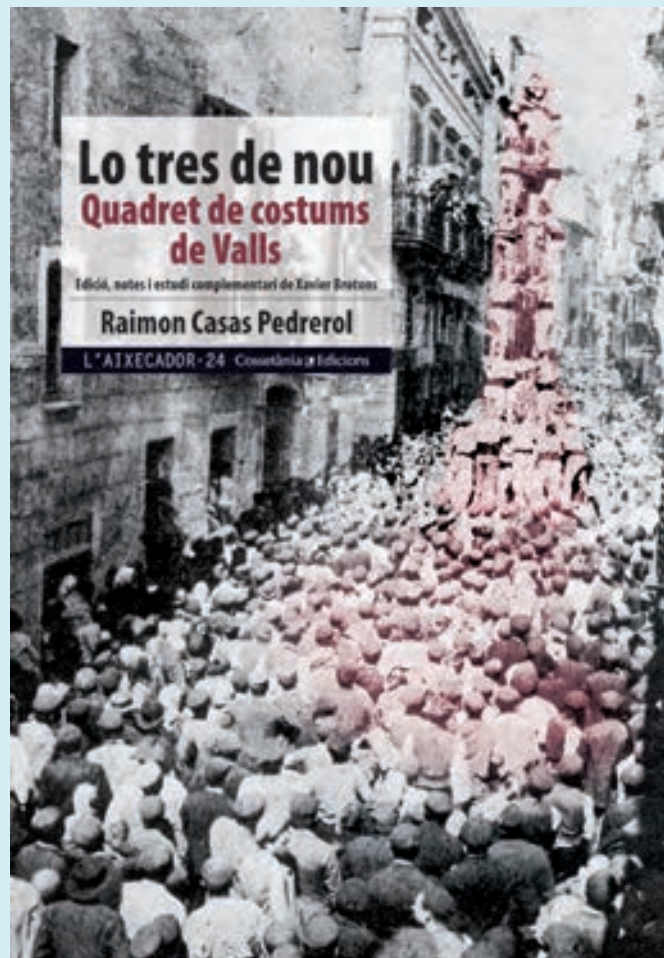
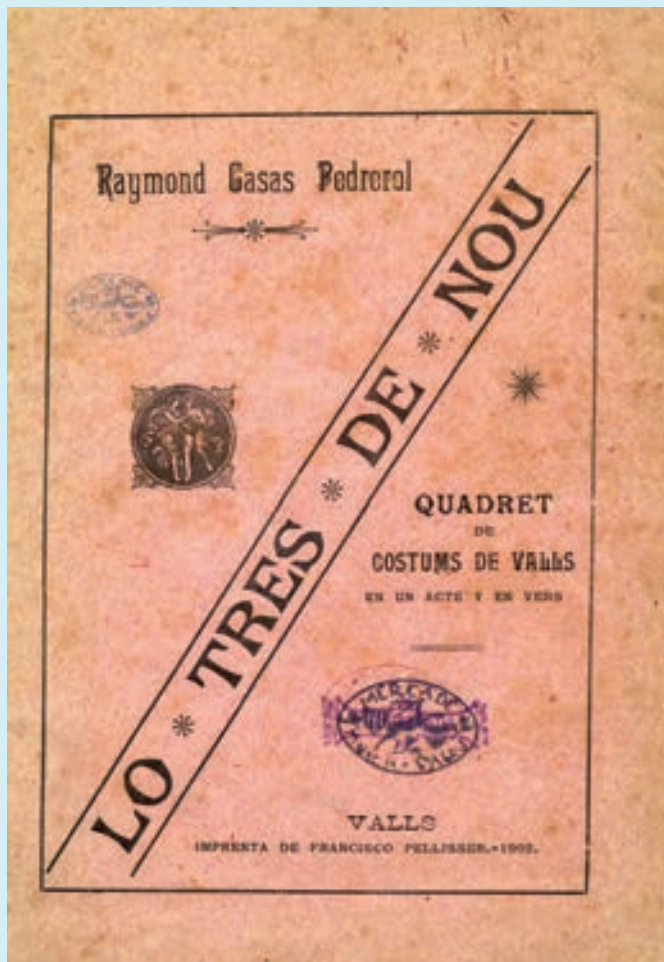
El més interessant de l'obra és la contraposició de dos discursos antagònics respecte als castells: el de l'Isidro, favorable, i el del Joan, contrari. Per una banda, per al veterà casteller «els castells ho representen gairebé tot: són una tradició familiar que no vol perdre de cap manera, són una qüestió d'honor, són un “orgull de la terra catalana”» (Brotons 2014: 108), gairebé un títol nobiliari, i per això no es pot estar de lamentar profundament l'actual situació de crisi,²⁰ alhora que critica el jovent pel desinterès que mostra pels castells: «Lo jovent d'avui al dia / no pensa més que amb rucades / i saraus i anar bonic» o «Lo que es va rebordonint [el poble], / i els jóvens que pugeu ara / no serviu per res».

Per al Joan, en canvi, els castells són un anacronisme, una demostració absurda i inútil de força bruta, una activitat que s'adiu poc amb la civilització, la cultura i el progrés, que són les grans eines per combatre l'obscurantisme encara regnant a la societat espanyola del moment. I és que, com expressa ell mateix, les torres que realment li interessin (Brotons 2014: 113)

[...] són les de la **intel·ligència**;
són les torres que l'altruisme
aixeca en lo cor dels homes

¹⁹ La qualificació d'«amable» es deu al fet que, segons Brotons (2014: 122-123), Casas Pedrerol no desitja obertament la desaparició dels castells —els quals, com a activitat molt estimada pels vallencs, li despertien certa simpatia—, sinó que més aviat està convençut que és inevitable que desapareguin.

²⁰ «Aquell temps sí que eren gent / valentassa. ¡Déu me valga!», s'exclama l'Isidro tot recordant els passats temps gloriosos. O, en altres moments: «És casteller [Pep de Toni] de la mena / d'aquells que ja no en queden gaires. / Aquí a Valls se va perdent / la raça de la gent guapa. / [...] Si el pare ressuscitava / i veia això, de tristesa / moriria altra vegada» (Brotons 2014: 106).

▲ Portades del «quadret de costums de Valls» *Lo tres de nou*, de Raimon Casas Pedrerol, estrenat el desembre del 1901, i de la reedició i estudi publicat l'any 2014 per Xavier Brotons Navarro.

[...] són castells d'amor dolcíssim
 al treball que vivifica,
 al treball, que ha fet a trossos
 los símbols del **despotisme**,
 per alçar sobre les runes
 tallers, fàbriques altives,
 palaus de **l'Art i la Ciència**,
 temples moderns a on palpita
 de la **Civilització**
 l'alenada gegantina.

En definitiva, doncs, res que no hàgim llegit en els diferents testimonis contraris als castells recollits en la premsa de l'època.

Un aspecte molt interessant de *Lo tres de nou*, però, és el de la seva recepció. Així, quan l'obra es va estrenar, el 1901, va ser un gran èxit de públic i crítica. Segons

Brotons (2014: 116-119), llavors va prevaldre l'aspecte costumista (que retratava una tradició molt estimada pels vallencs, entrada ja en decadència), mentre que el discurs anticasteller (per antiobscurantista) va quedar latent. En canvi, l'any 1930, a la mort de Casas Pedrerol, una esquela en un diari vallenc recordava que l'obra havia estat «objecte de crítica per son esperit contrari als nostres Xiquets de Valls». ¿Què havia pogut passar perquè la percepció del quadret de costums canviés tant en un període de 29 anys? Els temps havien canviat: l'any 1930 els castells iniciaven un camí de recuperació, i els seus defensors, conscients del perill que havien corregut durant la decadència, ja no toleraven cap crítica. El seu discurs legitimador dels castells (com una tradició catalana que calia preservar) havia passat a ser socialment dominant.

su supresión por venir aquellas [diversiones] celebrándose de remotos tiempos».

Pel que fa a l'any 1883, Xavier Güell es refereix a un accident que hi va haver en l'actuació casteller de Sant Joan a Valls, i afirma que són precisament els accidents els que motiven sovint aquestes declaracions anticastelleres, com hem vist ja en el cas de la Pobla de Montornès. En aquesta ocasió, amb motiu de l'accident que va tenir un enxaneta després de caure d'un castell de nou, el diari taragoní *El Orden* (28/06/1883) es despatxava a gust contra els castells (Güell 2002b: 120). Així, després de qualificar-los de «**lastimosa é inveterada costumbre**», critica-va el poder local per no complir les lleis que impedi-ven la participació de menors de catorze anys en els castells i per oficialitzar les actuacions castelleres, i acabava demanant-ne la supressió: «Hoy que nuestra ciudad goza de las ventajas de una vía férrea que nos pone en comunicación con el mundo, sería hora que desaparecieran ciertas **costumbres anacrónicas** que dan de la **cultura** una **idea poco ventajosa** ciertamente», fins al punt de demanar la intervenció de les autoritats provincials si les locals no ho fan, i també de concloure: «Pese a ciertas preocupaciones locales, nosotros veremos con gusto **desaparecer** un día, con tantas otras cosas **impropias de la índole de los tiempos**, las collas dels Xiquets de Valls.»

El mateix any, una gasetilla de *La Opinión* (06/08/1883) recollia aquestes significatives paraules a propòsit de la festa major de Vila-rodona:

[...] No hacemos mención dels Xiquets de Valls porque gracias al **progreso e ilustración** que va difundiéndose **contra tan peligrosas diversiones** nadie se ha acordado de ellos. (Trenchs 1989a: 68)

També és significativa la reflexió de *La Renaixensa* sobre la festa major del Vendrell (02/08/1884), en què «després de censurar evidents defectes dels balls populars [...] i encomiar les importants millores socials i urbanístiques inaugurades», acabava dient:

[...] siga aquest lo primer grahó que la vila del Vendrell aixeca, **sacudint las sombras del passat**, pera escalar la llum del **porvenir**, que es l'aspiració dels pobles que no volen quedar enrera, sino que desitjant seguir los passos agegantats del sigle. (Solsona 2010: 108)

Una de les acusacions més freqüents dels detractors dels castells és la d'*antihumanitarista* (fins i tot una crònica del Vendrell del 1905 els titlla de «salvaje “sport”» (Ferrando 1991: 109), una qualificació despectiva que té a veure tant amb les lesions com amb la utilització de menors. Així ho reconeixia també el vilafranquí *El Labriego* el 1914, però se'n defensava tot contraposant-hi els toros:

Ah! quants n'hi ha que son **contraris** als Xiquets de Valls per considerar-los **antihumanitaris** (?) y en cambi s'entusiasmen ab el espectáculo nacional [...] (Miralles 2013: 103).

De fet, en un to semblant, ja s'havia manifestat la mateixa publicació, a través de la ploma de Pere Alagret, el 1911. El fragment és molt interessant, a més, perquè re- batent-los el seu autor esmenta els arguments dels detractors dels castells:

Mes no obstant, á tan antiga com popular diversió [els castells] no li mancant no els séus contraris quins la tractan injustament de **barbre**. I qui sap si la major part dels tals, ab tot y voler fer gala d'un gran **humanitarisme** combatent aytal espectacle que á no esser per una raresa es causa de desgraciats accidents, en cambi disfrutan y s'entusiasman asistint al *espectáculo nacional*, contemplant impassibles las victimas que á diari ocasiona tan combatuda diversió! ¿Es tal vegada perquè les corrides de toros signifcan **la civilisació y'l progrès**, y'ls Xiquets de Valls **l'oscurantisme i la barbarie**? (Miralles 2013: 99).

La canalla

Una altra qüestió que també és motiu de crítica als castells des de la ideologia progressista és la utilització de la canalla, bàsicament per tres motius: perquè, a partir d'un determinat moment, contravenia la legislació laboral estatal (atesa la condició aleshores dels castellers de persones remunerades per la seva activitat), per la seva exposició a patir lesions i pel tracte que sovint se'ls donava (que incloïa, en determinats casos, l'obligació de pujar contra la seva voluntat).

Per exemple, *La Vanguardia* del 2 de setembre del 1900, comentant la festa major vilafranquina, demanava:

4 de 8 a la festa major de Vilafranca del Penedès de principis del segle XX. Emili Miró Fons va deixar escrit en una còpia que es va fer l'any 1908 i que fou el darrer alçat d'aquesta època. (Foto: ACAP. Fons Vinseum)

Seria necesario que fuese **desterrándose** la costumbre de los «Xiquets de Valls», pues aparte del gran coste que reportan, dan lugar á **escenas poco agradables**, pues el hecho de que aquellos **inocentes é inconscientes niños** se vean **obligados** á dura fuerza á agarrarse y subir á la cúspide de aquellas columnas humanas, á pesar de hundirse una y otra vez es un hecho que á mi entender, **desdice** de pueblos que quieren estar á la altura que todos nos creemos haber llegado. (Miralles 2013: 86)

El vilafranquí Lluís Via reconeixia, el 1919, l'oportunitat de la normativa:

[...] la bona tradició es perd també, i ben de pressa [...] perquè el medi va canviant i cada dia surten **lleis noves**, com la que **prohibeix que els enxanetes tinguin**

menys de dotze anys. La llei es **humana i encertada**. Feia condol, en temps no llunyans, veure **criaturetes de sis anys** enfilarse com escarbatons, i caure **masegades** entre els homes **a cada dos per tres**. (Miralles 2013: 107)

De fet, ja l'any 1883 llegim a *La Opinión* de Tarragona (19/09/1883):

Ayer mañana conferenciaron con el señor alcalde de esta ciudad las cabezas de las collas dels Xiquets de Valls, al objeto de ver si podia **armonizarse el empleo de los niños** que colocan en los remates de las torres con la **circular** recientemente publicada por el señor **gobernador civil**. El señor alcalde les manifestó que deben atenerse a lo dispuesto por la primera autoridad civil de la provincia. (Trenchs 1989a: 71)

▼ *Un pilar de 5 i un 4 de 7 simultanis al Pla de la Seu, davant de la portalada de la Catedral de Tarragona, cap al 1910. (Foto: Arxiu Xiquets de Tarragona. Col·lecció Eusebi Valls)*

Potser aquesta circular feia referència a la Llei del 26 de juliol del 1878, que prohibia treballs perillosos a menors de 16 anys.

En tot cas, durant el 1904 es localitzen diverses notícies a Tarragona, Vilanova i Barcelona que fan referència a la Llei de 13 de març del 1900 sobre les condicions de treball de dones i nens, reforçada pel Reial decret de 13 de novembre del mateix any, que «va aprovar el reglament per millorar l'aplicació de la llei anterior» (Güell 2012k). Una és la del *Diario de Tarragona* del 16 setembre:

La **junta local de reformas sociales** se propone pedir á la provincial **prohiba** en toda la provincia que formen parte de las *collas* de *xiquets* de Valls los *chane-tas* [...]. (Miralles 2103: 91)

De fet, l'article 6è d'aquesta llei afectava de ple les colls, ja que restringia la participació als majors de 16 anys: «Queda **prohibido** á los **menores de diez y seis años** todo trabajo de agilidad, equilibrio, fuerza ó dislocación en espectáculos públicos» (Güell 2012k).

Això no obstant, hi ha també testimonis que evidencien que els castellers, a vegades, no complien la normativa: el governador civil de Barcelona se'n lamentava en una circular adreçada als alcaldes:

[...] como, á pesar de la obligación señalada, **se siguen vulnerando** los preceptos ordenados, según denuncia formulada ante esta junta provincial de reformas sociales en su última reunión, la que se refería á que en las comparsas vulgarmente conocidas por «els Xiquets de Valls», trabajan menores de los comprendidos en las citadas disposiciones [Llei de 13 de març i Reial decret de 13 novembre del 1900]. (Güell 2012k)

En tot cas, és evident la influència que aquestes disposicions legals van tenir sobre els castells, com recalca Xavier Güell (2012b): «Aquest fet va dificultar l'assoliment de les construccions per esdevenir aquestes més pesades i, per tant, més feixugues. Els infants van haver de suplir-se amb adults.»

D'altra banda, el tracte donat als xiquets també mereixia crítiques. Per exemple, el vendrellenc Narcís Bas Socias, en un text publicat el 1894 a *La Campana de Gracia*, en què parlava de la formació dels infants, es queixava de l'escena que havia vist en una actuació castellerà l'any abans a la seva vila:

Tornan á probar la pirámide humana [el quatre de nou] ab sa acostumada tossuderia, y l'«enxaneta»,

▲ 3 de 6 a la plaça de Sant Jaume de Barcelona el 24 de maig del 1915 amb motiu d'una festa que es va dur a terme a benefici de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana.

nen d'uns sis anys que serveix de remato al castell, que havia rebut **un gran trench al cap** [perquè prèviament ja havia caigut intentant el mateix castell] va negarse á pujar [...]. Al sentir son pare la negativa va pegarli **tal clatellada** que'l deixá mitj estabornit, y gracias que li prengueren de las mans. Després d'un rato aquell públich que havia presenciat **semblant brutalitat** aplaudia desafortadament á l'«enxaneta», que envenat lo cap y amarat de llágrimas feya l'«aleta» ab la má, tremolosament en aquella **espantosa altura**. (Güell 2011n)

Els símptomes

Pèrdua del nivell dels castells

El primer símptoma de decadència és la pèrdua de nivell dels castells. Aquesta minva va ser progressiva però imparabile. Ja hem dit que l'últim castell de nou el documentem el 1893 (malgrat que els anteriors plenament documentats daten del 1886). D'una manera lògica, la pèrdua dels castells de nou va anar acompanyada de la desaparició progressiva d'altres castells com ara el 4 de 8 amb el pilar, el 5 de 8, el 3 de 8 per sota, el 2 de 8 i el pilar de 7.

D'altra banda, això no obstant, cal destacar que en el període 1899-1903 encara es documenten fins a quatre anuncis de castells de nou, tot i que en cap cas posteriorment no hi ha constància ni tan sols de l'intent. Fins a cert punt, aquestes manifestacions són lògiques tenint en compte que entre el 1895 i el 1897 els testimonis apunten una visible revifalla (coincidint amb tres colles a Valls).

La Renaixensa (07/09/1895) valorava d'aquesta manera la passada festa major de Vilafranca:

[...] dels «**Xiquets de Valls**» ja podem dir alguna cosa més segura puig aixís com uns quants anys enrere semblava que anaven a grans gambadas a sa desaparició; fa un parell d'anys **tornan a reanimar-se** en gen i enginy, fent això suposar que afortunadament no veurem sa desaparició. (Miralles 2013: 83)

I el també vilafranquí *Las Cuatro Barras* (05/09/1897) encara es mostrava més optimista:

[...] després del decaïment á que habian arribat, [els Xiquets de Valls] **tornan á referse notablement**. [...] Seguint aixís tenim **confiansas de tornar á veurer abiat lo castell de nou**. (Miralles 2013: 84)

Pel que fa als anuncis de castells de nou, els ordenem cronològicament:

- 1899 a Tarragona. *La Provincia de Tarragona* (22/09/1899): «Atendida la rivalidad que se ha establecido entre las dos collas de Xiquets de Valls, puede augurarse que ogaño [*sic*] presenciaremos

verdaderos tours de force. Los afamados Pau de Vilafranca y Chacó de Creixell, se uniran a la **Colla Vella** para **probar** el arriesgadísimo **castell de nou**» (Güell 1998j).

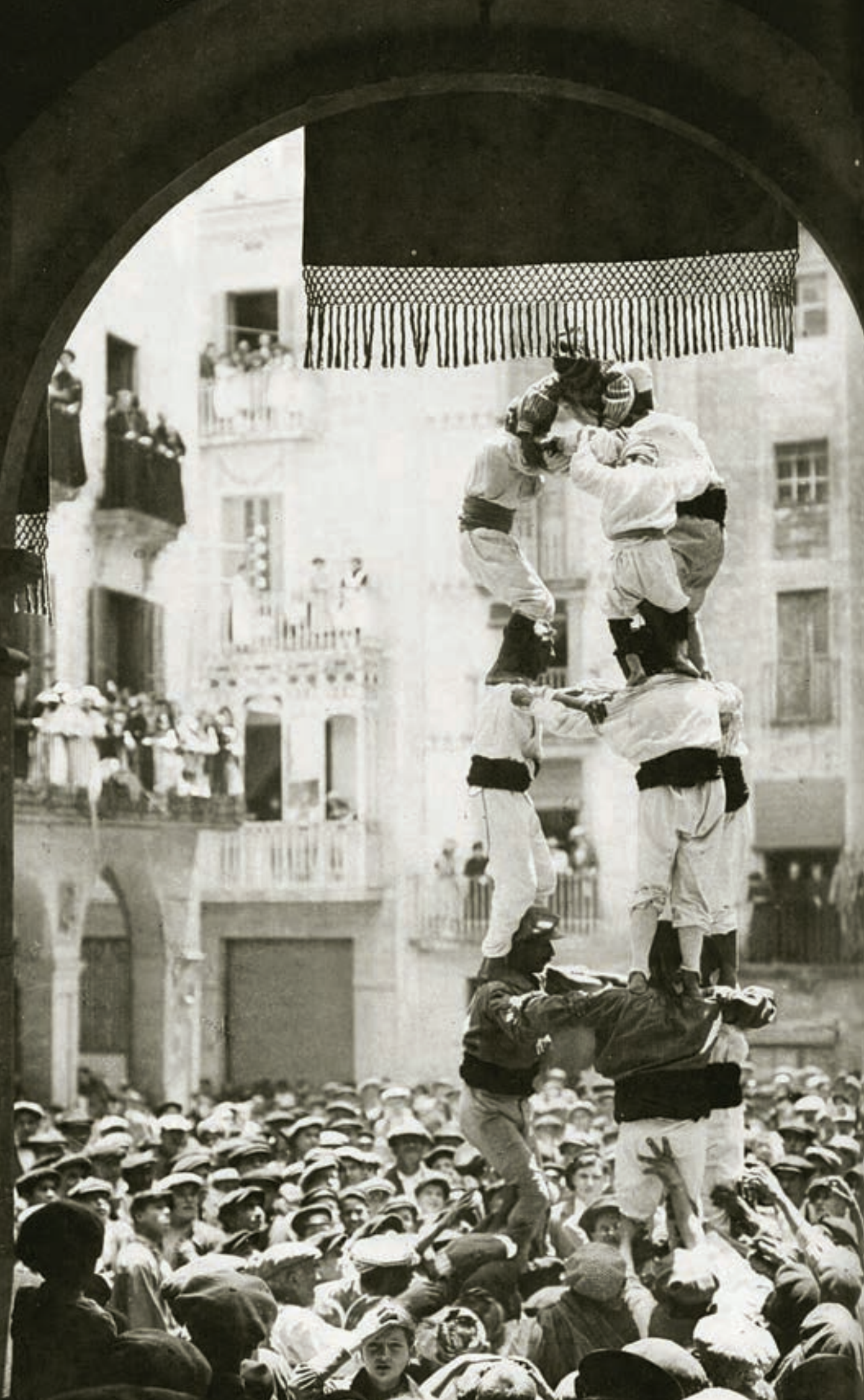
Diario de Tarragona (19/09/1899): «Esta última [**Colla Vella**] **se propone levantar** la atrevida **torre de nueve**, a cuyo efecto han sido invitados todos los aficionados de los pueblos vecinos para realizarla» (Güell 1998j). Sigui com vulgui, una nota del Fons Francesc Francin del Museu de Valls (facilitada per Xavier Güell) indica que la Colla Vella va rebre 50 pessetes «para pago de los gastos de curación de uno de sus individuos que al levantar una de las torres durante las fiestas de Sta. Tecla cayó y se rompió una pierna.» Potser intentant el 3 de 9?

- 1900 a Vilafranca del Penedès. *Diari de Catalunya* (26/08/1900): «[...] sabem que enguan hi aniran las duas collas, **la vella y la nova**, que están contrapuntadas, per quin motiu els aficionats á n'aquest sport símbol d'una rassa forta y valenta, esperan qu'els "xiquets" farán cosas grans desde alguns anys no vistas. / Encara que'ls castells concertats son els de vuyt y demás més petits, se diu que degut á la competencia d'abduas collas, **provarán el quatre de nou**» (Güell 2002e).
- 1901: Tarragona, *Diario del Comercio* (19/09/1901): «Los aficionados a los Xiquets de Valls están de enhorabuena. Anoche quedó contratada la Colla Vella y como ya se había firmado el contrato con la Colla Nova y la Colla del Escolá, seran tres las collas dispuestas a hacer un verdadero tour de forcé, pues **la Colla Vella**, según tenemos entendido, **probará el tres de nou**» (Cabré 2014).
- 1903: l'Arboç, *La Renaixensa* (29/08/1903), anunciava la festa major, que s'havia de fer del 5 al 7 de setembre: «[...] sembla, segons impressions, que serà una digna continuació de las passadas [festes]. Se fan gestions per a que la **colla vella** dels típics Xiquets de Valls **porti gent per a fer lo castell de nou**, maravella atrevida que de molts anys no s'ha fet enlloch» (Güell 2000h).

4 de 7 amb agulla (al fons) i 4 de 7 (en primer terme) per part de la Colla Vella i la Colla Nova de l'Escolà, respectivament, durant les festes de Santa Úrsula vallenques del 1916, coincidint amb la col·locació de la primera pedra de la Biblioteca a Valls. (Foto: Pere Català Pic / Arxiu Municipal de Valls. Col·lecció Gabriel Secall)

◀ 3 de 6 de la Colla Nova de l'Escolà davant de l'Ajuntament de Valls per Sant Joan del 1918, coincidint amb la inauguració de la Biblioteca de Valls. (Foto: Pere Català Pic / CDOCA. Fons Pere Català i Roca)

Sigui com vulgui, es tracta d'un lustre significatiu, justament en el tombant de segle. No cal dir, però, que no hi ha rastre documental d'aquests intents, per la qual cosa es dedueix que ni tan sols es van dur a terme. Llevat del cas del 1899 a Tarragona, en què es donen prou detalls per pensar que els castellers potser sí que es van plantejar seriosament la temptativa, en la resta de casos aquests anuncis convé interpretar-los més com l'expressió d'un desig que no pas com una possibilitat real que se'ls poguessin arribar a plantejar. I és que com ha remarcat Xavier Cabré (2014):

Potser alguns dels castellers de les grans gestes dels anys vuitanta del segle XIX encara es veien amb forces de tornar-hi, i així ho transmetien als aficionats i als organitzadors de les festes majors. Després s'acabaven imposant les limitacions i la realitat, però l'esperit casteller els feia somniar encara amb els castells de nou.

Pel que fa als castells de vuit, el darrer descarregat d'aquest període és un 4 de 8 fet a Vilafranca l'any 1905, encara que sabem que tres anys més tard, al mateix escenari, encara es va poder carregar el carro gros (això no obstant, cal tenir present que el 4 de 8 no havia abundat en els anys anteriors).²¹ Per la seva banda, l'última torre de 7 també la documentem per Sant Fèlix del 1905, mentre que el pilar de 6 també el registrem descarregat el 1904.

A partir d'aquí, els documents recullen castells de set bàsics (el 3 i el 4 de 7) no gaire freqüents i, esporàdicament, alguna construcció de la gamma alta de set (com el 4 de 7 amb l'agulla el 1908, el 1909, el 1911 i el 1916). Alguna temporada, però, fins i tot es va perdre momentàniament el nivell dels set pisos. Així, el 1913 el sostre el marquen un pilar de 5 amb el porró i un 2 de 6; el 1917 anotem el 3 i el 4 de 6 i l'espadat de 5; la temporada del 1919 —potser la pitjor de tot aquest període— veu com a castell màxim el 3 de 6, mentre que el 1920 s'aconsegueixen la torre de 6 i el pilar de 5 al balcó. L'excepció fou l'any 1915, amb els 3 i el 4 de 7 fets per la Colla Vella a Igualada (Güell 2013). A partir del 1921, però, ja no faltaran els castells de set fins a enllaçar amb el període de la Renaixença.

D'altra banda, la metàfora que potser millor reflecteix aquest descens de nivell durant la Decadència és la de

l'agonia o la d'un malalt moribund que s'encamina cap a la mort però hi lluita en contra i, a vegades, fins i tot experimenta alguna millora, tot i que immediatament després torna a recaure. Així ho expressava Emili Miró (1961: 25) arran d'una crònica del 1894 de l'actuació castellera al Vendrell, que destacava que els castells màxims havien estat «lo de set y'l pila de cinch»:

[...] la mort fou lenta. L'agonia dels castells de vuit va ésser com la d'aquells malalts que de tant en tant van fent alguna revifalla i que tenint-ne cura viuen molts anys.

El mateix autor (1961: 23-24) encara fa servir una altra imatge, igualment ben gràfica, per descriure la pèrdua dels últims castells de vuit de la Decadència:

[...] els darrers castells de vuit se sostenien més de les engrunes que quedaven d'aquells grans castellers [de la Primera Època d'Or] que no pas de la saba nova de la joventut. Foren com la resplendor del crepuscle, que, després d'haver-se post el sol, encara il·lumina llarga estona.

Disminució del nombre d'actuacions

Un segon símptoma evident de decadència és la minva notable del nombre d'actuacions per temporada. En aquesta circumstància hi van confluïr diferents factors: la mateixa pèrdua de nivell i el grau de desorganització de les colles, que les feia menys atractives com a ingredient de les festes majors; els problemes de liquiditat dels ajuntaments contractants a causa dels diferents períodes de crisi econòmica durant aquesta etapa; la suspensió, alguns anys, de les celebracions festives a causa d'episodis bèl·lics (guerres de Cuba i Filipines, guerra d'Àfrica...) o d'epidèmies (còlera), i la competència d'altres propostes d'oci innovadores: esdeveniments esportius, sardanes, balls d'envelat, teatre, toros...

Paradoxalment, i d'una manera paral·lela, durant aquest període també s'estrenaren places noves, força allunyades de l'epicentre casteller tradicional, a causa de les facilitats de transport que va propiciar l'arribada, l'any 1883, del ferrocarril a Valls (fins llavors, els desplaçaments s'havien de fer forçosament amb carro o a peu). Així, doncs, es documenten les primeres actuacions castelleres

²¹ Xavier Güell (2012d) ha trobat una referència que assegura que el 1912 Vilafranca encara va veure un castell de vuit, tot i que el mateix autor admet que costa de certificar perquè aquesta consecució no apareix en una pel·lícula conservada de la festa major d'aquell any.

a Terrassa²² i Mataró (1899), Sabadell i Girona (1900), Manresa (1904), Vic (1921) (Güell 2011c)..., majoritàriament a càrrec dels Xiquets de Valls, malgrat que en algun cas sembla probable el protagonisme de la colla de castellers de Gràcia detectada ja a finals del segle XIX.²³ Pel que fa a Lleida, tot i que temps enrere ja havia acollit actuacions, l'any 1901 registrà la visita de la Colla Vella (Güell 2011q).

A més a més, durant els últims anys del vuit-cents i els primers del nou segle també es registra un increment considerable de l'activitat de colles no vallenques com els Torraires de Montblanc, els Xiquets de l'Espluga, els Xiquets de Torredembarra, la Moixiganga d'Igualada i els Xiquets de Gràcia (que s'exhibien principalment en plaça pròpia, encara que ocasionalment també van fer algunes incursions en localitats foranes), mentre que també es mostraren molt actius grups d'aficionats locals que, davant de l'absència dels Xiquets de Valls, aixecaren castells per la seva festa major, en algun cas periòdicament durant força anys: la Bisbal i Llorenç del Penedès, Vilanova i la Geltrú (esporàdicament), Rodonyà, l'Arboç, la Pobla de Montornès, Solivella, Albinyana, Puigpelat i Santes Creus.

Sigui com sigui, Pere Ferrando (2008f: 140) ens ofereix unes dades que mostren ben gràficament el descens progressiu en el nombre d'actuacions:

- 1901-1905: 81 actuacions o sortides
- 1906-1910: 41 actuacions o sortides
- 1911-1915: 34 actuacions o sortides
- 1916-1920: 33 actuacions o sortides
- 1921-1925: 31 actuacions o sortides

Com es dedueix d'aquestes dades, el descens és ben significatiu durant els primers quinze anys del segle XX, mentre que a partir del 1915 sembla establir-se a l'entorn de les 30 actuacions per any.

Per un altre cantó, una idea global de la geografia castellera i de les places més properes d'aquesta etapa ens l'ofereixen les següents dades recopilades per Pere Ferrando (1996a: 133), que recullen el nombre d'anys en què

es documenten notícies d'actuacions per poblacions en el període 1894-1925 (32 anys):

• Vilafranca del Penedès	31 anys
• Valls	23 anys
• el Vendrell	23 anys
• Tarragona	21 anys
• Montblanc	21 anys
• l'Arboç	21 anys
• Vilanova i la Geltrú	17 anys
• Barcelona + barris	15 anys
• Igualada	14 anys
• la Bisbal del Penedès	13 anys
• Torredembarra	12 anys
• la Pobla de Montornès	10 anys
• l'Espluga de Francolí	8 anys
• Constantí	7 anys
• Llorenç del Penedès	7 anys
• la Selva del Camp	6 anys
• Solivella	6 anys
• Vila-rodona	5 anys
• Reus	5 anys
• Rodonyà	4 anys
• Sabadell	4 anys

A més, Alcover, Creixell de Mar, el Pla de Santa Maria, Vilanova d'Escornalbou, Vallmoll, Terrassa, Salou i Vila-seca registren cadascuna tres anys, mentre que Capellades, Mataró, Salomó, Sant Climent de Llobregat i Manresa se n'apunten dos. La resta de localitats només registren una actuació en aquest període.

D'aquest quadre salta a la vista, en primer lloc, la importància de les places penedesenques (amb Vilafranca al capdavant de manera destacada), de Tarragona i Valls en el manteniment de les actuacions, i de Torredembarra (gràcies, també, a la colla pròpia). D'altra banda, també destaca l'activitat dels altres Xiquets de Valls i, en un sentit negatiu, el fet que només registrin un any places com el Catllar i Altafulla, tan importants en la Primera Època d'Or.

²² Xavier Güell (2012m) també hi ha documentat una actuació el 1903.

²³ Xavier Güell (vegeu <https://balldexiquetsdevalls.wordpress.com/>) assegura que els Xiquets de Gràcia també van visitar els nuclis que van conformar Barcelona, el Baix Llobregat, el Barcelonès i el Maresme: el Masnou (1902), Caldetes (1918), Santa Coloma de Cervelló (1907) i Sant Climent de Llobregat (1902 i 1904).

► 4 de 7 de la Colla
Nova de l'Escolà
al passeig dels
Caputxins durant
la inauguració de la
Biblioteca de Valls, el
23 de juny del 1918.
(Foto: Pere Català
Pic / CDOCA. Fons
Pere Català i Roca)

◀ Torre de 6 de la Colla Nova de l'Escolà durant la festa major de Vilafranca del Penedès del 1918. (Foto: CDOCA. Col·lecció Ramon Ribas Ballesté)

CRONOLOGIA ESQUEMÀTICA DE LA DECADÈNCIA

ANY	DESCRIPCIÓ
1894	Castell màxim: 3 de 7
1895	Castells: 4 de 8, 2 de 7, 3 de 7 per baix, 5 de 7 i 4 de 7 amb l'agulla. Tres colles a Valls: Vella, Nova i la de l'Escolà
1896	Castell màxim: 3 de 7. Anunci de 3 de 8 a Roda de Berà
1897	Castells: 4 de 8 i 2 de 7. Revifalla: esperança de tornar a veure el castell de 9
1898	Castells: pilar de 6 i 2 de 7
1899	Castell màxim: 4 de 8. Anunci de castell de 9 a Tarragona
1900	Castells: 4 de 8, 2 de 7 i 3 de 7 per baix. Anunci de 4 de 9 a Vilafranca
1901	Castells: 4 de 8, 2 de 7, 3 de 7 per baix i 4 de 7 amb el pilar. Anunci de 3 de 9 a Tarragona. Estrena de l'obra <i>Lo tres de nou</i> , de Raimon Casas Pedrerol
1902	Castells: pilar de 6 (l'Arboç) i 4 de 8. La Colla Vella de Valls guanya el primer concurs casteller, celebrat a Barcelona, amb el 3 de 7 per baix i el 4 de 7 amb el pilar, entre d'altres castells
1903	Castells: pilar de 6, 4 de 8 i 2 de 7. Promesa de fer el pilar de 7 i el 3 de 8 a la Poble de Montornès
1904	Castells: pilar de 6 (Torraires de Montblanc) i 3 de 7
1905	Castells: 4 de 8 (últim descarregat de la Decadència) i 2 de 7
1906	Castell màxim: 3 de 7
1907	Castell màxim: 3 de 7. L'única colla que actuà a la festa major de Vilafranca són els Xiquets de Gràcia
1908	Castells: 4 de 8 carregat (Vilafranca, últim de la Decadència) i 4 de 7 amb l'agulla (últim de la Decadència a Vilafranca)
1909	Castell màxim: 4 de 7 amb el pilar (actuació commemorativa de la batalla del Pont de Goi). Molt poques actuacions
1910	Molt poques actuacions: Vilanova (aficionats locals), Gràcia, Sant Salvador, Torredembarra...
1911	Castell màxim: 4 de 7 amb el pilar (Candelera). Únic any sense castells a Vilafranca, per una vaga (Miralles 2013: 99)
1912	Castell màxim: 3 de 7
1913	Castells: pilar de 5 (amb porró) i 2 de 6
1914	Castell màxim: 3 de 7
1915	Castells màxims: 3 de 7 i 4 de 7 (Colla Vella a Igualada; Güell 2013)
1916	Actuació a Valls (primera pedra de la Biblioteca Popular): 4 de 7 amb el pilar, 3 de 7, 2 de 6, 2 de 6 per baix i pilar de 5 (millor registre del decenni 1910-1920)
1917	Castells: pilar de 5 i 3 de 6
1918	Castell màxim: 3 de 7
1919	Castell màxim: 3 de 6 (Vilafranca). <i>Annus horribilis</i>
1920	Castells: pilar de 5 al balcó i 2 de 6
1921	Castell màxim: 3 de 7. A Vilafranca van fer castells aficionats locals (desastre d'Annual)
1922	Castell màxim: 3 de 7 (diverses vegades)
1923	Actuació de la Colla Nova de Valls (Sant Joan): 3 de 7, 4 de 7, 2 de 6 i pilar de 5
1924	Castell màxim. 3 de 7
1925	Castells: 3 de 7 i 4 de 7. Els castells tornaren al Vendrell després de vuit anys d'absència

◀ *Construcció de quatre pisos sense canalla realitzada per aficionats i castellers de Torredembarra a la festa major local de l'any 1920, un cop desapareguts els Xiquets de Torredembarra, actius els darrers anys del segle XIX i primers del XX. (Foto: Col·lecció família Riñé-Duran. Ref. David Morlà)*

▶▶
3 de 6 de la Colla Vella dels Xiquets de Valls al carrer de la Cort de Valls, durant la cercavila, per Sant Joan del 1922. (Foto: Pere Català Pic / CDOCA. Fons Pere Català i Roca)

Pèrdua d'efectius de les colles i envelliment dels castellers

Un altre símptoma evident de la situació de crisi va ser la disminució del nombre d'efectius que componien una colla, sovint acompanyat de desorganització i envelliment dels castellers. Lògicament, el descens demogràfic que experimentà Valls (amb la corresponent emigració a la ciutat), així com el desinterès del jovent pels castells, van influir en aquesta minva notable en la quantitat de practicants.

Així, ja el 1889, *El Eco de Valls* (27/06/1889) informava de la migradesa d'efectius de les colles en l'actuació de Sant Joan:

Dos collas de Xiquets, o mejor, **dos secciones de las antiguas collas** levantaron castells, si bien de menos importancia de lo acostumbrado en nuestra fiesta. No pasaron del tres de set. (Català i Roca 1981: I, 212)

A Vilafranca, *El Labriego* (15/09/1894) informava que, per Sant Fèlix, la Colla Nova no va poder fer bons castells «**por carecer de personal necesario**, que cada día **va menguando**, como es público y notorio» (Ferrando 1996a: 128).

D'altra banda, potser s'ha de veure com una conseqüència de la decadència la discussió entre Isidre de Rabassó, cap de la Colla Vella, i Anton de l'Escolà, el 1895, que va motivar que aquest últim se n'anés de la colla amb

ETATS

SASTRERIA

JOVI
PAR

NACIONAL
DE FUT

la qual havia fet el 4 de 9 net l'any 1881 i fundés la Colla de l'Escolà, amb la qual cosa Valls passava a tenir tres colles (la Vella, la Nova i la de l'Escolà) i trencava així la dualitat tradicional.

D'altra banda, ja hem vist que a Vilafranca, el 1900, s'assegurava que els Xiquets de Valls ja no eren tan bons com abans «**per haversen retret alguns y mort altres**».

Al Vendrell n'hem recollit dos testimonis. *Lo Vendrellench* (03/08/1902) afirmava: «Los demás festetjos populars bastant **migrats**, fins los **Xiquets de Valls**, no obstant que compliren en tot [...]», mentre que ja hem vist que el 1906 es deia que eren «**cuatro y el cabo**».

Dues altres notícies de Tarragona ens mostren que la manca d'efectius podia ser la causa de caigudes o condicionava l'intent de castells superiors: el 1907, una de les colles va fer llenya «a causa de la **poca gente** que constituía la “colla”», mentre que el programa d'actes de la Santa Tecla del 1922 anunciava que els castellers havien de fer «el castell de set y, **si hay personal suficiente**, els quatre pilans de vuit».

Finalment, segons Pere Català i Roca (1981: I, 368), un vell casteller vendrellenc li havia dit que en l'actuació de la fira de Santa Teresa del Vendrell del 1925 només «**foren setze els castellers vallencs** —de la “Colla Nova” (o “de l'Escolà”)— i trenta els vendrellencs».

D'altra banda, és clar que l'envelliment i la falta de renovació del personal que integrava les colles va arribar a amenaçar seriosament el futur de l'activitat, atès que, d'una manera semblant a un procés de substitució lingüística en què hi ha hagut interrupció de la transmissió intergeneracional, la gairebé nul·la incorporació de jovent a les colles hipotecava la supervivència dels castells en el moment en què els vells castellers d'antany desapareguessin físicament.

La següent i encertada reflexió d'Emili Miró (1961: 23-24) és molt gràfica respecte a aquest fenomen:

El que no ens hem explicat mai és com la **deca-**
dència d'aquesta «època titànica» fou tan **estrepitosa**
i ràpida. Fixem-nos que per la festa major de Tarrago-

na de l'any 1879 [de fet va ser el 1881] es feu el «quatre de nou» sense forro (castell-senyera de l'època), i es dona la paradoxa que, al terç, hi pujaren el Rabassó i el Xacó de Valls i que abans d'acabar-se el segle, o a primeries del nostre, muntarien tots dos, amb els seus fills, al quart del de vuit. La gravetat de la davallada no rau solament en la pèrdua d'un pis durant vint-i-cinc anys, sinó en el sol fet d'haver de pujar dos castellers al quart, passant de la cinquantena.

I és que, segons assegurava el mateix Miró, «els darrers castells de vuit se sostenien més de les engrunes que quedaven d'aquells grans castellers que no pas de la saba nova de la joventut».

Dues imatges, amb un cert aire de patetisme, il·lustren aquest fenomen de l'envelliment dels castells del primer vintenni del segle XX: el 1916, a Valls, amb motiu de la col·locació de la primera pedra de la Biblioteca Popular, el veterà Isidre de Rabassó, amb 76 anys, intentà pujar d'aixecador al 3 de 6 aixecat per baix,²⁴ però el cap li rodà i en va haver de desistir (Blasi 1997: 59), mentre que l'any 1932 Anton de l'Escolà, a prop de la vuitantena, va intentar parar un pilar de 5, però una vegada situat a dalt del cordó no va poder estrènyer el terç amb els braços (Ventura 1982: 23).

Paral·lelament són bastant freqüents els testimonis de la desorganització de les colles. Indaleci Castells, tot pensant en les Decennals del 1891, demanava per carta a l'alcalde vallenc Joan Cartaña i Dalmau: «Procúrese, pues, a tiempo, que se organicen las hoy **desbandadas colles de xiquets** y que tengan bien ensayados los chiquillos», tot i que les informacions posteriors lamenten que no s'aconseguissin grans castells per la «**decadencia** en que se hallan la **organización**» de les colles (Català i Roca 1981: I, 223-224).

Finalment, també hi ha testimonis de manca de preparació. Tot plegat, com hem vist, va crear entre els castellers un clima de desmoralització (vegeu més amunt el comentari del *Diario de Tarragona* de la Santa Tecla del 1922), una autèntica «minva d'entusiasme» (Güell 2004c).

3 de 6 aixecat per sota i net de la Colla Vella dels Xiquets de Valls durant la diada de Sant Joan del 1922, a la plaça del Blat de Valls. (Foto: Pere Català Pic / CDOCA. Fons Pere Català i Roca)

²⁴ Blasi assegura, erròniament, que va ser un 3 de 7 per baix.

▲ Grup de canalla i adolescents de la Colla Nova de l'Escolà al passeig dels Caputxins durant la festa major de Valls del 1923.
(Foto: Pere Català Pic / CDOCA. Fons Pere Català i Roca)

Conclusió

El període de la Decadència castellera coincideix amb una època convulsa i canviant des del punt de vista social, polític, econòmic i cultural, factors que sens dubte han influït en cada etapa de la història dels castells.

El cas és que sobta la resiliència de l'activitat, atès que tenint-ho tot en contra (rebuig ideològic progressista, problemes econòmics, lleis que restringien l'ús de la canalla, competència d'altres models festius, pèrdua d'efectius

i envelliment dels practicants...) i semblant inevitable la seva desaparició, va aconseguir sobreviure i esperar temps millors, que van acabar arribant.

Això no obstant, si alguna lliçó podem aprendre de la història és que un element clau en la seva valoració és la seguretat i el tracte de la canalla, aspectes que avui dia han millorat moltíssim respecte de l'època de la Decadència, la qual cosa —juntament amb altres elements— modernament ha prestigiats socialment els castells. Però convé no abaixar la guàrdia.

LLISTA DE POBLACIONS AMB NOTÍCIES DE CASTELLS DURANT LA DECADÈNCIA CASTELLERA (1894-1925)

TOTAL	POSICIÓ	POBLACIÓ	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925			
31	1	Viafranca del Penedès	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X			
23	2	Valls	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		
22	3	El Vendrell	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
21	4	Tarragona	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
21	5	Montblanc	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
21	6	L'Arboç	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
17	7	Vilanova i la Geltrú	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
15	8	Barcelona + barris	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
14	9	Igualada	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
13	10	La Bisbal del Penedès	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
12	11	Torredembarra	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
10	12	La Pobla de Montornès	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
8	13	L'Espuga de Francolí	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
7	14	Constantí	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
7	15	Llorenç del Penedès	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
6	16	La Selva del Camp	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
6	17	Solivella	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
5	18	Vila-rodona	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
5	19	Reus	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
4	20	Rodonyà	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
4	21	Sabadell	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
3	22	Alcover	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
3	23	Salou	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
3	24	Creixell de Mar	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

		1925	1924	1923	1922	1921	1920	1919	1918	1917	1916	1915	1914	1913	1912	1911	1910	1909	1908	1907	1906	1905	1904	1903	1902	1901	1900	1899	1898	1897	1896	1895	1894					
POSICIÓ	POBLACIÓ																																					
1	Viabella	X																																				
1	El Masnou						X																		X													
1	Els Monjos						X																		X													
1	Bellmunt																																					
1	Cambrils																						X															
1	Albinyana																					X																
1	Molins de Rei																					X																
1	El Pont d'Armentera																					X																
1	Santa Coloma de Cervelló																				X																	
1	La Secuita																				X																	
1	Puigpelat									X																												
1	Santa Coloma de Queralt											X																										
1	Barberà de la Conca										X																											
1	Caldes d'Estrac																					X																
1	Sant Boi del Llobregat																				X																	
1	Rubí																																					
1	Vilaverd																																					
1	Sant Jaume dels Domenys																																					
1	Vic																																					
1	El Pla del Penedès																																					
1	Santes Creus																																					
342 TOTAL PER ANY		14	17	15	14	10	20	21	16	16	20	19	17	9	12	7	4	8	7	7	10	6	6	6	9	6	6	7	6	6	10	7	6	7	3	7		

NOTES:

a) Tan sols hem tingut en compte una notícia per any. Si una població té diverses notícies o actuacions en una mateixa temporada, tan sols apareix un cop.

b) Les notícies fan referència a qualsevol manifestació castellera: balls de valencians, grups d'aficionats, colles locals, colles vallenques, etc.

c) L'ordre del llistat correspon al nombre de notícies localitzades en aquestes 32 temporades. En cas que en tinguem el mateix nombre, per establir l'ordre hem prioritzat la notícia de major antiguitat.

d) El nom de les poblacions correspon a la grafia actual. En el cas de Barcelona, s'han ajuntat totes les poblacions que actualment conformen la ciutat.

La Renaixença castellera

(1926-1939)

Xavier Güell Cendra

La fi de les dècades de llanguiment avui dia conegudes com la Decadència castellera s'ha assenyalat a partir de l'aparició dels Xiquets de Tarragona i els Nens del Vendrell la tardor del 1926 a les festes tarragonines de Santa Tecla, el dia 23 de setembre, i a la fira vendrellenca de Santa Teresa, el 15 d'octubre, respectivament. El període que va ocórrer a partir d'aleshores s'ha denominat Renaixença castellera, atès l'auge que els castells van experimentar-hi tant en el nivell i el nombre d'actuacions com en la passió dels castellers i afeccionats. Aquest temps d'eufòria no es va aturar fins que va paraitzar-se l'activitat el juliol del 1936 amb l'esclat de la Guerra Civil de 1936-1939.

Els anys de la Renaixença castellera poden dividir-se en quatre etapes si s'atén la dinàmica de les formacions amb més projecció o galons.

La primera, és clar, abraça des de la presentació dels Xiquets de Tarragona i els Nens del Vendrell la tardor del 1926 fins a la festa major de Sant Joan de Valls del 1929. Aquí apareixen les primeres passes modestes de les colles de Tarragona i el Vendrell i el paper de l'única colla de Xiquets de Valls present. D'aquesta darrera, que va assegurar el predomini tradicional dels vallencs en els castells, perquè n'executà els millors, no hi ha unanimitat de parer sobre la seva identitat. N'hi ha que asseguren que va sorgir de la fusió de les dues colles actuant fins aleshores, la Vella i la Nova de l'Escolà, i d'altres, que era la Colla Vella.

La segona etapa contempla tot allò que va succeir entre les actuacions dels Xiquets de Valls el 4 d'agost del 1929 i el 22 de maig del 1930 a l'Exposició Internacional de Barcelona. Aleshores també va obrar una única colla a Valls, de nou, la millor del moment, la Colla Vella, ara sí per a tothom. Ningú no discuteix que castellers dels dos bàndols vallencs van deixar d'anar a una i que la Colla Vella va ser l'única colla vallenca a plaça. Els Xiquets de Tarragona i els Nens del Vendrell van destacar per completar el seu primer castell de 7, el 4 de 7.

La tercera etapa parteix de la festa major de Valls de Sant Joan de l'any 1930 i finalitza amb la diada desafortunada de la Colla Vella el 23 d'octubre del 1932 a Valls, que el cronista vallenc Francesc d'Assís Gazo Fargas va definir com «El fracàs de la meua colla». Aquest període aplega la revivificació de la dualitat de colles a Valls i el lideratge de la Colla Vella de Valls. La Colla Vella va situar-se al capdamunt del món casteller perquè recuperà abans que ningú diverses fites esvanides en el decurs del període de la Decadència —el 4 de 7 amb el pilar, el 5 de 7, el 3 de 7 alçat per baix, el 2 de 7 i el 4 de 8, aquest darrer només carregat— i s'adjudicà el primer Concurs de Tarragona, el 2 d'octubre del 1932.

La quarta etapa inclou tot allò a continuació de l'actuació de la Colla Vella el 23 d'octubre del 1932 a Valls i fins a l'anada frustrada, el 19 de juliol del 1936 a l'Esta-

di de Montjuïc de Barcelona, arran de la inauguració de l'Olimpíada Popular. La truita va girar-se durant aquests anys, ja que si la Colla Nova s'havia mogut sempre una passa enrere de la Colla Vella en el decurs de l'etapa anterior, ara va superar tothom per exhibir generosament tots els castells de 7 pisos i el 4 de 8 —és la colla que el completa per fi—, i recuperar l'aleta en el 3 de 8 —dues— i el pilar de 6 —una i polèmica. La colla, a més, va classificar-se primera en el segon Concurs de Tarragona, el 24 de setembre del 1933, i en el de Vilafranca del Penedès, el 30 d'agost del 1935.

Primera etapa (1926-1929)

L'inici del període de la Renaixença casteller, ja s'ha dit, s'ha establert a la tardor del 1926, a partir de l'apa-

rició dels Xiquets de Tarragona i els Nens del Vendrell, respectivament, per les festes tarragonines de Santa Tecla, el 23 de setembre, i per la fira vendrellenca de Santa Teresa, el 15 d'octubre. El debut dels dos col·lectius ha adquirit tanta rellevància perquè es considera que no només van apuntalar i consolidar l'activitat casteller en pròpia plaça, sinó també perquè encomanà la seva alegria al conjunt del món casteller. A banda de ser requerits a punts de perfils distints d'arreu del territori, els tarragonins i els vendrellencs van contribuir al despertar dels Xiquets de Valls, les colles castelleres amb més projecció de consuetud, en estat letàrgic durant les darreres dècades, el període de la Decadència casteller. La redinamització, de tota manera, no va visualitzar-se de manera immediata. Les primeres evidències cal buscar-les durant la tardor del 1929 amb el primer 4 de 7 dels Xiquets de Tarragona i els Nens del Vendrell.

▼ *Els membres dels Nens del Vendrell el dia de la seva presentació, el 15 d'octubre del 1926, al carrer Prat de la Riba, cantonada amb la baixada de Sant Miquel, del Vendrell. (Foto: Josep Mercader / CDOCA)*

▲ *Pilar de 4 dels Xiquets de Tarragona. Tarragona, l'1 de novembre del 1926. (Foto: Col·lecció Ramon Ribas Ballesté)*

Hi ha, però, altres moviments, no tan elogiats, del mateix 1926, ocorreguts durant l'estiu i, per tant, immediatament anteriors a la presentació dels Xiquets de Tarragona i els Nens del Vendrell, que també fan entendre la revivificació dels castells d'aleshores ençà.

El 1926 també va resultar decisiu pel fet que els castells recobressin el seu lloc de consuetud a la festa major de l'Arboç, el quart diumenge d'agost, en aquella ocasió de la mà de la Colla Vella de Valls. La regressió castellerà també s'havia manifestat a la població els darrers temps malgrat les arrels profundes i extenses del seu substrat casteller. L'anterior presència datava del 1917, també a la festa major i amb la Colla Vella de Valls a la palestra. Pel mig només es constata el pilar d'uns veïns a l'edició del 1922 a l'entrada de les autoritats a la celebració de Completes i les temptatives de cridar els Xiquets de Valls a les tres edicions següents: el 1923, 1924 i 1925.

L'empresa arbocenca potser no ha tingut tant de ressò perquè no es va constituir una colla pròpia com Tarragona i el Vendrell, malgrat que sumava prou potencial, sinó per

empènyer el carro dels Xiquets de Valls, la solució d'antany. L'empatia que va cultivar-se de nou amb els Xiquets de Valls es traduí en el fet que a l'Arboç no es defallís per fer-los costat, que els veïns més entusiastes i valuosos ja se sadollessin, com també era tradició, defensant posicions compromeses en els castells dels Xiquets de Valls i, per tant, que la fundació d'una colla local, els Minyons de l'Arboç, es posposés fins al 1958. L'Arboç, doncs, va contribuir decididament al redreçament dels castells fent confiança i apuntalant els Xiquets de Valls any rere any. Però pel camí també va acollir algunes de les diades més brillants de l'època. No debades, mitjançant aquesta fórmula ja s'hi van veure castells de 9 pisos durant el període d'apogeu vuitcentista i diversos dels darrers de vuit, entre d'altres construccions, a cavall dels segles XIX i XX.

A l'estiu del 1926 també va ser important que Torredembarra fes les paus amb el seu atapeït pòsit casteller. El privilegi de ser al rovell de l'ou de l'àrea històrica dels castells, a cavall del Camp de Tarragona i el Penedès pretèrit, tampoc no va impedir que l'activitat s'hi refredés i, per

tant, que les actuacions també acabessin per no sovintejar durant el primer quart del segle XX. La població havia estat plaça forta de la Colla Nova de l'Escolà. Les anteriors presències castelleres reculen al 1920, de la mà de la Colla Nova de l'Escolà, i al 1919, dels locals Xiquets de la Torre.

En aquest cas, la poca publicitat de l'aportació de la Torre potser rau en el fet que els castells tornessin, també els dies de la festa major, a llaor de santa Rosalia de Palerm, el 4 de setembre, mitjançant distintes solucions, aparentment sense cap criteri concret. També és reconegut que la plaça va oferir diades com la del 1934, la més completa d'arreu durant força temps, fins que els Nens del Vendrell la van superar el 15 d'octubre del 1969 a la fira de Santa Teresa del Vendrell.

Els torrencs, primer, el 1926, van confiar en els amics de consuetud de Valls, la Colla Nova de l'Escolà. A continuació, entre 1929 i 1933, en les formacions a escena des de feia poc, de Tarragona i, sobretot, del Vendrell. I al final, entre 1933 i 1935, de nou, en els amics de sempre, la Colla Nova dels Xiquets de Valls, l'hereva de la Colla Nova de l'Escolà.

Els Xiquets de la Torre, una modesta colla local, també va deixar-se veure alguns cops en aquestes diades darreres. El 1926 i 1932 —el 14 d'abril, l'aniversari de la Segona República, una efemèride de l'època— i, potser, el 1927 i 1928. D'aquesta formació local s'entén que, si hagués tingut més continuïtat, volum i projecció, s'hauria atansat a l'estadi dels Xiquets de Tarragona i els Nens del Vendrell. Cronològicament parlant, a més, s'hauria col·locat al capdamunt de l'escalafó per treure el nas abans. Els Xiquets de Tarragona i els Nens del Vendrell, ja s'ha dit, també van entrar en escena el 1926, però setmanes després, respectivament, a les festes tarragonines de Santa Tecla, el dia 23 de setembre, i la fira vendrellenca de Santa Teresa, el 15 d'octubre.

Un altre element també destapa l'assumpte: la tornada dels castells a Igualada. La poca publicitat d'aquesta aportació es deu al fet que s'hi barregen fórmules distintes, tant en colles com en diades. Al cap d'uns pocs anys de la darrera presència de la Colla Vella de la Moixiganga d'Igualada, el 1923, a la festa major d'Igualada, el 24 d'agost, els Xiquets de Tarragona van actuar el 5 de novembre del 1926 en la celebració del 50è aniversari del Cor La Llàntia. La colla de la Moixiganga del Barri de Sant Agustí, l'última expressió d'una moixiganga d'Igualada pretèrita, el 17 de setembre del 1927 en ocasió de la seva festa major veïnal. Els Xiquets de Tarragona, el 1928 a la festa major. Els Caneles del Vendrell, el 1930 a la festa

major. Els Nens del Vendrell, el 1931 i el 1932 a la festa major. La Colla Nova de Valls, el 1933 i el 1934 a la festa major. I la Colla Vella, el 1935 a la festa major.

Una nova fornada

El despertar dels castells el 1926 a l'Arboç, Torredembarra, Tarragona, el Vendrell i Igualada, seguint l'ordre del calendari, s'explica per l'empenta d'una jove fornada de castellers i en correspondència a un corrent social més favorable a l'empresa que pretenien assumir. És sabut, entre d'altres raons, que a l'inici dels anys vint del segle XX es va presagiar un futur incert per als castells perquè el poble ras, el seu consumidor i actor majoritari des d'antany, es decantava per d'altres opcions de lleure i cultura —el ciclisme, el futbol, el teatre o les sessions de ball— arran de l'extensió, des de feia dècades, d'idearis renovadors i culturalitzadors. Els castells no podien perpetuar-se gaire temps més si, mai millor dit, se seguïen sostenint per la iniciativa d'un col·lectiu endogàmic i amb data pròxima de caducitat. L'endogàmia era habitual en els castells i d'altres exercicis festius. Però s'acompanyava de la fusió d'esforços intergeneracionals per reeixir i continuar endavant.

El canvi de rumb, en definitiva, la millor estrella dels castells a partir de la Renaixença, doncs, va sorgir per la presa de consciència, ni que fos inconscientment, del jovent i de part de la societat de la significació patrimonial dels castells com a emissaris d'identitat local o nacional. Això també va visualitzar-se perquè es començaven a traspasar els encotillaments socials antics, és a dir, perquè joves de cercles socials que fins aleshores n'havien restat al marge per norma també concorrien a les pinyes. La conceptualització d'esport dels castells d'ençà del tombant dels segles XIX i XX —d'aleshores també parteix l'extensió de la noció contemporània dels esports— va tenir-hi molt a veure. Més endavant, en parlar del vestuari casteller, es veurà el lligam entre els esports i la dignificació de l'activitat casteller.

La participació de joves durant la Renaixença també va aplanar-se pels ingredients de risc i singularitat que els castells contenen i perquè els joves esdevenen el grup de població més propens a submergir-se en els marcs festius. Això s'emmarca en el compliment d'un ritus de pas cap a la vida adulta, que atorga un sentiment de pertinença a la comunitat. La casuística se subratlla pel fet que tot transcorre en el context d'una celebració, la festa, sempre propícia a la sociabilitat dels individus, i s'hi mesclen in-

gredients característics com són faixes, mocadors, brots d'alfàbrega o música de gralles.

Bastants d'aquests joves també van implicar-s'hi perquè pertanyien ja a nissagues castelleres, que tampoc no van renunciar al mestratge i acomboiament dels seus progenitors o familiars directes. Per exemplificar-ho en alguns casos: els torrencs Anton i Josep Gras Pagès són fills d'Anton Gras Llorens, *Anton Sagal*; els arbocencs Toribi i Eduard Vallès Badia, de Joan Vallès Vallès; els tarragonins Pau, Esteve, Antoni i Victorí Pomerol Calbet, d'Antoni Pomerol Nogués; i els vendrellencs Joan, Magí i Emili Miró Fons, de Salvador Miró Ramon, *Vador Miró*.

Els castells, de tota manera, no van deixar de ser qüestionats per gent de braços superiors. El desacord era difícil de resoldre's per les seves arrels profundes: més d'una generació sencera els havia entès com un element anacrònic i degradant en l'àmbit social. Antigament fer castells era sinònim de condició social baixa o popular, atès l'estatus de la majoria de castellers. L'activitat castellera era encara aleshores en mans de castellers professionals, veïns de condició humil, de qui se'ls destacaven gestos i maneres deficientes: muda descurada (fruit del contacte físic, de descalçar-se i també dels elementals hàbits higiènics entre el poble ras a l'època), pidolar monedes, excessos etílics o baralles.

Entre d'altres, algunes línies a la premsa de Vilafranca del Penedès, la població on els castells han mantingut la continuïtat més ordenada al llarg del temps, palesen aquestes veus dissonants. L'elevada estima dels vilafranquins pels castells tampoc no hi ha impedit l'aparició d'opinions en contra al llarg del temps. Així, Fly va considerar exagerada la passió pels castells a la Senyora Vila, entre d'altres manifestacions tradicionals de la festa, el 1927. Les seves conviccions de progrés i modernitat, també en el marc ingent de la festa major, van dur-lo a veure-hi un exercici obsolet. La consciència dels valors patrimonials dels castells i l'aposta dels administradors, els organitzadors de la festa major, d'engrescar la diada de Sant Fèlix en aquella ocasió també amb el concurs dels Nens del Vendrell no van desdir-lo de voler-hi fer taula rasa: «Les danses, balls i "xiquets" —siguem sincers— cada any interessen menys, encara que algú ens vulgui fer creure el contrari. No ens tira la tradició, ni l'amor a les coses matries. Potser fem mal fet, però patim el mal del segle: volem novetat, emoció, interès; i uns "Xiquets" del Vendrell, i un castell de focs consuetudinari i unes veles dels cafès com cada any, no ens diuen res, "Rinovari o morire"» (*Gasetta de Vilafranca 1927: Vinseum*).

Recordem que, de tota manera, les colles fundades el 1926 a Tarragona i al Vendrell poc van influir els primers temps, perquè encara no plantejaren, a causa del seu nivell, cap element de rivalitat o d'esperonament. Si bé tant els tarragonins com els vendrellencs van assolir de seguida els castells de 6 i el pilar de 5, el seu primer castell de 7, el 4, no va arribar fins a la tardor de l'any 1929. La circumstància que coincidissin encara molt poc a plaça amb els Xiquets de Valls —una vegada, els Nens del Vendrell, a Vilafranca del Penedès, per Sant Fèlix del 1927—, en consonància, tampoc no va incomodar encara massa a Valls.

La dinàmica dels Xiquets de Tarragona, com la resta de colles de Tarragona de l'època, de conformar-se a complir en comptades ocasions a casa va restar-los opcions de millor progrés. Les desavinences també van posar pals a les rodes en un principi al Vendrell. Els Nens del Vendrell van donar pas a dues formacions, els Caneles i els Mirons, a partir de la fira de Santa Teresa del Vendrell del 1927. Els Caneles van aplegar els partidaris de la família Xerta, de renom *Canela*, un dels nuclis fundadors dels Nens, mentre que els Mirons, l'entorn de la família Miró, també fundadora dels Nens. Entre els rengles dels Mirons, de tota manera, va maldar-se per l'ascendència Nens. Així, els Mirons van recuperar la denominació Nens per la fira de Santa Teresa del Vendrell del 1929, quan s'imposà el criteri de Pau Figueras Solé, *Pau Ganso*, l'aleshores cap de colla. Aquest va batallar sempre molt per salvaguardar la veu «Nens», poc usada durant els tres anys darrers.

Una sola colla a Valls

Els Xiquets de Valls, a més, aparenta que van recular per replegar-se en un sol bàndol entre 1927 i 1929, entre l'anada a la festa major de Vilanova i la Geltrú, el 5 d'agost del 1927, i la festa major de Valls, el 24 de juny del 1929. La idiosincràsia del fet casteller, sobretot a Valls, gira a l'entorn de la coexistència de dues agrupacions rivals; el 1926 eren la Colla Vella i la Colla Nova de l'Escolà.

Aquí no passa per alt que la salut dels castells a Valls, ja afeblida per les dècades anteriors de llanguiment, el període dit de la Decadència castellera, devia empitjorar arran de l'aparició dels Xiquets de Tarragona i els Nens del Vendrell la tardor del 1926. Aleshores, valuosos afectonats tarragonins i vendrellencs van deixar de fer costat als Xiquets de Valls i se centraren en les seves colles pròpies, i els Xiquets de Valls van perdre el monopoli de les actuacions, no només a Tarragona i el Vendrell.

▲ A l'esquerra, 3 de 7 dels Xiquets de Valls (colla període 1927-1929), i a la dreta, 3 de 6 dels Nens del Vendrell. Vilafranca del Penedès, 30 d'agost del 1927. (Fotos: Josep Durich Montserrat / ACAP)

La Colla Nova de l'Escolà va patir-ho més. Aquesta formació era qui havia estat cridada a Tarragona i al Vendrell els darrers temps i qui també va trobar més a faltar el cop de mà dels afeccionats tarragonins i vendrellencs, respectivament, de l'entorn de la família Pomerol de Tarragona i dels vendrellencs Salvador Miró Ramon i Antoni Xerta Villoro, perquè no disposava de tants efectius, tant a Valls mateix com a fora, com sí que era el cas de la Colla Vella. La premsa palesa que «la colla vella eren uns seixanta homes i a la nova uns quaranta» el 1926, a la prestigiosa festa major de Vilafranca, l'única ocasió en què les dues formacions van trobar-se cara a cara aquella temporada i, per tant, on més van haver de donar-ho tot. Aquí es comentà que la Colla Vella també es refiava d'ajuts forasters, també del Vendrell: «ademés, tenien [els de la Colla Vella] els homes bregats en aquesta feina del Vendrell, Arbós i Vilafranca» (*Panadés Republicano* 1926: Vinseum).

La identitat de la Colla de Xiquets de Valls de 1927-1929 suscita molt de debat. Un corrent general opina que

cal considerar-la una fusió de les colles Vella i Nova de l'Escolà, les dues formacions presents l'any 1926, i d'altres, de l'entorn de la Colla Vella de Valls, que diu que es tractava de la mateixa Colla Vella amb la incorporació d'alguns castellers de la Colla Nova de l'Escolà que no van voler romandre inactius arran de la desaparició de la seva agrupació. Des de la Colla Vella també precisen que els dos bàndols de Xiquets de Valls les van passar magres aquell temps, però que ells no van llençar la tovallola, sinó que van tirar endavant de la millor manera que van poder.

Diferents arguments s'han esgrimit en un o altre sentit. El que no s'ha d'obviar és que mai no hi falla un component de fe, ni tampoc que la confluència de castellers de la Colla Vella i la Colla Nova de l'Escolà en un mateix bàndol expressa la precarietat de les agrupacions d'origen i, per tant, la reducció a la mínima expressió d'aspectes vitals com els trets identitaris, la rivalitat o el sentit de pertinença, tan importants quan els vents bufen a favor, però prescindibles quan van maldades.

El rol de Ramon Tondo Dilla, *Gravat de Rabassó*

Del costat de la Colla Vella pren molta força que Ramon Tondo Dilla, *Gravat de Rabassó*, en fos el cap de colla i que, alhora, no es documentin dirigents del bàndol de la Colla Nova de l'Escolà, i sí més castellers d'arrel de la Colla Vella. De l'opinió que era una fusió, la unanimitat de parer de la premsa del moment i la documentació sobre un desplaçament fallit a Madrid el maig del 1927.

El lideratge del *Gravat de Rabassó* resulta vital per a la tesi de la Colla Vella, perquè antany el cap de colla esdevenia el pal de paller al voltant del qual es vertebrava una colla castellera i qualsevol altre exercici de seguicis festius. Així, Ramon Tondo Dilla, *Gravat de Rabassó*, va obrar en aquest càrrec perquè ja era el cap de la Colla Vella dels Xiquets de Valls d'ençà de la mort del seu pare, el mític Isidre Tondo Ballart, *Rabassó*, els últims dies del 1918.

El factor de Ramon Tondo Dilla, *Gravat de Rabassó*, es corrobora si es considera condició obligatòria la participació de representants de tots els bàndols en escena en una fusió i, alhora, no s'hi documenta a hores d'ara la d'algun dirigent de la Colla Nova de l'Escolà en la colla vallenga del període 1927-1929. Així, per exemple, Esteve Sesplugues Cebrián, *Estevet* o *Pardalete*, cap de la Colla Vella dels Xiquets de Tarragona, i Jaume González Montagut, *Coix del Morret*, cap de la Colla Nova dels Xiquets de Tarragona, van compartir la direcció dels Xiquets de Tarragona quan aquesta agrupació va fundar-se el 1970 arran de la fusió de les colles Vella i Nova de Tarragona.

En el període 1927-1929 no consta la intervenció d'Anton Fàbregas Mialet, *Anton de l'Escolà*, cap i fundador de la Colla de l'Escolà, després Colla Nova de l'Escolà; del seu fill, Anton Fàbregas Galofré, *Fill de l'Escolà*; del nebot, Ramon Barrufet Fàbregas, *el Blanco*, més endavant cap de la Colla Nova, l'hereva de la Colla Nova de l'Escolà; ni de cap altre nom rellevant de la gent de l'Escolà, com Ramon Fontanilles Serra o Joan Monné Alarcón. Sí, en canvi, la d'altres membres de pes de la Colla Vella, Josep Costas Borràs, *Josepet de la Biela*; Josep Costas Farré, *Pepitu de la Biela*; Albert Parés Güell, *Asbert de Parés*; Joan Pau Plana Vallvé, *Pau del Ganxo*; Pere Poblet Solé, *Peret Poblet*; Francesc Sanromà Español, *Ballera*; Àngel Tondo Díaz o els germans Toribi i Eduard Vallès Badia, de l'Arboç.

El paper de Ramon Tondo Dilla, en canvi, esdevé irrellevant per a qui creu en la fusió si se'l compara amb un de similar posterior. Ramon Barrufet Fàbregas, *el Blanco*, cap de la Colla Nova abans de la Guerra Civil, va portar la batuta de la Colla de Xiquets de Valls del període 1939-1946, i això no situa la identitat de l'agrupació del costat exclusiu dels rivals de la Colla Vella. Des d'aquest cantó també es considera que se sobredimensiona veure-hi al davant el *Gravat de Rabassó*, el cap de la Colla Vella abans de la fusió. En aquest sentit, Tondo esdevingué el cap de colla perquè era més jove que Anton Fàbregas Mialet, *Anton de l'Escolà*, el cap de la Colla Nova de l'Escolà; Tondo tenia 45 anys el 1927, i Fàbregas, 70. La major notícia d'elements provinents de la Colla Vella també es justifica perquè el cap de colla va reservar-los més protagonisme, perquè els coneixia millor les aptituds després de tantes batalles anteriors o, senzillament, perquè volia afavorir-los per ser més dels seus que la gent de l'Escolà.

La premsa va creure en la fusió

La premsa d'arreu del territori casteller va parlar sempre i categòricament de fusió. A tall d'exemple, dues publicacions de Valls, *La Crònica de Valls* i *Joventut*, van expressar-ho així: «hemos de consignar con satisfacción el hecho de haberse refundido las dos “collas” existentes. Es la única manera de que puedan hacer algo, y conservar por lo menos su buen nombre, en espera de circunstancias que favorezcan su restauración» (*La Crònica de Valls* 1927: ACAC) i «diem la “Colla” perquè cal que sàpiguen els qui d'entre els veïns vallengs no n'estan assabentats, que s'han fusionat les dues colles fins ara existents conegudes per “Nova” i “Vella”» (*Joventut* 1927: ACAC).

La premsa, a més, va deixar de referir-se a la fusió, i recuperà l'ús dels adjectius «Vella» i «Nova» quan es repensà la unitat castellera a Valls, a partir de l'anada d'uns Xiquets de Valls, ara sí la Colla Vella per a tothom, el diumenge 4 d'agost del 1929 al Poble Espanyol de Montjuïc, amb motiu de l'Exposició Internacional de Barcelona.

Des del punt de vista de la Colla Vella, es relativitza el testimoni de la premsa perquè a l'època no s'hi contrastaven prou les notícies, ni tampoc l'activitat castellera, de manera tan fidedigna com avui dia. Així, els mitjans de co-

*Pau Casals Defilló contempla un pilar de 4 dels Caneles del Vendrell al balcó de la Casa de la Vila del Vendrell. 26 de juliol del 1928.
(Foto: Joan Güixens Rubió / CDOCA)*

municació van emprar la paraula «fusió» perquè es malinterpretà el fet de veure plegats castellers de les colles Vella i Nova de l'Escolà. El criteri també devia fer fortuna pel context de decadència castellera i la necessitat de mantenir la supremacia davant de la fundació de colles fora de Valls.

En aquest sentit, l'esvaniment de les denominacions durant el període 1927-1929, en aquest cas, la de Colla Vella, s'explica per la davallada de l'activitat durant el període anterior de la Decadència. La menor altura i dificultat dels castells va fer que se n'obviés la paternitat si se'n plantaven pocs i moltes vegades de sis pisos com a molt. La identitat de les agrupacions actuant ja va adquirir de nou el seu sentit i intencionalitat quan es va recobrar la passió i el nivell d'altres temps millors, a partir de la ingerència real de les colles no vallenques el 1929, d'ençà del primer 4 de 7 a càrrec dels Xiquets de Tarragona i els Nens del Vendrell, i la revivificació de la dualitat de colles a plaça a Valls el 1930.

La qüestió de la fusió també es posa de manifest perquè l'Ajuntament de Valls va proposar i reeixir en el fet que la Colla Vella i la Colla Nova de l'Escolà, les dues colles actuant fins al 1926, assumissin plegades el projecte de viatjar a Madrid el maig del 1927 per participar en la commemoració del Casal Català de Madrid arran del 50è aniversari de la victòria del poeta Jacint Verdaguer Santaló als Jocs Florals del 1877, amb el poema romàntic *L'Atlàntida*. Al final la presència no es va materialitzar.

Aquesta notícia apuntala la idea de la fusió, atès que esdevé l'antecedent d'allò mateix que la premsa de Valls va anunciar amb tota regla tres mesos després, a partir de l'anada a la festa major de Vilanova i la Geltrú, el 5 d'agost. Aparenta que uns tercers, les autoritats municipals vallenques, a partir del compromís de Madrid, van fer que les colles s'adonessin que calia fer pinya si volien obrar amb dignitat. Aquest mecanisme, la intervenció de l'alcalde de Valls en l'estructuració de les colles de Xiquets de Valls, va repetir-se, en un altre context i amb d'altres intencionalitats, el 1939, a l'acabar la Guerra Civil de 1936-1939.

Els dos castells de 7 bàsics com a molt encara

El global de construccions i actuacions de la colla de Xiquets de Valls no va donar per tirar coets, ja que, si bé va caminar decidida durant els primers compassos, va acabar defallint amb el pas dels mesos. En els millors casos no va passar de completar els dos castells de set, el 4 i el 3 de 7, el sostre d'aquella dècada i l'anterior. Aquesta forma-

ció, de fet, no va consolidar-se perquè resultava inviable la convivència sota d'una mateixa teulada d'elements de dos antics bàndols rivals, marcats i forjats al llarg de generacions, i també per l'encara incipient suport del conjunt de la societat vallenca, atès el descrèdit social que encara arrossegaven els castells arreu.

La colla va visitar l'Arboç, Vilafranca del Penedès, la Pobla de Montornès, Vilanova i la Geltrú i Reus —les dues poblacions darreres, després de molts anys d'absència— i va deixar-se veure en pròpia plaça el 1927. A Valls va mostrar-se en un assaig el vespre de la vigília de la sortida de Reus, va cloure la temporada a la fira de Santa Úrsula i alguns dels seus integrants van improvisar una actuació durant la revetlla de la festa del barri del carrer de la Figuereta, a principi d'agost. Comptat i debatut, el mateix volum d'actuacions que les dues colles vallenques juntes l'any anterior.

En relació al nivell de les construccions, va millorar registres el 1927. Si a la temporada anterior es documenten només quatre 4 de 7 descarregats vallenques —tres de la Colla Vella i un de la Colla Nova de l'Escolà— i un sol 3 de 7 descarregat —de la Colla Nova a Vilafranca del Penedès—, el 1927 hi hagué cinc 4 de 7 i sis 3 de 7, tots descarregats, i, a més, una bona temptativa en un castell força temps esvanit, el 4 de 7 amb el pilar, onze anys absent a les places, com a traca final de la temporada a la fira de Santa Úrsula. La temptativa no va reeixir, però tampoc no va fer llenya, perquè l'enxaneta va despistar-se a l'hora de coronar el quatre.

La sinergia va refredar-se el 1928. Si d'una banda va repetir a Vilafranca del Penedès —per partida doble, a la festa del carrer de Sant Bernat i per la festa major— i l'Arboç, va incorporar la Riera de Gaià —una antiga plaça de renom— i el Masnou —una visita inusual. Per l'altra, no va mantenir tres places de solera recuperades l'any anterior, Vilanova i la Geltrú, la Pobla de Montornès i Reus, i tampoc alguna diada a casa. La davallada s'entén si pensem que una situació semblant —la incompareixença en pròpia plaça en tot un any— no havia ocorregut d'ençà del 1919. Les construccions bastides també palesen la reculada: tan sols tres 4 de 7 i dos 3 de 7 s'hi han documentat i, a més, cap intent superior al 3 de 7. Recordem que l'any anterior es va intentar el 4 de 7 amb el pilar.

El 1929, pel que respecta a aquesta etapa, se cenyeix a l'actuació a la festa major de Sant Joan de Valls. En aquesta va encarar-se amb prou feina i distinta sort allò a què s'aspirava des de feia ja molts anys: el 4 de 7 va ser descarregat i el 3 de 7 va fer llenya.

POBLACIONS AMB ACTUACIONS DURANT LA RENAIXENÇA

▲ Àrea tradicional (Camp de Tarragona i Penedès)

Poblacions habituals anteriorment	7 L'Arboç, la Poble de Montornès, Reus, la Riera, Valls, Vilafranca del Penedès i Vilanova i la Geltrú	9 L'Arboç, la Bisbal del Penedès, l'Espluga de Francolí, Igualada, Montblanc, Tarragona, Valls, Vilafranca del Penedès i Vilanova i la Geltrú	10 Alcover, l'Arboç, Igualada, la Poble de Montornès, Reus, Tarragona, Torredembarra, Valls, Vilafranca del Penedès i Vilanova i la Geltrú	3 Igualada, Tarragona i Torredembarra	1 Tarragona	2 Constantí i Tarragona	11 Bellvei, la Bisbal del Penedès, Creixell, Igualada, Llorenç del Penedès, Reus, Tarragona, Torredembarra, el Vendrell, Vilafranca del Penedès i Vilanova i la Geltrú	1 El Vendrell	1 El Vendrell	4 La Bisbal del Penedès, Igualada, Torredembarra i Vendrell	3 Creixell, el Vendrell i Vilafranca del Penedès	Mirons del Vendrell (colla 1935-1936)
Poblacions puntuals anteriorment	—	—	4 Mont-roig del Camp, el Milà, la Riba i Sitges	—	—	—	1 Sitges	—	1 Sitges	—	—	—
Poblacions sense actuacions anteriors	—	—	2 Capafonts i Torrelles de Foix	—	4 L'Aleixar i Capçanes	—	4 Gelida i Sant Sadurní d'Anoia	—	—	2 Sant Sadurní d'Anoia i Sant Quintí de Mediona	—	—

▲ Àrea no tradicional

Poblacions habituals anteriorment	—	1 Barcelona	1 Barcelona	—	—	—	1 Barcelona	—	—	—	1 Barcelona	—
Poblacions puntuals anteriorment	1 El Masnou	2 Badalona i Sabadell	4 Cervera, Lleida, Manresa i Mataró	1 Badalona	—	—	5 Esparreguera, Girona, Molins de Rei, Terrassa i Sabadell	—	—	—	1 Terrassa	—
Poblacions sense actuacions anteriors	—	5 Berga, les Borges Blanques, Canet de Mar, Granollers i València	2 Mallorca i Olot	1 Sant Feliu de Llobregat	—	—	2 Castellar del Vallès i el Prat de Llobregat	1 Sant Joan Despi	—	—	—	—

▲ 3 de 7 dels Xiquets de Valls (colla període 1927-1929) a Vilafranca del Penedès, per Sant Fèlix de l'any 1928. (Foto: Josep Durich Montserrat / ACAP)

Segona etapa (1929-1930)

Aquesta etapa abraça la resta del 1929 i els primers mesos del 1930. El relat parteix dels dos cops que la Colla Vella dels Xiquets de Valls va participar a l'Exposició Internacional de Barcelona, els dies 4 i 11 d'agost del 1929, i finalitza quan va tornar-hi, el 25 de maig del 1930.

Una sola colla de Xiquets de Valls també va acudir a les places durant aquest període. Però ara sense que ningú plantegi cap interrogant sobre la seva identitat, a diferència del que succeïa en l'etapa precedent, el període 1927-1929. Ara tothom assevera que cal referir-se a la Colla Vella, perquè la gent de la Colla Nova de l'Escolà activa fins aleshores va desaparèixer. Aquests darrers ja no van viatjar el 4 i 11 d'agost del 1929 a Barcelona. El substrat del

bàndol de l'Escolà i, per tant, la dualitat de colles a Valls no van reaparèixer fins que la Colla Nova dels Xiquets de Valls va debutar per la festa major de Sant Joan del 1930.

Ramon Tondo Dilla, *Gravat de Rabassó*, va comandar la Colla Vella durant aquests mesos. Aquest venia ja de liderar la colla de Xiquets de Valls del període 1927-1929, la Colla Vella segons s'afirma des d'aquesta formació, i abans, sense que ningú ho discuteixi, la Colla Vella d'ençà que havia mort el seu pare, Isidre Tondo Ballart, *Rabassó*, a finals del 1918.

Pel que fa a l'activitat pròpiament castellera, la Colla Vella va accentuar la davallada que els Xiquets de Valls van acabar experimentant el 1928 i 1929. El nombre d'actuacions que va dur a terme, sis, n'és una prova. Els rosats no van fallar a Valls, se'ls va cridar a la fira de Santa Úrsula, l'actuació que tocava a casa durant aquests mesos, i a les festes majors de l'Arboç i Vilafranca del Penedès, les seves dues cites habituals a l'època fora de Valls, gràcies a l'empatia amb l'afecció local, sobretot amb els capdavanters que manegaven l'afer, respectivament: l'arbocenc Torribí Vallès Badia i el vilafranquí Josep Cusiné Esclasans, ambdós sempre al costat de la Colla Vella sense fissures. La resta de presències castelleres, tres anades a Barcelona, pot ben dir-se que foren conjunturals perquè s'hi escaigué l'Exposició Internacional.

El millor, un únic 3 de 7

El nivell de les construccions també manifesta aquesta línia descendent. La Colla Vella, de tota manera, va completar els millors registres del moment, el dos castells de 7 bàsics, el 4 i el 3, el mateix que els Xiquets de Valls del període 1927-1929, però ara encara amb menys autoritat. Durant aquests mesos, la Colla Vella va haver d'acontentar-se amb dos 4 de 7 i un 3 de 7, i, a més, ni tan sols va veure's amb cor d'intentar alguna cosa superior. El 1929, si la Colla de Xiquets de Valls del període 1927-1929 havia completat el 4 de 7 el 24 de juny a Valls, la Colla Vella feu el mateix el 25 d'agost a l'Arboç i el 30 d'agost a Vilafranca del Penedès. La Colla Vella va descarregar el 3 de 7 el 25 d'agost a l'Arboç. La colla del període 1927-1929 no va poder fer-lo el migdia de Sant Joan del 1929, el 24 de juny, durant la festa major de Valls, i la Colla Vella, tampoc no ho feu el 30 d'agost del 1929 a la festa major de Vilafranca del Penedès, les dues ocasions, que se sàpiga, en què uns Xiquets de Valls l'afrontaren aquella temporada.

Aquest únic 3 de 7 de la Colla Vella, amb tot, excel·leix per tres raons molt poderoses. Primera, perquè és el

millor castell del moment. Segona, perquè és l'únic 3 de 7 descarregat de la temporada, no només dels Xiquets de Valls, sinó de qualsevol colla. I tercera, perquè assegurava el lideratge dels Xiquets de Valls el 1929 enfront del progrés dels Xiquets de Tarragona i els Nens del Vendrell. Els tarragonins i els vendrellencs van atansar-se als Xiquets de Valls poc més endavant, quan van descarregar el seu primer castell de 7, un 4, a Tarragona el 23 de setembre, durant la festa major local de Santa Tecla, i al Vendrell el 15 d'octubre, per la fira de Santa Teresa, respectivament.

Aquest decaïment s'explica per l'absència del caràcter competitiu, l'essència que alena els castells, a bona part de les actuacions. Així, la Colla Vella va poder cremar tota la seva pólvora tan sols en dues ocasions, a les festes majors de l'Arboç i Vilafranca del Penedès, dues cites amb molt de compromís, passió i tradició ja des d'antany.

La Colla Vella, en canvi, va ser requerida tan sols per oferir un tast amable i concís els tres cops a l'Exposició Internacional de Barcelona i a casa per Santa Úrsula. Allí la directriu va residir en obrar pulcrament i sense ensurts ni llenyes. Tant era que tan sols es veiessin castells de 6 com a molt. La colla, a banda, tampoc no va aplegar els efectius adients per a fites de més volada, tot i sumar l'ajut d'uns amics vilafranquins a les dues primeres anades a Barcelona.

La intencionalitat política també va encotillar aquestes quatre actuacions darreres. Els Xiquets de Valls van immiscir-se en uns actes que van simular una pretesa acceptació del règim imperant, la dictadura del general Miguel Primo de Rivera Orbaneja, entre el 13 de setembre del 1923 i el 28 de gener del 1930, seguint la vella estratègia de recórrer als clixés populars per guanyar-se l'opinió general. A casa, el 28 d'octubre, el dilluns de la fira de Santa Úrsula, a més, van participar en l'acomboiament de la visita del capità general de Catalunya, el general Emilio Barrera Luyando. Els Xiquets de Valls, això sí, van ser-hi enaltits perquè es va posar el nom de Xiquets de Valls a la plaça de la Font de la Manxa.

La inexistència d'una segona colla a Valls o la poca guerra plantejada encara per les colles de Tarragona o el Vendrell tampoc no van incentivar els ànims. La Colla Nova dels Xiquets de Valls, ja s'ha dit, no va aparèixer fins a la festa major de Sant Joan de Valls del 1930 i els Xiquets de Tarragona i els Nens del Vendrell no van donar un primer cop fort damunt de la taula, també ja s'ha dit, fins que no van descarregar el seu primer 4 de 7, la tardor del 1929, el 23 de setembre a les festes tarragonines de Santa Tecla i el 15 d'octubre a la fira vendrellenca de Santa Teresa, respectivament.

Bé, tant als tarragonins com als vendrellencs no els va faltar mai durant aquells anys la il·lusió per aconseguir fites i actuacions, encara que al Vendrell van resoldre-ho millor que a Tarragona. Així, al Vendrell encara van tenir esma per constituir una altra iniciativa singular: la colla castellera del Club d'Esports, una associació de la vila que va responsabilitzar-se d'animar la festa major petita del Vendrell, el 6 d'agost, Sant Salvador, d'ençà de l'edició del 1929, ni que fos amb castells de 6 pisos.

A Tarragona i el Vendrell, castellers de ple dret

Els primers 4 de 7 de Tarragona i el Vendrell atresoren una rellevància singular per concedir la condició de castellers a les formacions responsables, allò que fins aleshores l'ortodòxia els havia negat per no dur al sac encara cap castell de 7. Així, a *La Crònica de Valls* s'havia asseverat el següent poc abans, el mateix 1929: «Conformes en que no passen d'aficionats i mereixen l'alternativa, els castellers que no fassin per lo menys un castell de set, la torre de sis [el dos de sis] i'l pilar de cinc. Aquests son els tres castells mínims que per tradició, per classicisme, han de fer-se a la plassa al migdia» (*La Crònica de Valls* 1929: ACAC).

Aquest cop d'efecte de tarragonins i vendrellencs, per començar a tractar de tu a tu als Xiquets de Valls, conté encara més lectura. Des d'aleshores ja es visualitzà la dinamització de l'activitat perquè la rivalitat castellera no es reduïa a les disputes entre dues colles de Valls, com antany, sinó entre colles de distintes poblacions. A partir d'aleshores quedà clar que tant a Tarragona com al Vendrell no es reglaven per sortir del pas amb prou feina amb construccions modestes en pròpia plaça, sobretot, els dies de festa major, com tantes iniciatives locals d'arreu d'abans, sinó també amb la competitivitat i la projecció amb què es distingeixen les colles de Valls des dels inicis castellers.

En aquest sentit, *La Crònica de Valls* també va realitzar tota una declaració de principis en saber del primer èxit dels Xiquets de Tarragona i els Nens del Vendrell en el sostre de set pisos i, ben segur, amb la intenció d'aiguallir-ho, alhora, va desitjar que se'n derivés una revivificació de l'activitat i, de retruc, del fer dels Xiquets de Valls: «Hace ya algunas semanas decíamos que sólo merecen el nombre de castellers, los que levanten el castell de set. Cuando no, no pasan de ser aficionados. Y más de una vez hemos dicho y repetido desde estas columnas, que no debiera consentirse que nuestros xiquets salieran a la plaza

▲ 4 de 6 de la Colla Vella dels Xiquets de Valls, al Poble Espanyol, a Montjuïc. Barcelona, 4 d'agost del 1929. (Foto: Josep Maria Sagarra Plana / CDOCA)

sino plantaban por lo menos dicho castell y el pilà de cinc. / Pues bien: el día de Santa Tecla la colla de Tarragona de dicha villa, ha levantado el castell de set y últimamente en Vendrell una colla de dicha villa, han levantado el castell de set. Y esto no nos contraria, antes bien nos satisface. La emulación entre las colles de diferentes poblaciones, puede contribuir poderosamente al resurgimiento de nuestro típico y popular deporte» (*La Crónica de Valls* 1929: HCT).

El primer castell de 7 pisos a Tarragona i el Vendrell, de fet, devia influir en el fet que el bàndol vallenc absent aleshores de les places, la gent de l'antiga Colla Nova de l'Escolà, reaparegués l'any següent sota la bandera de la

Colla Nova dels Xiquets de Valls. Aquests castellers no es devien conformar que els seus rivals antagonics, la Colla Vella, defensessin el prestigi i el lideratge dels Xiquets de Valls en solitari, i més si ja collaven tant, potser per primera vegada a la història, des d'altres poblacions.

El nou rumb dels castells també fou seguit als mitjans de comunicació. A partir d'aleshores, publicacions d'arreu del Camp de Tarragona i el Penedès van parar més atenció als castells, i així van reservar-los espais i, fins i tot, van crear seccions específiques, que van desglossar i comentar allò que bullia tant en pròpia plaça com a fora. Fou també en aquest moment quan la fotografia va incorporar-se a la informació castellera.

La dignificació de l'activitat castellera va tenir molt a veure en la dedicació de la premsa. L'interès de la població pels castells, per deixar de ser una activitat tan estigmatitzada socialment, va traduir-se en una necessitat informativa que els mitjans de comunicació van haver de cobrir. Això, és clar, va suscitar el debut i protagonisme de diversos cronistes castellers. Aquests, a més, no van sospesar els castells des de la distància sinó de primera mà, per abandonar els prejudicis socials dels seus predecessors. Entre els més competents i prolífics cal citar el vendrellenc Josep Ramon Blanch, *Pepito Bello*, i el vallenc Francesc d'Assís Gazo Fargas.

Uns primers Castellers de Vilafranca

La Colla Vella dels Xiquets de Valls, ja s'ha dit, va acudir a la festa major de Vilafranca del Penedès just després de la de l'Arboç. Els Xiquets de Valls van apreciar molt la cita de Sant Fèlix perquè era l'única que mai va fallar-los durant el període gris de la Decadència castellera. El suport incondicional dels aficionats veïns va possibilitar-ho. D'altres asos, però, també van influir-hi molt, atès que parròquies locals de característiques idèntiques no van resultar tan fructíferes.

La inalterabilitat de la programació de la festa major de Vilafranca, amb la coincidència de criteri de diferents estaments preeminents, també va aplanar la continuïtat dels castells. El pes de la clerecia local —un estament més aviat no favorable als canvis i amic de la classe benestant a l'època— en la constitució dels administradors —els organitzadors del programa oficial— va traduir-se en un

3 de 7 de la Colla Vella dels Xiquets de Valls a l'Arboç, el 25 d'agost del 1929. (Foto: Col·lecció Joan Vallès Figueras)

◀ Primer 4 de 7 descarregat pels Nens del Vendrell en pròpia plaça el 15 d'octubre del 1929. (Foto: Col·lecció Salvador Arroyo Julivert)

encotillament de la programació. Això va derivar en la defensa del lema de «la més típica» i, dins d'aquest sac, en la fidelització de l'apartat casteller, ni que fos de manera condescendent. La intel·lectualitat local, elements benpensants i també amb lligams estrets amb la classe benestant, també va aprovar el model de «la més típica». El vistiplau dels benpensants i els clergues va comportar que la gent benestant, també poc amiga als canvis, tampoc no negués el pa i la sal als castells.

Les expressions amb flaïre de modernitat i progrés també van tenir un forat a Vilafranca antany, més tractant-se d'una capital territorial, el Penedès, i, per tant, perquè també en transcendien les novetats, per exemple,

del cap i casal, Barcelona. Aquestes darreres, però, sobretot, van fer-hi cap per l'impuls de la iniciativa privada, de la societat civil, no dels administradors.

Vilafranca també va fer costat als castells aquell temps amb l'organització dels seus afeccionats més entusiastes en una colla, la Peña Els Castellers, uns primers Castellers de Vilafranca, a escena d'ençà del 1928. Aquest col·lectiu va citar-se al pati de Cal Noi-Noi, el Bar Group-Nou que regentava Ramon Prats Mateu al núm. 2 del carrer de Sant Bernat, avui dia part de l'edifici que acull el Museu de les Cultures del Vi de Catalunya.

La seva estrena va ocórrer el 24 de setembre del 1929 a Vilafranca mateix, en ocasió de la commemoració del 25è

aniversari de la Societat La Principal. Bé, ja va sospirar-se el 1928 a la festa major, després de l'eufòria per l'actuació extraordinària de la colla de Xiquets de Valls del període 1927-1929 el 8 de juliol del 1928 a la festa del carrer de Sant Bernat. El pla no va fructificar aquell cop i els vilafranquins van haver de conformar-se fins aleshores de gaudir d'alguns instants de glòria plantant castells conjuntament amb els Xiquets de Valls.

Aquest col·lectiu destacà perquè va acollir elements de condició social privilegiada. Això, per tant, recuperava la tesi de la dignificació de l'activitat a partir dels anys de la Renaixença per implicar elements històricament allunyats. L'estadi d'aquests elements, entre d'altres prerrogatives, s'expressava per no haver patit restriccions en els camps de l'escolarització o la formació cultural, com sí que havia sofert la gent de braços inferiors, el poble ras, la condició social de la majoria de castellers d'abans. Entre d'altres, cal citar diversos membres de la família de Josep Cusiné Esclasans, que, com ja s'ha dit, fou qui va manegar la contractació dels Xiquets de Valls a Vilafranca aquell temps. I també Jaume Valero Ribas, que deu ser el primer casteller que va escriure de castells. Aquest darrer és l'autor, entre d'altres textos, del conegudíssim *Quatre nocions per veure els castells*, un treball encara fresc i amb els mèrits afegits d'avançar-se en el temps, ja que a l'època no era habitual reflexionar sobre els castells.

Aquests afeccionats vilafranquins van atresorar lligams estrets amb la Colla Vella de Valls perquè els va donar un cop de mà el casteller vallenc Francesc Sanromà Español, *Ballera*, i també per l'amistat entre l'esmentat Josep Cusiné Esclasans i Ramon Tondo Dilla, *Gravat de Rabassó*, el cap de la Colla Vella.

La Peña Els Castellers, dissortadament, va esvanir-se l'any següent, el 1930, una vegada havia reaparegut la dualitat de colles castelleres a Valls; al final a Vilafranca es van decantar per recuperar la dinàmica d'antany d'arreu d'expressar els seus anhels sota del paraigua dels Xiquets de Valls. En aquest sentit, figura que els afeccionats de Vilafranca van fer pinya mentre que els Xiquets de Valls també van anar a una. I també que quan dues colles de Valls van trobar-se cara a cara de nou, a Vilafranca a partir del 1930 a la festa major, la gent de la Peña Els Castellers va renyir per posicionar-se del costat d'un o altre bàndol vallenc, com abans. Devia predeterminar-ho que a Vilafranca no hagués faltat mai el concurs competitiu d'agrupacions forasteres, de Valls la majoria de vegades per no dir totes, i també la integració de vilafranquins a les alineacions vallenques.

Tercera etapa (1930-1932)

La tercera etapa arranca de la recuperació de la dualitat de colles a Valls per Sant Joan del 1930, ja que aleshores va debutar la Colla Nova dels Xiquets de Valls, que va donar veu al substrat de la Colla Nova de l'Escolà, i finalitza amb la jornada grisa de la Colla Vella el 23 d'octubre del 1932 a Valls, que el cronista vallenc Francesc d'Assís Gazo Fargas va resumir com «El fracàs de la meva colla».

Aquest temps destaca per una primera recuperació evident del nivell casteller. La Colla Vella de Valls, encara sota la batuta de Ramon Tondo Dilla, *Gravat de Rabassó*, va continuar liderant el món casteller per afegir abans que ningú diverses construccions perdudes durant la Decadència —el 4 de 7 amb el pilar, el 5 de 7, el 3 de 7 alçat per baix, el 2 de 7 i el 4 de 8, aquest darrer carregat— als dos castells de 7 bàsics —el 4 i el 3 de 7—, el sùmmum fins aleshores. La Colla Vella, pel camí, també va endur-se el primer Concurs de Castells celebrat a la plaça de braus de Tarragona el 2 d'octubre del 1932.

La dinàmica general va conduir a aquestes gestes. L'activitat va millorar per la realitat de la rivalitat, l'alè que va fer sorgir i motiva els castells, com feia temps no es veia. La Colla Vella va endegar l'empresa en disputa amb la resta de formacions. La recuperació de la dualitat de colles a Valls i la intromissió de les del Vendrell (a Tarragona van alentir la marxa) van marcar la pauta. Aquestes línies sobre la festa major de Sant Joan de Valls del 1930, on va debutar la Colla Nova de Valls, l'hereva de la Colla Nova de l'Escolà, són prou explícites: «Es de consignar el resurgimiento, casi inesperado de la afición als Castells. Desde días antes de la fiesta mayor, viene siendo el tema preferente de todas las conversaciones. En corros, peñas y tertulias apenas se ha hablado estos días de otra cosa. El de ahora, bajo este aspecto, es el mismo Valls de hace medio siglo. Heredada de nuestros antepasados llevamos los vallenses esta afición en la sangre, y cuando mas parece que está muerta, resulta que estaba sólo dormida, y a lo mejor despierta con singular entusiasmo [...] ¿Influyen las mismas colles cons sus excitaciones émulas? A buen seguro. Su punto de honrilla, noble y legímito, ha renovado las esperanzas de restaurar proezas» (*La Crónica de Valls 1930: ACAC*).

Un element també va remar-hi a favor a tot arreu. La implicació de sectors socials fins aleshores recelosos dels castells va permetre la incorporació de nous actors, tant per fer pinya com per modernitzar la gestió de les colles. Un altre cop, doncs, el major ressò i reconeixement de

l'activitat castellera i, per tant, la seva dignificació aquells anys va resultar determinant. Les cròniques del mateix 1930 destaquen la presència a les pinyes de Valls d'«un nucli nombrós de joves pertanyents a totes les classes socials (no n'hi faltaren amb títol acadèmic)» (*Juventut 1930: ACAC*). L'alegria també es destapà amb el sorgiment d'actuacions i trobades informals per part de simples afeccionats o, fins i tot, neòfits. A Valls la joventut de Palestra van fer-se notar, però també joves d'entitats de perfils distints i oposats, del Valls Esportiu, el Centre Republicà, el Centre de Lectura, la Congregació Mariana o l'Agrupació Social Tradicionalista.

La pugna des del 1930

Les dues colles del Vendrell, els Caneles i els Mirones, van obtenir tres marques molt potents el 4 de setembre del 1930 a la festa major de Torredembarra. Primera, el 4 de 7, el 3 de 7, la torre de 6 i el pilar de 5 que van descarregar els Nens van representar la millor actuació d'una colla vendrellenca fins aquell dia. Segona, aquest 3 de 7 i un altre que feren els Caneles van ser els primers descarregats del Vendrell. I tercera, el 4 de 7 dels Nens, el seu tercer quatre, marcava l'inici de la consolidació d'uns vendrellencs en aquest sostre. Els Nens havien descarregat el primer 4 de 7 el 15 d'octubre del 1929 per la fira de Santa Teresa del Vendrell, i el segon, el 15 d'agost del 1930 a la festa major de la Bisbal del Penedès. Els Caneles i els Mirones encara van sumar un altre 3 de 7 i els darrers un nou 4 de 7 abans d'acabar l'any, el 15 d'octubre a la fira vendrellenca de Santa Teresa.

Els Xiquets de Tarragona també van fer els deures el 1930. El 23 de setembre, per les festes tarragonines de Santa Tecla, van obtenir també el seu primer 3 de 7 i novament el 4 de 7 —un any enrere ja l'havien assolit en el mateix escenari.

El nivell tant a Tarragona com al Vendrell va fer prendre consciència a tothom de nou de la seva projecció i possibilitats. Si un any enrere ja havia fet forat el seu primer 4 de 7, ara, és clar, amb més motiu, també el primer 3 de 7. Aquests mots a la premsa de Valls ho palesen: «El martes pasado [23 de setembre del 1930] en Tarragona con motivo de celebrarse las fiestas de su patrona Santa

Tecla, la colla de castellers de dicha ciudad Xiquets de Tarragona, levantó entre otros los tres y quatre de set y el pilà de cinc. / En Vendrell hay dos collas, que las dos levantan tambien el tres y quatre de set y el pilà de cinc. / Hasta ahora las collas de nuestra ciudad tenian la supremacia en dicho deporte. ¿La conservarán?» (*La Crónica de Valls 1930: ACAC*).

Les fites dels tarragonins i, sobretot, dels vendrellencs adquireixen encara més sentit perquè la Colla Nova de Valls no havia assolit tants èxits en aquells moments: dos 4 de 7 —un el 24 de juny del 1930 a la festa major de Valls i un altre el 24 d'agost del 1930, a la festa major de Torrelles de Foix— i cap 3 de 7, de moment. La Colla Nova va assolir el seu únic 3 de 7 de la temporada i un altre 4 de 7 el 26 d'octubre del 1930 a la fira de Santa Úrsula de Valls.

La Colla Vella, en canvi, ostentava amb raó els galons de líder pels seus millors números. Almenys cinc 4 de 7, cinc 3 de 7 i l'exclusiva de dos 4 de 7 amb el pilar descarregats el 1930. Un 4 i un 3, el 24 de juny a la festa major de Valls. Un 4 i un 3, el 5 d'agost a la festa major de Vilanova i la Geltrú. Un 4 i un 3, el 24 d'agost a la festa major de l'Arboç. Un 4, el 29 d'agost a la festa major de Vilafranca del Penedès. Un 4 i un 3, el 30 d'agost, també a la festa major de Vilafranca del Penedès. Un 4 amb el pilar, el primer de la Renaixença castellera, el 31 d'agost, també a la festa major de Vilafranca del Penedès. I un 3 i un 4 amb el pilar el 26 d'octubre del 1930 a la fira valenciana de Santa Úrsula.

Els Xiquets de Tarragona no avancen el 1931 i 1932

Les colles de Tarragona i el Vendrell aparenta que van donar una treva als Xiquets de Valls el 1931, per haver de dedicar més esforços dels desitjats a la consolidació dels dos castells de 7 bàsics, allò que van aconseguir per fi en les dues temporades anteriors, tal com es desprèn d'aquests mots de la festa major de Santa Anna del Vendrell, el 26 de juliol del 1931: «En general les colles del Vendrell no estan de bon tros a l'altura de les de Valls, com tampoc ho està la de Tarragona, amb el temps que fan castells no s'han arreglat gaire, puix no poden assegurar el que faran a plaça, per no tenir aquella seguretat que tenim a

Dos 4 de 7 alhora de les dues colles dels Xiquets de Valls per la festa major de Sant Joan de Valls, el 24 de juny del 1930; el castell que apareix en primer terme és de la Colla Vella, mentre que el de darrere és de la Colla Nova. (Foto: Pere Català Pic / CDOCA. Fons Pere Català i Roca)

MARGOT
JOSEP BOFILL SAGALONA

▲ *Dos intents del 3 de 7 al Vendrell: en primer terme, el dels Caneles del Vendrell i, al darrere, el dels Nens del Vendrell, el 26 de juliol 1930.*
(Foto: Col·lecció Salvador Arroyo Julivert)

Valls en els castells de set, torre de sis i pilar de cinc. / Tot alegrant-nos que les altres terres tinguin afició a la nostra institució popular, ens alegrem que els nostres castellers siguin els millors, conservant el nom que els ha fet cèlebres per tota la Península» (*Juventut* 1931: ACAC).

La perspectiva del temps confirma que els Xiquets de Tarragona van deixar transcórrer més temps entre els dos castells de 7 bàsics perquè se centraren en les seves actuacions a casa, sobretot, els dies de Santa Tecla, tot i lligar una actuació més enllà de Tarragona ben aviat. La primera sortida dels tarragonins fora de Tarragona va ocórrer a la capital de l'Anoia el 5 de novembre del 1926, en ocasió del 50è aniversari del cor La Llàntia d'Igualada.

Els Xiquets de Tarragona van completar els dos castells de 7 bàsics el 1931. Aleshores, el 23 de setembre del 1931 a Tarragona, van descarregar el 4 i el 3 de 7. Les colles tarragonines d'entre 1926 i 1936 pràcticament no van sortir de casa, perquè no es van saber vendre com la resta, que posseïen més currículum, contactes, maneres o s'oferien per menys diners. Durant aquests anys, i encara més endavant, van treure el nas molt de tant en tant, vuit vegades que se sapiga a hores d'ara.

Els Xiquets de Tarragona, a més, van tenir-ho encara més difícil quan es dividiren en Colla Vella i Colla Nova l'estiu del 1932. La Colla Vella va debutar els dies 27 i 28 d'agost, a les festes de Sant Ramon de la plaça de la Font de Tarragona. La Colla Nova, a les festes tarragonines de Santa Tecla, el 23 de setembre. La Colla Vella va reunir a qui va seguir fent confiança al cap de colla dels Xiquets de Tarragona, Esteve Pomerol Calbet. La Colla Nova s'estructurà a l'entorn dels germans Anton, Pau i Joan Coll Vallverdú, els fills de la Rafela.

Les dues formacions també van lluitar pel sostre del 4 i el 3 de 7, sobretot, el migdia de Santa Tecla a Tarragona. Ambdues van assolir-lo l'any 1932. La Colla Vella també va descarregar un altre 4 de 7 el 2 d'octubre en el primer Concurs de Tarragona.

Al Vendrell no afluixen

Les colles del Vendrell, en canvi, en general, van mirar molt més amunt. El 1931 van repetir els dos castells de 7 bàsics i, a més, van atrevir-se a temptejar, encara sense sort, alguna cosa superior. Els Nens del Vendrell van descarregar el 4 i el 3 de 7 el 26 de juliol a la festa major del Vendrell. Els Nens, el 3 de 7 i van intentar el 5 de 7 el dia 30 d'agost a la festa major de Vilafranca del Penedès davant de la Colla Vella de Valls. Els Nens, el 4 de 7 i

el 3 de 7 el 15 d'octubre a la fira vendrellenca de Santa Teresa. Els Mirones, el 4 i el 3 de 7 i van intentar la torre de 7 també a la fira del Vendrell.

La reaparició de la denominació dels Mirones es mereix una explicació. Si més enrere s'ha comentat que els Mirones van recuperar la fórmula Nens d'ençà de la fira de Santa Teresa del Vendrell del 1929, quan triomfà el criteri de Pau Figueras Solé, *Pau Ganso*, el cap de colla d'aleshores i un ferm defensor de la veu «Nens», unes tensions posteriors en el si dels Nens es traduïren en la revivificació de la fórmula Mirones l'any 1931 per la fira de Santa Teresa del Vendrell quan els Nens es partiren en dos blocs. La gent afí a la família Miró, un dels nuclis fundadors dels Nens el 1926, va reconstituir la colla dels Mirones, mentre que qui va seguir fent confiança al cap de colla, Pau Figueras Solé, *Pau Ganso*, no va moure's de la denominació Nens. Joan Miró Fons, *Jan Miró*, va esdevenir el cap de colla dels Mirones. Aquest era el fill menor de Salvador Miró Ramon, *Vador Miró*, fundador dels Nens el 1926 i un dels noms propis del món casteller del primer terç del segle XX. A partir d'aleshores, doncs, van haver-hi tres formacions al Vendrell: els Nens, els Mirones i els Caneles.

Aquestes colles van donar més guerra el 1932. Aleshores, van sumar dos nous registres —el 4 de 7 amb l'agulla i el 5 de 7, recuperats pels Xiquets de Valls els dos anys anteriors—, i van perseguir d'altres metes atansades pels Xiquets de Valls el mateix 1932 —el 3 de 7 aixecat per sota, la torre de 7 i el 4 de 8. Els Caneles van aconseguir descarregar el 3 de 7 i el 4 de 7 amb l'agulla; els Mirones, dos 3 de 7 i el 4 de 7 amb l'agulla; i els Nens el 4 i el 3 de 7 el 26 de juliol a la festa major del Vendrell. Els 4 de 7 amb l'agulla dels Caneles i els Mirones van ser els primers d'uns vendrellencs. Els Mirones, el 5 de 7, el primer d'una colla vendrellenca, el 10 d'agost a la festa major de Llorenç del Penedès. Els Caneles, el 4 i el 3 de 7 el 15 d'agost a la festa major de la Bisbal del Penedès. Els Mirones un 4 de 7 i els intents del 4 de 8 i el 3 de 7 aixecat per sota el 4 de setembre a la festa major de Torredembarra. Els Mirones, un 4 de 7 l'11 de setembre a la festa major del barri d'Horta (Barcelona). I els Mirones, el 3 de 7 i el 4 de 7 amb l'agulla i l'intent de torre de 7 el 25 de setembre al Poble Espanyol (Barcelona).

L'èxit de les colles del Vendrell va basar-se en un desig incombustible d'atansar-se i superar els Xiquets de Valls, les colles castelleres de consuetud. Les seves maneres, la novetat de recórrer a la publicitat —cartes amb la capçalera de la colla, targetes i díptics— i el fet que s'oferissin per més bon preu, més baix que els Xiquets de Valls, també

van tenir molt a veure amb el seu èxit a l'hora de donar-se a conèixer fora de casa. De fet, alguna cosa havien de fer davant de la fortalesa de la fama de les colles de Valls, que ja els assegurava contractacions des de punts d'arreu. L'estratègia va triomfar a llocs de perfils distints: a poblacions del territori històric casteller, el Penedès i el Camp de Tarragona; a Barcelona, una plaça castellera també habitual al llarg del temps per la seva condició de capital de Catalunya; i a l'Alt i Baix Llobregat, la Plana de Barcelona, els Vallesos i Girona, zones verges i llunyanes, on, com a molt, i és molt dir, ja que no va ocórrer en tots els casos, tan sols s'hi havien alçat castells puntualment a cavall entre els segles XIX i XX. La primera actuació d'una colla vendrellenca més enllà del Vendrell no va trigar gaire: els Nens del Vendrell van ser presents a la fira de la Candelera de Molins de Rei els dies 2 i 3 de febrer del 1927.

▲ 3 de 6 dels Castellers del Club d'Esports del Vendrell, el 6 d'agost del 1930 al Vendrell. (Foto: Talleres Fotográficos Sport / ACBP. Col·lecció Marcel·lí Güixens Milà)

Els Xiquets de Valls no fallen

Les dues colles de Xiquets de Valls, de tota manera, van seguir oferint les millors sensacions. Tant la Colla Vella com la Colla Nova van assegurar els castells de 7 a les actuacions amb més entitat o compromís. Si Ramon Tondo Dilla, *Gravat de Rabassó*, va continuar obtenint els millors registres perquè tenia un bloc compacte i experimentat, la Colla Nova també va treure suc de la seva reorganització a partir de la fira de Santa Úrsula de Valls del 1930. La Colla Nova va manifestar indecisió i falta de criteri, atesa la joventut i la inexperiència de molts dels seus integrants, fins que Ramon Barrufet Fàbregas, *el Blanco*, nebot d'Anton Fàbregas Mialet, *Anton de l'Escolà*, cap i fundador de la Colla Nova de l'Escolà, i un nom en la història dels castells almenys d'aleshores ençà, no va encarregar-se de dur-hi la batuta fins a partir de Santa Úrsula del 1930. El cronista vallenc Francesc d'Assís Gazo Fargas va contraposar el recorregut distint de la Colla Nova abans i després de la intervenció de Ramon Barrufet Fàbregas, *el Blanco*, i la posició privilegiada de la Colla Vella aleshores: «La colla nova [...] és una colla de molta força i juvenesa de la que se'n pot esperar molt [...] La vella, si bé no donà la sensació de tanta força, la donà de posseir més tècnica, ja que la majoria dels seus components són castellers consumats» (*La Crònica de Valls 1930*: HCT).

La Colla Nova no va fallar en el 4 i el 3 de 7 quan va fer-li falta el 1931 i 1932, i, a més, va abastar metes superiors. El 1931, el 4 de 7 amb el pilar el 23 d'agost a la festa major de l'Arboç —el seu primer de la Renaixença— i va intentar el 5 de 7 el 2 de febrer a les Decennals de Valls, el 24 de juny a la festa major de Valls i el 23 d'agost a l'Arboç. L'any 1932 va anar-li millor, ja que la formació va completar el 4 de 7 amb el pilar dos cops, el 14 d'abril a Valls i el 21 d'octubre a la fira d'Alcover. També el va intentar el 30 de juny a la festa major de Reus. El 5 de 7 quatre cops: el 24 de juny a Valls —el seu primer de la Renaixença—, el 28 d'agost a la festa major de l'Arboç, el 2 d'octubre al Concurs de Tarragona i el 30 d'octubre a Valls. El 3 de 7 alçat per baix sis vegades: el 17 d'agost en un assaig al Portal Nou de Valls —el seu primer de la Renaixença—, el 28 d'agost a l'Arboç —al segon intent—, el 26 de setembre a la festa major de Cervera, el 2 d'octubre al Concurs de Tarragona, el 21 d'octubre a la fira d'Alcover i el 30 d'octubre a Valls. El 2 de 7 es va intentar dos cops el 26 de setembre a Cervera i un cop el 30 d'octubre a Valls, i va ser carregat el 2 d'octubre al Concurs de Tarragona —el seu primer de la Renaixença. El 4 de 8 va fer llenya dos cops el 2 d'octubre al Concurs de Tarragona.

▲ Intent desmuntat de 5 de 7 de la Colla Nova dels Xiquets de Valls, a la plaça del Blat val·lenca, el 2 de febrer del 1931.
(Foto: Pere Català Pic / Arxiu Municipal de Valls. Fons Francesc Costas Jové)

La Colla Vella esdevé la millor amb la recuperació de castells

La Colla Vella encara va fer-ho millor el 1931 i 1932, i, a més, mitjançant més castells inèdits des de feia dècades. El 1931 va repetir el 4 de 7 amb el pilar quatre cops: el 2 de febrer a les Decennals de Valls, el 24 de juny a Valls, el 23 d'agost a l'Arboç i el 31 del mateix mes a Vilafranca del Penedès. El 5 de 7 va descarregar-lo dues vegades: el 23 d'agost a l'Arboç —era el primer de la Renaixença— i el 30 d'agost a Vilafranca del Penedès, a banda d'intentar-lo dos cops més, el 2 de febrer a Valls. Les xifres de

l'any 1932 són superiors. Quatre 4 de 7 amb el pilar descarregats: el 25 de juny a Valls, el 15 d'agost a la Bisbal del Penedès, el 31 d'agost a Vilafranca del Penedès i el 25 de setembre a Barcelona. Quatre 5 de 7 descarregats i un de carregat, respectivament, el 8 d'agost a Vilanova i la Geltrú, el 15 d'agost a la Bisbal del Penedès, el 31 d'agost a Vilafranca del Penedès i el 2 d'octubre a Tarragona, i el 14 d'abril a Valls. Cinc 3 de 7 alçats per baix descarregats: el 8 d'agost a Vilanova i la Geltrú —el primer de la Renaixença—, el 28 d'agost a l'Arboç, el 30 d'agost a Vilafranca del Penedès, el 25 de setembre a Barcelona i el 2 d'octubre a Tarragona. Tres 2 de 7 descarregats i un

◀ Primer 2 de 7 descarregat de la Renaixença, aconseguit per la Colla Vella dels Xiquets de Valls a l'Arboç el 28 d'agost del 1932. (Foto: Col·lecció Joan Vallès Figueras)

de carregat, respectivament, el 28 d'agost a l'Arboç —el primer de la Renaixença—, el 30 d'agost a Vilafranca del Penedès i el 2 d'octubre a Tarragona, i el 25 de setembre a Barcelona. El dos de set va ser provat per primera vegada el 8 d'agost a Vilanova i la Geltrú. I un 4 de 8 carregat, el 28 d'agost a l'Arboç, el primer de la Renaixença castellerà. El 31 d'agost, a Vilafranca del Penedès, i el 23 d'octubre, per la fira de Santa Úrsula de Valls, va intentar el pilar de 6 per primera vegada durant la Renaixença.

La Colla Vella de Valls, doncs, va recuperar diverses construccions després de dècades d'absència a les places.

Pel que fa al 4 de 7 amb el pilar, el 31 d'agost del 1930, durant la festa major de Vilafranca del Penedès, la premsa vilafraquina d'aleshores va dir: «Trenta anys que no s'havia fet a Vilafranca» (*Acció* 1930: Vinseum). La notícia anterior coneguda d'una aleta en la construcció arreu és de la fira de Santa Úrsula de Valls del 1916, almenys carregat per la mateixa Colla Vella.

Quant al 5 de 7, el 23 d'agost del 1931 a la festa major de l'Arboç, la crònica del moment recull: «castell que de l'any 1907 no s'havia fet segons ens digué algun vell casteller de l'Arbós» (*Juventut* 1931: ACAC). Aquest 5 va afegir la particularitat que es va construir amb la configuració dels poms de dalt que ha esdevingut norma avui dia. Un dos del tres va situar-se sobre el pilar del mig i l'altre dos, amb un peu al pilar fluix i un altre al pilar fort, i els dosos dels dos pilars, damunt del seu pilar i agafats amb una mà al dos del pilar del mig. Aquesta disposició va possibilitar que els dos poms de dalt no se separessin i, per tant, que s'escurcés la seva realització, perquè l'enxaneta va poder anar del pom del tres al dels dos pilars amb dues passes, sense haver de pujar-ne i baixar-ne un i tot seguit l'altre.

El 3 de 7 alçat per baix, el 8 d'agost del 1932 a la festa major de Vilanova i la Geltrú, va comportar uns comentaris a la premsa que subratllen l'abast de la fita: «que feia uns trenta anys que no s'havia fet» (*El Temps* 1932: ACAC) o que era «la millor actuació que hagi tingut cap colla de trenta anys cap aquí» (*Juventut* 1932: ACAC).

El 2 de 7 i el 4 de 8 —aquest darrer carregat— del 28 d'agost del 1932 a la festa major de l'Arboç tingueren una transcendència que també va comentar-se aleshores: «Del darrer castell de vuit de fa uns vint set anys [...] El dos de set que feia més temps que el de vuit que no s'havia pogut fer» (*La Crònica de Valls* 1932: ACAC).

La Colla Vella, però, va tancar aquesta etapa exitosa de manera molt desafortunada el 23 d'octubre del 1932 a Valls—el cronista Francesc d'Assís Gazo Fargas va resumir-ho com «El fracàs de la meua colla». La diada encara va esdevenir més punyent perquè s'havia planejat per exaltar la formació. Aleshores se l'honorà per haver guanyat el 2 d'octubre el Concurs de Tarragona. Però va sortir de plaça tan sols amb el pilar de 5; el 3 de 7 alçat per baix —dos cops—, el 2 de 7, el 4 de 8 i el pilar de 6 van fer llenya.

► Primer 4 de 8 carregat de la Renaixença, també a l'Arboç i a càrrec de la Colla Vella dels Xiquets de Valls el 28 d'agost del 1932. (Foto: Col·lecció Joan Vallès Figueras)

Quarta etapa (1933-1936)

La quarta etapa s'inicia el 1933 i conclou el 19 de juliol del 1936 amb l'anada frustrada a l'Estadi de Montjuïc de Barcelona per la inauguració de l'Olimpíada Popular. Si la gent de Ramon Tondo Dilla, *Gravat de Rabassó*, la Colla Vella dels Xiquets de Valls, havia liderat el món casteller durant els anys anteriors, ara els seus rivals antagònics, la Colla Nova de Valls, passaren a ocupar la primera posició perquè van poder assolir sobradament tots els castells de 7 pisos i el 4 de 8 —és la colla que el completà finalment—, i van recuperar l'aleta en el 3 de 8 —dues— i, potser, en el pilar de 6 —una i, insistim, polèmica.

Una colla del Vendrell, els Mirons, que més endavant van esdevenir els Castellers del Vendrell o Xiquets del Vendrell, i al final, els Nens, van ascendir a la segona posició del rànquing. La Colla Vella de Valls va retrocedir al tercer lloc, però el 1935 la Colla Vella de Tarragona va qüestionar-ho perquè va completar tots els castells de 7 d'una tirada.

El lloc en l'escalafó també es destaca si s'atén el nombre d'actuacions de cada colla. La Colla Vella de Valls va moure's al voltant d'una dotzena, quan va situar-se al capdamunt de l'escalafó i en disputa renyida amb d'altres formacions, a partir de l'any 1930. És la mateixa quantitat de la Colla Nova de Valls quan va atansar-s'hi i al final va obtenir el liderat, respectivament, d'ençà del 1932 i 1933, i també dels Mirons/Xiquets del Vendrell/Nens quan van començar a despuntar, a partir del 1932. La davallada de la Colla Vella, d'ençà del 1933, i el paper testimonial de la resta de formacions també s'expressa amb la reducció del còmput, amb sort, fins a la mitja dotzena.

La Colla Vella perd gas

La Colla Vella encara va aconseguir una fita icònica el 1933. El 24 de juny va descarregar el 2 de 7 per la festa major de Sant Joan de Valls. La premsa val·lenca va exaltar-ho dient «puix si bé no s'ha arribat al lloc on es volia, s'han fet castells que feia sis lustres que no els havia coronat l'enxaneta, en la plaça de la nostra vila» (*El Temps* 1933: ACAC). Però no va aconseguir redreçar la dinàmica negativa que havia avançat el seu desastre que s'havia produït a Valls el 23 d'octubre del 1932 i que, com ja s'ha dit anteriorment, el cronista val·lenc Francesc d'Assís Gazo Fargas va resumir com «El fracàs de la meva colla».

La Colla Vella va descarregar novament un 2 de 7, el 15 d'agost a la Bisbal del Penedès, i en va carregar un

altre, el 27 d'agost a l'Arboç, el mateix 1933. Però va fracassar en la resta de temptatives que van venir a continuació: el 9 de setembre del 1934 a Montblanc, el 25 d'agost del 1935 a l'Arboç —dues— i el 30 d'agost del 1935 a Vilafranca del Penedès. La seva estadística en el 4 de 8 resulta encara més negativa: vuit temptatives frustrades i un sol èxit. La Colla Vella va fer figa en el 4 de 8 el 24 de juny del 1933 a Valls —dues vegades—, el 27 d'agost del 1933 a l'Arboç, el 9 de setembre del 1934 a Montblanc —abans de descarregar-ne un—, el 24 de juny del 1935 a Valls —dues vegades—, el 25 d'agost del 1935 a l'Arboç i el 30 d'agost del 1935 a Vilafranca del Penedès. Sí que va descarregar-lo, l'únic cop durant la dècada dels anys trenta del segle XX, el 9 de setembre del 1934. La Colla Vella tampoc no se'n va sortir amb el pilar de 6 quatre vegades en aquesta quarta etapa —el 24 de juny del 1933 a Valls, el 25 de juny del 1933 també a Valls, el 15 d'agost del 1933 a la Bisbal del Penedès i el 27 d'agost del 1933 a l'Arboç— i una en el 3 de 8 —el 9 de setembre del 1934 a Montblanc. La Colla Vella es va haver de conformar amb els castells immediatament inferiors al 2 de 7, el 4 de 7 amb el pilar, el 5 de 7 i el 3 de 7 alçat per baix per oferir alguna cosa més de tall.

La diada, amb el seu únic 4 de 8 descarregat, el 9 de setembre del 1934 a Montblanc, evidencia paradoxalment la seva situació delicada després d'anys de lideratge del món casteller. La formació es trobava desestructurada i els seus components, abatuts davant del ritme incombustible dels rivals. No n'hi havia per a menys tenint en compte el seu migrat bagatge l'any 1934 fins a la visita a Montblanc. Al sarró tan sols duia el 3 de 7, el 4 de 7, el 2 de 6 i el pilar de 5, completats el 14 d'abril a Valls. A la Bisbal del Penedès, el 14 d'agost, va repetir el 3 de 7 i diversos castells de 6, i l'endemà, el 5 de 7 carregat, el 3 de 7 alçat per baix, el 4 de 7 amb el pilar, el 2 de 6 i el pilar de 5 descarregats.

La Colla Vella va triomfar a Montblanc quan descarregà per fi el 4 de 8 i l'acompanyà del 4 de 7 amb el pilar, el 5 de 7 i el pilar de 5, també descarregats. Però molt més va fallar-li. Una primera temptativa en el 4 de 8, una en el 3 de 8 —aquesta va ocórrer perquè la Colla Nova l'havia carregat per primera vegada en dècades uns dies abans, el 4 de setembre, per la festa major de Torredembarra—, dues en el 3 de 7 alçat per baix i una en el 2 de 7.

Bona part dels asos de la Colla Vella a Montblanc van raure a salvar momentàniament el problema de falta de canalla que arrossegava des de feia dos anys recorrent a la d'una colla amiga, la Colla Vella dels Xiquets de Tarrago-

na. El cop de mà dels tarragonins va tenir continuïtat almenys l'any següent. Castellans de l'altra colla de Valls, la Colla Nova, també van intervenir-hi: almenys dos terços en el 4 de 8 descarregat i un segon en l'intentat.

Els mals resultats globals de la Colla Vella de Valls, més amb el mirall de la màquina incontestable de la Colla Nova i l'ascens també dels Mirones/Xiquets/Nens del Vendrell, van derivar en la pèrdua de credibilitat de Ramon Tondo Dilla, *Gravat de Rabassó*, entre els seus, i, per tant, que aleshores se sospesés de reconduir la situació substituint-lo per Francesc Fàbregas Llaboré, *Cisquet del Groc* o *Cisquet de l'Escolà*. Aquest darrer també era un casteller de nissaga —nebot d'Anton Fàbregas Mialet, *Anton de l'Escolà*, antic capdavanter de la Colla Vella i després, cap de colla i fundador de la Colla de l'Escolà, més endavant també la Colla Nova de l'Escolà— i va assolir la direcció de la Colla Vella més endavant —els anys 1948 i 1949 va esdevenir-ne el cap de colla.

La Colla Nova passa a ocupar la primera posició

La Colla Nova de Valls, en canvi, va oferir l'altra cara de la moneda. La feina, l'ordre i la metodologia que Ramon Barrufet Fàbregas, *el Blanco*, va imposar d'ençà que va esdevenir-ne el cap la tardor del 1930 van tenir molt a veure amb el fet que la Colla Nova acabés rellevant la Colla Vella al capdamunt del món casteller. La regularitat no només en algunes de les construccions recuperades durant la Renaixença (com el 4 de 7 amb el pilar, el 5 de 7 o el 3 de 7 alçat per baix, entre d'altres), sinó, cas únic durant la Renaixença, també en castells superiors, com el 2 de 7 i el 4 de 8, palesen l'encert de la seva direcció. L'esclat de la Guerra Civil, el juliol del 1936, va impedir de saber si també podia haver tingut continuïtat el 3 de 8 carregat a Torredembarra el 4 de setembre del 1934 i el 4 de setembre del 1935 i d'altres metes superiors que ja es tenien en ment. La Colla Nova, de fet, va assajar de valent per descarregar el 3 de 8 ja el 19 de juliol del 1936 a Montjuïc (Barcelona) a la jornada inaugural de l'Olimpíada Popular que, com ja s'ha dit, va quedar suspesa per l'esclat de la Guerra Civil de 1936-1939. Les ganes de la Colla Nova d'assumir el repte van fer que els castellers s'arribessin a desplaçar a Barcelona, tot i que ja corria la notícia de la revolta militar. El pilar de 6 de Vilafranca del Penedès el 31 d'agost del 1934 no entra al sac d'aquesta valoració perquè només es va tirar aquesta vegada i no tothom va considerar-lo carregat.

Els seus números en el 2 de 7 i el 4 de 8 no enganyen. La Colla Nova va carregar el 2 de 7 per primera vegada durant la Renaixença el 2 d'octubre del 1932 al Concurs de Tarragona i després va fer-hi llenya dos cops a Cervera el 26 de setembre del 1932 i un el 30 d'octubre del 1932 a Valls. Però la reestructuració de l'alineació, l'any 1933, va suposar que com a mínim no hi faltés l'aleta des d'aleshores a tot arreu on es va portar. Deu vegades va ser descarregat i sis carregat (set si es compta la del 2 d'octubre del 1933 al Concurs de Tarragona) en total. El 1933 fou descarregat dos cops —el 7 d'agost a Vilanova i la Geltrú, el seu primer de la Renaixença, i el 24 de setembre al Concurs de Tarragona— i se'n van carregar tres —el 27 d'agost a l'Arboç, el 30 d'agost a Vilafranca del Penedès i el 24 de setembre al Concurs de Tarragona. El 1934 encara va anar millor. Cinc vegades va descarregar-se: el 5 d'agost a Vilanova i la Geltrú, el 24 d'agost a Igualada, el 26 d'agost a l'Arboç, el 30 d'agost a Vilafranca del Penedès i el 4 de setembre a Torredembarra. El 1935 va plantejar alguns dubtes. Tres cops va ser descarregat: el dia 14 d'abril a Valls —després d'un intent no reeixit—, el 24 de juny a Valls i el 30 d'agost a Vilafranca del Penedès —també després d'un intent fallit. I tres vegades també va ser carregat: el 28 de juliol a Mataró, el 8 d'agost a Mallorca i el 4 de setembre a Torredembarra.

L'estadística de la Colla Nova en el 4 de 8 esdevé la millor de l'època. La seva ambició en la construcció va ser tal que no es van estar de proclamar el 1935 que «Es criteri de la Colla Nova fer arreu "el quatre de vuit", si és que s'hi trobin tots els elements» (*El Temps* 1935: ACAC).

El 4 de 8 es va descarregar catorze vegades i en tres més va quedar en carregat, després d'ensopegar-hi quatre vegades. El 4 de 8 va fracassar el 2 d'octubre del 1932 al Concurs de Tarragona, el 24 i el 25 de juny del 1933 a Valls, i el 7 d'agost del 1933 a Vilanova i la Geltrú. Però el 27 d'agost del 1933 va carregar-lo a l'Arboç, la seva primera aleta durant la Renaixença, i uns dies després, el 30 d'agost del 1933, va descarregar-lo per primera vegada en l'esmentat període. El 1933 va ser descarregat quatre vegades —el 30 d'agost a Vilafranca del Penedès, el 8 de setembre a Torredembarra, el 24 de setembre al Concurs de Tarragona i el 29 d'octubre a Valls— i una carregat —el 27 d'agost a l'Arboç. El 1934 hi va haver uns dubtes a principi de temporada. El 29 de juny va caure a Reus, el 5 d'agost va carregar-se a Vilanova i la Geltrú i després fou descarregat tres cops: el 26 d'agost a l'Arboç, el 30 d'agost a Vilafranca del Penedès i el 4 de setembre a Torredembarra. El 1935 els números van augmentar. Cinc vegades va

LA VANGUARDIA

BARCELONA

NOTAS GRÁFICAS

Jueves 29 de Junio de 1933

CUATRO PÁGINAS

LA FIESTA DE SAN JUAN EN VALLS

Uno de los notables y pintorescos «castells» de las «Xiquets de Valls», cuya actuación fué aplaudidísima. (Fot. Guart)

ser descarregat —el 14 d'abril a Valls, el 24 de juny també a Valls, el 28 de juliol a Mataró, el 30 d'agost a Vilafranca del Penedès i el 4 de setembre a Torredembarra— i una fou carregat —el 24 d'agost a Sitges, després d'un intent frustrat. El 1936 el descarregaren el 14 d'abril a Valls i el 25 d'abril a Barcelona; aquest darrer va ser l'últim abans de l'esclat de la Guerra Civil de 1936-1939.

Quatre diades excepcionals

Quatre diades, una per any, també serveixen per ratificar l'estat de gràcia de la Colla Nova. El 1933, la del 24 de setembre al Concurs de Tarragona a causa de la transcendència de l'efemèride. La Colla Nova va endur-se'n la victòria després de superar amb la millor exhibició des de primers de segle a tothom qui no va defugir d'acudir-hi: els Mirones del Vendrell i les dues colles de Tarragona. Aleshores va descarregar tot allò que va plantar: el pilar de 5, el 4 de 7 amb el pilar, el 5 de 7, el 3 de 7 alçat per baix, el 2 de 7 i el 4 de 8.

El 1934, la del 4 de setembre a Torredembarra. A banda del pilar de 5, la Colla Nova va assolir dos castells de 7 importants, el 5 de 7 i el 2 de 7, ambdós descarregats, i dos castells de 8, el 4 de 8 i el 3 de 8. El 4 de 8 va ser descarregat i el 3 de 8 va carregar-se. El 3 de 8 carregat atresora molt de valor per diverses raons. Primera, es tracta de la primera aleta en aquest castell del període de la Renaixença, millor dit, del segle XX, ja que les anteriors reculen fins a l'última dècada del segle XIX, que se sàpiga. Segona, és la primera fita recuperada durant el segle XX, ja que, tal com s'acaba de dir, el 3 de 8 es va perdre a final del segle XIX, o això diuen les fonts documentals a hores d'ara consultades, i els registres immediatament inferiors (pilar de 6, 4 de 8 i 2 de 7) encara van veure's durant la primera dècada del segle XX. I tercera, perquè aportava el plus que permetia materialitzar una exhibició encara més completa i que va perdurar durant força temps. No se'n va veure cap de superior fins que els Nens del Vendrell descarregaren la torre de 7, el 3 de 8, el 4 de 8 i el pilar de 6 el 15 d'octubre del 1969 per la fira de Santa Teresa del Vendrell.

El 1935, la del 30 d'agost a Vilafranca del Penedès. Aquesta diada de Sant Fèlix va desenvolupar-se sota la fórmula d'un concurs. La Colla Nova de Valls va vèncer

els rivals antagònics, la Colla Vella de Valls, i a la formació que més lluitava per apropar-se a la Colla Nova, els Xiquets del Vendrell de Joan Julivert Nin, *Jan Julivert*, que aplegaven bona part dels abans Mirones i que encara no es denominaven Nens perquè aquesta veu era utilitzada per un altre col·lectiu. La Colla Nova va descarregar el 2 de 7 —a la segona temptativa— i el 4 de 8. Els Xiquets del Vendrell van classificar-se segons amb el 4 de 8 carregat. La torre de 7 i el pilar de 6 va fer llenya. La Colla Vella va ser tercera després de no reeixir en els intents del 4 de 8 i el 2 de 7; el 5 de 7 i el 3 de 7 alçat per baix que va descarregar no van comptabilitzar, segons les bases.

El 1936, la del 25 d'abril al Poble Espanyol de Montjuïc (Barcelona) en solitari en el marc d'un Congrés Internacional de Musicologia. No passa desapercebut que l'organització va cridar la Colla Nova per assegurar-se que s'obsequiés uns hostes distingits i vinguts d'arreu amb les imatges i les sensacions del bo i millor. La Colla Nova va descarregar-hi un 4 de 8 esplèndid, acompanyat del 4 de 7 amb el pilar i el 3 de 7 alçat per baix.

Al Vendrell tampoc no afluixen

Al Vendrell tampoc no van donar el braç a tòrcer. La desigualtat dels resultats i el batibull de colles, amb una successió de tensions i discussions, fan necessaris un seguit d'aclariments previs. Així, si el 1932 van obrar tres formacions al Vendrell, els Nens, dirigits per Pau Figueras Solé, *Pau Ganso*, els Mirones, per Joan Miró Fons, *Jan Miró*, i els Caneles, per Antoni Xerta Villoro, *Anton Canela*, el 1933 tan sols n'hi havia una, els Mirones, encara liderada per Joan Miró Fons, *Jan Miró*. Sembla que gran part d'integrants dels Nens i dels Caneles van fer cap l'any 1933 als Mirones i això encara els donà més ales.

El panorama va canviar el 1934. Els Caneles van reparèixer i s'acomiadaren el 10 de juny al Vendrell en ocasió de la visita del president de la Generalitat, Lluís Companys Jover. Unes raons en els Mirones van donar pas a una escissió que va revivificar la veu «Nens» tan sols durant la festa major del Vendrell i a la de Sitges. Pau Trullà Borrut, *Pau Xanaga*, va encapçalar aquests Nens perquè Pau Figueras Solé, *Pau Ganso*, havia fet una passa enrere per circumstàncies familiars.

Portada de La Vanguardia del 29 de juny del 1933, amb la imatge del 2 de 7 de la Colla Vella dels Xiquets de Valls per la festa major de Sant Joan. (Foto: CDOCA)

▲ 4 de 8 carregat per la Colla Nova dels Xiquets de Valls, a l'Arboç, el 27 d'agost del 1933. (Foto: Agustí Gurí Bros / CDOCA)

El 1935 van haver-hi més canvis. Elements dels Nens de Pau Trullà Borrut, *Pau Xanaga*, i escindits dels Mirons van actuar a la festa major del Vendrell també sota la veu «Nens». Aquests altres Nens eren liderats per Pau Garriga Vidal, *Pau Caio*, i Francesc Inglès Camell, *l'Inglès*. Els

Mirons, aleshores encapçalats per Joan Julivert Nin, *Jan Julivert*, van esdevenir la Colla dels Castellers del Vendrell o Xiquets del Vendrell quan en marxà la família Miró i no pogueren fer ús de la veu «Nens» perquè estava en mans de la gent de Pau Garriga Vidal, *Pau Caio*, i Francesc Inglès Camell, *l'Inglès*. L'entorn de la família Miró, inactiu després d'haver abandonat la Colla de Joan Julivert Nin, *Jan Julivert*, i elements dels Nens de Pau Garriga Vidal, *Pau Caio*, i Francesc Inglès Camell, *l'Inglès*, van reconstituir la Colla dels Mirons a primers de setembre.

La gent de *Jan Julivert* ja va poder denominar-se Nens a inicis del 1936 perquè el nom quedà vacant, un cop s'esvaniren els Nens de Pau Garriga Vidal, *Pau Caio*. Aquí no passa per alt que Pau Figueras Solé, *Pau Ganso*, i d'altres que sempre van batallar per salvaguardar la veu «Nens» s'arregleraren amb la gent de Joan Julivert Nin, *Jan Julivert*, l'any anterior. La formació encara va coincidir amb els Mirons, que havien reaparegut el setembre anterior.

La segona millor colla del moment

Aquest garbuix de colles es resumeix en dos blocs en funció del seu nivell. D'una banda, la Colla de Joan Julivert Nin, *Jan Julivert*. De l'altra, la resta. Els Mirons, que el 1935 van esdevenir els Castellers del Vendrell o Xiquets del Vendrell, i el 1936, els Nens, van resultar una formació molt potent (al davant tan sols es va topar amb la maquinària desfermada de la Colla Nova de Valls) per assegurar tots els castells de 7, no només els dos bàsics, el 4 i el 3, sinó també els superiors i que van recuperar-se durant la Renaixença, el 4 de 7 amb l'agulla, el 5 de 7, el 3 de 7 aixecat per sota i també la torre de 7. La colla també va acabar traient suc del 4 de 8. A banda, també va realitzar un intent molt meritori de pilar de 6 el 30 d'agost del 1935 a Vilafranca del Penedès.

La torre de 7 va donar batalla, però es consolidà a cavall del 1935 i 1936. Els seus números, de fet, tan sols van ser superats per la Colla Nova de Valls, la que millor va reeixir-hi. La gent de Joan Julivert Nin, *Jan Julivert*, va descarregar-la sis vegades, va carregar-la quatre i va intentar-la tres. El 1933 va fer figa el 7 d'agost a Vilanova i la Geltrú, però a continuació va carregar-se el 30 d'agost a Vilafranca del Penedès i va descarregar-se el 17 de setembre a Creixell i el 24 de setembre al Concurs de Tarragona. El 15 d'octubre va tornar a caure a la fira de Santa Teresa del Vendrell. El 1934 també va fallar el cop que va provar-se, el 30 d'agost a Vilafranca del Penedès. El 1935 s'hi va tornar a reeixir, ja que el 26 de juliol a la festa major

del Vendrell, el 30 d'agost a Vilafranca del Penedès i el 8 de setembre a Sant Salvador (el Vendrell) es va carregar novament. Es descarregà a Vilafranca el 31 d'agost i a Girona el 31 d'octubre. El 1936 va començar també descarregant-se, el 14 de juny al Poble Espanyol de Montjuïc (Barcelona) i el 30 del mateix mes a Reus.

La seva evolució en el 4 de 8 és la següent. El 1933 es va intentar sis vegades: el 7 d'agost a Vilanova i la Geltrú, el 30 d'agost a Vilafranca del Penedès, el 4 de setembre a Torredembarra, el 17 de setembre a Creixell, el 24 de setembre al Concurs de Tarragona i el 15 d'octubre a la fira de Santa Teresa del Vendrell. Però el 1935 ja va carregar-se dos cops: el 30 d'agost a Vilafranca del Penedès i el 8 de setembre a Sant Salvador (el Vendrell). L'inici de la Guerra Civil de 1936-1939 va impedir la progressió posterior.

La resta de formacions vendrellenques van moure's en un estadi inferior. Els castells dels Caneles van cenyir-se a un 3 de 6 el dia de la seva reaparició i, alhora, de comiat, el 10 de juny del 1934 al Vendrell, en ocasió de la visita del president Companys. Els Nens de Pau Trullà Borrut, *Pau Xanaga*, no van passar dels dos castells de 7 bàsics, el 4 i el 3, els dos cops que van mostrar-se, el 1935, a les festes majors del Vendrell i Sitges. El millor que es coneix dels Nens de Pau Garriga Vidal, *Pau Caio*, i Francesc Inglès Camell, *l'Inglès*, és un 3 de 6 en la seva única presència, el 26 de juliol del 1935 a la festa major del Vendrell. Els Mirons del 1935 i 1936 van tenir més ambició. Aquests també van completar els dos castells de 7 bàsics, el 4 i el 3, i almenys també un 5 de 7 el 24 de maig del 1936 a les Fires de Maig de Vilafranca del Penedès.

Dues cares distintes a Tarragona

La dinàmica al tercer nucli amb colles potents, Tarragona, presenta camins distintes que van intercanviar-se les colles. La millor actuació de la Colla Nova és, en aquests anys, el 24 de setembre del 1933, al segon Concurs de Tarragona, on va assolir la tercera posició i va esdevenir la primera formació tarragonina de l'època en superar el sostre dels dos castells de 7 bàsics. Aleshores va descarregar els seus primers 5 de 7 —a la segona temptativa— i 3 de 7 alçat per baix. Els objectius encara van ser més ambiciosos, perquè s'atreviren a intentar el 2 de 7, una construcció que va caure quan «l'enxaneta estava ja a punt de traspasar» (*La Crònica de Valls* 1933: ACAC), i el 4 de 7 amb el pilar. Sembla que no se'n sortiren perquè els castellers es trobaven extenuats després de prodigar-se les

hores anteriors a les festes tarragonines de Santa Tecla i, sobretot, «per la poca rapidesa i nul·la decisió dels aixecadors i enxanetes. El públic es desesperava veient que els castells s'aguantaven llarga estona, sense que aquells es decidissin a pujar i rematar» (*Diari de Tarragona* 1933: BHMT).

Però la formació va realitzar les seves darreres passes fe-faents a continuació, el 1934. Sempre a Tarragona, com va ser la seva norma, i, sembla, sense assegurar ni tan sols els dos castells de 7. L'esvaniment devia sorgir arran de l'absència d'actuacions i, per tant, d'ingressos, perquè només tenia actuacions a casa, sempre poques, perquè no se sabia projectar a fora, malgrat oferir-se, amb papers propis, a diversos ajuntaments de poblacions que solien recordar-se dels castells. El 1934, a més, va fallar-los la presència a les festes tarragonines de Santa Tecla perquè l'Ajuntament de Tarragona es desentengué d'organitzar-les.

La Colla Nova, de tota manera, ha de ser recordada pels seus èxits —el fet que actués en comptades ocasions els engrandeix encara més— i pel fet d'introduir uns components que són moneda corrent de les colles d'avui dia. Això darrer queda reflectit amb la determinació de disposar d'un local social. La Colla Nova va arrecerar-se a la Cooperativa Obrera Tarraconense el febrer del 1933, a canvi de la compra d'una acció, de 300 pessetes, i el lliurament de 15 pessetes mensuals.

El seu tarannà innovador també es fa patent amb la consulta del seu llibre d'actes, el primer conegut del món casteller. El llibre constata que s'hi va valorar el parer de tothom, atès que els dirigents eren escollits, o revalidats, en assemblea general. I també que van ser dels primers, si no els primers, a entendre els castells com una expressió lúdica que atresora valors d'identitat col·lectiva. La canalla i els grallers —aquests no n'eren components— eren els únics a ser gratificats. Així doncs, la formació va finir per no poder sumar prou adults tan entusiastes i altruistes?

La Colla Vella, en canvi, va mostrar-se més pacient, ja que després del mal paper al Concurs de Tarragona l'any 1932 va salvar els mobles el 1933 i el 1934, i va excel·lir el 1935, també amb l'inconvenient de no prodigar-se gaire, com la seva rival local. Se suposa que, en general a Tarragona, aquest factor es contrarestarà amb el fet que els elements més destres s'enrolessin en colles d'altres poblacions, a banda que, en contraprestació, també se sumés l'ajut de cracs forasters en diades pròpies assenyalades. La Colla Vella de Tarragona, de fet, va entendre's molt bé amb la seva homònima de Valls, almenys el 1934 i 1935.

◀ Primer 4 de 8 descarregat de la Renaixença aconseguit per la Colla Nova dels Xiquets de Valls el 30 d'agost del 1933 a Vilafranca del Penedès. (Foto: Col·lecció Josep Maria Rodon Barrufet)

La Colla Vella va completar el 4 de 7, el seu primer 3 de 7 alçat per baix i el 2 de 6, però va fracassar en el 5 de 7 —dos cops, «per por d'uns dels xanetes» (*Dilluns 1933: BHMT*)—, el 2 de 7 i el pilar de 5 —també dos cops— el 24 de setembre del 1933 al segon Concurs de Tarragona. El 23 de setembre del 1935 a les festes tarragonines de

Santa Tecla va completar tots els castells de 7, és a dir el 3 de 7 alçat per baix, el 4 de 7 amb el pilar, el 5 de 7 i el 2 de 7, els tres darrers, a hores d'ara, els primers del seu historial, i, a més, ja va intentar el 4 de 8. Qui sap on hauria arribat els anys següents si no hagués esclatat la Guerra Civil de 1936-1939!

Peculiaritats d'un període

La continuïtat dels castells al llarg del temps ha estat possible, en bona mesura, per la seva adaptació, per saber incorporar elements en sintonia amb els corrents en vigor. Aquesta sinergia, però, no ha suposat una modificació en el seu esperit, que s'ha mantingut intacte, sinó tan sols en la seva forma. Alguns dels elements que van saltar a la palestra durant la Renaixença han gaudit de tant d'èxit que encara són vigents avui dia. S'està parlant de la majoria de qüestions que venen a continuació.

Els castells carregats

La valoració actual dels castells tan sols coronats aranca del 4 de 8 que la Colla Vella dels Xiquets de Valls va carregar a l'Arboç el 28 d'agost del 1932. Aquesta ressenya a la premsa de Valls del moment ho explicita, en referir-se a la joia entre el públic present, tant durant l'aleta com una vegada va consumir-se la llenya. El vistiplau col·lectiu es va traduir en el fet que no es produís cap temptativa de millorament, és a dir, de provar de descarregar el castell durant la mateixa exhibició, com era norma fins aleshores: «l'anxaneta va pujant, ja s'enfila pels dosos, ja és dalt traspasa i entretant aixecat son tendra brasset indicant que s'havia fet el quatre de vuit fa aixecar una tempesta honorosa de crits i picaments de mans i de peus com mai havien sentit i l'anxaneta baixa i es disposa a fer ho l'aixecador i de sobte quan més fort anava el castell, cau [...]. Refent-se de la caiguda el poble esclatà en quatre o cinc ovacions seguides, els més exaltats agafen a [el cap de colla, Ramon Tondo Dilla] Rabassó i al [casteller arboçenc Toribi] Vallès [Badia] i els passen triomfants per damunt del formidable cordó» (*La Crònica de Valls 1932: ACAC*).

El parer de donar per bo un castell tan sols carregat s'explica per dues raons. Primera, perquè almenys es veia l'aleta en el 4 de 8 després de molt de temps. La mateixa crònica anterior també va referir-s'hi a l'afegir que del «darrer castell de vuit de fa uns vintí set anys en pujaren quatre castellers, Rabassó [Ramon Tondo Dilla], [Albert] Parés [Güell], [Lluís] Bertran [Rius] i Roig [Josep Secall Garcia]». La dificultat de la construcció va continuar palesa perquè el descarregat a Montblanc el 9 de setembre del 1934 és l'altre castell de 8 de la Colla Vella de Valls de la dècada dels anys trenta del segle XX. I segona, allò que va reblar el clau, per la rivalitat extrema entre les colles de Valls i el Vendrell el 1932, perquè per primera vegada

a la història feia perillar la supremacia de consuetud dels Xiquets de Valls. Aquesta és la successió dels fets que van precedir i condicionar l'aleta en el 4 de 8 el 1932 a la festa major de l'Arboç.

La Colla Nova dels Xiquets de Valls va completar el 3 de 7 i el 4 de 7 amb el pilar, mentre que la Colla Vella, de nou, el 3 de 7 i el 4 de 7 amb el pilar, i tan sols va carregar el 5 de 7, el sùmmum en aquells instants, el 14 d'abril del 1932 a Valls. La Colla Vella va tornar a carregar el 5 de 7 el 23 de juny a la festa major de Valls. La Colla Nova, en canvi, es va anivellar amb la Colla Vella l'endemà, el 24 de juny, també a la festa major de Valls, quan hi aconseguí per fi el seu primer 5 de 7.

Al Vendrell van dir-hi ben aviat la seva perquè els faltava tan sols el 5 de 7 per igualar-se amb els Xiquets de Valls. Els Nens van reeixir amb el 3 de 7 i el 4 de 7, i els Mirones i els Caneles també amb el 3 de 7 i per primer cop amb el 4 de 7 amb l'agulla a la festa major del Vendrell, el 26 de juliol, per Santa Anna. Els mots següents de premsa expliciten el temor que es vivia a Valls davant de la progressió de la gent del Vendrell: «La majoria de castellers de Valls eren al Vendrell i quedaren sorpresos de veure com adelantaven aquella gent en l'art de fer castells. Per diumenge vinent té la colla vella acordat fer un fort assaig per anar els dies 7 i 8 [d'agost] ben preparats a Vilanova i Geltrú amb motiu de la festa major. Els aficionats vallencs ja comencen a impacientar-se; troben poc el cinc de set (que ja és molt) com a diferència amb els del Vendrell i volen veure en el palmarès casteller vallenc algun castell de vuit o alguna torre [dos] de set. Les colles tenen la paraula» (*La Crònica de Valls 1932: ACAC*).

En aquesta línia, la Colla Vella de Valls se'n va sortir amb el 2 de 6 net en un assaig a continuació de la festa major del Vendrell i va fer una passa gegant poc més endavant, el 8 d'agost a la festa major de Vilanova, tot encarant amb distinta sort dues construccions inèdites aquell temps, a més de mostrar allò millor que fins aleshores tenia al sac. La Colla Vella va completar a Vilanova, «amb gran sorpresa general i no menys admiració» (*Joventut 1932: ACAC*), «fins dels mateixos castellers que pujaven al castell» (*La Crònica de Valls 1932: ACAC*), el 3 de 7 alçat per baix, el primer de la Renaixença, i també va provar per primera vegada durant aquest període el 2 de 7, que va caure «quan l'aixecador ja estava posat i l'anxaneta era dalt a punt de traspasar», a banda de descarregar de nou l'any 1932 el 5 de 7 (*Joventut 1932: ACAC*).

Els Mirones del Vendrell van replicar dos dies després, el 10 d'agost, a la festa major de Llorenç del Penedès, amb

el seu primer 5 de 7, el que els havia faltat per Santa Anna per igualar les dues colles vallenques. La Colla Nova de Valls tampoc no es va quedar enrere i va descarregar el seu primer 3 de 7 alçat per baix; per tant, es va anivellar de nou amb la Colla Vella de Valls, el 17 d'agost en un assaig al Portal Nou de Valls. La resposta de la Colla Vella va arribar el 15 d'agost a la Bisbal del Penedès amb el 4 de 7 amb el pilar i el 5 de 7 descarregats.

Amb aquests antecedents no estranya l'expectació que va despertar la trobada de les dues colles vallenques el 28 d'agost a la festa major de l'Arboç, i més si «es deia que aquelles aixecarien els quatre de vuit» (*El Baix Penedès* 1932: BPTB) i les del Vendrell «han fet ja les proves corresponents i tenen la seguretat de reeixirne» (*El Baix Penedès* 1932: BPTB).

La Colla Vella, com ja s'ha dit, va carregar un 4 de 8 a la primera ronda. El festeig de l'aleta va significar que la Colla Vella assegurés l'hegemonia de consuetud dels Xiquets de Valls amb altre èxit, encara que fos parcial. La por de no garantir el 3 de 7 alçat per baix recuperat a Vilanova i la Geltrú, l'únic que els vallencs tenien de més després que els Mirons del Vendrell també se'n sortissin amb el 5 de 7 a Llorenç del Penedès, va condicionar-ho. La Colla Vella va arrodonir posteriorment la seva participació amb el primer 2 de 7 descarregat de la Renaixença, una altra construcció absent des de feia molts anys, i el seu segon 3 de 7 alçat per baix —a la segona temptativa.

Els Mirons van contestar el 4 de setembre per la festa major de Torredembarra. Però infructuosament, ja que el 4 de 8 que van muntar «caigué en posar-se els quints, i ja no fou provat cap vegada més», mentre que el 3 de 7 aixecat per sota «es trabucà en treure el cap els segons, no tornant tampoc a provar-lo» (*La Crónica de Valls* 1932: ACAC). No va ser fins aleshores que a Valls van restar una mica més tranquils i això va permetre d'assegurar «que era un xic prematura la prova del castell de vuit pels vendrellencs» (*La Crónica de Valls* 1932: ACAC).

La valoració dels castells només carregats, de tota manera, encara va tenir el seu recorregut de consolidació. Així, es va aplicar inicialment tan sols en aquells que es van recuperar a l'Arboç el 1932 —el 4 de 8 i el 2 de 7— i en els seus superiors, encara que el criteri va ballar en un principi en el 2 de 7, potser perquè sí que es va descarregar a l'Arboç, a diferència del 4 de 8. Per exemple, la Colla

▲ *Pilar de 6, intentat o carregat? Colla Nova dels Xiquets de Valls. Vilafranca del Penedès. 31 d'agost del 1934. (Foto: Josep Mestres Hero / ACAP. Fons Josep Mestres Hero)*

Nova de Valls descarregà el 5 de 7 a l'Arboç el 27 d'agost del 1933 després d'haver-lo carregat prèviament. El criteri, però, va acabar imposant-se sense distincions, tal com succeeix avui dia.

Un dels factors que va ajudar-hi va ser la inclusió en els reglaments dels concursos. Així, les bases del de Tarragona del mateix 1932 van determinar que «S'entendrà fet un castell en el moment que la enxaneta fassi amb la mà el senyal d'aleta, en quin moment una senyal marcarà el màxim de punts guanyats per el castell» i que «Tot castell que hagi puntuat no podrà repetir-se» (*El Baix Penedès*

4 de 8 de la Colla Nova dels Xiquets de Valls, el 29 d'octubre del 1933 a Valls. (Foto: Agustí Gurí Bros / CDOCA)

▲ Primer 3 de 8 carregat del segle XX, assolit a Torredembarra per la Colla Nova dels Xiquets de Valls el dia 4 de setembre del 1934. (Foto: Francesc Blasi Vallespinosa / CDOCA)

1932: BPTB). Les bases del Concurs del 1933 també van dictar: «En el cas de caure un castell abans de fer l'aleta, la colla el podrà repetir» (*El Temps* 1933: ACAC).

El criteri, d'altra banda, va aplanar la recuperació de grans castells, perquè abreujava el camí de la seva realització total. Però també va suscitar inconvenients, com l'aparició de controvèrsies per la dificultat de discernir el carregament d'alguns de concrets. La primera, en el pilar de 6 que la Colla Nova de Valls va tirar durant la festa major de Vilafranca, el 31 d'agost del 1934. Encara avui dia no tothom coincideix en si es va carregar o no.

Els castells tan sols carregats, de tota manera, no devien tenir valor zero, com un intent, en el passat. O això

insinuen alguns textos de Ramon Roca Vilà, un dels pocs i millors cronistes de la Primera Època d'Or —una crònica, per exemple, va ressaltar que «al tenerla hecha», és a dir, carregat, un 5 de 8 de la Colla Nova dels Xiquets de Valls el 23 de setembre del 1879 a Tarragona, «se cayó» (*La Opinión* 1879: BHMT)— i també, que la memòria oral preservés el record del darrer castell de 8 carregat de la Decadència, l'última mostra d'una fita habitual en la Primera Època d'Or, un 4 de 8, a Vilafranca el 1908.

Castells en tornos individuals

L'hàbit d'alçar-se els castells en tornos individuals i, per tant, que s'hagi d'escatir abans l'ordre de participació de les colles, també arranca d'aquests anys. Fins aleshores la norma era que es plantessin de manera simultània quan dues o més formacions es trobaven a plaça.

La iniciativa sembla que va sorgir de manera no premeditada el 15 d'octubre del 1930 durant la fira del Vendrell. L'antic casteller vendrellenc Emili Miró Fons va ressenyar-ne les circumstàncies: «Aquell dia actuaven les dues colles a la plaça Vella del Vendrell [...]. Vet aquí, però, que, aquell dia, mentre la colla “dels Mirones” anava arrançant la pinya per fer el castell, en veure-ho un casteller “dels Caneles” va anar a avisar el cap de colla, l'Anton Xerta [Villoro, *Anton Canela*], dient-li que s'espavilés a organitzar el castell que volia fer, per així fer-los tots dos alhora, com era costum, i ell, que potser en aquell moment tenia alguna preocupació [...], va contestar-li així: “Que el facin ells, i després el farem nosaltres”. D'aleshores ençà, en totes les actuacions [...] es fan els castells després d'una colla l'altra, i fins i tot hom fa sorteig per saber a quina colla pertoca de sortir la primera» (Català i Roca 1981: II, 671). Això darrer situa l'actuació dels Mirones i els Caneles el 4 de setembre del 1930 a la festa major de Torredembarra com la darrera vegada que les colles del Vendrell van plantar els castells de manera simultània.

La resta de formacions no va trigar gaire a seguir la iniciativa dels vendrellencs. La regla tan sols va acabar no aplicant-se en els concursos de Tarragona del 1932 i 1933. Els Xiquets de Valls encara van obrar de manera simultània el 26 d'octubre del 1930 a la fira de Santa Úrsula de Valls, poc després de l'anada dels Mirones i els Caneles a la festa major de Torredembarra. Però ja van decantar-se pels tornos individuals tan bon punt van iniciar la temporada següent, els dies 1 i 2 de febrer del 1931, en ocasió de les Decennals a llaor de la Mare de Déu de la Candela. A Tarragona també van creure-hi quan es van trobar en la

► 4 de 8 a Montblanc
a càrrec de la Colla Vella
dels Xiquets de Valls, el
9 de novembre del 1934.
(Foto: Agustí Gurí Bros /
CDOCA. Fons Mercadé)

NOMBRE D'ACTUACIONS DURANT LA RENAIXENÇA

	Xiquets de Valls (colla 1927-1929)	Colla Vella dels Xiquets de Valls	Colla Nova dels Xiquets de Valls	Xiquets de Tarragona	Colla Vella dels Xiquets de Tarragona	Colla Nova dels Xiquets de Tarragona	Nens del Vendrell / Mirones del Vendrell / Xiquets del Vendrell (1926-1936)	Nens del Vendrell / Colla del Ganso (1931-1932)	Nens dels Vendrell / Colla del Trullà (1934)	Nens del Vendrell / Colla del Caio (1935)	Caneles del Vendrell	Mirones del Vendrell (colla 1935-1936)
1926				3			1					
1927	7			3			7				1	
1928	5			2			3				2	
1929	1	6		2			4				3	
1930		11	6	4			7				5	
1931		8	7	3			11	1			2	
1932		12	13		4	3	8	3			3	
1933		5	14		4	4	12					
1934		4	10		3	1	10		2		1	
1935		8	11		1		8			1		2
1936		1	3				3					3
Total	13	55	64	17	12	8	74	4	2	1	17	5

disjuntiva: d'ençà que van coincidir les colles Vella i Nova dels Xiquets de Tarragona el 1932 a les festes tarragonines de Santa Tecla.

La novetat va triomfar perquè feia possible que es dirigissin totes les atencions i energies en un sol punt. Així, els espectadors van poder gaudir i determinar les característiques dels castells en tota la seva execució, per exemple, per discernir millor els moments de la carregada, per no haver de desviar la mirada perquè no se'n feien d'altres alhora. Les colles també van fer-se-la seva per poder manegar amb una dinàmica distinta, més folgada, el ritme, l'estratègia, la preparació o els descansos de les actuacions.

El vestuari casteller

L'abillament actual dels castellers de cada colla amb camises d'un mateix color és un altre dels elements que van incorporar-se durant la Renaixença per no marxar més. A partir d'aleshores les colles consideren una obligació el fet de presentar-se mudades i uniformades, i el color de la camisa ha esdevingut un signe d'identitat irrenunciable.

En aquesta línia, l'article primer de les bases del Concurs de Tarragona de l'any 1933 assenyalava: «s'entendrà per "colla", als efectes de la seva participació al Concurs,

tota agrupació castellera que actuï formant un nucli que no ultrapassi els 150 homes, sota una mateixa denominació i duent, com a distintiu, un mateix color de camisa» (*El Temps* 1933: ACAC).

L'èxit de les camises uniformades s'emmarca en la singularització de les colles un cop la rivalitat va deixar d'estar cenyida a la lluita ancestral entre dues formacions vallenques d'ençà de la fundació de colles a Tarragona i al Vendrell la tardor del 1926. La proposta, però, no va deixar de ser la recuperació d'un zel pretèrit. Del temps dels balls de valencians primaris, per tant, de quan aquests van vincular-se a entitats gremials. Els gremis, gestors dels elements dels següents festius durant diverses centúries, almenys des del segle XVI i fins a la seva abolició durant la primera meitat del segle XIX, van restar atents que no es lesionés el seu prestigi a causa d'unes robes desendregades.

La uniformitat també és fruit de la voluntat de dignificar l'activitat castellera. L'acció es contextualitza en una revisió dels castells, per honorar-los, per entendre'ls ja com un element d'identitat cultural i, arran d'això, que es comencessin a superar determinats encotillaments socials d'antany. Cal recordar que antigament fer castells era sinònim de condició social baixa o popular, atès l'estatus de la majoria de castellers.

▲ Torre de 6 dels Xiquets de la Bisbal del Penedès per la festa major de la seva localitat, el 15 d'agost del 1935. (Foto: Col·lecció Francesc Solé Mañé)

► 3 de 5 dels Xiquets de Gràcia el 15 d'agost del 1935, a Gràcia, Barcelona.

La influència dels esports

Aquí també va coincidir que les classes populars, insistim, els actors tradicionals dels castells, van abocar-se a la pràctica dels esports, on ja imperava la uniformitat de robes, durant el temps immediatament anterior a la Renaixença casteller i, alhora, que l'activitat casteller també adquirís millor rang perquè en certa manera també fou tipificada d'esport des de diversos altaveus d'arreu.

En relació a això darrer, casen aquestes línies del 1929 del vendrellenc Refran, suposadament el publicista i periodista Josep Ramon Blanch, *Pepito Bello*, molt qualificat i atent a l'actualitat casteller del moment: «les colles de castellers que ja haurien d'estar incorporades als centres de cultura física, i fomentades pels clubs d'esports», ja

que «el “fer castells” entra de plé [...] en les normes que, lliurement, regeixen la gran família esportiva. L'ésser un costum racial no l'exclou del cercle dels esports» (*El Baix Penedès* 1929: BPTB).

L'esport va introduir-se durant el segle XIX lligat al desenvolupament de la societat industrial i capitalista i als privilegis de la burgesia com a classe dominant. L'activitat va caracteritzar-se en els seus inicis perquè es realitzava de manera privada i elitista. No va ser fins al període entre 1918 i 1939, a cavall de la Primera i la Segona Guerra Mundial, el tram final del qual encaixa la Renaixença casteller (1926-1936), que van popularitzar-se la pràctica dels esports i la seva tipificació com a espectacle de masses (Santacana i Pujadas 1990: 19-31).

L'auge dels esports entre la població en general va acomboiar-se d'una atenció de la premsa —les publicacions esportives i les seccions esportives a la premsa general també van prodigar-se aleshores— i de la fundació de multitud d'associacions, entitats o clubs. Aquest interès es va visualitzar en el fet que l'esport omplís estadis o que la seva pràctica s'estengués entre les classes populars i mitjanes, que fins aleshores n'havien estat excloses. És a partir d'aleshores que la classe treballadora va poder compaginar les seves obligacions laborals amb la vinculació a entitats de diversos caires, que proveïen tant de formació intel·lectual com de cultura física, pel fet que se li reduí l'horari laboral i, per tant, disposava de més temps lliure per assimilar allò que envejava de les classes dominants, la burgesia, entre d'altres. Les disciplines esportives que van triomfar tampoc no van resultar discriminatòries pel fet que no requerien grans despeses, a diferència de les que les

elits havien cultivat fins aleshores. Entre d'altres, va sobresortir el futbol (Santacana i Pujadas 1990: 19-31).

La popularització del futbol a la pàtria dels Xiquets de Valls, per exemple, va seguir aquestes línies mestres. A Valls, l'esport i, entre les seves disciplines, el futbol, va arrelar amb prou força i antelació perquè els castells s'impregnessin de la formalitat i la simbologia de les robes esportives. Així, ja es documenten equips de futbol pocs anys abans de l'inici de la Renaixença castellera. El 1914, el Valls FC i el Club Sporting Hispania (Martín Caballero 2010: 367), i el Valls Deportiu i l'Atlètic Vallenc, respectivament, el 1921 (*Diario de Tarragona* 1921: BHMT) i el 1922 (*Diario de Tarragona* 1922: BHMT).

Primer a Tarragona i el Vendrell

Els Xiquets de Tarragona i els Nens del Vendrell van ser els qui van prendre primer la iniciativa d'uniformar-se,

ELS COLORS DE LES CAMISES						
COLLA	BLAU	BLAU MARÍ	LILA	ROSA	VERMELL	BLANC
Xiquets de Valls (colla 1927-1929)					X	
Colla Vella dels Xiquets de Valls				X		
Colla Nova dels Xiquets de Valls					X	
Xiquets de Tarragona	X					
Colla Vella dels Xiquets de Tarragona		X				
Colla Nova dels Xiquets de Tarragona			X			
Nens del Vendrell / Mirons del Vendrell / Xiquets del Vendrell (1926-1930)	X					
Nens del Vendrell / Mirons del Vendrell / Xiquets del Vendrell (1931-1934)				X		
Nens del Vendrell / Mirons del Vendrell / Xiquets del Vendrell (1935-1936)					X	
Nens del Vendrell / Colla del Ganso (1931-1932)	X					
Nens dels Vendrell / Colla del Trullà (1934)	X					
Nens del Vendrell / Colla del Caio (1935)	X					
Caneles del Vendrell (1928-1931)				X		
Caneles del Vendrell (1932-1934)					X	
Mirons del Vendrell (Colla 1935-1936)	X					
Castellers del Club d'Esports del Vendrell						X
Castellers de Vilafranca				X		
Xiquets de Barcelona					X	

► 4 de 8 carregat pels Xiquets del Vendrell a Vilafranca del Penedès, el 30 d'agost del 1935. (Foto: Col·lecció Anton Julivert Nin)

d'ençà de la seva aparició a la tardor del 1926. Els Xiquets de Tarragona van escollir camises de color blau clar. Els Nens del Vendrell, també blaves. De fet, tant uns com d'altres no van assolir-ho de manera impol·luta durant els primers temps perquè l'empresa era delegada a la iniciativa individual, és a dir, que cada casteller es proveïa pel seu compte, la rutina heretada d'antany. Les fotografies de les primeres actuacions dels tarragonins i vendrellencs palesen encara el garbuix de robes dels castellers, ja sigui pel desinterès o perquè no disposen de prou mitjans. Cal recordar dos elements que van dificultar-ho: l'objectiu pecuniari en els castells i la condició social de la majoria dels castellers de l'època. Els castells esdevenien un mitjà a

través del qual gent humil intentava fer una mica de bossa i, per tant, d'entrada s'evitaven les despeses.

El testimoni del casteller vendrellenc Benet Rossell Pascual, *l'Hereu Benet*, fundador dels Nens del Vendrell, palesa l'avatar de les primeres camises uniformades al Vendrell: «aquelles camises [les dels components dels Nens del Vendrell el dia del debut el 1926 a la fira de Santa Teresa] les aportaren cada u pel seu compte perquè no hi hagué temps material ni cabals per pagar la roba i fer les camises en aquelles tres setmanes que separaven Santa Tecla [la celebració on van estrenar-se els Xiquets de Tarragona i que va esperonar la sortida dels Nens] de la fira vendrellenca» (Ferrando i Arroyo 1995: 239).

El tema va materialitzar-se amb tots els ets i uts quan la fita va endegar-se de manera col·lectiva, és a dir, quan va responsabilitzar-se'n la direcció de les colles. La gestió també va prosperar millor amb el mecenatge d'un prohoms. Això va fer esvanir els recels d'uns i els problemes de butxaca d'altres. Així, el vendrellenc Joan Figueras Socias, *l'Hereu Xenda*, va costejar les primeres camises blaves que van uniformar completament tots els components dels Nens del Vendrell a primers del 1927. Els Caneles, formació resultant de la divisió dels Nens la tardor del 1927, van estrenar camises roses per la festa major del Vendrell del 1928 gràcies a la generositat del músic vendrellenc i entusiasta dels castells Pau Casals Defilló. Els Caneles van passar-se al vermell a primers del 1932.

Al Vendrell van haver-hi més camises. Els Mirons, una altra divisió dels Nens que aparegué per la tardor del 1927, van continuar amb el blau dels primers Nens. Els Mirons van recuperar la denominació Nens la tardor del 1929 i van seguir vestint de color blau. Una divisió d'aquests Nens, la tardor del 1931, va expressar-se amb la reparació dels Mirons, però ara amb camises rosades.

Això no és tot. Els Nens de Pau Trullà Borrut, *Pau Xanaga*, del 1934, també van triar el blau històric dels Nens. Els Nens que Pau Garriga Vidal, *Pau Caio*, i Francesc Inglès Camell, *l'Inglès*, van liderar el 1935 i els Mirons refundats el setembre del mateix 1935 també van decantar-se pel blau dels Nens fundacionals. Els Mirons, que van esdevenir els Castellars del Vendrell o Xiquets del Vendrell el 1935, i el 1936, els Nens, van canviar l'any 1935 el rosa pel vermell, el color que encara avui dia porten els Nens del Vendrell.

La camisa a Tarragona també va experimentar algunes variacions quan els Xiquets de Tarragona, que vestien camisa blau clar, van dividir-se en Colla Vella i Colla Nova el 1932. La Colla Vella va escollir el blau marí, i la Colla Nova, el lila.

Les primeres camises de Valls

Molta gent encara creu que la Colla Vella dels Xiquets de Valls va ser la primera formació no només de Valls sinó també d'arreu que va reglamentar les seves robes arran de l'actuació del 4 d'agost del 1929 al Poble Espanyol de Montjuïc, en ocasió de l'Exposició Internacional de Barcelona. La força de la idea en l'imaginari col·lectiu rau en la transcendència de l'escenari. L'abast de l'Exposició Internacional va diluir el record de l'inici de la uniformitat a Valls en una jornada amb molt menys llustre un any abans, el 5 de febrer de 1928 al Masnou arran de la crida

de la Societat Coral La Unió Masnouenca, més coneguda com La Calàndria. De fet, les camises del Poble Espanyol són també de les primeres robes uniformades dels Xiquets de Valls de les quals encara avui dia se'n sap més. L'entorn de la Colla Vella és qui més va entossudir-se en la preeminència de les camises de l'Exposició Internacional. L'assumpte de les primeres camises dels Xiquets de Valls, de tota manera, resultava complex perquè es presentava de manera críptica fins no fa massa, encara que molta de la informació havia estat més o menys sempre a l'abast. El pas del temps i la memòria selectiva van confegir-hi una trama boirosa.

Les camises que la Colla de Xiquets de Valls del període 1927-1929 va estrenar al Masnou eren de color vermell. La Colla Vella va abillar-se al Poble Espanyol amb camises rosa, el color que encara avui dia la caracteritza. El rosa sembla que es va escollir perquè s'assimilava amb el vermell; el rosa és un vermell clar. La tria del vermell també lliga amb el fet que sigui el predominant a l'escut municipal de Valls i, a més, l'antítesi del blau, aleshores el color dels Xiquets de Tarragona i els Nens del Vendrell, que van uniformar-se abans, el 1926, i que amb la seva aparició van trencar el monopoli històric dels de Valls en els castells.

El binomi vermell-blau, de fet, presenta molta càrrega simbòlica. El vermell i el blau són les dues cares d'una mateixa moneda. La vermella, la de la calor i la intensitat. La blava, la de la fredor, la reflexió i l'espiritualitat. A Tarragona i al Vendrell, amb tot, sembla que van optar pel blau per motius més banals. El blau és un color sofert, encara esdevé el de moltes robes de treball, i, per tant, present a molts armaris de la classe treballadora, la condició social dels castellers d'antany. Això casa amb el fet que, com s'ha dit més enrere, la uniformitat a Tarragona i al Vendrell es va deixar a les mans de cada casteller en un principi.

El mecenatge de prohoms també apareix en l'adquisició dels primers uniformes dels Xiquets de Valls. D'una banda, se cita la intervenció de Joan Casas Bofarull, *l'Avellanetes*, empresari industrial i polític de trajectòria dilatada, tant en les camises del Masnou de 1928 com en les del Poble Espanyol de 1929. L'Avellanetes va accedir als càrrecs de tinent d'alcalde de l'Ajuntament de Valls i president de la Comissió Municipal de Festes el 3 de juny de 1927, i, després de dirigir l'Ajuntament de sotamà, al d'alcalde el 20 d'abril de 1929, funció que exercí fins al 25 de febrer de 1930. L'Avellanetes també figura en una altra empresa de dignificació de l'activitat castellera en aquell temps. A la sessió del 29 d'agost de 1929 de l'Ajuntament

► 5 de 7 de la Colla Vella dels Xiquets de Tarragona, davant de l'Ajuntament tarragoní, el 23 de setembre del 1935.
(Foto: Col·lecció Joan Ramon Maciàs Solé)

de Valls, presidida per ell com a alcalde, es va prendre l'acord de batejar la plaça de la Font de la Manxa amb la denominació de Xiquets de Valls. La descoberta de la placa va tenir lloc el 8 d'octubre del 1929 per la fira de Santa Úrsula. La plaça de la Font de la Manxa va recuperar la denominació d'Enric Prat de la Riba l'any següent, durant la sessió del 20 de juny del 1930, amb Joan Casas Bofarull ja fora de l'alcaldia. Aleshores, el consistori va traspasar la distinció als Xiquets de Valls batejant com a carrer dels Castells un vial a tocar del Pati, a proposta dels regidors Tomàs Caylà Grau, Pau Mercadé Queralt i Joan Monné Vidal.

De l'altra, Josep Cusiné Esclasans, un prohoms i aficionat de Vilafranca del Penedès. Aquest va avançar els diners per a l'adquisició de les camises del 1929. Cusiné, ja s'ha dit, va manegar la participació de la Colla Vella a la festa major de Vilafranca del Penedès aquell temps i va vincular-se a la Penya Els Castellers, de Vilafranca.

La Colla Nova dels Xiquets de Valls també va decantar-se pel color vermell des de bon principi, el color també de qui avui dia reivindica la seva herència, la Colla Joves Xiquets de Valls. Les seves primeres camises van estrenar-se el 29 de juliol del 1930 a la festa del carrer de la Cort de Valls.

La camisa en d'altres poblacions

El rosa també va ésser el color de la Penya Els Castellers de Vilafranca. No estranya per la seva afinitat amb els Xiquets de Valls. Recordem que es tracta del col·lectiu que va acomboiar la Colla Vella al Poble Espanyol el 1929, el dia que aquesta darrera va debutar amb la camisa rosa, i que el vilafranquí Josep Cusiné Esclasans, de la mateixa Penya Els Castellers, va avançar els diners per adquirir la roba per als Xiquets de Valls. Els Xiquets de Barcelona també van vestir vermells, com els actuals Castellers de Barcelona. La seva tria també lliga amb Valls, perquè s'enorgullien que molts dels seus components provinuessin d'aquesta població. La Colla del Club d'Esports del Vendrell va vestir camises blanques.

L'èxit de les camises uniformades i el fet que no en disposessin tots els castellers, d'altra banda, també van motivar l'ús de braçals distintius en els concursos.

Els concursos

Els fonaments dels concursos també cal buscar-los durant la Renaixença castellerà. Si l'aparició de colles a Tarragona i el Vendrell va incentivar la recuperació dels castells, la seva tipificació com a esport va conduir que es traspassessin o es reconeguessin conceptes esportius en els castells, entre els quals la fórmula competitiva dels concursos. Aquests mots a la premsa de Valls, l'estiu del 1932, palesen aquest context: «Són doncs ja set les colles que actualment existeixen, dues a Valls [Colla Vella i Colla Nova], tres al Vendrell [Mirons, Caneles i Nens] i dues a Tarragona [Colla Vella i Colla Nova]. Ara ja fora interessant veure un torneig de colles tal com es fa en altres esports» (*La Crònica de Valls 1932: ACAC*).

L'il·lustre músic vendrellenc Pau Casals Defilló va ser el primer a proposar-ho, l'any 1927 per la festa major del Vendrell. Aleshores va postular-se per recompensar l'enfrontament de les colles del Vendrell en pròpia plaça mitjançant el format d'un concurs. El nom d'aquest gran entusiasta dels castells, de fet, se cita almenys en tres dels quatre concursos de la Renaixença.

La proposta, però, es va materialitzar primer a Tarragona, els anys 1932 i 1933, a l'entorn de la festa de Santa Tecla i oberta a formacions d'arreu. Bé, el primer —i anterior— concurs de la història es va desenvolupar el 24 de

setembre del 1902 a la plaça d'Armes del Parc de la Ciutadella de Barcelona, organitzat per la Federació Gimnàstica Espanyola, i hi van competir les dues colles de Xiquets de Valls del moment, la Vella i la Nova de l'Escolà.

Diversos asos van afavorir que l'empresa reeixís a Tarragona. Primer, que la seva plaça de braus permetés reunir milers d'assistents i, com que es tractava d'un recinte tancat, per tant, la possibilitat que aquests aportessin cabals per sustentar-la econòmicament en poder-los fer passar abans per taquilla. Segon, el suport de distintes institucions polítiques, econòmiques i socials, i dels comerciants i industrials locals. Tercer, la seva condició de capital castellerà, en bona part per la seva condició de capital provincial administrativa i política, i que es visualitza per haver acollit enfrontaments castellers sonats ja des d'antany, és a dir, en el marc de diverses de les millors gestes pretèrites. I quart, la neutralitat de Tarragona, tant pel factor anterior com per la menor progressió de les colles tarragonines del moment. El 1932 i el 1933 les colles Vella i Nova dels Xiquets de Tarragona no es disputaven el lideratge del món casteller, com sí que ho feien les colles Vella i Nova dels Xiquets de Valls i els Mirons del Vendrell.

El 1932 a Tarragona

Les set colles amb més projecció del moment van inscriure's al concurs que el Patronat Pro-festes de Tarragona va organitzar el 2 d'octubre del 1932 a la plaça de braus de Tarragona. De Valls, les colles Vella i Nova dels Xiquets de Valls; del Vendrell, els Nens, els Mirons i els Caneles; i de Tarragona, les colles Vella i Nova dels Xiquets de Tarragona. A l'hora de la veritat, les tres formacions vendrellenques van incomparèixer com a mesura de protesta per la detenció, per motius polítics, del dirigent rabassaire vendrellenc Pau Padró Cañellas, *Pau de la Sagna*. Qui sí que no va declinar d'acudir-hi va ser el vendrellenc Pau Casals Defilló, que exercí de president del jurat.

Un gran contingent d'afezionats tampoc no va perdre's la diada, molts vinguts d'arreu. La premsa va quantificar el nombre d'espectadors entre 8.000 i 14.000. Les fotografies, de fet, palesen que gairebé es va omplir la graderia. L'arena no, perquè estava restringida als castellers participants. Aquest delit per presenciar la diada també s'entén perquè, almenys, els entusiastes de Valls i Vilafranca del Penedès van organitzar un tren especial per no

4 de 8 de la Colla Nova dels Xiquets de Valls al Poble Espanyol de Montjuïc, el 25 d'abril del 1936. (Foto: CDOCA. Fons Daniel Ventura Solé)

perdre-se-la i els d'Igualada i Vilanova i la Geltrú, un òmnibus. L'èxit de convocatòria, però, no va impedir que l'empresa esdevingués deficitària.

Les bases que van regular la diada van contemplar la realització d'una dotzena de construccions entre el 3 de 6 aixecat per sota i el 3 de 8. En destaca la mateixa puntuació del 3 de 7 aixecat per sota, el 2 de 7, el pilar de 6 aixecat per sota i el pilar de 6. Això s'emmarca en la mitificació i la recent recuperació d'algunes d'aquestes construccions. Uns altres punts van ser la limitació dels efectius de cada colla a un centenar, la impossibilitat dels ajuts mutus o a càrrec de la gent del públic, la valoració dels castells només carregats —encara que amb una penalització del 25%, el percentatge més alt de la història— i la impossibilitat de tornar a provar els castells carregats.

Les bases no van acontentar tothom ja de bon principi. Així, van modificar-se des de la seva publicació, deu dies abans de la diada, i encara a la mateixa plaça de braus. A la plaça, sobretot, per afavorir la consecució del 4 de 8, el sostre del moment i que al final va faltar. L'organització va pretendre transigir en l'ajut a les colles, tant per part d'altres castellers com per la gent del públic, per tal d'ajudar que la Colla Nova de Valls se'n sortís, i també va valorar el sol fet de posar-hi els dosos.

Les quatre formacions participants van classificar-se en aquest ordre. La Colla Vella de Valls va reblar la seva condició de líder i va endur-se'n la victòria havent descarregat el 3 de 7, el 3 de 7 alçat per baix, el 2 de 7 —després d'una temptativa frustrada—, el 5 de 7 i el pilar de 5. La Colla Nova de Valls va ocupar la segona posició amb els mateixos registres, tret del 2 de 7 que tan sols va carregar, i va intentar sense sort el 4 de 8. La Colla Vella de Tarragona va situar-se tercera amb el 3 de 7 carregat i el 4 de 7, el 2 de 6 i el 3 de 7 alçat per baix descarregats. La Colla Nova de Tarragona va obtenir el darrer lloc després de descarregar tan sols el 3 de 6 alçat per baix i el 2 de 6.

El segon a Tarragona el 1933

El 24 de setembre del 1933 el Patronat Pro-festes de Tarragona organitzà un altre concurs a la plaça de braus de Tarragona. El músic vendrellenc Pau Casals Defilló va repetir en el càrrec de president del jurat. De públic, però, n'hi va haver menys que en l'edició anterior, en bona part

per culpa del temps plujós de la jornada. Aquesta circumstància va condicionar que el resultat econòmic esdevingués encara molt més negatiu i, per tant, que aquest factor influís en el fet que ja no es convoqués l'any següent. La desconsideració del govern municipal per la festa de Santa Tecla, a causa del seu caràcter religiós, també devia tenir molt a veure en la no continuïtat de la convocatòria el 1934. L'Ajuntament va preferir invertir les energies en d'altres esdeveniments del calendari i, així, l'any 1934 ni tan sols va programar castells en els instants habituals, els dies 22, 23 i 24 de setembre.

Les bases van contemplar uns altres elements en aquesta ocasió. Els castells carregats no van suportar cap penalització. La voluntat de veure alguna gran construcció es va materialitzar aquesta vegada en el fet que per proclamar-se vencedor s'havia d'aconseguir el 4 de 8 o el pilar de 6. A l'hora de la veritat, el pla va funcionar, ja que la Colla Nova de Valls va completar el 4 de 8. Els castells no van quantificar-se en punts, sinó en pessetes, que, és clar, n'eren el premi econòmic, i se sumaven al que atorgava la classificació en un dels tres primers llocs. Les colles van continuar limitades pel que fa al nombre de components i en la possibilitat d'ajudar-se entre elles, tret que sorgissin situacions de perill. Sí que es va permetre, però, que els afeccionats fessin pinya. La condició d'afeccionat s'evidenciava pel fet de no vestir camisa uniformada.

Aquestes bases tampoc no van restar alienes a la polèmica. La valoració distinta del 3 de 7 aixecat per sota, el 2 de 7 i el pilar de 6 (valien igual en l'edició anterior) no va agradar a la Colla Vella. El 3 de 7 aixecat per sota va situar-se en un estadi proper a l'actual, entre el 5 de 7 i el 2 de 7. La inclusió del 2 de 7 en el grup dels «castells superiors», però amb una puntuació menor que el 4 de 8 i no en els necessaris per endur-se la victòria van provocar que la Colla Vella de Valls declinés de participar-hi. Aquí els de la camisa rosada van defensar els seus interessos, perquè tenien més possibilitats amb el 2 de 7 que amb el 4 de 8. El 1933 encara van descarregar dos 2 de 7, un a Valls el 24 de juny i l'altre a la Bisbal del Penedès el 15 d'agost, i en van carregar un a l'Arboç, el 27 d'agost. Però també esdevé consistent la seva argumentació del major valor del 2 de 7 perquè aquest s'havia perdut abans que el 4 de 8 durant la Decadència. La Colla Vella de Valls també va

2 de 7 de la Colla Vella dels Xiquets de Valls al Concurs de Tarragona del 2 d'octubre del 1932. (Foto: Arxiu Colla Vella dels Xiquets de Valls)

▲ Torre de 7 dels Mirons del Vendrell a la plaça de braus de Tarragona, en ocasió del concurs que es feu el 24 de setembre del 1933. (Foto: Col·lecció Salvador Arroyo Julivert)

disgustar-se perquè l'organització no reservava cap remuneració econòmica en cas de suspendre's l'esdeveniment a darrera hora, per la previsió de rescabalar les colles de les despeses de desplaçament i grallers.

Les quatre colles participants van classificar-se en aquest ordre. La Colla Nova de Valls va obtenir el primer lloc, havent descarregat el 5 de 7, el 4 de 8, el 2 de 7, el 3 de 7 alçat per baix, el 4 de 7 amb el pilar i el pilar de 5 alçat per baix. Els Mirons del Vendrell, el segon lloc, després d'obtenir els mateixos registres que la Colla Nova de Valls, tret de la diferència molt substancial del 4 de 8, que va fer decantar la balança, perquè els va caure la vegada que van provar-lo. Els Mirons van descarregar el 5 de 7, el 3 de 7 aixecat per sota, la torre de 7, el 4 de 7 amb l'agulla, el 3 de 7 i el pilar de 5. La Colla Nova de Tarragona va quedar en tercer lloc, tot descarregant el 5 de 7 —a la

segona temptativa—, el 3 de 7 alçat per baix, el 4 de 7 i el 3 de 6 alçat per baix, i carregant el pilar de 5; també va provar dos cops el 2 de 7 i un el 4 de 7 amb l'agulla. La Colla Vella de Tarragona, el quart lloc, en haver descarregat el 4 de 7, el 3 de 7 alçat per baix i el 2 de 6; va fracassar en el 5 de 7, el 2 de 7 i dues vegades en el pilar de 5.

Les dues edicions del Concurs de Tarragona van tenir un serrell final un mes després a Valls, el lloc d'origen de les dues colles vencedores, a l'entorn de la fira de Santa Úrsula. Una representació de l'organització va desplaçar-s'hi per lliurar la faixa d'honor, amb brodats de seda, a les colles guanyadores; l'enxaneta de la colla podia lluir-la fins a la convocatòria següent.

A Vilafranca del Penedès el 1935

La diada de Sant Fèlix del 1935, el 30 d'agost, a Vilafranca del Penedès, també es va reglar sota la fórmula d'un concurs. Les seves bases van maldar per assegurar la construcció dels millors castells del moment. Així, van estipular que s'havia d'assolir el pilar de 6, el 2 de 7, el 4 de 8 o el 3 de 8 per aspirar a la victòria, els únics castells, a més, que puntuaven. La conceptualització distinta, més positiva, dels castells carregats també en sobresurt. Els castells carregats no es van valorar amb uns punts fruit d'una penalització per la caiguda. Els descarregats, en consonància, es van premiar tan sols amb uns punts més.

La Colla Nova de Valls va ocupar la primera posició després de descarregar el 4 de 8 i el 2 de 7. La Colla dels Xiquets del Vendrell, liderada per Joan Julivert Nin, *Jan Julivert*, que va reunir bona part dels castellers abans en els Mirons i que va haver de renunciar a la denominació Nens perquè l'emprava un altre col·lectiu, quedà segona, per haver carregat la torre de 7 i el 4 de 8. La Colla Vella de Valls va ocupar la tercera posició i última després de no sortir-se'n amb el 4 de 8, el 2 de 7 i el pilar de 6. Els de les camises rosades, a més, van sortir de la plaça amb zero punts, perquè el 3 de 7 alçat per baix i el 5 de 7 que van completar no n'aportaven cap.

El quart a Barcelona el 1936

La Casa del Penedès de Barcelona, que aplegava penedesencs veïns de Barcelona, va dur a terme la seva Segona Festa Major Penedesenca-Diada de les Comarques el 14 de juny del 1936 al Poble Espanyol de Montjuïc (Barcelona), sota el patronatge de la Junta de Museus de Catalunya, que tenia cura de l'indret, i la Federació Comarcal de Catalunya, l'entitat on s'arrecerava l'associació penedesenca i d'altres del seu perfil.

Van endegar-s'hi tres competicions de manifestacions tradicionals al Penedès: el concurs Casa del Penedès de castells, el Generalitat de ball de bastons i el Pau Casals de grallers. Les tres convocatòries, però, es van circumscriure a la participació de formacions penedesenques. Així, tan sols van concórrer al concurs de castells les dues colles vendrellenques existents aleshores: els Nens, abans els Xiquets del Vendrell, que comandava Joan Julivert Nin, *Jan Julivert*, i els Mirones. En aquella ocasió també estava previst que el músic Pau Casals Defilló presidís una vegada més el jurat, però finalment el també vendrellenc Joan Ferret Navarro, aleshores diputat a les Corts de Madrid, va ostentar el càrrec.

Les bases van contemplar l'assalt de gran part de les millors construccions en el punt de mira de les colles del Vendrell: el 3 de 7, el pilar de cinc, el 5 de 7, el 3 de 7 aixecat per sota, la torre de 7 i el 4 de 8. Els Nens van vèncer perquè van descarregar tots els castells citats, a excepció del 4 de 8: la torre de 7, el 3 de 7 aixecat per sota, el 5 de 7, el 3 de 7 i el pilar de 5. Els Mirones van completar el 4 de 7 amb l'agulla i el pilar de 5.

L'ús de recursos publicitaris en els castells

La implicació d'elements de sectors socials fins aleshores aliens va conduir a una modernització de la dinàmica dels col·lectius castellers en una qüestió tan bàsica com és la seva promoció. La seva familiaritat en la instrucció, la comptabilitat i l'administració de recursos materials es va traduir en el fet que les colles apostessin per unanimitat de proveir-se d'eines formals per publicitar-se, és a dir, en l'inici d'una incipient organització administrativa. Aquí cal recordar l'escolarització baixa entre el poble ras antany i la condició humil de la majoria dels castellers d'abans. A saber, que és d'aleshores ençà que les colles van deixar de dirigir-se als responsables de contractar-les amb cartes escrites amb papers dels cafès on es reunien, que amb sort s'acompanyaven de fotografies de castells realitzats, sinó amb cartes amb capçalera personificada, targetes i díptics.

Si la Colla Nova de l'Escolà ja va comptar amb un paper propi a les acaballes de la Decadència, la seva hereva, la Colla Nova dels Xiquets, també ho feu des del 1932. El paper de la Colla Nova de l'Escolà va incloure a la capçalera l'adreça de la formació i una fotografia del 4 de 7 al passeig dels Caputxins el 1918. El de la Colla Nova, quatre castells plantats per la Candelera del 1931.

Al Vendrell, però, van arrodonir l'estratègia els anys 1934, 1935 i 1936 amb l'encàrrec d'uns díptics. El del 1934, dels Mirones, recull una fotografia amb l'intent del 4 de 8 al Concurs de Tarragona el 24 de setembre del 1933 —el sostre de la formació—, un text explicatiu, l'adreça i els mèrits de la formació. Els Mirones van combinar aquest document amb l'edició d'unes targetes postals amb la mateixa imatge i un text amb la intenció de concretar una exhibició personalitzada a la població d'actuació.

La circumstància que el gruix dels Mirones esdevinguessin els Xiquets del Vendrell el 1935 va suscitar que aquest col·lectiu edités un díptic similar el mateix any, però que recollís el canvi de denominació. El 1936 se n'edità un tercer amb la reproducció a la portada del 4 de 8 carregat a Sant Salvador (el Vendrell) el 8 de setembre del 1935 i, a la contraportada, la torre de 7 descarregada el 31 d'octubre del 1935 a Girona. Al Vendrell disposaren de paper de carta i de sobres personalitzats el 1935 i 1936.

Els Xiquets de Barcelona també disposaren d'una targeta des de la primera temporada, el 1932. La Colla Nova dels Xiquets de Tarragona va editar el 1934 un paper amb la fotografia del 5 de 7 al Concurs de Tarragona del 1933. I la Colla Vella dels Xiquets de Valls, el 1935 un paper amb un dibuix d'un 2 de 7 a la plaça del Blat de Valls.

Castells i política

El fet que bona part de la Renaixença transcorregués durant la Segona República, temps d'efervescència i radicalitat política, i que els castells mobilitzessin quantitats ingents d'individus van condicionar que aquests no restessin al marge dels accents i les intencionalitats polítiques. Aquesta dinàmica es reconeix clarament a Valls, amb la recuperació de les etiquetes polítiques antagòniques de les colles en el passat a causa de l'extracció social i professional de molts dels castellers d'antany, pagesos i menestrals.

Aquest factor darrer i el fet que la tendència política d'alguns capdavanters de la Colla Nova s'acoblés amb l'oficialitat del temps de la República van suposar que reeixissin les maniobres per qualificar la Colla Vella de monàrquica i conservadora, i la Colla Nova, de republicana i liberal d'ençà de la proclamació de la Segona República, el 14 d'abril del 1931. L'assumpte no esdevé banal. L'afinitat política amb els organitzadors de les diades castelleres va influir en la contractació de colles aquell temps. Algunes passes en fals o la timidesa dels capdavanters de la Colla Vella i els majors recursos i contactes de l'entorn de la Colla Nova també van apuntalar l'etiquetatge polític.

Resulta xocant, però, comprovar que la Colla Nova sigui l'hereva de la Colla Nova de l'Escolà i que aquesta provingui de la Colla de l'Escolà, una escissió de la Colla Vella a cavall del 1894 i 1895, capitanejada per Anton Fàbregas Mialet, *Anton de l'Escolà*, el qual, també amb galons, va professar i defensar la causa carlina.

Així, els Xiquets de Valls de la Colla Nova van ser proclamats «liberalíssims» perquè festejaren la proclamació de la Segona República amb castells a casa el 19 d'abril del 1931 (*Lluita* 1931: ACAC). I tres dirigents de la Colla Vella, Ramon Tondo Dilla, *Gravat de Rabassó*, Pere Poblet Soler, *Peret Poblet*, i Lluís Jové Cucurull, *Lluís del Quinto*, van haver de desmentir poc després, l'estiu del mateix 1931, la brama, estesa des de la Colla Nova, que «nostra colla esta formada per una vintena d'homes monàrquics, esquirols i enemics de la República». Sense gaire sort, van haver de proclamar que a la «nostra colla hi cap tothom que vulgui fer castells i sotmetres a la direcció de la mateixa, sense mirar per res si perteneix a l'esquerra ni a la dreta, solament volem que pels seus actes no comprometi els companys en alguna festa major» (*La Crònica de Valls* 1931: ACAC).

Dues jornades acaben d'expressar la fortuna d'aquests adjectius polítics en l'imaginari col·lectiu. Una per a cada formació. D'una banda, la del segon aniversari de la proclamació de la República, el 14 d'abril del 1933, a Valls. La Colla Vella també va ser-hi convidada, però no hi va concórrer. La Colla Nova sí, tot i adonar-se de les raons que generaria per la coincidència de la diada en aquella ocasió amb la del Divendres Sant. La reacció distinta de la premsa local palesa el debat per la seva assistència. La premsa amiga va defensar-ho per ratificar la condició de «colla republicana de castells, la colla del poble, la colla “nova”» (*Treball* 1933: ACAC). Un article a la premsa conservadora (el seu títol, «Els castells contra Déu», és ja molt contundent), en canvi, va criticar-ho: «els xiquets de Valls per deshonra de la generació actual, consumaran el simbòlic deïcidi, poc a poc el castell anirà pujant tal com devia aixecar-se la creu del Calvari» (*Juventut* 1933: ACAC).

De l'altra, la concurrència de la Colla Vella al míting de la Confederación Española de Derechas Autónomas (CEDA) el 30 de juny del 1935 a l'estadi de Mestalla de València. Els promotors, l'agrupació vallenca de la CEDA, no obstant això, van pensar primer en la Colla Nova, perquè consideraren que hi assegurava el 4 de 8, però finalment no hi van lligar el tracte.

La documentació d'actuacions castelleres en esdeveniments institucionals o privats també expressa el valor del

factor polític aquells anys. Un element, però, que també es reconeix en d'altres èpoques, també en l'actual. En la majoria d'aquestes ocasions es van recordar dels castells per recórrer a la vella estratègia d'instrumentalitzar clixés populars per guanyar-se l'opinió general o redundar la pretesa acceptació del règim imperant.

Així, les colles van fer-se un forat en les commemoracions de la proclamació de la Segona República. Els Xiquets de Tarragona, a Tarragona. Els Xiquets de Valls, a Valls; també els van requerir a Madrid, però no es va materialitzar l'oferiment. La gent del Vendrell, a Barcelona. Els Xiquets de Barcelona, també a Barcelona, a més de commemorar la diada de l'11 de setembre també a Barcelona, entre d'altres llocs, davant del monument al conseller en cap Rafael Casanova. Els Xiquets de la Torre, a Torredembarra. La Colla Vella no va viatjar a Vilanova i la Geltrú el 2 d'agost del 1931, per participar a la festa major, sense que els seus membres votessin al referèndum de l'Estatut d'Autonomia per complir com a «bons catalans» (*La Veu de Catalunya* 1931: AHCB).

D'altra banda, la Colla Vella i els Mirons del Vendrell van traslladar-se al Poble Espanyol de Barcelona el 25 de setembre del 1932 per honorar la visita del president de la República, Manuel Azaña, amb el text aprovat a les Corts de Madrid de l'Estatut d'Autonomia. La Colla Nova no va intervenir-hi, però, en sintonia amb el seu color polític, va oferir-s'hi amb el concurs dels seus castellers de franc. La Colla Nova de Valls va festejar el 8 de setembre del 1933 la inscripció al Registre Civil de la Poble de Montornès del primer infant de la població a qui no va administrar-se el sagrament del baptisme, almenys aquells anys; la colla ja es trobava a la Poble contractada per als actes de la festa major. A més, les colles de Tarragona, el Vendrell i Valls havien d'assistir la tarda del diumenge 19 de juliol del 1936 a la cerimònia inaugural de l'Olimpíada Popular a l'Estadi de Montjuïc (Barcelona), un esdeveniment en resposta als Jocs Olímpics organitzats aquell any a l'Alemanya nazi.

L'ofici dels castellers també va fer barrejar els castells amb la política. La detenció del líder rabassaire vendrellenc Pau Padró Cañellas, *Pau de la Sagna*, els darrers dies de setembre del 1932, ja s'ha dit, va motivar la incompareixença de les tres colles vendrellenques (els Nens, els Mirons i els Caneles) al Concurs de Tarragona i la trobada de les tres formacions poc més endavant a la fira de Santa Teresa del Vendrell. Això s'explica perquè molts castellers del Vendrell eren pagesos i alguns d'aquests tenien lligams amb el moviment rabassaire.

ELS MILLORS CASTELLS DE LA RENAIXENÇA

► 2 de 7

	Colla Vella dels Xiquets de Valls	Colla Nova dels Xiquets de Valls	Nens del Vendrell / Mirons del Vendrell / Xiquets del Vendrell (1926-1936)	Colla Vella dels Xiquets de Tarragona	Colla Nova dels Xiquets de Tarragona
1930			1I		
1931			1I		
1932	3D 1C 3I	1C 3I	1I		
1933	2D 1C	2D 3C	2D 1C 3I	1I	2I
1934	1I	5D	1I		
1935	3I	3D 3C 2I	2D 3C	1D	
1936			2D		
Total	5D 2C 7I	10D 7C 5I	6D 4C 7I	1D 1I	2I

► 4 de 8

	Colla Vella dels Xiquets de Valls	Colla Nova dels Xiquets de Valls	Nens del Vendrell / Mirons del Vendrell / Xiquets del Vendrell (1926-1936)	Colla Vella dels Xiquets de Tarragona
1932	1C 3I	2I	1I	
1933		4D 1C 3I	6I	
1934	1D 1I	3D 1C 1I		
1935	4I	5D 1C 1I	2C	1I
1936		2D		
Total	1D 1C 8I	14D 3C 7I	2C 7I	1I

► 3 de 8

	Colla Vella dels Xiquets de Valls	Colla Nova dels Xiquets de Valls
1933	1I	
1934		1C
1935		1C 1I
1936		
Total	1I	2C 1I

► Pilar de 6

	Colla Vella dels Xiquets de Valls	Colla Nova dels Xiquets de Valls	Nens del Vendrell / Mirons del Vendrell / Xiquets del Vendrell (1926-1936)
1932	2I		
1933	4I		1I
1934		1C (?)	
1935			1I
1936			
Total	6I	1C (?)	2I

Llegenda: D: Descarregat C: Carregat I: Intent (?) : Polèmic

Iniciatives locals

A banda de Valls, Tarragona i el Vendrell, en d'altres localitats els veïns també van sadollar-se en instants festius aixecant castells per compte propi. Però sense assegurar sempre una continuïtat en el temps i un nivell estable, almenys, en castells de 6 pisos. La Penya Els Castellers de Vilafranca del Penedès, ja vista, és un cas. Alguns d'altres, no tots, es presenten a continuació. La iniciativa s'ha dibuixat en els nostres dies amb la constitució d'una colla amb tots els ets i uts en alguns d'aquests municipis. La fórmula primigènia s'ha preservat amb alts i baixos a Llorenç del Penedès.

Barcelona (barri de Gràcia). A l'antiga vila de Gràcia (Barcelona) va revivificar-se el 1932 la tradició quasi ininterrompuda des de la meitat del segle XIX de crear una colla mitjançant l'aplec d'elements originaris de l'àrea tradicional castellera, el Camp de Tarragona i el Penedès. La formació, que va denominar-se Xiquets de Barcelona, es va estroncar per l'esclat de la Guerra Civil de 1936-1939, encara que va donar els seus darrers senyals de vida durant el conflicte bèl·lic en alguns festivals benèfics. Les imatges a l'abast evidencien que no va passar dels castells de 5 i el pilar de 4. La formació es va expressar a Barcelona, a les festes majors de Gràcia i d'altres barris de Barcelona, i a les commemoracions del 14 d'abril, l'aniversari de la proclamació de la Segona República, i de l'11 de setembre del 1714.

La Bisbal del Penedès. Els veïns van gaudir durant la Renaixença contractant colles forasteres, del Vendrell i Valls, a les quals no van regatejar mai el seu suport. Però també van constituir la colla dels Xiquets de la Bisbal el 1935, seguint la tradició d'antany de plantar castells per pròpia iniciativa. L'actuació excepcional d'aquesta formació el migdia de la festa major del 1935, quan van completar el 4 de 6 amb l'agulla, el 3 de 6, la torre de 6, el pilar de 4 i van intentar de pilar de 5, fa pensar on haurien arribat si no arriba a esclatar la Guerra Civil de 1936-1939.

L'Espluga de Francolí. Les restes de la Colla de Cal Biel, l'agrupació que va reunir els afeccionats espluguins a cavall dels segles XIX i XX, encara va donar algun senyal de vida durant la Renaixença. Almenys el 1930 va plantar un pilar de 4 testimonial davant de la Casa de la Vila el 30 de juliol després de l'ofici de festa major. Molt millor va pintar el 1931, ja que un grapat de castellers de la Colla Vella de Valls, la formació forastera abans amb més tradició a l'Espluga, i uns veïns van revivificar

la fórmula universal antiga d'ajuntar-se locals i Xiquets de Valls.

Llorenç del Penedès. La fundació dels Nens a la veïna localitat del Vendrell el 1926 va suposar que un gruix significatiu de veïns se submergissin en els castells en els rengles de les colles vendrellenques. Això darrer, però, no va impedir que els joves de la població s'espavilessin per si sols a la festa major, com d'ençà de finals del segle XIX, durant el període de la Renaixença, almenys el 1928.

Sant Jaume dels Domenys. Els veïns també van plantar castells per la festa major durant la Renaixença, almenys se sap amb certesa el 1933 i 1934, com ja havia ocorregut en ocasions durant el segle XIX.

Santa Oliva. Els veïns van bastir castells durant la Renaixença, i també en períodes anteriors. Aquí, a més, es van formar dos bàndols rivals, la Colla de Cal Morles i la Colla de Cal Fuster, és a dir, els parroquians de dos cafès relacionats amb tendències polítiques confrontades.

Solivella. La tradició de reunir-se els locals per construir castells va esvanir-se durant la dècada dels anys trenta, segurament el 1934, tot i que encara va rebrotar algun cop puntual posteriorment. La constitució del grup de Falcons Heralds de Crist el 9 de setembre del 1934 a Solivella, adscrit a la Federació de Joves Cristians de Catalunya, fundada el març del 1931, devia tenir-hi molt a veure. Amb el vistiplau dels elements religiosos i benestants, els Falcons van reformular a la població l'hàbit d'enfilarse els uns damunt d'altres.

El projecte pedagògic de la Federació de Joves Cristians va incorporar la pràctica regular de cultura física, tot compartint la idea que l'esport contribuïa a l'equilibri intel·lectual, i es realitzava una gimnàstica que es va anomenar de «conjunts» i que contenia l'execució àgil i sincronitzada de petites construccions humanes, entre d'altres exercicis. Els col·lectius practicants d'aquesta gimnàstica «de conjunts» van rebre el nom de «Falcons».

Torredembarra. Un grapat de veïns van atrevir-se a revivre els Xiquets de la Torre de finals del segle XIX el matí de la festa major del 1926. Hi ha imatges que recullen un castell de quatre pisos, sense la intervenció de cap infant o adolescent. Aquests afeccionats potser van tornar-hi almenys el 1927 i 1928, i, amb tota seguretat, el 14 d'abril del 1932, l'aniversari de la Segona República. La iniciativa no va tenir més vida perquè a Torredembarra van centrar-se a aconseguir —i van reeixir-hi— una diada castellera de primer nivell el migdia de la festa major.

Col·laboracions i traspassos entre colles

Els castells van sorgir per l'esvaniment dels quadres dansats i, paral·lelament, per la potenciació de l'apartat de les construccions humanes en els balls de valencians. Aquest procés va incentivar-se a cavall dels segles XVIII i XIX mitjançant la rivalitat de dues colles de valencians molt potents, la de Pagesos i Menestrals de Valls, que més endavant van esdevenir de Xiquets de Valls. Els dos col·lectius van excel·lir-hi per competir en l'exercici de les destres castelleres, però també pel xoc de dos esquemes mentals, arran de les diferències laborals, socials o polítiques dels integrants dels dos col·lectius en acció, pagesos i menestrals.

Les dues colles de Valls, que han rebut distints noms en el transcurs del temps, també van fer grans els castells perquè projectaven i extrapolaven les seves pugnes també fora de Valls. Això darrer va conduir al fet que elements d'arreu s'enrolessin en els seus rengles i, per tant, la possibilitat d'identificar-hi elements no vallencs.

Aquesta regla, però, es va començar a tòrcer amb l'aparició dels Xiquets de Tarragona i els Nens del Vendrell el 1926, perquè no van néixer amb la voluntat de mobilitzar-se per sortir del pas en pròpia plaça, sobretot els dies de festa major, com tantes iniciatives locals d'arreu de fins aleshores, sinó amb la competitivitat i la projecció de les colles de Valls. És aleshores que van apuntalar-se les bases del simbolisme, la identitat i la rivalitat que regeixen les colles d'avui dia, que confereixen tant de valor al color de la camisa i a la pertinença a una determinada formació que no contempla les col·laboracions, és a dir, la participació castellera d'un si no és en la seva colla.

L'assimilació d'aquest concepte queda palesa perquè se'n va deixar constància per escrit en aquesta mateixa època, al punt segon de les bases del Concurs de Tarragona del 1932: «Cap casteller ni cap individu de fora la colla podrà ajudar per cap motiu a altres que no sien de la seva "colla". Per tant queda prohibit sots pena de desqualificació l'ajudar-se mútuament les "colles" o els seus components» (*El Baix Penedès* 1932: BPTB).

Durant la Renaixença, però, va persistir l'ajut dels afeccionats locals a les colles que visitaven casa seva. Són molt il·lustratius els exemples de l'Arboç i Igualada, i els

traspassos entre colles d'una mateixa població. I també la presència de castellers en formacions que no eren la seva, ni tampoc de la seva població, fins a l'extrem d'establir-se un «comerç triangular» entre els tres nuclis amb millors formacions: Tarragona, el Vendrell i Valls. Aquestes línies del 1933 a la premsa de Valls ho expliciten: «la única nota desagradable que trobem en els nostres castellers i creiem que no és convenient callar-la, es la facilitat en què canvien de colla. Això és una mostra de manca de serietat, i cosa, en definitiva perjudicial pel prestigi dels castellers. Creiem que aquesta simple insinuació serà suficient per acabar amb el vici de canviar sovint de colla, tan extès actualment» (*La Crònica de Valls* 1933: ACAC).

Aquests «tractes» van beure de diversos factors, de vincles familiars, de l'amistat o l'enemistat, de la inestabilitat en la direcció de les colles, de les contínues divisions i fusions en les colles, i d'aspiracions personals. Però també, i és una raó potser encara molt més fonamental, del factor crematístic. Els castellers s'enrolaven en altres colles per sumar més jornals. Aquí cal recordar la condició social ja vista de la majoria dels castellers de l'època, gent humil que a través dels castells intentava obtenir una mica de bossa o un sobresou.

Així, almenys els Caneles del Vendrell i la Colla Nova de Valls es van donar cops de mà recíprocs. Els Caneles i els Xiquets de Tarragona van mantenir una relació similar. Els Caneles també devien repetir-ho més endavant amb la Colla Nova de Tarragona. Els Nens/Mirons del Vendrell i la Colla Vella de Valls, en correspondència, també van entendre's perquè els Caneles del Vendrell i la Colla Nova de Valls eren amics. La Colla Vella de Valls i la Colla Vella de Tarragona també van lligar. Aquest cas darrer resulta molt revelador perquè, gràcies a aquest recurs, la Colla Vella de Valls va descarregar el 4 de 8 per primera i única vegada durant els anys trenta el 9 de setembre del 1934 a Montblanc; tot el pom de dalt d'aquest castell era de la Colla Vella de Tarragona. La Colla Nova de Tarragona i la Colla Nova de Valls sembla que també van fer tractes, o almenys van parlar-ne.

El traspàs més punyent d'un casteller a l'època és el del terç vendrellenc Salvador Pons Ivern, *Xeroviu*. El 1934 va enrolar-se amb la Colla Nova de Valls, on va pujar al polèmic pilar de 6 a Vilafranca del Penedès, el 4 de 8 i el 2 de 7.

Castells durant la Guerra Civil de 1936-1939

L'esclat de la Guerra Civil el juliol del 1936 va suposar la paralització de l'activitat castellera. De castells, però, se'n van alçar durant el conflicte bèl·lic, tant en el bàndol republicà com en l'insurgent. El discurs que es deriva de la seva estètica, plasticitat i espectacularitat va suscitar que s'hi recorregués —o se'ls instrumentalitzés, conscientment o inconscientment— a remolc dels esdeveniments, tant en instants de lleure o d'afirmació de la identitat com en actes benèfics o propagandístics.

Aquestes construccions també dibuixen un context de renovació i reivindicació de la identitat col·lectiva. L'exercici de tradicions molt estimades, a més de confortar i esbargir, va recordar als participants la seva adscripció a una comunitat que sobrepassava els credos confrontats en la guerra fratricida.

Els Xiquets de Barcelona, la Colla Nova dels Xiquets de Valls —suposadament— i una colla de soldats catalans republicans al front de Madrid van aixecar-ne en el costat republicà. Uns requetès i uns presos, en el rebel.

Els Xiquets de Barcelona van intervenir almenys en tres festivals a favor de la causa republicana a Barcelona. En primer lloc, el matí del diumenge 23 de maig del 1937 a Montjuïc (Barcelona) en la Diada de la Bona Voluntat, organitzada per la Comissaria de Propaganda de la Generalitat de Catalunya i Ràdio Barcelona per commemorar la Conferència de Pau de la Haia del 18 de maig del 1899, la primera ocasió en què representants d'Estats van plantejar-se la reglamentació de les guerres i la creació d'un tribunal internacional d'arbitratge. D'altra banda, també va actuar el dissabte 24 de juliol del 1937 a la tarda a la plaça de toros Monumental de Barcelona en un festival promogut per Socors Roig Internacional a benefici dels damnificats pel bombardeig d'Almeria, a càrrec d'una flota alemanya la matinada del 31 de maig en represàlia a l'atac de dos avions republicans al vaixell alemany *Deutschland* dos dies abans, en confondre'l amb el Creuer *Canarias*. Finalment, el diumenge 25 de juliol del 1937 també participaren a Montjuïc (Barcelona) en la primera Setmana d'Ajut Català, una organització femenina d'ERC de suport als combatents al front.

A Valls també se n'esperaven el 15 d'agost del 1937 en un festival a benefici de l'Hospital de Sang i la Biblioteca del Soldat del Batalló de l'Exèrcit Popular destinat a la població. Aquí lliga l'ofertament de la Colla Nova dels

Xiquets de Valls, en sintonia amb la seva etiqueta liberal, d'esquerres i amiga de la República, de col·laborar en actes en suport de la causa.

La intervenció de la Colla Nova dels Xiquets de Valls també va pensar-se per a un marc de molta volada en què el règim constitucional republicà va participar per mirar d'obtenir ajuts i simpaties internacionals. El 1937, suposadament a mitjans d'octubre, juntament amb d'altres números de la terra, havia d'exhibir-se a l'entorn del Pavelló de la República Espanyola de l'Exposició Internacional de París, atenent la crida del Comitè Català per a l'Exposició Internacional de París, un organisme de la Generalitat de Catalunya creat amb ocasió d'aquest esdeveniment internacional. Els components de la Colla Nova hi havien d'estrenar camises per assegurar-se que la muda no deslluís el seu concurs. El color triat, vermell encès, ja el de la formació, a més, casava amb l'imaginari del bàndol republicà.

Una vintena de soldats de la Brigada 111, destinada a la defensa de Madrid, la majoria, per no dir tots, procedents del Camp de Tarragona i el Penedès, i castellers abans del juliol del 1936, van ser aplegats per plantar castells amb la finalitat d'engrescar les tropes i actes de suport a la República al front de Madrid. Els vendrellencs Salvador Arroyo Julivert i Pere Ferrando Romeu han ressenyat diverses peculiaritats d'aquella agrupació. El seu uniforme «era prou definitori: el vestit de caqui dels milicians, amb gorra militar i una faixa negra que s'havien fet enviar des de casa. També la música fou adaptada segons les necessitats del moment: la tradicional tonada de les gralles fou substituïda pel ritme d'un tabal que augmentava de to quan es feia l'aleta o la figuereta, tot recordant un número de circ. Amb aquests elements s'havia fet, a més del pilar de quatre i el tres de sis, la torre de cinc». L'enxaneta, a més, alçava el puny dret enlaire en lloc de fer l'aleta, un gest molt expressiu d'aquell temps (Arroyo i Ferrando 1995: 176).

Aquest col·lectiu va exhibir-se, entre d'altres ocasions, el 23 de juliol del 1938 a l'estatge de la Llar del Combatent Català de Madrid, al carrer Serrano núm. 123, durant l'acte de lliurament d'un banderí a la 143 Brigada, 111 Batalló. La Llar del Combatent Català de Madrid fou fundada el gener del mateix 1938 com a punt de trobada i suport als soldats catalans mobilitzats al front de Madrid. El 5 d'agost del 1938, també a la Llar del Combatent Català de Madrid, per honorar la visita d'elements de la Divisió 6. El matí del 27 d'agost del 1938 en un festival al Camp de Chamartín, com a clausura d'una setmana

d'activitats de la mateixa Llar del Combatent Català de Madrid. L'11 de setembre del 1938, al Teatro de la Comedia, al carrer Príncipe núm. 14, en la commemoració de la Diada Nacional de Catalunya a iniciativa la Delegació de la Generalitat de Catalunya, la Llar del Combatent Català, la Delegació del PSUC, el Casal de Catalunya i el Frente Popular. El 7 de novembre del 1938, a la Base d'Instrucció de la Quarta Divisió. I el 12 de novembre del 1938, al teatre del Círculo de Bellas Artes, al carrer Marqués de Casa Riera núm. 2, en el comiat a les Brigades Internacionals orquestrat pel Comitè Provincial del Partit Comunista d'Espanya.

Pel que fa al bàndol rebel, tampoc no van faltar castells. Almenys elements del Terç de Requetès de Nostra Senyora de Montserrat van plantar algunes construccions amb pretensions castelleres, a més d'exterioritzar d'altres expressions culturals catalanes, el 16 de juny, diada de Corpus Christi, i el 3 de juliol del 1938, respectivament,

a Riaza (Segòvia) i San Sebastián de los Patos (Àvila), mentre es reorganitzaven a la rereguarda. El Terç va ser una unitat militar carlina formada per catalans evadits de la zona republicana.

De la jornada a San Sebastián de los Patos hi ha una fotografia. Aquesta, però, no palesa l'execució d'un castell, sinó una figura de Falcons: «La piràmide dreta», «El que s'obre», «La piràmide quatre, tres, dos» o «El quatre obert». Això no és estrany si tenim en compte que una tercera part dels enrolats al Terç, més de 300, havia pertangut a la Federació de Joves Cristians de Catalunya, l'associació juvenil catòlica més potent a Catalunya de la Segona República i la que va introduir la tradició dels Falcons a casa nostra. Els requetès, doncs, devien recordar en uns instants de calma allò après pocs anys abans en la seva etapa feijocista (nom genèric dels afiliats a la Federació).

Una tessitura diferent, per la cruesa de l'escenari i el seu final fatídic, és el succés ocorregut l'agost del 1936 a

► *Pilar de 4 i 3 de 6 amb
figuereta dels castellers de
la Brigada 111, al front
de Madrid-Brunete.
(Fotos: Col·lecció Leandre
Fabrè Boixadós)*

◀ *La piràmide dreta bastida per elements del Terç de Requetès de Nostra Senyora de Montserrat, a San Esteban de los Patos (Àvila), el 3 de juliol del 1938. (Foto: Col·lecció Salvador Nonell Bru)*

les bodegues del vaixell *Río Segre*, ancorat al port de Tarragona i utilitzat com a presó. El relat del Germà Adeodat Cardellà, monjo de Montserrat, empresonat al vaixell el 6 d'agost, és prou punyent: «Una vegada hi havia una

colla de Valls i van voler fer els “xiquets de Valls” muntant un dels seus castells. Em recordo que jo estava a baix de tot i que aguantava amb els peus, perquè em van dir: “Posi's així de costat, aguantant amb els peus”. I diu que van sortir per sobre la coberta, on hi han aquells pals, per aquell forat o pou per a baixar la càrrega. Van arribar fins allà a dalt. Es veu que això no va agradar als del Comitè revolucionari, i l'endemà van assassinar tots els de Valls que hi havia pres part. Vaig tenir una por que també els hagués d'acompanyar! Però es veu que no ho van saber» (Sans 1992: 53).

Germà Deodat Cardellà va coincidir al *Río Segre* amb quinze requetès de l'Agrupació Social Tradicionalista del carrer d'en Bosch de Valls, que estaven presoners per haver-se traslladat a Tarragona el 19 de juliol amb la intenció de sumar-se a la rebel·lió. Francesc d'Assís Gazo Fargas, cronista casteller excel·lent i vinculat estretament amb la Colla Vella dels Xiquets de Valls, del qual s'ha parlat més amunt, n'era un. Els cadàvers d'aquests quinze vallencs es van descobrir, uns, el 17 d'agost al terme de Roda de Berà, i la resta, dies més tard, el 26, al del Catllar.

Referències bibliogràfiques

Llibres i articles

- AGUADO, Inocente (1972). «Paloteado de Murchante», a *Dantzariak*, 4, Sant Sebastià, Euskal Dantzarien Biltzarra. En línia (08/07/2017). Accessible a l'adreça: <https://sites.google.com/site/paloteadomurchante/home/historia/historiapaloteado>.
- ALCARAZ, Albert (2004). *Un món de muixerangues*. Algemés: Ajuntament d'Algemés.
- AMADES, Joan (1934). *Els Xiquets de Valls*. Barcelona: La Neotípia.
- (1958). *Guia de festes tradicionals de Catalunya. Itinerari per tot l'any*. Barcelona: Aedos.
- (1982 / 1983). *Costumari català*. Volums I, IV i V. Barcelona: Salvat Editores/Edicions 62, 2a ed.
- (2001). *Els Xiquets de Valls*. Tarragona: El Mèdol (2a edició).
- (s/d). «Els Xiquets de Valls: Estudi històric i etnogràfic dels castells». Mecanoscrit. Biblioteca del Centre Excursionista de Catalunya.
- AMAT [i de CORTADA], Rafael d' (1908). *Festas celebradas á Barcelona en los anys 1806 y 1807 per la beatificació del v. dr. Joseph Oriol, pvre. Publicació d'un manuscrit inèdit per lo Doctor Mossèn Emmanuel de Ros y Cárcer*. Barcelona: Impremta d'Eugeni Subirana.
- (1986). *Viatge a Maldà i anada a Montserrat*. A cura de Margarida Aritzeta. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (1987). *Calaix de sastre II. 1792-1794*. Barcelona: Curial.
- (1994). *Miscel·lània de viatges i festes majors I*. Barcelona: Barcino.
- ANDREU, Jordi i Jordi SURIÑACH (2015). *25 edicions del Concurs de Castells de Tarragona. Emocions puntuades*. Valls: Cossetània Edicions.
- ARAMBURU, Mikel (1986). «El dance o paloteado en la Ribera Meridional de Navarra», a *Cuadernos de Etnología y Etnografía de Navarra*, 47, Pamplona, Gobierno de Navarra / Institución Príncipe de Viana, p. 35-90.
- ARIÑO, Antoni i Vicente J. SALABERT (dir.) (1999). *Calendari de festes de la Comunitat Valenciana. Primavera*. València: Fundació Bancaixa.
- (2002). *Calendari de festes de la Comunitat Valenciana. Tardor*. València: Fundació Bancaixa.
- ARITZETA, Margarida (1982). «Valls al “Calaix de Sastre” del Baró de Maldà (I)», a *Cultura*, Valls, octubre, p. 7.
- (1982). «Valls al “Calaix de Sastre” del Baró de Maldà (II)», a *Cultura*, Valls, desembre, p. 10.
- ARROYO [JULIVERT], Salvador (1996a). *Els balls parlats a la Bisbal del Penedès*. La Bisbal del Penedès: Ajuntament de la Bisbal del Penedès.
- (1996b). «El ball de valencians del Vendrell», a *La Porra*, 7, Vilanova i la Geltrú, Agrupació de Balls Populars, desembre, p. 4-6.

- (2003). «El dietari d'Isidre Güixens aporta noves notícies sobre els Xiquets de Valls al Vendrell», a *Diari del Baix Penedès*, el Vendrell, 29 d'agost.
- ATIENZA, Antonio (1991). «La procesión de la “Mare de Déu de la Salut”, de Algemés (Valencia) (1ª parte)», a *Revista de Folklore*, 130, Valladolid, Fundació Joaquín Díaz, p. 111-120.
- BAGET, Lluís (1934). «Els “castells” de Valls» i «Mai en-rere», a *Butlletí del Club Excursionista de Gràcia*, febrer.
- BALART, Lluís (2008). «La societat tarragonina i els castellers del primer terç del segle XX», a D.A. 1926-2006. *Els castellers de Tarragona. Imatges i testimonis*. Tarragona: Cossetània Edicions.
- BALLESTER CASTELLÓ, Francesc (1920). «Els Xiquets de Valls», a *Quaderns d'Estudi*, any V, vol. I, núm. 2, gener-febrer-març. Consell de Pedagogia. Diputació de Barcelona.
- (1950). «Els Xiquets de Valls», a *Acción Católica*, núm. 33, 26 d'agost.
- BARGALLÓ BADIA, Josep (1991). *Balls i danses de les comarques de Tarragona, 1. El Priorat*. Tarragona: Diputació de Tarragona.
- (1992). *Restauració de les danses tradicionals de Reus*. Barcelona: autoeditat.
- (1999). *Balls i danses de les comarques de Tarragona, 4. El Baix Camp*. Tarragona: Diputació de Tarragona.
- BARGALLÓ VALLS, Josep (1990). *La colla Xiquets de Tarragona i la tradició castellera de la ciutat*. Tarragona: El Mèdol, Col·lecció L'Agulla.
- (2001). *Un segle de castells. De 1900 a 2000 en dades*. Valls: Cossetània Edicions, Col·lecció L'Aixecador 7.
- BARTOLÍ, Guillem *et alii* (1998). «Els avantpassats dels Xiquets de Valls d'avui», a *Cultura*, Valls, núm. 585, juliol-agost, p. 7-13.
- BAYER, Xavier (1988). *De la Moixiganga de Vilafranca*. Vilafranca del Penedès: Caixa Penedès.
- BELTRÁN, Antonio (1982). *El dance aragonés*. Barcelona: Caja de Ahorros de la Inmaculada.
- (dir.) (1986). *Enciclopedia temática de Aragón, 1. Folklore y música*. Saragossa: Moncayo.
- BENACH TORRENTS, Manuel (1947). «Visiones retrospectivas de la Fiesta Mayor de Vilafranca». Vilafranca del Penedès: Col·lecció «Cosas que fueron».
- BERNÁLDEZ, José M. (1983). *Las Tarascas de Madrid*. Madrid: Ayuntamiento.
- BERTRAN [LUENGO], Jordi (1989). «1854: Una colla castellera pròpia de la ciutat de Tarragona», a *L'Esperidió. Butlletí de la Colla Jove dels Xiquets de Tarragona*, Tarragona, núm. 20, octubre-desembre.
- (1991). «Dos balls de valencians als Corpus de Granada de 1774: l'admiració com a inici d'un procés emulador», a *L'Esperidió. Butlletí de la Colla Jove dels Xiquets de Tarragona*, Tarragona, núm. 26, abril-juny, p. 13-14.
- (1994). «De moixigangues, valencians i castellers», a *L'Esperidió. Butlletí de la Colla Jove dels Xiquets de Tarragona*, Tarragona, núm. 39, juliol-setembre, p. 25-27.
- (1997). *El Ball de Valencians. De la dansa a les torres*. Tarragona: Ajuntament de Tarragona.
- (1998). *Els colors de Santa Tecla. La festa gran de Tarragona*. Tarragona: Ball de Diables de Tarragona i El Mèdol.
- (1999a). «Els castells a la plaça de les Cols per Sant Magí: una tradició vuitcentista de trenta-sis anys», a *L'Esperidió. Butlletí de la Colla Jove dels Xiquets de Tarragona*, Tarragona, núm. 56, gener-maig.
- (1999b). «La festa major a Vilaniu de Narcís Oller: del document etnogràfic a la funcionalitat literària», a *Actes del Col·loqui Narcís Oller, Valls, 28, 29 i 30 octubre 1996*. Valls: Cossetània Edicions.
- (2001a). «L'expansió dels segles XVII i XVIII. El ball de valencians a Madrid», a *L'Esperidió. Butlletí de la Colla Jove dels Xiquets de Tarragona*, núm. 64, Tarragona, gener-abril, p. 19-21.
- (2001b). «Pervivències dels valencians. Les torres a les terres hispàniques», a *L'Esperidió. Butlletí de la Colla Jove dels Xiquets de Tarragona*, núm. 65, Tarragona, maig-juny, p. 21-22.
- (2006). *La muixeranga, origen del fet casteller*. Algemés: Muixeranga d'Algemés, 19 de maig.
- (2007). «La festa: la il·lusió del permanent des de la transformació contínua», a *Cultura*, 1 (*De l'aplec sardanista al Sónar: la cultura popular catalana, avui*). Barcelona: Generalitat de Catalunya, desembre, p. 76-106.
- (2009). «El cicle del Corpus i de Santa Tecla de Tarragona en el context dels Països Catalans», a D.A. *Tarragona: espai festiu, espai teatral. De la plaça del Corral al teatre 'all'italiana'*. Valls: Cossetània Edicions, p. 51-75.
- (2010). «Les Festes Decennals en el context de la Il·lustració», a *La Veu de la Colla Vella*, 117, Valls, Colla Vella dels Xiquets de Valls, p. 45-47.

- (2011a). *L'exportació del ball de valencians i la seva evolució*. Algemesí: Muixeranga d'Algemesí, 10 de juny.
- (2011b). «Els castells a Catalunya: de préstec cultural a patrimoni humà del segle XXI», a D.A. *Castells i castellers. Una voluntat col·lectiva*, Barcelona, Lunwerg.
- BERTRAN, Jordi; Lenke KOVÁCS; Francesc MASSIP; Xavier ORRIOLS; Salvador PALOMAR i Ferran SUGRANYES (2006). «Els cicles teatrals de l'any i els balls parlats», a *Tradicionari. Enciclopèdia de la cultura popular a Catalunya*, vol. VI, p. 223-256. Barcelona: Enciclopèdia Catalana i Generalitat de Catalunya.
- BESERAN, Joaquim (1994). «El naixement de les colles castelleres», a *Cultura*, Valls, núm. 542, p. 32.
- BLANCO, José (1991). «Corpus Christi 1822 y leyendas de las tiras», a *8 tiras dibujadas de la Procesión del Corpus de Sevilla 1747*. Sevilla: Comisaría de la Ciudad de Sevilla para 1992, Ayuntamiento de Sevilla, s. n.
- BLASI I VALLESPINOSA, Francesc (1997). *Els castells dels Xiquets de Valls*. Valls: Cossetània Edicions, Col·lecció L'Aixecador 1 [1a edició: 1934].
- BOFARULL [SOLÉ], Joan (2007). *L'origen dels castells*. Valls: Cossetània Edicions, Col·lecció L'Aixecador 16.
- (2010). «Nova descoberta sobre els orígens dels castells», a *Castells. Revista casteller independent*, Barcelona, núm. 30, gener-febrer, p. 38-40.
- (2010b). «El ball de valencians a Barcelona, l'any 1807». En línia (17/07/2017). Accessible a l'adreça: <http://www.festes.org/arxius/balldavalenciansbcn1802.pdf>.
- (2011). «Els primers passos dels folres», a *Castells. Revista casteller independent*, núm. 40, p. 31.
- (2013). «Les muixerangues valencianes, avui», a *Castells: entre el patrimoni i l'esport? II Simposi Casteller*. Valls: Cossetània Edicions.
- (2016a). «Els Torraires de Montblanc a la Revolució de Setembre (1868)», a *Aplec de Treballs*, Montblanc núm. 34, Centre d'Estudis de la Conca de Barberà.
- (2016b). *Les muixerangues valencianes*. Benicarló: Onada Edicions.
- (2017). «Salvador Batet, casteller i malcontent», a *Cultura*, Valls, núm. 790, p. 11-14.
- BOVÉ, Francesc de P. (1990). *El Penedès. Folklore dels balls populars, danses i comparses populars*. Vilafranca del Penedès: Joan Solé Bordes [1a edició: 1926].
- BROTONS, Xavier (2001). *Diccionari casteller*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- (2014). *Lo tres de nou. Quadret de costums de Valls'*. Raimon Casas Pedrerol. Edició, notes i estudi complementari de Xavier Brotons. Valls: Cossetània Edicions, Col·lecció L'Aixecador 24.
- BROTONS, Xavier i Joan BEUMALA (2000). *Les meravelles del món casteller (I)*. Valls: Cossetània Edicions, Col·lecció L'Aixecador 5.
- BUENO, Baltasar (1997). *La festa del Corpus*. València: Federico Domenech S.A.
- BUEZO, Catalina (1991). *La mojiganga dramática: historia y teoría*. Madrid: Universidad Complutense de Madrid.
- CABRÉ, Xavier (2014). «Santa Tecla 1901: tres colles de Xiquets de Valls i anunci de castell de nou». En línia (08/07/2017). Accessible a l'adreça: <http://www.collavella.cat/blog/santa-tecla-1901-tres-colles-de-xiquets-de-valls-i-anunci-de-castell-de-nou/>.
- CALBET, Hilda (coord.) (2010). *El seguici cerimonial i els Xiquets de Valls a les escoles*. Valls: Fundació Festes Decennals de la Mare de Déu de la Candela / Ajuntament de Valls.
- CANCER, Jesús V. (2003). *El dance de Aragón. Su estado actual a la entrada del siglo XXI*. Saragossa: autoeditat.
- CANTÓ ESPINACH, Ramon (1896). *Història de la Il·lustre i Reial Vila Dual de Montblanc*. Volum 2. Barcelona: Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA).
- CAPDEVILA, Sanç (1924). *Història compendiada del santuari de Sant Magí*. Montblanc: Obradors tipogràfics de J. M. Recasens.
- CAPMANY, Aureli (1944). «El baile y la danza», a CARRERAS, Francesc: *Folklore y costumbres de España, II*. Barcelona: Casa Editorial Alberto Martín, p. 167-418.
- CARNER, Antonio (1955). *Estampas igualadinas: segunda serie*. Igualada: Centro de Estudios.
- CARO, Julio (1984). *El estío festivo. Fiestas populares del verano*. Madrid: Taurus.
- CARRUTXA (1987). «Els castells a Vila-seca», a *Fulls de treball de Carrutxa*, Reus, primavera 1987, núm. 21-22.
- CASTELLS, Indaleci (1927). «Xiquets: Titans: Valencians», a *La Crònica de Valls*, Valls, 12 de novembre.
- CASTELLOTE, Eulalia (2001). «Canciones y danzas de palos de Guadalajara», a ALVAR, Carlos (coord.). *Lyra mínima oral: los géneros breves de la literatura tradicional: actas del Congreso internacional celebrado en la Universi-*

- dad de Alcalá, 28-30 octubre 1998*. Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá, Servicio de Publicaciones p. 221-237.
- CASTELLS OLLÉ, Eduard (ECO) (1946). «Papeles viejos», a *Cultura*, Valls, 21 de novembre.
- CATALÀ I ROCA, Pere (1951). «Monografias vallenses. Los Xiquets de Valls, ¿intentaron el castell de diez pisos?», a *Cultura*, Valls, núm. 78, setembre.
- (1978). «Com a modest homenatge als “Castellers de Vilafranca” de Sant Cugat Sescarrigues... a l’Alguer», a *Programa de la festa major de Vilafranca del Penedès, 1978*.
- [et al.] (1981). *Món Casteller*, volums I i II. Barcelona: Rafael Dalmau, editor.
- (1989). «Els Xiquets de Valls, motiu del primer reporterisme fotogràfic a Catalunya», a *XXXV Assemblea Intercomarcal d’Estudiosos de Catalunya. Valls-Vila-rondona*. Valls: Institut d’Estudis Vallencs.
- CEBAMANOS, Joaquín (2005). *El Dance de Tauste. Historia y evolución*. Saragossa: Fundación Bartibás.
- CERVELLÓ SALVADÓ, Alexandre (2017). *Els orígens del fet casteller: del ball de valencians als Xiquets de Valls*. Valls: Cossetània Edicions.
- CHINER, Jaume (1993). *El viure novel·lesc: biografia de Joanot Martorell*. Alcoi: Marfil.
- CLAVÉ, Josep Anselm (1868). «El Baile (IV)», a *La Montaña de Montserrat*, 31 de setembre, 2.
- CLIMENT [FERRÉ], Joan (1999). «El popular Xon», a *El 3 de Vuit*, Vilafranca del Penedès, 26 de novembre i 3 de desembre.
- (2006). «Josep Batet Llobera “(a) casteller”: L’artífex de la Colla dels Menestrals?», a *El Pati*, Valls, 17 de febrer a 23 de juny.
- (2009). «Els castells, o sostres de gent, els castells fets amb pilars de persones». En línia (08/07/2017). Accessible a l’adreça: <http://www.elcasteller.cat/castellsosostresdegent.html>.
- (2011). «1788, 1790, 1801, 1803 i 1805 Ball de Valencians alcoverenc-vallenc».
- (2013). *Els primers castellers (1813-1851). Josep Batet, àlies Casteller i la Colla de Menestrals de Valls*. Sant Vicenç de Castellet: Farell.
- (2017). «Les colles de Valls no existeixen encara». En línia (08/07/2017). Accessible a l’adreça: http://zdocument.com/1788179018011805-ball-de-valencians-les-colles-castelleres-de-valls-encara-no-ex_58fb42d21723dd3b57326c9a.html.
- CLOPAS BATLLE, Isidre (1961). *El invicto Conde del Llobregat y los Hombres de Cataluña en la Guerra de la Independencia*. Publicaciones de la Sección de Prensa de la Diputación de Barcelona.
- CUSCÓ CLARASÓ, Joan (1998). «Castells a Vilafranca (1875-1936) (I) i (III)», a *El 3 de Vuit*, Vilafranca del Penedès 27 de novembre i 11 de desembre.
- CUSINÉ MARTÍ, Fèlix (1961). «En la castellera plaza», a *Programa de la festa major de Vilafranca del Penedès del 1961*.
- D.A. (1993). *Enciclopedia de las fiestas de España*. Madrid: Diario 16.
- D.A. (2004). *Moixigangues, valencians i castells*. Barcelona: Moixiganga de Tarragona/Grallers So Nat de Tarragona.
- D.A. (2006). *La Moixiganga. Guia didàctica*. Tarragona: Ajuntament de Tarragona.
- D.A. (2010). «Adam i Eva o Darwin? Dossier sobre els orígens dels castells», a *Castells. Revista castellera independent*, núm. 31, març-abril, p. 16-25.
- DÍEZ, José M. (2003). *Teatro y fiesta del Siglo de Oro en tierras europeas de los Austrias*. Madrid: Sociedad Estatal para la Acció Cultural Exterior.
- DOMINGO, Josep A. (1983). *Festa a la Ribera: les Festes d’Algemesí*. Algemesí: Ajuntament d’Algemesí.
- ESCOLA DE GRALLERS DE SITGES (1981). *Mojigangas, Moixiganga i altres...* Sitges: EGS.
- FARRÉ I TRILL, Xavier (1997). «*El Eco de Reus* (1814) i «*El Centinela de la Patria en Reus* (1814). Reedició facsímil. Reus: Associació d’Estudis Reusencs.
- FERNÁNDEZ, José R. (1962). «Una torre humana en el siglo XVII», a *Revista de dialectología y tradiciones populares*, XVIII, Madrid, p. 193-199.
- FERRANDO [ROMEU], Pere (1991). *Presència castellera al Vendrell fins l’any 1926*. El Vendrell: Patronat Municipal de Serveis Culturals del Vendrell.
- (1996a). «La decadència castellera a través dels seus castells (1889-1925)», a *Quaderns de Vilaniu*, Valls, núm. 30, p. 127-134. Valls: Institut d’Estudis Vallencs.
- (1996b). «S’ha fet mai un castell de deu pisos?», a *Bloc, El 3 de Vuit-L’Hora del Garraf*, Vilafranca del Penedès-Vilanova i la Geltrú, 15 i 22 març.
- (1997a). «1884: El primer contracte conegut d’una actuació castellera», a *El 3 de Vuit*, 10 de gener.

- (1997b). «El tres de nou sense folre del segle passat, mite o realitat?», a *Bloc, El 3 de Vuit-L'Hora del Garraf*. Vilanova i la Geltrú-Vilafranca del Penedès, 24 de gener.
- (1997c). «Els tres concursos castellers més desconeguts de la història», a *Bloc, El 3 de Vuit-L'Hora del Garraf*. Vilanova i la Geltrú-Vilafranca del Penedès, 27 de març i 2 d'abril.
- (1997d). «El vestuari casteller de la Renaixença: colles, camises i colors», a *Bloc, El 3 de Vuit-L'Hora del Garraf*. Vilanova i la Geltrú-Vilafranca del Penedès, 21 de març.
- (1997e). «La colla d'aficionats castellers de Sant Jaume dels Domenys a principis de segle», a *El 3 de Vuit*, 14 de febrer.
- (1998a). «Un penedesenc, a segons d'un quatre de nou sense folre al segle passat», a *Foc Nou. Butlletí de la Colla Joves Xiquets de Valls*, Valls, núm. 58, setembre.
- (1998b). «La dualitat de les colles de Valls: els noms i els caps de colla», a *El Pati*, Valls, 3 d'abril a 5 de juny.
- (1998c). *El Penedès casteller. Pàgines d'història*. Valls: Cossetània Edicions, Col·lecció L'Aixecador 3.
- (1999a). «El 5 de 7 amb el pom de dalt a l'antiga. La Candela 1931», a *El Punt-El Punt Casteller*, Valls, 27 d'agost i 3 de setembre.
- (1999b). «S'havia fet mai la torre de vuit sense folre?», a *Bloc, El 3 de Vuit-L'Hora del Garraf*. Vilanova i la Geltrú-Vilafranca del Penedès, 12 de novembre.
- (2001). Les festes de la Candela i els Xiquets de Valls: manifestació i tradició», a *Quaderns de Vilaniu*, Valls, Institut d'Estudis Vallencs, núm. 39, maig.
- (2002). «Localitzat un dietari amb l'activitat castellera de la festa major del 1889», a *El 3 de Vuit*, 23 d'agost.
- (2003). «Una aposta castellera a la Bisbal del Penedès de fa 124 anys», a *Diari Baix Penedès*, 25 de juliol.
- (2004). «Més dades sobre les primeres camises uniformades dels Xiquets de Valls», a *El 3 de Vuit*, Vilafranca del Penedès, 10 de desembre, p. 70.
- (2005). «Els orígens de la publicitat castellera vendrellenca: postals, díptics i tríptics», a *Fem Pinya. Butlletí dels Nens del Vendrell*, núm. 6, juliol, p. 5-6.
- (2008a). «Com perdre tres pisos en 30 anys», a *Castells. Revista castellera independent*, any V, núm. 19, gener-abril, p. 16-19.
- (2008b). *Castells a l'Arboç. Recull fotogràfic 1887-1935*. L'Arboç: Minyons de l'Arboç.
- (2008c). «El tres de nou net al segle XIX: indicis, evidències i dubtes raonables», a *Castells. Revista castellera independent*, núm. 20, maig-juny.
- (2008d). «Els inicis del castells a Valls: com es pot passar de la llegenda a la realitat (i 7). Del 1801 al 1814: dels valencians als castells», a *El Pati*, Valls, 18 de gener, p. 19.
- (2008e). «El Caragol: el primer casteller conegut», a *El Pati*, Valls, 4 de gener.
- (2008f). «La recuperació del món casteller: noves colles i noves formes d'entendre els castells (1926-1936)», a D. A. 1926-2006. *Els castellers de Tarragona. Imatges i testimonis*. Valls: Cossetània Edicions, p. 139-157.
- (2009). «Tarragona 1802: Una notícia transcendental per conèixer els Balls de Valencians». En línia (08/07/2017). Accessible a l'adreça: <http://www.web-casteller.cat/2009/11/tarragona-1802-una-noticia-transcendental-per-coneixer-els-balls-de-valencians>.
- (2010a). «Els Xiquets de Valls», a D.A. *Valls i la seva història, V. Època contemporània: segle XIX*. Valls: Institut d'Estudis Vallencs, p. 306-320.
- (2010b). «Calendari», a D.A. *Castells. Valls i la seva història, VI. Època contemporània: segle XX*. Valls: Institut d'Estudis Vallencs, p. 337-350.
- (2010c). «Els balls de valencians feien castells?», a *Castells. Revista castellera independent*, núm. 31, p. 22.
- (2012). «Estanislau Tell Gallisà, un testimoni casteller de fa gairebé 200 anys», a *Cultura*, Valls, núm. 732, p. 14-17.
- (2013). «Es va intentar un castell de deu pisos davant la reina Isabel II?», a *Cultura*, Valls, núm. 748 (juny) i 749 (juliol-agost).
- (2014a). «Notícies castelleres de la llibreta dels Bonaventura Rey (1828-1898)» a *Cultura*, Valls, núm. 757, abril, p. 12-17.
- (2014b). «Donant voltes a l'actuació castellera davant el Centre de Lectura el 1882», a *Cultura*, Valls, núm. 763, novembre.
- (2017) «Identificada la colla que va actuar davant Anselm Clavé per la festa major de Vilafranca el 1863», a *El 3 de Vuit*, 25 d'agost.
- FERRANDO ROMEU, Pere i Joan TARÉS I MARTÍ (2003). *Els altres Xiquets de Valls: l'exemple de l'Espluga de Francolí*. Valls: Cossetània Edicions, Col·lecció L'Aixecador 11.

- FERRANDO ROMEU, Pere, i Salvador ARROYO JULIVERT (1995). *La Renaixença castellera al Vendrell (1926-1936)*. Tarragona: El Mèdol.
- (1997). «Canvis i evolució del pom de dalt als castells», a *El 3 de Vuit*, 11 i 18 d'abril.
- FERRANDO ROMEU, Pere, i Fèlix Josep CUSINÉ VIA (2011). *Cent anys de castells (1876-1976). Entorn de la família Cusiné de Vilafranca del Penedès*. Vilafranca del Penedès: Edicions i Propostes Culturals Andana, SL.
- FLAMISSELL (1959). «Ball de Valencians», a *Reus: Semanario de la Ciudad*, 8 d'agost.
- FONTOVA CARLES, Ramon (2002). *Les representacions festives a Lleida (1700-1975)*. Lleida: Pagès Editors.
- (2009). «Els Xiquets de Valls a Lleida. Actuacions i notícies fins a la primera meitat del s. XX», a *Arts*, Lleida, núm. 30-31, abril.
- FORCADA JIMÉNEZ, Ferran (2015) «Records de la tradició festiva de Bellvei del Penedès (1836-1938)», a *Del Penedès*, núm. 31, Institut d'Estudis Penedesencs.
- FRECHINA, Josep V. (2003). «Les moixigangues del País Valencià», a *Caramella*, Prats de Lluçanès, núm. 9, juliol-desembre, p. 18-24.
- GARCÍA, Alejandro (2001). «El Corpus Christi y su octava en Peñalsordo», a *Senderos de Extremadura*, 11, maig-juny.
- GARRIDO, Miguel (1990). *Antiguallas granadinas. Las Fiestas del Corpus*. Granada: Universidad de Granada / Ayuntamiento de Granada.
- GENÉ REBULL, Maria Llúisa (2017). *La cultura visual del món casteller*. Tesi doctoral. Universitat Rovira i Virgili de Tarragona. Inèdit
- GRAU, Jaume (1997). «Roseristes i muixeristes», a *El Punt*, 3-17 d'octubre.
- (2007). «Família Batet: La Nova i La Vella». En línia: webcasteller.com. No accessible.
- GRUP DEL BALL DELS LOCOS (1998). *El Ball dels 'Locos' de l'Olleria*. Institut d'Estudis de la Vall d'Albaida.
- GÜELL [CENDRA], Xavier (1996). «Vilanova versus Vilafranca: els Xiquets de Vilanova (1919-1920)», a *L'Aleta dels Bordegassos. Butlletí dels Bordegassos de Vilanova*, Vilanova i la Geltrú, festa major.
- (1998a). «El General Baldrich, el Roser i el castell de nou de Vilanova de 1852», a *El 3 de Vuit*, Vilafranca del Penedès, 20 de març.
- (1998b). «El trienni meravellós, les prèvies dels Castells de nou pisos», a *El 3 de Vuit*, Vilafranca del Penedès, 24 i 30 d'abril i 8 de maig.
- (1998c) «De quan els Xiquets van anar a la presó de Tarragona el 1858», a *El 3 de Vuit*, Vilafranca del Penedès, 12 de juny.
- (1998d). «Reus i Tarragona homenatgen amb castells els natalicis reials», a *El 3 de Vuit*, Vilafranca del Penedès, 19 de juny.
- (1998e). «Un poema anunciava un castell de deu pisos a la Candelera del 1861», a *El 3 de Vuit*, Vilafranca del Penedès, 10 de juliol.
- (1998f). «Presència castellera a Vilanova els anys 1853 i 1854», a *L'Aleta dels Bordegassos. Butlletí dels Bordegassos de Vilanova*, Vilanova i la Geltrú, núm. 51, diada de la colla.
- (1998g). «La premsa de Valls i Tarragona polemitza pels Xiquets de Valls de l'any 1879», a *El 3 de Vuit*, 16 d'octubre.
- (1998h). «Notícies de Xiquets de Valls a Barcelona el 1852», a *Foc Nou. Butlletí de la Colla Joves Xiquets de Valls*, Valls, núm. 59, novembre del 1998.
- (1998i). «Els castells carregats, un recurs dels Xiquets de Valls de la Renaixença», a *Bloc, L'Hora del Garraf/El 3 de Vuit*, Vilanova i la Geltrú/Vilafranca del Penedès, 13, 20 i 27 de febrer.
- (1998j). «Apareix l'anunci del que podria ser l'últim castell de nou del segle XIX», a *El 3 de Vuit*, Vilafranca del Penedès, 24 de desembre.
- (1999a). «Bons castells, pluja i alguna cosa més a Tarragona per Santa Tecla de 1877», a *El 3 de Vuit*, Vilafranca del Penedès, 29 gener i 5 de febrer.
- (1999b). «Barcelona celebra la fi de la Tercera Guerra Carlina amb castells», a *El 3 de Vuit*, Vilafranca del Penedès, 12 i 19 de febrer.
- (1999c). «Castells i "balls de bastons" a Valls durant la segona meitat del segle XIX», a *El 3 de Vuit*, 12 i 19 de març.
- (1999d). «Els primers castells de nou pisos de 1876 van ser fets a Tarragona», a *L'Esperidió. Butlletí de la Colla Jove dels Xiquets de Tarragona*, Tarragona, núm. 56, gener-maig.
- (1999e). «Els homenatges a Amadeu I destapen actuacions castelleres l'any 1871», a *El 3 de Vuit*, Vilafranca del Penedès, 17 i 24 de setembre i 8 i 15 d'octubre.

- (1999f). «Els Xiquets de Valls van aixecar “castells de polèmica” els anys 1883 i 1884», a *L'Aleta dels Bordegassos. Butlletí dels Bordegassos de Vilanova*, Vilanova i la Geltrú, núm. 54, diada de la colla.
- (1999g). «El primer Sitges casteller», a *La Xermada. Revista Municipal de Cultura Popular*, Sitges, núm. 12, Nadal.
- (2000a). «Els vilanovins van fer venir els Xiquets de Valls tres cops el 1858», a *Diari de Vilanova*, 28 d'abril.
- (2000b). «L'Espluga de Francolí durant la primera època d'or casteller», a *Nova Conca*, Montblanc, 28 d'abril, 12, 19 i 26 de maig, 2, 9, 16, 23 i 30 de juny i 7 de juliol.
- (2000c). «De quan els Xiquets prenen part en els Tres Tombs de la Selva del Camp», a *El 3 de Vuit*, Vilafranca del Penedès, 12 de maig.
- (2000d). «Els “valencians” només van venir per Sant Antoni l'any 1859», a *Diari de Vilanova*, Vilanova i la Geltrú, 4 d'agost.
- (2000e). «De quan es va fer a Vilanova un castell amb 29 homes per la festa major», a *Diari de Vilanova*, Vilanova i la Geltrú, 11 d'agost.
- (2000f). «Vilanova durant l'apogeu de després de la tercera carlinada i d'altres coses», a *L'Aleta dels Bordegassos. Butlletí dels Bordegassos de Vilanova*, Vilanova i la Geltrú, núm. 57, diada de la colla.
- (2000g). «Els Xiquets de la Torre, una colla castellera intermitent a cavall dels segles XIX i XX», a *El Pati*, Valls, 31 de març, p. 38, i 7 d'abril, p. 42.
- (2000h). «Els arbocencs van voler veure un castell de nou pisos el 1903», a *Diari del Baix Penedès*, el Vendrell, 20 d'octubre, p. 22.
- (2000i). «Les darreres notícies dels antics Torraires de Montblanc», a *El Pati*, Valls, 10 de novembre, p. 31, i 17 de novembre, p. 26.
- (2001a). «Els grups locals, un costum universal del món casteller d'antany», a *L'Aleta dels Bordegassos. Butlletí dels Bordegassos de Vilanova*, Vilanova i la Geltrú, festa major.
- (2001b). «La colla Vella dels Xiquets de Valls va actuar dos cops a Vilanova i la Geltrú el 1892», a *Diari de Vilanova*, Vilanova i la Geltrú, 7 de desembre.
- (2001c). «Castells de nou pisos a Tarragona el 1864», a *Xiquets. Anuari dels Xiquets de Tarragona 2001*, Tarragona.
- (2001d). *La Renaixença casteller a Tarragona (1926-1936)*. Tarragona: El Mèdol.
- (2002a). «Castells a Reus en festes de barri decimonòniques», a *L'Aleta dels Bordegassos. Butlletí dels Bordegassos de Vilanova*, Vilanova i la Geltrú, núm. 61, Sant Jordi.
- (2002b). *Els castells: entre la passió i la història. Articles de la primera època d'or (1851-1889)*. Valls: Cossetània Edicions. Col·lecció L'Aixecador 9.
- (2002c). «La comarca va testimoniar la davallada que els Xiquets de Valls van patir l'any 1892», a *Diari del Baix Penedès*, el Vendrell, 26 d'abril.
- (2002d). «L'aparició de la colla de la Mercè (1a part)», a *L'Esperidió. Butlletí de la Colla Jove dels Xiquets de Tarragona*, Tarragona, núm. 70, juliol-agost.
- (2002e). «Anunci d'un quatre de nou a Vilafranca el 1900», a *Cultura*, Valls, desembre, núm. 632, p. 18-20.
- (2003a). «Els Torraires de Solivella, el substrat casteller de la Conca de Barberà», a *El Vallenc*, Valls, 10 de gener.
- (2003b). «Els Xiquets de Valls exterioritzen la seva decadència l'any 1905 al Vendrell», a *El Vallenc*, Valls, 13 de juny, p. 22.
- (2003c). «Castells al Vendrell l'any 1899», a *El Vallenc*, Valls, 12 de desembre, p. 39.
- (2004a). «Les dues colles van retrobar-se per fi a Valls l'any 1923», a *El Vallenc*, Valls, 7 de maig, p. 34.
- (2004b). «Els Xiquets de Valls i la sardana van congeniar a Tarragona l'any 1907», a *El Vallenc*, Valls, 21 de maig, p. 38.
- (2004c). «L'any 1925 tan sols va actuar la Colla Nova a Valls», a *El Vallenc*, Valls, 17 de desembre, p. 36.
- (2004d). «Valls va refer el calendari casteller l'any 1922», a *Cultura*, Valls, 2004.
- (2004e). «Els castells tampoc no van arrelar a Badalona al segle XIX», a *El Vallenc*, Valls, 18 de juny.
- (2005a). «La Muixerra va plantar castells l'any 1872», a *El Vallenc*, Valls, 4 de novembre.
- (2005b). «Presència casteller a Valls l'any 1924», a *El Vallenc*, Valls, 3 de desembre, p. 38.
- (2006). «Saragossa 1875», a *Castells. Revista castellera independent*, núm. 9, març-abril.
- (2008). «La Colla Nova va revivificar la rivalitat a la ciutat», D.A. 1926-2006. *Els castellers de Tarragona. Imatges i testimonis*. Valls: Cossetània Edicions, p. 130-138.

- (2009). «Tarragona, 1802», a *El Vallenc*, Valls, 31 de setembre, p. 27, i 19 març, p. 40. En línia (08/07/2017). Accessible a l'adreça: <https://balldexiquetsdevalls.wordpress.com/2011/03/09/tarragona-1802/>.
- (2010a). «Un quatre de nou al Vendrell al 1893», a *El Vallenc*, Valls, 27 d'agost.
- (2010b). «Castells a Calafell el 1855». En línia (05-10-2010). Accessible a l'adreça: <https://balldexiquetsdevalls.wordpress.com/?s=Calafell>.
- (2010c). «Una nova referència de castells de deu pisos al segle XIX». En línia (19/07/2017). Accessible a l'adreça: <https://balldexiquetsdevalls.wordpress.com/2011/08/06/una-nova-referencia-de-castells-de-deu-pisos-al-segle-xix/>.
- (2011a). «L'Espluga de Francolí i la Selva del Camp, 1850». En línia (10/07/2017). Accessible a l'adreça: <https://balldexiquetsdevalls.wordpress.com/2011/05/08/1%E2%80%99espluga-de-francoli-i-la-selva-del-camp-1850/>.
- (2011b). «Roda de Barà, 1850». En línia (10/07/2017). Accessible a l'adreça: <https://balldexiquetsdevalls.wordpress.com/2011/10/12/roda-de-bara-1850/>.
- (2011c). «Una visita a la Pobla de Montornès al 1887». En línia (10/07/2017). Accessible a l'adreça: <https://balldexiquetsdevalls.wordpress.com/2011/04/01/una-visita-a-la-pobla-de-montornes-al-1887/>.
- (2011d). «Castells al Pont d'Armentera després de la tercera carlinada (1876-1882)». En línia (08/04/2011). Accessible a l'adreça: <https://balldexiquetsdevalls.wordpress.com/category/pont-darmentera/>.
- (2011e). «Una nova referència de castells de deu pisos al segle XIX». En línia (06/08/2011). Accessible a l'adreça: <https://balldexiquetsdevalls.wordpress.com/2011/08/06/una-nova-referencia-de-castells-de-deu-pisos-al-segle-xix/>.
- (2011f). «Castells a Constantí per Sant Sebastià i Sant Antoni Abat al segle XIX». En línia (29/09/2011). Accessible a l'adreça: <https://balldexiquetsdevalls.wordpress.com/2011/09/>.
- (2011g). «Tarragona, 1851-1859». En línia (05/10/2011). Accessible a l'adreça: <https://balldexiquetsdevalls.wordpress.com/2011/10/05/tarragona-1851-1859/>.
- (2011h). «Esparreguera, 1893». En línia (02/11/2011). Accessible a l'adreça: <https://balldexiquetsdevalls.wordpress.com/2011/11/page/2/>.
- (2011i). «Castellers afeccionats a Masllorenç». En línia (09/11/2011). Accessible a l'adreça: <https://balldexiquetsdevalls.wordpress.com/category/masllorenc/>.
- (2011j). «Els castells als llibres d'actes de Constantí», a *El Vallenc*, Valls, 25 de novembre.
- (2011k). «Els Xiquets de Valls, el 1885 i 1886 per la Candela». *El Vallenc*, Valls, 4 de febrer.
- (2011m). «Sant Fèlix, 1876 i 1877». En línia (25/03/2011). Accessible a l'adreça: <https://balldexiquetsdevalls.wordpress.com/2011/03/25/sant-felix-1876-i-1877/>.
- (2011n). «Un quatre de nou al Vendrell al 1893». En línia (10/07/2017). Accessible a l'adreça: <https://balldexiquetsdevalls.wordpress.com/2011/03/06/un-quatre-de-nou-al-vendrell-al-1893-2/>.
- (2011p). «Vic, 1921». En línia (25/07/2017). Accessible a l'adreça: <https://balldexiquetsdevalls.wordpress.com/2011/09/23/vic-1921/>.
- (2011q). «Lleida, 1901». En línia (25/07/2017). Accessible a l'adreça: <https://balldexiquetsdevalls.wordpress.com/2011/12/28/lleida-1901/>.
- (2012a). «Santa Tecla, 1883». En línia (28/01/2017). Accessible a l'adreça: <https://balldexiquetsdevalls.wordpress.com/2012/01/28/santa-tecla-1883/>.
- (2012b). «Tarragona, 1886». En línia (05/02/2012). Accessible a l'adreça: <https://balldexiquetsdevalls.wordpress.com/2012/02/page/2/>.
- (2012c). «Tarragona, 1887». En línia (26/02/2012). Accessible a l'adreça: <https://balldexiquetsdevalls.wordpress.com/2012/02/>.
- (2012d). «Sant Martí de Provençals, 1875-1878». En línia (17/03/2012). Accessible a l'adreça: <https://balldexiquetsdevalls.wordpress.com/2012/03/17/sant-marti-de-provencals-1875-1878/>.
- (2012e). «Castells a Vimbodí al vuit-cents». En línia (27/03/2012). Accessible a l'adreça: <https://balldexiquetsdevalls.wordpress.com/2012/03/27/castells-a-vimbodi-al-vuit-cents/>.
- (2012f). «Castells per afeccionats a Puigpelat». En línia (18/03/2012). Accessible a l'adreça: <https://balldexiquetsdevalls.wordpress.com/2012/03/18/castells-per-afeccionats-a-puigpelat/>.
- (2012g). «La tradició casteller a Roda de Berà», a *Revista Boi*, Centre d'Estudis Rodencs, núm. 29, estiu.

- (2012h). «El Clot, 1892». En línia (23/08/2012). Accessible a l'adreça: <https://balldexiquetsdevalls.wordpress.com/2012/08/>.
- (2012i). «Castells en honor d'Espartero a Valls el 1855». En línia (30/08/2012). Accessible a l'adreça: <https://balldexiquetsdevalls.wordpress.com/?s=Espartero>.
- (2012j). «Castells a Constantí a finals del segle XIX». En línia (10/07/2017). Accessible a l'adreça: <https://balldexiquetsdevalls.wordpress.com/2012/01/06/castells-a-constantí-a-finals-del-segle-xix/>.
- (2012k). «Que no intervinguin castellers menors de setze anys!». En línia (13/07/2017). Accessible a l'adreça: <https://balldexiquetsdevalls.wordpress.com/2012/04/15/que-no-intervinguin-castellers-menors-de-setze-anys/>.
- (2012m). «Terrassa, 1903». En línia (20/07/2017). Accessible a l'adreça: <https://balldexiquetsdevalls.wordpress.com/2012/04/02/terrassa-1903/>.
- (2012n). «Un castell de vuit a Vilafranca del Penedès». En línia (24/07/2017). Accessible a l'adreça: <https://balldexiquetsdevalls.wordpress.com/2012/04/09/un-castell-de-vuit-a-vilafranca-del-penedes-el-1912/>.
- (2013). *La moixiganga d'Igualada: apogeu i decadència dels castells*. Vilanova i la Geltrú: Bonaire.
- (2014). «Valls, 1892 i 1893». En línia (23/03/2014). Accessible a l'adreça: <https://balldexiquetsdevalls.wordpress.com/2014/03/23/valls-1892-i-1893/>.
- (2015a). «Un tres de nou de la Colla Vella el 1891 a les Decennals, realitat o ficció». En línia (14/03/2015). Accessible a l'adreça: <https://balldexiquetsdevalls.wordpress.com/2015/03/14/un-tres-de-nou-de-la-colla-vella-el-1891-a-les-decennals-realitat-o-ficcio/>.
- (2015b). «Vilafranca del Penedès, 1866». En línia (03/03/2015). Accessible a l'adreça: <https://balldexiquetsdevalls.wordpress.com/category/vilafranca-del-penedes/>.
- (2016). *La Renaixença casteller a Valls: el temps d'una Colla a plaça (1927-1929)*. Vilanova i la Geltrú: Quaderns de la Brufaganya, núm. 4, Brufaganya.
- (2017a). *La Renaixença casteller a Valls: la Colla Vella sola a plaça (1929-1930)*. Vilanova i la Geltrú: Quaderns de la Brufaganya, núm. 5, Brufaganya.
- (2017b). *La Renaixença casteller a Torredembarra (1926-1935)*. Vilanova i la Geltrú: Quaderns de la Brufaganya, núm. 6, Brufaganya.
- GUITART, Joan i Nel·lo PELLICER (coord.) (1997). *La Muixeranga d'Algemesí*. Algemesí: Associació Amics de la Muixeranga.
- IRIGOIEN, Iñaki (2006). «Las Fiestas de Bilbao: danzas y músicas entre los siglos XVI y XIX (I)», a *Bidebarrieta: Revista de Humanidades y Ciencias Sociales de Bilbao*, Bilbao, 17, p. 335-486.
- JIMÉNEZ I VIRGILI, Eduard (2017). *Mites del món casteller. Els gegants perduts del segle XIX*. Treball de final de grau de la llicenciatura d'Història de la Universitat Rovira i Virgili. Tarragona. Inèdit.
- JIMENO, José M. (1987). «La fiesta del Corpus en Tierra Estella», a *Cuadernos de Etnología y Etnografía de Navarra*, Pamplona, 50, Gobierno de Navarra, Departamento de Educación y Cultura / Institución Príncipe de Viana, p. 289-363.
- JOVELLANOS, Gaspar Melchor de (1952). *Memoria para el arreglo de la policía de los espectáculos y diversiones públicas y sobre su origen en España*, Atlas, Madrid. En línia (08/07/2017). Accessible a l'adreça: www.cervantesvirtual.com/obra-visor/memoria-para-el-arreglo-de-la-policia-de-los-espectaculos-y-diversiones-publicas-y-sobre-su-origen-en-espana--0/html/fedbb6e0-82b1-11df-acc7-002185ce6064_4.html.
- LABEAGA, Juan Cruz (1990). «Danzas de Viana, siglos XVI-XIX», a *Cuadernos de Sección. Folklore*, 3, p. 71-95. En línia (08/07/2017). Accessible a l'adreça: <http://hedatuz.euskomedia.org/6930/1/03071095.pdf>.
- LÓPEZ I SERRA, M. Assumpció i SALVADOR FERRÉ I MIRÓ (1991). *El fet casteller a la Bisbal del Penedès (1877-1991)*. La Bisbal del Penedès: Ajuntament de la Bisbal del Penedès.
- LOSTADO, María (2012). «El paloteado de Cortes», a *Cuadernos de Etnología y Etnografía de Navarra*, Pamplona, 87, Pamplona, Gobierno de Navarra, p. 87-130.
- MACÍAS SOLÉ, Joan Ramon (1991). «Els primers castells tarragonins», a *L'Esperidió. Butlletí de la Colla Jove dels Xiquets de Tarragona*, Tarragona, núm. 25 i 28, gener-març i octubre-desembre.
- (1992). «L'afecció tarragonina als Xiquets de Valls», a *L'Esperidió. Butlletí de la Colla Jove dels Xiquets de Tarragona*, Tarragona, núm. 30, abril-juny.
- (1994). «La colla de la Mercè, Xiquets de Tarragona», a *L'Esperidió. Butlletí de la Colla Jove dels Xiquets de Tarragona*, Tarragona, núm. 37, gener-març.

- MADOZ, Pascual (1849). *Diccionario geográfico, estadístico y histórico de España y sus posesiones de ultramar (1845-1850)*. Madrid, volum XIV.
- MAÑÉ [FLAQUER], Joan (1853). «Fiesta popular», a *Diario de Barcelona*, 8 de setembre.
- MARSANS SOLÀ, Lluís (1886). «Tradicions y Costums d'Igualada y sa comarca», a *Ateneo Igualadí de la Clase Obrera. Composiciones premiadas en lo Certámen de 1885*. Igualada: Imprenta de Mariano Abadal.
- MARTÍN CABALLERO, Màrius (2010). «Esports», a *Valls i la seva història, vol. VI. Època contemporània. Segle XX*. Valls: Institut d'Estudis Vallencs, p. 365-389.
- MARTÍNEZ DE PRESNO, Jorge Pablo (1993). *Moviments socials a Igualada al segle XIX (anys 1854-1890)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MARTÍNEZ, Fernando (2013). «La sierra pobre (II), San Pedro de Gaillos», a *Interfolk*, 55, p. 20-23.
- MARTORELL PANYELLES, Antoni (1910). «Plenitut y decadència dels Xiquets de Valls», a *Lluitém!...*, Vilafranca del Penedès, 29 d'agost.
- MASDÉU, Juan Francisco (1784). *Historia crítica de España*, copiat a: CATALÀ I ROCA, Pere (1981). *Món Castellor*, volum I. Barcelona: Dalmau, p. 20.
- MASSIP, Francesc (2007). *Història del teatre català, 1. Dels orígens a 1800*. Tarragona: Arola.
- MIRALLES [FIGUERES], Eloi (1981). *Fem pinya! Els castells, símbol i expressió del nostre poble*. Barcelona: Diàfora.
- (1990). «Més notícies sobre el nostre Ball de Valencians», a *El Figarot*, Vilafranca del Penedès, núm. 11 i 12, Castellors de Vilafranca, març.
- (1992). «Altra notícia sobre el Ball de Valencians de Vilafranca», a *El Figarot*, Vilafranca del Penedès, núm. 17, Castellors de Vilafranca, maig.
- (1997). «Escepticisme davant d'un possible intent de castell de deu pisos a Vilafranca», *Bloc, El 3 de Vuit/ L'Hora del Garraf*, Vilafranca del Penedès/Vilanova i la Geltrú, 31 gener i 7 febrer.
- (2013). *Castellers de Vilafranca. Vol. I. Precedents: Valencians i Xiquets. Primera època: 1948-1956*. Vilafranca del Penedès: Castellors de Vilafranca.
- (2015). «Tornant de les Festes de la Mercè barcelonines... accident ferroviari d'un Xiquet de Valls, el 1871», a *Cultura*, Valls, núm. 767, març.
- MIRÓ [FONS], Emili (1961). *Història dels castellers "els Nens del Vendrell" (1926-1957)*. El Vendrell.
- (1979). «Pau Casals i els castells», a *Informes-Baix Penedès*. 15 de novembre.
- MOLINA, José (1991). *Imaginería popular en las fiestas de Madrid*. Madrid: Comunidad de Madrid / Consejería de Cultura.
- MORANT I CLANXET, Jordi (1976). *Història dels castells. Tarragona i les comarques castelleres*. Tarragona: Patronat Municipal de Castells [1a ed. 1967].
- (1980). *La festa popular de Santa Tecla del 1687. Altres notes de les solemnes diades de la ciutat de Tarragona*. Tarragona: Ajuntament de Tarragona.
- MORERA LLAURADÓ, Emili (1909). «Província de Tarragona», a CARRERAS CANDI, Francesc. *Geografia de Catalunya*. Barcelona: Albert Martí editor.
- MUSONS, Albert; Quim PERELLÓ; Jordi RAFOLS i Miquel SENDRA (2002). *Xiquets ahir, Castellors per sempre. Vila de Gràcia (1876-2002)*. Barcelona: Taller d'Història de Gràcia.
- NOLASCO CASANOVAS, Pedro (1817). *Relación de las fiestas que en los días 10, 11, 12 y 13 de Agosto de 1816, hizo la Villa de Montblanch en la translación de la Imagen de su Augusta Patrona la Virgen Santísima de la Sierra a su renovado convento, junto con las religiosas que moran en él. En donde se da una exacta noticia de lo más substancial que pasó en esta Villa, y a las mismas religiosas, en esta pasada guerra contra la Francia; con algunas particularidades dignas de atención, y nota*. Barcelona: Imprès per Francisco Generas.
- OLIVAR BERTRAN, Rafael (1952). *El caballero Prim*. Barcelona: Luis Miracle.
- PALOMAR [ABADIA], Salvador (2002). «El Ball de Valencians a Reus, al Baix Camp i al Priorat», a *Carrutxa. Fulls monogràfics*, Reus, 11.
- (2007). *La moixiganga i el ball de Mossèn Joan de Vic*. Reus: Carrutxa.
- PALOMAR, Salvador; David PALLEJÀ i Alba CORBALÁN (2013). *El fet casteller al Priorat. Els Brivalls de Cornudella*. Reus: Carrutxa.
- PASCUAL, Maite (1998). «Fiesta, danza y teatralidad en Pamplona durante el siglo XVII», a *Sukil. Cuadernos de cultura tradicional*, núm. 2, Pamplona, Ortzadar Euskal Folklore Taldea.
- PIÑAS MERCADÉ, José (1948). «Mas sobre nuestros "castells"», a *Cultura*, Valls, núm. 48, agost.

- PIÑAS, Francesc (1989). «Reflexions sobre Miscel·lània castellerà. Anys 1850-1900», a *La Veu de la Colla Vella*, Valls, núm. 34, agost.
- POBLET GUARRO, Josep M. (1961). *La Conca de Barberà*. Barcelona: Edició Selecta.
- POMARES, Jesús (2007). «Danzantes valencianos de Aoiz», a *Dantzariak*, núm. 54, Sant Sebastià, Euskal Dantzarien Biltzarra, p. 47-57. En línia (08/07/2017). Accessible a l'adreça: www.dantzagune.eus/upload/EDBko%20MATERIALA/Aldizkariak/PDFak/dantzariak54.pdf.
- PORRO, Carlos A. (2001). «Algunas aclaraciones en torno a los bailes folklóricos en la provincia de Valladolid», a *Revista de Folklore*, núm. 244, Valladolid, Fundación Joaquín Díaz, p. 119-127.
- PORTÚS, Javier (1993). *La antigua procesión del Corpus Christi en Madrid*. Madrid: Comunidad de Madrid.
- PUIGJANER, Francesc (1881). *Historia de la Villa de Valls, desde su fundación hasta nuestros días*. Valls: Francesc Pellicer, impressor.
- QUIJERA PÉREZ, José A. (2001). «Giza dorreak folklore ko-reografikoan (Human towers in Basque choreographic folklore)», dins *Jentilbaratz. Cuadernos de folklore*, núm. 7, Sociedad de Estudios Vascos, Eusko Ikaskuntza, p. 77-103.
- RAMOS VÁZQUES, Isabel (2016). «Marco jurídico de las relaciones de trabajo en el siglo XIX», a *Anuario de Historia del Derecho Español*, vol. LXXXVI. En línia (10/07/2017). Accessible a l'adreça: https://www.boe.es/publicaciones/anuarios_derecho/abrir_pdf.php?id=ANU-H-2016-10054700574_ANUARIO_DE_HISTORIA_DEL_DERECHO_ESPA%26%231103%3BL_Marco_jur%EDdico_de_las_relaciones_de_trabajo_en_el_siglo_xix._Del_antecedente_de_la_locatio_conductio,_la_influencia_del_louage_d%92ouvrage_et_d%92industrie_hasta_el_arrendamiento_de_obras_y_servicios.
- RAMOS, Jesús (1998). «La danza en las fiestas y ceremoniales de Iruña a través de la historia: los sanfermines de Pamplona en la superación de fronteras interiores», a FERNÁNDEZ DE LARRINOVA, Kepa (coord.) (1998). *Fronteras y puentes culturales: danza tradicional e identidad social*. Pamplona: Pamiela Argitaletxea, p. 439-574.
- Relacion de las plausibles fiestas con que la fidelissima, unica y exemplar ciudad de Tarragona celebró el levantamiento del Real Pendon por el señor D. Fernando Sexto Rey de España, en el solemnissimo acto de su Proclamacion, en los dias 16, 17 y 18, de Octubre del año 1746*. Tarragona: Imprenta de Joseph Barber.
- RIBAS, Antoni (transcripció i notes) (1999). *Passant comptes amb sant Fèlix Màrtir. El Llibre de l'Administració del patró de Vilafranca del Penedès, de 1778 a 1876*. Vilafranca del Penedès: Ajuntament de Vilafranca.
- RIBAS [VALLESPINOSA], Eusebi (1912). «Monografía de la devoción a la Virgen de la Candela de Valls desde su origen hasta los últimos detalles de su coronación canónica», a *Certamen público celebrado por la Academia Bibliográfico-Mariana para solemnizar el aniversario XLIX de su instalación*. Lleida: Impremta Mariana.
- (1913). *Monografía a la Virgen de la Candela de Valls desde su origen hasta los últimos detalles de su Coronación canónica*. Valls: Impremta Castells.
- RIOUS MERCADÉ, Jordi (1998). *La Riera, plaça de nou. Crònica castellerà d'un petit poble del Baix Gaià*. La Riera: Colla Geganterà Els Manotes.
- «ROB» (1994). «Algunes notícies de diaris antics donen més dades històriques sobre el fet casteller», a *El 3 de Vuit*, Vilafranca del Penedès, 23 de desembre.
- ROCA, Jordi (1988). *L'ermita del Remei d'Alcover*. Alcover: Centre d'Estudis Alcoverencs.
- RODON [BARRUFET], Josep Maria (1986). *La Renaixença castellerà (Els Xiquets de Valls del 1927 al 1936)*. Valls: autoeditat.
- (2014). *Orígens castellers i crisi social al segle XIX*. Valls: Torratxa.
- SABATÉ, Antoni (1989). «Notícia sobre el nostre desaparegut Ball de valencians», a *El Figarot*, Vilafranca del Penedès, núm. 8-9, Castellans de Vilafranca.
- SÁNCHEZ, José (1995). *Puerto de Tarragona. Acontecimientos notables en su construcción (1802-1829)*. Tarragona: Autoritat Portuària.
- SANMARTÍ, Antonio (1802). *Relación de los festejos públicos que el Ayuntamiento de la Ciudad de Lérida dispuso obsequiar á sus majestades y real familia, con motivo de su tránsito por ella desde Madrid á Barcelona, en los días 6 y 7 de Setiembre de 1802*. Lleida, Imprenta de la viuda e hija de Escuder.
- SANS, Noemí (2000). «Moixigangues del Camp de Tarragona i del Penedès: jocs al·legòrics i torres humanes», a *L'Esperidió. Butlletí de la Colla Jove dels Xiquets de Tarragona*, Tarragona, núm. 61, p. 11-13.

- (2015). *La Moixiganga i els seus antecedents: 15 anys de la recuperació de la Moixiganga de Tarragona*. Tarragona: Moixiganga de Tarragona.
- SANS, Ricard M. (1984). *Montserrat 1936-1939. Episodis viscuts*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- SANTACANA TORRES, Carles i Xavier PUJADAS MARTÍ (1990). *L'altra Olimpíada. Barcelona '36. Esport, societat i política a Catalunya (1900-1936)*. Badalona: Llibres de l'Índex.
- SEGUÍ, Salvador [et alii] (1979). *Danzas de Titaguas*. València: Instituto de Etnología Valenciana, Sección de Folklore Musical, Institución Alfonso el Magnánimo, Diputación Provincial de Valencia.
- SEGURA VALLS, Joan (1907). *Història d'Igualada, volum I*. Barcelona: Estampa d'Eugeni Subirana.
- SERRA IGLESIAS, Jaume (1881). *La Festa Major. Quadro de Costums Igualadinas*. Igualada: Impremta de Mariano Abadal.
- SIMÓN ABELLÁN, Pere (2002). *L'Arboç (1807-1836) segons l'Antoni Sans, teixidor de lli*. L'Arboç: Ajuntament de l'Arboç.
- SOLSONA LLORENS, Lluís (1987). «Castells de nou a la Riera i al Catllar l'any 1881», a *Foc Nou. Butlletí de la Colla Joves Xiquets de Valls*, octubre.
- (1988a). «Castells de nou de fa cent anys», a *Cultura*, Valls, núm. 470, gener.
- (1988b). «Notes senzilles per a la història castellera torrenca», a *Butlletí Municipal de Torredembarra*, Torredembarra, núm. 7, setembre/octubre
- (1993a). «Tarragona i les colles de Valls durant la primera època d'or castellera», a *Cultura*, Valls, núm. 530, juliol-agost.
- (1993b). «Reus i Altafulla a les albors de la primera època d'or castellera», a *Foc Nou. Butlletí de la Colla Joves Xiquets de Valls*, Valls, núm. 42, setembre.
- (1993c). «La perifèria castellera a mitjans del segle passat» a *Foc Nou. Butlletí de la Colla Joves Xiquets de Valls*, Valls, núm. 43, novembre.
- (1993d). «Xiquets, Nois i Minyons de Valls», a *Foc Nou. Butlletí de la Colla Joves Xiquets de Valls*, Valls, núm. 44, desembre.
- (1994a). «La plaça de Vilafranca a la primera època d'or castellera», a *Foc Nou. Butlletí de la Colla Joves Xiquets de Valls*, Valls, núm. 46, setembre.
- (1994b). «Barcelona a la primera època d'or castellera», a *Foc Nou. Butlletí de la Colla Joves Xiquets de Valls*, Valls, núm. 47, desembre.
- (1995a). «La plaça castellera vilafranquina en la segona meitat del segle passat (I)», a *El 3 de Vuit*, Vilafranca del Penedès, 15 de setembre.
- (1995b). «Les àrees castelleres a la primera època d'or», a *Foc Nou. Butlletí de la Colla Joves Xiquets de Valls*, Valls, núm. 49, octubre.
- (1995c). «Història de les actuacions castelleres que es van veure al Vendrell en la segona meitat del segle passat», a *El 3 de Vuit*, Vilafranca del Penedès, 6 d'octubre.
- (1995d). «La plaça de Valls als inicis de la primera època d'or castellera», a *Foc Nou. Butlletí de la Colla Joves Xiquets de Valls*, Valls, núm. 50, desembre.
- (1996a). «Els antics Torraires de Montblanc, segons la premsa», a *Foc Nou. Butlletí de la Colla Joves Xiquets de Valls*, Valls, núm. 52, juny.
- (1996b). «Actuacions i projecció dels Xiquets de Valls a les places barcelonines durant la segona meitat del segle XIX», a *Quaderns de Vilaniu*, Valls, núm. 30, Institut d'Estudis Vallencs, novembre.
- (1996c). «Els abnegats castellers anònims de la Pobla de Montornès», a *Foc Nou. Butlletí de la Colla Joves Xiquets de Valls*, Valls, núm. 54, novembre.
- (1996d). «Moments culminants de la Vilanova castellera del segle passat», a *El 3 de Vuit*, Vilafranca del Penedès, 22 de novembre.
- (1997). «El Baix Gaià casteller a la segona meitat del segle passat», a *Foc Nou. Butlletí de la Colla Joves Xiquets de Valls*, Valls, núm. 55, agost.
- (1998a). «Les places de l'Alt Camp (i II)», a *Foc Nou. Butlletí de la Colla Joves Xiquets de Valls*, Valls, núm. 58, setembre.
- (1998b). «Navarro, un cap de colla de la Roser / Colla Nova», a *El Pati*, Valls, 8 i 14 de maig.
- (1998c). «Places del Tarragonès», a *Foc Nou. Butlletí de la Colla Joves Xiquets de Valls*, Valls, núm. 59, novembre.
- (2000). «La moixiganga d'Igualada, segons la premsa», a *Foc Nou. Butlletí de la Colla Joves Xiquets de Valls*, Valls, núm. 61, juliol.
- (2001a). «El Ball de Valencians de Tàrrrega», a *Foc Nou. Butlletí de la Colla Joves Xiquets de Valls*, Valls, núm. 65, juliol-agost

- (2001b). «Els Xiquets de Torredembarra», a *Foc Nou. Butlletí de la Colla Joves Xiquets de Valls*, Valls, núm. 67, desembre.
- (2002). «Els Torraires de Montblanc durant la Decadència castellera», a *Foc Nou. Butlletí de la Colla Joves Xiquets de Valls*, Valls, núm. 68, gener-juliol.
- (2005). *La Festa Major de Torredembarra (1849-1950), segons la premsa*. Torredembarra: Patronat Municipal de Cultura de Torredembarra.
- (2010). *Geni casteller. Articles de recerca històrica castellera*. Valls: Cossetània Edicions, Col·lecció L'Aixecador 19.
- Sucinta descripción de los obsequios y festejos con que la villa de Igualada en el Principado de Cataluña celebró el tránsito y descanso en ella de los Reyes Nuestros Señores Don Fernando Séptimo y Doña María Josefa Amália en los días 12 y 13 de Abril de 1828*. Cervera: Impremta de José Casanovas, 1828.
- TORRAS RIBÉ, J. M. (1993). *La comarca de l'Anoia a finals del segle XVIII. Els questionaris de Francisco de Zamora*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- TORRE, María J. de la (2004). *Música y ceremonial en las fiestas reales de Proclamación de España e Hispanoamérica (1746-1814), III*. Granada: Universidad de Granada.
- TRENCHS [I MESTRE], Miquel (1987). «Actuacions de la Colla Vella per Sant Joan. Segle XX (I)», a *La Veu de la Colla Vella*, Valls, núm. 25, juny, p. 15.
- (1988). «Miscel·lània castellera. L'actuació més sensacional de la història dels Xiquets de Valls», a *Cultura*, Valls, núm. 476, juliol-agost.
- (1989a). *Miscel·lània castellera. Anys 1850-1900*. Valls: Ràdio Capital de l'Alt Camp.
- (1989b). «Els grans castells del segle passat. II Part», a *El Vallenc*, Valls, 8, 15, 22 i 29 de setembre; 11, 20 i 27 d'octubre, i 3, 10 i 17 de novembre.
- (1989c) «Unes opinions a les “Reflexions sobre Miscel·lània castellera. Anys 1850-1900”», a *La Veu de la Colla Vella*, Valls, núm. 35, octubre.
- (1990). «El Pilar de vuit d'Altafulla», a *Estudis Altafullencs*, Altafulla, Centre d'Estudis d'Altafulla
- VENTURA [I SOLÉ], Daniel (1980). «El Ball de la Moixiganga de Valls», a *Cultura*, Valls, núm. 392, p. 25-32.
- (1982). *L'època de la decadència dels castells dels Xiquets de Valls*. Valls: Impremta Moncunill.
- VILA, Pep (2011). «El cant de la sibil·la i les torres d'Hèrcules», a *Revista de Girona*, Girona, núm. 266, p. 54-56.
- VILA, Salvador (2006). «La Muixeranga (II)». En línia (08/07/2017). Accessible a l'adreça: <https://catalonia.wordpress.com/2010/10/27/la-muixeranga-ii/>.
- VILANOVA, Ignasi i Misericòrdia PÀMIES (2006). «Les danses tradicionals d'Igualada», a *Revista d'Igualada*, Igualada, abril, p. 22-29.
- VILAR, Jayme (1693). *Glorioso triunfo de la esclarecida Virgen, Apostol, e invicta Protomartyr Santa Tecla, patrona de la [...] ciudad de Tarragona en las grandes fiestas, que se hizieron por el nuevo Rezado de la Santa [...] para toda la Provincia tarraconense, que concedió la Santidad de [...] Inocencio XII*. Barcelona: Impremta de Rafael Figuerò.
- VIOLANT, Ramon (1990). *Etnografia de Reus i la seva comarca*. Barcelona: Alta Fulla.
- VIRÓS, Lluís (a cura de) (2000). *Organització del treball preindustrial: confraries i oficis*. Barcelona: Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- VIVES, Juan (1948). «Origen próximo de los castells dels Xiquets de Valls», a *Cultura*, Valls, núm. 44, p. 10.
- XIQUETS DE REUS (1986). *Xiquets de Reus. Cinc anys de castells*. Reus: Xiquets de Reus.

Arxius i col·leccions

Arxiu Comarcal de l'Alt Camp (ACAC).
Arxiu Comarcal de l'Alt Penedès (ACAP).
Arxiu Comarcal de l'Anoia (ACA).
Arxiu Comarcal del Garraf (ACG).
Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona (AHAT).
Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB).
Arxiu Històric de Tarragona (AHT).
Arxiu Municipal de Reus (AMR).
Arxiu Municipal de Sitges (AMS).
Arxiu Municipal de Valls (AMV).
Arxiu Parroquial de Sant Joan de Valls (APSJ).
Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès (BAB).
Biblioteca-Hemeroteca Municipal de Tarragona (BHMT).
Biblioteca Nacional de Catalunya. Barcelona (BNC).
Biblioteca-Museu Victor Balaguer. Vilanova i la Geltrú (BMVB).
Biblioteca Popular de Valls (BPV).
Biblioteca Pública Terra Baixa. El Vendrell (BPTB).
Centre de Documentació Castellera (CDOCA).
Centre de Documentació - Vinseum. Vilafranca del Penedès.
Col·lecció Manuel Bofarull Terrades.
Col·lecció Pere Ferrando Romeu.
Col·lecció Josep Bargalló Valls.
Fons Amat Vilallonga (FAV). Calaix de Sastre.

Prensa consultada

Acció.
El Baix Penedès.
Catalunya. Revista d'informació i expansió catalana.
Las Circunstancias.
El Correo de Barcelona.
La Crónica de Valls.
Diario de Barcelona.
Diario de Cataluña.
Diario de Reus.
Diario de Tarragona.
Diario de Villanueva y Geltrú.
Diario Mercantil de Avisos y Noticias.
Dilluns.
El Eco de Sitges.
El Eco de Valls.
Gaseta de Vilafranca.
Joventut.
El Labriego.
La Opinión.
Panadés Republicano.
El Progreso Vallense.
La Renaixensa.
El Tarraconense.
El Telégrafo.
El Temps.
Treball.
El Vendrellense.

AUTORS DEL VOLUM I

JORDI BERTRAN LUENGO

(Tarragona, 1966). Llicenciat en Filologia Catalana. Gestor cultural en el projecte del Museu Casteller de Catalunya a Valls. Autor d'una àmplia bibliografia sobre el patrimoni immaterial, dins de la qual hi ha la de temàtica casteller, amb títols com *Castells i castellers. Una voluntat col·lectiva*.

JOAN BOFARULL SOLÉ

(Reus, 1971). Llicenciat en Geografia i Història i professor de secundària. Premi L'Esperidió amb el treball *L'origen dels castells. Anàlisi tècnica i històrica* (2007). També és l'autor del volum *Les muixerangues valencianes* (2016). Estudia els castells, els balls de valencians i les muixerangues.

XAVIER BROTONS NAVARRO

(Vilanova i la Geltrú, 1967). Llicenciat en Filologia Clàssica i màster en Estudis Superiors de Filologia Catalana. Periodista casteller en diferents mitjans. Autor de diversos llibres de temàtica casteller, com *Castells i castellers* (1995). Premis L'Esperidió i Isidre de Rabassó.

JORDI RUIZ DE CASTAÑEDA CAMPAMÀ

(Vilanova i la Geltrú, 1974). Llicenciat en Periodisme i postgrau en Comunicació Política i Relacions Institucionals. Ha treballat en mitjans locals i nacionals, des de *L'Hora del Garraf* fins a Catalunya Ràdio i TV3. Coautor del llibre divulgatiu *Castellers* (2006).

ALEXANDRE CERVELLÓ SALVADÓ

(Gandesa, 1981). Doctor en Història. Autor de diversos articles en publicacions especialitzades en la Guerra Civil i la Batalla de l'Ebre. Autor dels llibres *Els Xiquets de Valls durant el primer franquisme* (2015) i *Els orígens del fet casteller: del ball de valencians als Xiquets de Valls* (2017).

PERE FERRANDO ROMEU

(el Vendrell, 1963). Administratiu. Estudiós i investigador del fet casteller. Autor de nombrosos llibres i articles de temàtica casteller. Col·laborador habitual en diversos mitjans i publicacions del Penedès i el Camp de Tarragona. Premis Joan Ventura Solé i Isidre de Rabassó.

XAVIER GÜELL CENDRA

(Vilanova i la Geltrú, 1963). Llicenciat en Geografia i Història. Historiador casteller. Autor de diversos llibres, 500 articles de tema casteller i d'«El blog de Xavier Güell. Castells i cultura tradicional». Premis Sant Ramon de Penyafort, Joan Ventura Solé, Eugeni Molero i L'Esperidió.

